

**J.E. USAROV, D.O. XIMMATALIYEV,
F.A. IKRAMOV, B.H. RUSTAMOV,
D.B. ORTIQOVA, M.Y. MUMINOVA,
R.R. KARIMOV**

KREATIV PEDAGOGIKA

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
CHIRCHIQ DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI**

**J.E. Usarov, D.O. Ximmataliyev, F.A. Ikramov,
B.H. Rustamov, D.B. Ortigova, M.Y. Muminova,
R.R. Karimov**

KREATIV PEDAGOGIKA

*Pedagogika oliy talim muassasalarining
60110100-Pedagogika talim yo'nalishi talabalari
uchun darslik sifatida tavsiya etilgan*

«City of book»
TOSHKENT – 2025

UO'K 37.013;378

KBK 74.00

U-89

Zamonaviy ta'lim barcha turdagi ta'lim muassasalarida faoliyat yuritayotgan o'qituvchi, pedagoglarning ijodkor bo'lishlarini taqozo etmoqda. Mazkur darslik pedagogning an'anaviy pedagogik fikrlashdan farqli ravishda ta'lim va tarbiya jarayonini samaradorligi ta'minlashga xizmat qiluvchi yangi g'oyalarni yaratish, shuningdek, mavjud pedagogik muammolarni ijobiy hal qilishga bo'lgan qobiliyatini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Darslikning maqsadi pedagog kadrlarni qayta tayyorlash va malaka oshirish talabalarni kreativ pedagogikaning umumiy asoslari, tamoyillari, pedagoglarda kreativlik sifatlarini rivojlantiruvchi metod, vosita va texnologiyalar bilan tanishtirish orqali ularda o'quv va ma'naviy-ma'rifiy ishlar jarayonini, talabalarning ilmiy-tadqiqot faoliyatlarini samarali tashkil etishga nisbatan kreativ yondashish malakalarini rivojlantirishdan iborat.

Darslik 60110100 -Pedagogika bakalavriat ta'lim yo'nalishida ta'lim olayotgan oliy o'quv yurti talabalari uchun mo'tjallangan bo'lib, undan boshqa ta'lim yo'nalishi talabalari va barcha pedagoglar ham foydalanishlari mumkin.

Taqrizchilar:

I.D. Qodirov – Chirchiq davlat pedagogika universiteti, « Pedagogika» kafedrası mudiri, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), v.b. dotsent

M.F. Xakimova – Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, Innovatsion ta'lim kafedrası mudiri, pedagogika fanlari doktori, professor

Mazkur darslik O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligining 2024-yil 27-dekabrda 485-sonli buyrug'iga asosan nashrga ruxsat etilgan.

ISBN 978-9910-9595-6-1

KIRISH

Kirish iborasi ingl. "create" – yaratish, "creative" yaratuvchi, yaratilgan, ishlab chiqarilgan yangi g'oyalarni ishlab chiqarishga tayyorlikni bildiradi. Bu hamda mustaqil omil sifatida iqtidorlilikning tarkibiga kiradi. Uning qobiliyati ma'nosini ifodalaydi. Shaxsning kreativligi fikrlash qobiliyatida, muloqotida, his-tuyg'ularida, muayyan faoliyat olib borishda namoyan bo'ladi. Kreativlik shaxsni yaxlit holda yoki uning muayyan omil va sifatlarini, zehni o'tkirlikni tavsiflaydi. Shuningdek, bu ma'ni fikrlashning muhim omil sifatida aks etadi.

Shuningdek, pedagog P.Torrens fikricha, kreativlik muammo yoki muammo, mas'uliyatni qabul qilish, farazni tekshirish va o'zgartirish; qaror qabul qilish; foydalanish; muammo muammoni aniqlash; muammo muammoni aniqlash; bilim va amaliy harakatlarning o'zaro qarama-qarshi o'zaro munosabatini ta'riflashni ifodalaydi.

Bu fikrlash qanday sifat (fazilat) kabi kreativlik ham birdaniga bo'lmaydi. U kreativlik muayyan bosqichlarda izchil shakllantirib borilgan qobiliyat bo'lib qabul qilinadi.

Pedagogning kreativlik sifatlariga ega bo'lishi uning shaxsiy qobiliyatlar, tabiiy va ijtimoiy quvvatini kasbiy faoliyatni olib borishda tashkil etishga yo'naltiradi. Oliy ta'lim tizimida faoliyat yuritayotgan pedagoglarning kreativlik sifatlariga ega bo'lishi ularda o'quv va tarbiya jarayonlarini tashkil etishga muvaffaqiyatli yondashishdan farqli yangi g'oyalarni yaratish, bir qancha fikrlash, o'ziga xoslik, tashabbuskorlik, noaniqlikka bog'liq qobiliyat yordam beradi. Binobarin, kreativlik sifatlariga ega pedagog kasbiy faoliyatni tashkil etishda ijodiy yondashish, yangi fikrlar talabalarning o'quv faoliyatini, shaxsiy sifatlarini rivojlantirishda muvaffaqiyat qiladigan g'oyalarni yaratishda faollik ko'rsatish, fikrlar pedagogik yutuq va tajribalarni mustaqil o'rganish, shuningdek, bilimlar bilan pedagogik yutuqlar xususida doimiy, izchil fikrlash tajriba ega bo'lishga e'tibor qaratadi.

Talaba pedagoglarning kreativlik qobiliyatiga ega bo'lishlari pedagog muammolarni hal qilishga intilish, ilmiy-tadqiqot ishlari olib borish, fikrlarni muammo oshirish va o'zaro ijodiy hamkorlikka intilishdan iborat bo'lib qabul qilinadi.

Pedagog o'zidan ijodkor bo'lib qolmaydi. Uning ijodkorlik

qobiliyati maʼlum vaqt ichida izchil oʻqib-oʻrganish, oʻz ustida ishlash orqali shakllantiriladi va u asta-sekin takomillashib, rivojlanib boradi. Har qanday mutaxassisda boʻlgani kabi boʻlajak pedagoglarning kreativlik qobiliyatiga ega boʻlishlari uchun talabalik yillarida poydevor qoʻyiladi va kasbiy faoliyatni tashkil etishda izchil rivojlantirib boriladi. Bunda pedagogning oʻzini oʻzi ijodiy faoliyatga yoʻnaltirishi va bu faoliyatni samarali tashkil eta olishi muhim ahamiyatga ega. Pedagog ijodiy faoliyatni tashkil etishda muammoli masalalarni yechish, muammoli vaziyatlarni tahlil qilish, shuningdek, pedagogik xarakterdagi ijod mahsulotlarini yaratishga alohida eʼtibor qaratishi zarur.

FABRIK "KREATIV PEDAGOGIKA" FANINING TIDIMU TL. MAOSAD VA VAZIFALARI

“Kreativ pedagogika” tushunchasi hamda tushunadigan hali u qadar ko'p vaqt bo'lmadi. Biroq, qancha ham o'ziga o'xshash muayyotlar hamda ijodkorlik yondashuvlarini o'z ichiga olishgan bo'lgan ehtiyoj “Kreativ pedagogika”ning pedagogik tushunadigan hamda o'ziga o'xshash predmet sifatida shakllanishini namondir. Ushbu predmet o'zlarini pedagogika tarixi, umumiy va maxsus pedagogika hamda psixologiya, xususiy fanlarni o'qitish metodikasi, ta'lim texnologiyasi va kasbiy etika kabi fanlarning o'zlarini o'z ichiga olishgan ta'lim otadi. “Kreativ pedagogika” fanining o'ziga o'xshash mutaxassis, shu jumladan, bo'lajak mutaxassislar hamda hamda topishlari uchun zarur shart-sharoitni yaratish o'z ichiga olishgan qilib.

Ijodkor shaxsning shakllanishini shaxsning o'zaro mos tarzda bajarilgan ijodiy faoliyat va ijodiy mahsulotlarni yaratish borasidagi rivojlanishi sifatida belgilash mumkin. Ushbu jarayonning sur'ati va qamrovi biologik va ijtimoiy omillar, shaxsning faolligi va kreativ sifatlari, shuningdek, mavjud shart-sharoit, hayotiy muhim va kasbiy shartlangan hodisalarga bog'liq. Zamonaviy sharoitda pedagogning kreativlik sifatlariga ega bo'lishi taqozo etadi.

So'nggi yillarda yetakchi xorijiy mamlakatlarning ta'lim tizimida o'quvchi va talabalarda kreativlik sifatlarini shakllantirish masalasiga alohida, jiddiy e'tibor qaratilmoqda. Buni Bronson, Merriyman (2010 y.), Ken Robinson (2007 y.), Fisher, Frey (2008 y.), Begetto, Kaufman (2013 y.), Ali (2011 y.), Treffinger (2008 y.) va b. tomonidan olib borilgan ko'plab tadqiqotlar, ularning natijalari ko'rish mumkin.

Birgina Ken Robinson tomonidan 2007 yilda tayyorlangan "Maktab kreativlikni barbad etyaptimi?" nomli video lavhani YouTube saytida 5 mln marta tomosha qilingan. Qolaversa, o'qituvchilar kreativlik asoslarini o'rganishga jiddiy kirishganlar. O'qituvchilarda pedagogik faoliyatni kreativ yondashuv ko'nikma, malakalarini shakllantirish hamda rivojlantirishga doir adabiyotlar chop etilyapti, Ta'lim departamenti tomonidan tayyorlangan video lavhalarga asoslanuvchi noan'anaviy darslar tashkil etilyapti.

Salmoqli amaliy ishlar olib borilayotganligiga qaramay, ko'pchilik o'qituvchilar hali hanuz shaxs (o'zlarida hamda talabalarda kreativlik sifatlarini qanday qilib samarali shakllantirish tajribasini o'zlashtira olmayaptilar.

Ta'lim tizimini boshqarish organlari har yili ta'lim muassasalarida yuqori samaradorlikka erishishga e'tibor qaratadi. Ana shu maqsadda o'quv dasturini ishlab chiqiladi, yangi o'quv darsliklari yaratiladi. Bu esa ham talabalar, ham o'qituvchilarni kasbiy o'sishlariga yordam beradi. Olib boriladigan amaliy harakatlar talabalarda yutuqlarga erishish, olg'a intilishga bo'lgan ehtiyojni muayyan arajada yuzaga keltiradi, ularning o'quv-bilish qobiliyatlarini bir qadar rivojlantirishga yordam beradi.

Biroq, o'quv yilining oxirida kelib oliy ta'lim muassasalarida talabalarning fanlarni o'zlashtirishlarida yuqori darajadagi ijobiy natijalar kuzatilmayapti. Ko'plab talabalarning ta'lim olishga

hissiy qiziqishi yo'qolgan. Buning natijasida o'qituvchilar ham amaliyotda o'quv mavzu bilan kasbiy faoliyatni tashkil etishni o'zlashtirishga qiyinchiliklarni boshqaruvchi organlar ta'lim tizimida o'qituvchi sifatida bo'lmagan talabalar, bu kabi ta'lim tizimida o'qituvchi sifatida bo'lmagan o'qituvchilar faoliyatini o'zgarishga majbur bo'lganidan yangi chora-tadbirlar belgilansa-da, ahvol o'zgarmay qolib qolmoqda.

Qanday sababi munada? Balki darslarning avvaldan o'ylab, rejalashtirilgan qiyinchilik talabalar uchun qiziq bo'lmayotgandir, balki talabalar ta'lim muassasalarida muayyan qolipga solinganligi talabalar o'zlarida qanday fikrni bermayotgandir, rag'bat bildirmayotgandir. Buning sababi ta'lim tizimining avvaldan rejalashtirilishidan voz kechish talabalarda faolligi, kreativ tafakkurni shakllantirish va o'zlashtirish uchun qiyinchilik, fikrlash, yangi g'oyalarni o'ylab topishga majbur qilish uchun talabalar ta'lim muassasalarida o'zgartirish, ularni rag'batlantirish uchun qiyinchilik bo'lganligi asosiy omil bo'lar. O'quv muassasalarida yetilgan omil – **kreativlik** sanaladi.

Kreativlik sifatlarini rivojlantirish jarayonining umumiy tushunchasi o'zlashtirish uchun dastlab "kreativlik" tushunchasini muayyan tushuncha olish talab etiladi. Ken Robinsonning fikriga ko'ra, kreativlik – o'z qiymatiga ega original g'oyalar yaratish qobiliyati. Gardner esa o'z tadqiqotlarida tushunchani yanada rivojlantiradi. Kreativlik – shaxs tomonidan amalga oshirilgan amaliy harakat bo'lib, u o'zida muayyan yangilikni o'z ichiga oladi va ma'lum amaliy qiymatga ega bo'lishi lozim". Faoliyatning yondashuvi nuqtai nazaridan ifodalansa, kreativlik muayyan sohada bo'yicha o'zlashtirilgan puxta bilimlar bilan birga yangi darajada ijodiylik ko'nikmalarga ham ega bo'lish" demakdir.

Ko'plab tadqiqotlarda intellekt va kreativlik o'rtasidagi aloqadorlik munosabati haqqida qarashlar mavjud. Bir guruh tadqiqotchilar ular o'rtasida hech qanday bog'liqlik yo'q ekanligini uqtirsalar, ikkinchi guruh talabalar kreativlik va intellekt darajasi bir-biriga bog'liq ekanligini ta'kidlaydilar.

"Kreativlik" tushunchasi o'zida madaniy xilma-xillikni aks ettiradi. O'z ta'lim tizimlari uchun kreativlik, umuman olganda, yangilik yaratish uchun kreativlik tushunchasida noan'anaviylik, qiziquvchanlik, mavjud bilim munosabati tuzatish va erkinlik mavjud bo'lishiga

e'tiborni qaratadilar. Sharqliklar esa, aksincha, kreativlikni ezigulikning qayta tug'ilish jarayoni, deb tushunadilar. Garchi g'arblik va sharqliklarning kreativlik borasidagi qarashlari turlicha bo'lsa-da, biroq, har ikki madaniyat vakillari ham mazkur sifat va unga egalikni yuqori baholaydilar.

Ko'pgina o'qituvchilar o'zlarida kreativlik qobiliyatini mavjud emas, deb hisoblaydilar. Buni ikki xil sabab bilan asoslash mumkin: birinchidan, aksariyat o'qituvchilar ham aslida "kreativlik" tushunchasi qanday ma'noni anglatishini yetarlicha izohlay olmaydilar; ikkinchidan, kreativlik negizida bevosita qanday sifatlar aks etishidan bexabarlar.

Ayni o'rinda shuni alohida qayd etib o'tish joizki, har bir shaxs tabiatan kreativlik qobiliyatiga ega, Xo'sh, o'qituvchilar o'zlarida kreativlik qobiliyati mavjudligini qanday namoyon eta olishlari mumkin. Bu o'rinda Patti Drapeau shunday maslahat beradi: "Agarchi o'zingizni kreativ emasman deb hisoblasangizda, hozirdanoq kreativ tafakkurni rivojlantirishga qaratilgan darslarni tashkil eta boshlashingizni maslahat beraman. Aslida, gap sizning ijodkor va kreativ bo'lganingiz yoki bo'lmaganingizda emas, balki darslarni kreativlik ruhida tashkil etishingiz va yangi g'oyalarni amalda sinashga intilishingizdadir".

Patti Drapeau nuqtai nazariga ko'ra kreativ fikrlash, eng avvalo, muayyan masala yuzasidan har tomonlama fikrlash sanaladi. *Har tomonlama fikrlash* talabalardan o'quv topshirig'i, masalasi va vazifalarini bajarishda ko'plab g'oyalarga tayanishni talab etadi. Bundan farqli ravishda *bir tomonlama fikrlash* esa birgina to'g'ri g'oyaga asoslanishni ifodalaydi. Mushohada yuritishda masala yuzasidan bir va ko'p tomonlama fikrlashdan birini inkor etib bo'lmaydi. Binobarin, bir va har tomonlama fikrlash kreativlikni shakllantirishda birdek ahamiyat kasb etadi. Ya'ni, topshiriqni bajarish, masalani yechishda talaba yechimning bir necha variantini izlaydi (ko'p tomonlama fikrlash), keyin esa eng maqbul natijani kafolatlovchi birgina to'g'ri yechimda to'xtaladi (bir tomonlama fikrlash).

Yuqorida bildirilgan fikrlarga tayangan holda "kreativlik" tushunchasini quyidagicha sharhlash mumkin:

Kreativlik (lot., ing. "create" – yaratish, "creative" – yaratuvchi,

ijodkor) – kreativlikning yangi g'oyalarni ishlab chiqarishga tayyorlikni ifodalovchi va mustaqil omil sifatida iqtidorlikning tarkibiga kiritilgan xususiyat.

Kreativlik kreativlikning uning tafakkurida, muloqotida, hissiyatida va muayyan faoliyat turlarida namoyon bo'ladi. Kreativlik o'zaro ta'kid holida yoki uning muayyan xususiyatlarini tavsiflaydi. Kreativlik iqtidorning muhim omili sifatida ham aks etadi. Qolaversa, kreativlik o'zaro ta'kidni belgilab beradi, "talabalar e'tiborini o'zaro ta'kidga qaratib hal qilib etishni ta'minlaydi".

Xo'sh, amalda amalda barcha sohalarining mutaxassisarlari kabi o'qituvchilar ham o'zlarida kreativlik sifatleri mavjudligi va uning ta'kidini ta'kidlay beradi. Hozir uchun ular E.P.Torrens tomonidan yaratilgan testdan foydalanib va shaxsning kreativ tafakkurga egaligini aniqlashni o'zaro ta'kidlay beradi. Mazkur test shaxs kreativligi va uning o'zaro ta'kid faoliyatini ta'kid etishdagi faollik, tezkor fikrlash, o'zaro ta'kid qobiliyati va talomlashganlik kabi mezonlar bo'yicha o'zaro ta'kid sifatini yaratadi. O'quvchi tomonidan tavsiya etilgan testdagi barcha javoblar aynan mana shu to'rtta mezonni kafolatlaydi.

1.1.1. Kreativlikning "kreativlik" tushunchasi negizida quyidagi xususiyatlar:

– muammoni yechish uchun farazlarni ilgari surish;

– fikrni o'zaro ta'kid va o'zgartirish;

– qo'ng'iroqni shakllantirish asosida muammoni aniqlash;

– muammoni yechimni topishda bilim va amaliy harakatlarning o'zaro ta'kid qobiliyati nisbatan ta'sirchanlik.

Kreativ fikrlash har bir ijtimoiy sohada yaqqol aks etishi mumkin. Kreativ fikrlash iqtidorligi esa u tomonidan tashkil etilaigan kasbiy faoliyatni ta'kid etishda ijodiy (kreativ) yondashuvda aks etadi. Kreativ fikrlash uchun holat "pedagogik kreativlik" tushunchasi bilan ta'kidlanadi.

Pedagogik kreativlik – pedagogning an'anaviy pedagogik fikrlashdan farqli ravishda ta'lim va tarbiya jarayonini samaradorligi o'zaro ta'kid qiluvchi yangi g'oyalarni yaratish, shuningdek, shaxsning pedagogik muammolarini ijobiy hal qilishga bo'lgan iqtidorligini ta'kidlovchi qobiliyati.

"Pedagogik kreativlik" quyidagi ikki holatni kafolatlay olishi

zarur:

1) o'qituvchilar tomonidan o'quv fanlarini past o'zlashtirayotgan va ularni o'rganishni zerikarli deb hisoblayotgan talabalar e'tiborlarini fan asoslarini o'zlashtirishga jalb etish;

2) o'qituvchilarga talabalarda kreativ fikrlash va ijodiy faoliyat natijalarini rag'batlantirishga xizmat qiladigan strategiya va vositalarni tavsiya etish qilish orqali auditoriyada ulardan samarali foydalanishlari uchun imkoniyat yaratish.

3) Pedagogning kreativlik sifatlariga ega bo'lmashligi tufayli talabalar ham qiziqarli va ajoyib g'oyalarga ega bo'lsalar-da, biroq, ularni ifodalashda sustkashlikka yo'l qo'yadi. Buning sababli ta'lim jarayonida qo'llanilayotgan metodlar talabalarda erkin, mustaqil fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qilmasligi bilan belgilanadi.

Asosiy shakllar
Me'yoriy hujjatlar (o'quv fanlari bo'yicha DTS, o'quv dasturi va rejalarini tayyorlash)
O'quv manbalari (darslik, o'quv metodik va metodik qo'llanma, tavsiyanoma, lug'at, ensiklopediya, atlas, ish daftari va b. ni yaratish)
Ta'lim jarayoni va ma'naviy-ma'rifiy ishlar loyihalarini tayyorlash
Ta'lim jarayoni va ma'naviy-ma'rifiy ishlar loyihalarini tayyorlash
O'quv axborotlari, nazorat hamda sinov topshiriqlarini shakllantirish
Ta'lim jarayonini qiziqarli, jonli, jo'shqin tashkil etish
Ilmiy tadqiqotlarni muvaffaqiyatli olib borish
Ilmiy va metodik anjumanlarda faol ishtirok etish, chiqishlar qilish
Ilmiy, ilmiy-metodik va metodik kishlarni chop ettirish
Davriy hisobotlarni topshirish, attestatsiyadan o'tish

1.1-rasm. Pedagogik kreativlikning asosiy shakllari

Muallif tomonidan tavsiya qilingan vosita va strategiyalar talabalarda kreativlikni rivojlantirishda o'qituvchilar uchun qo'l keladi hamda talabalarda o'quv fanlarini o'rganishga bo'lgan qiziqish, intilishni rivojlantiradi.

Kasbiy faoliyatda pedagogning kreativligi turli shakllarda namoyon bo'ladi. Ular quyidagilardir:

1) Pedagog tomonidan ushbu shakllarda kasbiy faoliyatning samarali o'tirilishi uning kreativligi qay darajaa ekanligiga bog'liq bo'ladi.

1.1.1. Kreativ pedagogikaning maqsadi, vazifalari, ob'ekti va predmeti

Kreativ pedagogika ta'lim jarayonini yuksak mahorat bilan olib borayotgan, uni o'ziga xos va qiziqarli tarzda jo'shqinlik, zavqu bilan olib borayotgan o'qituvchini keltiring. U, garchi, o'zini talabalar uchun yoki ijodkor deb bilmasa-da, biroq, kreativlikni namoyon etayotgan ta'lim jarayonini tashkil etayotganidan, unga imkon bo'lgan hamma metod, usullarni qo'llayotganligidan o'zi ham mamnun, qiziqarli, talabalarining minnatdor bo'lishlariga erishmoqda. Kreativ pedagogika ta'lim jarayonida kreativ metod, usullardan qancha foydalanilgan, o'ziga va o'zining ijodiy, kreativ imkoniyatlariga bo'lgan ehtiyojlar shuncha ortadi.

Kreativ pedagogika – 1) pedagogda ta'lim va tarbiya jarayonini olib borishda imkon bo'lgan ijodiy, kreativ yondashish, mavjud pedagogik ammiyotlarni ijodiy hal qilishga bo'lgan qobiliyat va malakalarini oshirish; 2) talabalarda o'quv materiallarini o'zlashtirishga qiziqish, muvofiq yondashish, o'quv topshiriqlarini bajarishda yangi, qiziq va kreativ g'oyalarni ilgari surish qobiliyati ko'nikmalarini shakllantirish hamda bosqichma-bosqich rivojlantirish asosida ta'lim jarayonida o'zlashtirish yoritadigan, shaxs kreativligining turli qirralari bo'yicha imkoniyatlariga muvofiq rivojlanishi masalalarini namoyon etish.

Pedagogika tomonidan kreativlik sifat va ko'nikmalarining oshirilishida fan sifatida "Kreativ pedagogika" muhim o'rin tutadi.

Ushbu qanday fan deb "Kreativ pedagogika" o'quv predmeti ham deyilgan bo'lsa kerak.

"Kreativ pedagogika" fanining **maqsadi** shaxsni kreativ o'qitish, ta'lim berish va rivojlantirishdan iborat.

Kreativ pedagogika muayyan vazifalarni bajaradi. Ular quyidagilardan iborat.

ta'lim mazmuni, o'quv rejalari va dasturlarini saralash;
o'quv moduli (fani)ni o'qitishning taktika va strategiyalarini belgilash;

mos psixologik-pedagogik tashxis vositalarini tanlash;
ta'lim oluvchilarning kreativ rivojlanishini bashoratlash;
kreativ shaxsni shakllantirishning boshqaruv tizimini ishlab chiqish

Ma'lumki, har bir fan o'zining tadqiqot ob'ekti va predmetiga ega bo'ladi. "Kreativ pedagogika" ham o'z ob'ekti va predmetiga ega. Ular:

Ob'ekti – Barcha yosh bosqichlari kreativ shaxsni kasbiy shakllantirish va rivojlantirish jarayoni

Predmeti – Kreativ shaxsni kasbiy shakllantirish va rivojlantirish metodologiyasi, ustuvor tamoyillari, yetakchi g'oyalari, muhim yo'nalishlari, asosiy bosqichlari va b.

Oliy ta'lim muassasalari talabalarida kreativ tafakkurni shakllantirish jarayonida quyidagi holatlar so'z yuritilayotgan jarayonda samaradorlikka erishishni kafolatlaydi:

oliy ta'lim muassasalari talabalarida kreativ tafakkurni shakllantirishga alohida e'tibor qaratish;

oliy ta'lim muassasalari talabalarida kreativ tafakkurni shakllantirishning nazariy asoslarini ishlab chiqish;

oliy ta'lim muassasalari talabalarida kreativ tafakkurni shakllantirishga xizmat qiluvchi mavjud imkoniyatlardan samarali foydalanish chora- tadbirlarini belgilash;

talabalarning kreativ tafakkurini shakllantirishga yordam beruvchi shakl, metod va vositalar tizimini asostash;

mazkur jarayonda fanlararo aloqadorlikni ta'minlash;

talabalar tomonidan o'zlashtirilgan nazariy-pedagogik bilimlarning amaliyotga tadbiiq etishga imkon beruvchi shart-sharoitlarni yaratish.

1.3-§. Kreativ pedagogikaning tarkibiy tuzilmasi va asosiy kategoriyalari

Har qanday fan singari "Kreativ pedagogika" fani ham o'zining tarkibiy tuzilmasiga ega. Ushbu fan quyidagi tarkibiy tuzilmaga ega:

Kreativ ta'lim asoslari maqadi, vazifalari, ob'ekti, predmeti, metodlari, mazmuni, metodologiyasi, shakllari, metodlari, vositalari, muvaffaqiyat va metodologiyalari.

Asosiy vazifalarni tayyorlash va ular tomonidan kasbiy faoliyatni olib borish jarayonida yosh xususiyatlarini inobatga olgan holda kreativ shaxsni shakllantirish **bosqichlari**.

Kreativ pedagogikaning umumiy mohiyati uning konseptual mohiyatiga ifodalovchi bir qator tushunchalar asosida ochib beriladi. Ular quyidagilardan iborat:

Ijodkorlik – muayyan yangilikning ahamiyati va foydali natijalarni belgilovchi shaxs faoliyati va uning natijasi.

Ijodkor shaxs – ijodiy jarayonni muvaffaqiyatli amalga oshiradigan hamda aniq ijodiy natija (mahsulot)larga ega shaxs.

Kreativ shaxs – jarayon yoki natija sifatida ijodkorlikni namoyon qiluvchi masalalarni yechishga nostandart usullar bilan yondasha tadbiiq qiluvchi, o'ziga xos harakatlarni tashkil etish, yangiliklarni yaratish uchun ijodiy mahsulotlarni yaratishga layoqatli va tayyor shaxs.

Muvaffaq shaxs – ham jarayon, ham natija sifatida ob'ektiv ijodkorlikni amalga oshiradigan va talablar darajasida ijodiy mahsulotlarni yaratib oladigan shaxs.

Kreativ shaxsni tayyorlash – ijodkorlikka o'rgatish va o'zini ijodkorlikka namoyon etish jarayonida shaxsda barqaror kreativ tafakkurni shakllantirish va rivojlantirish mazmuni.

Ijod – ijodkorlik ob'ektlarining yangiligi, ahamiyati va foydaliligi jihatidan muayyan guruh tomonidan tan olingan faoliyati yoki faoliyat natijasi.

Ijodkor shaxsni tarbiyalash – kasbiy-ijodiy faoliyat tajribalarini qabul qilish va boyitish asosida ijodiy g'oya, ularni amalga oshirish uchun bilim va malakalariga ega shaxsni shakllantirish va rivojlantirish.

Kasbiy ijodiy faoliyat – mutaxassisning kasbiy masalalarni yechish uchun muvaffaqiyatini tavsiflovchi faoliyati, innovatsion faoliyat.

Ijodiy topshiriqlar – muammoli vaziyatlarni tizimli tahlil asosida yaratilgan va hal qilingan masalalar tizimi.

Kreativ ijodiy imkoniyat – 1) kasbiy kompetensiya, malakaga

egalik;

kasbiy ijod metodologiyasi asoslarini o'zlashtirganlik;

ijodiy tafakkurning shakllanganlik darajasi;

kasbiy-ijodiy layoqat va shaxsiy sifatlarning rivojlanganligi

Kasbiy ijodkorlik metodologiyasi – ijodkorlikning jarayon va natija sifatida ob'ektlar hamda muayyan kasbiy faoliyat turlariga munosabat ko'rinishidagi tuzilishi, mantiqiy tashkil etilishi, metod va vositalari haqidagi ta'limot

Ijodiy tafakkur – tafakkurning ijod jarayonini tashkil etish va ijod natijalari (mahsullari)ni bashoratlashni ifodalovchi turi

Kreativ qobiliyat – shaxsning ijodiy faoliyatni tashkil etish va uning natijalanganligiga erishishni ta'minlash imkoniyatini belgilovchi individual xususiyati

Ijodiy qobiliyat – ijodiy faoliyatni muvaffaqiyatli amalga oshirish va uning natijalanganligini baholashda namoyon bo'ladigan individual xususiyati

O'zini o'zi ijodiy faollashtirish – shaxsning ijodiy faoliyatda o'z imkoniyatlarini to'laqonli namoyon qilishi va rivojlantirishi

Pedagoglarning kasbiy-ijodiy imkoniyati kasbiy masalalarni ijobiy hal qilish va ularning yechimini tegishli darajada baholashda ko'rinadi.

1.4-§. Kreativ pedagogikaning boshqa fanlar bilan aloqadorligi

Shaxs kamolotini ta'minlash, uning intellektual, ma'naviy-axloqiy hamda jismoniy jihatdan rivojlanishiga erishishda turli yosh davrlari, har bir davrning o'ziga xos jihatlari, shuningdek, bolaning fiziologik, psixologik holatini inobatga olish maqsadga muvofiqdir. Yaxlit pedagogik jarayon muayyan turkumni tashkil etuvchi pedagogik fanlar tomonidan o'rganiladi. Shu bilan birga "Kreativ pedagogika" fani bir qator ijtimoiy fanlar bilan o'zaro aloqadorlikda kreativ shaxsning shakllanishi va rivojlanishi masalalarini tadqiq etadi:

Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti – har tomonlama rivojlangan, barkamol shaxsni shakllantirish, unda dunyoqarash va

shaxsning ma'naviy-axloqiy sifatlarni tarbiyalash, pedagogik fikrlarning paydo bo'lishi va rivojlanish tarixini, turli davrlarda bola tarbiyasini olib borishda bilimlarning shakllanishini tadqiq qiladi.

Maktabgacha ta'lim pedagogikasi – maktabgacha ta'lim yosh bolalarini tarbiyalash, ularga boshlang'ich bilimlarni berish masalalarini tadqiq bilan shug'ullanadi.

Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi – boshlang'ich sinf o'quv-tuturining yoki psixologik xususiyatlarini inobatga olgan holda o'qitish va tarbiyalash jarayonini o'rganadi.

Ta'lim menejmenti – ta'lim muassasasi faoliyatini samarali olib borish va oqilona boshqarish masalalarini tadqiq qiladi.

Harbiy pedagogika – ta'limning jahon, mintaq, davlat va xalqlararo rivojlanishining umumiy va alohida tendensiyalari, muammasi va qonuniyatlarini o'zaro solishtirish, qiyoslash asosida o'rganish. Harbiy pedagogik tajribaning ijobiy va salbiy jihatlari, harbiy pedagogik madaniyatlar almashinuvining shakl va usullarini tadqiq qiladi.

Pedagogik innovatika – ta'lim sub'ektlari nuqtai nazardan pedagogik innovatsiyalarning mohiyati, paydo bo'lish, rivojlanish qonuniyatlarini hamda pedagogik an'analar bilan kelajak ta'limning rivojlanishini o'rtasidagi aloqalarni o'rganadigan fan.

Harbiy pedagogika – harbiy ta'limning o'ziga xos jihatlari, o'qitish usullari, boshqarish shakli, metod va vositalari, ilg'or o'qitish usullarini harbiy faoliyatni muvaffaqiyatli tashkil etish uchun qo'llanib beradi.

Hamkorlik pedagogikasi – turli fanlar yoki mutaxassislik sohasidagi ta'lim beruvchi hamda oluvchilar o'rtasidagi o'zaro aloqalarida samarali o'rganish mazmuni, tamoyillari, shakllari, metodlari va vositalarini ko'rsatib beradi.

Psixopedagogika – inson miyasining ijodiy imkoniyatlarini shakllanish va amaliy (funktsional) rivojlantirish, shaxsda faoliyatga o'tkazish, o'qitish munosabatini qaror toptirish, ijtimoiy hulq-atvorini psixologik korektsiyalash, bolalar ruhiy rivojlanishni baholash va bashoratlashning yangi ilmiy dasturlari, samarali o'qitish usullarini, shuningdek, yangi turdagi maktabgacha ta'lim muassasalarini tadqiq etadi.

Pedagogik texnika – nopedagogik OTM pedagoglarini pedagogik

mahorat va pedagogik texnika asoslari bilan tanishtirish orqali ularda ta'lim jarayonini sifatli, samarali tashkil etish ko'nikma, malakalarini rivojlantirish masalalarini o'rganadi.

Pedagogik kvalimetriya – ta'lim sifatini izchil nazorat qilish va samarali boshqarishga oid muammolarni tadqiq etadi.

Pedagogik jarayonlarning tizimli tahlili – pedagoglarda ta'lim va tarbiya jarayonlarining mohiyatini yaxlit tizim sifatida anglash, turli, shu jumlaan, muammoli vaziyatlarni yaxlit, izchil tahlil qilish malakalarini rivojlantirish muammolarini tadqiq etadi.

Pedagogik prognostika va pedagogikaning istiqbolli yo'nalishlari – mavjud sharoitda pedagogik turkum fanlarni sifatli o'qitish, ta'lim va tarbiya jarayonlarining samaradorligini oshirish muammolarini aniqlash, ularni bartaraf etish yo'llarini izlash, istiqbolli yo'nalishlarini belgilash masalalarini tahlil etadi.

Pedagogik jarayonni boshqarishda qarorlar qabul qilish – pedagoglar tomonidan ta'lim va tarbiya jarayonlarining izchil, tizimli, samarali boshqarilishini ta'minlash, mavjud pedagogik vaziyatlarda tizimli tahlil asosida oqilona qarorlar qabul qilinishiga erishish masalalarini o'rganadi.

Falsafa – tabiat, jamiyat va tafakkur taraqqiyotining umumiy qonuniyatlarini o'rganadi.

Estetika asoslari – nafis san'atni, badiiy ijodiyotni, tabiat va turmushdagi go'zallikning mohiyati, shakllarini, inson va ijtimoiy borliq o'rtasidagi qadriyatlar munosabatini o'rganadi.

Psixologiya – inson faoliyati, shaxs xatti-harakatlarida borliqning aks etishini, ruhiy jarayonlar, hodisalar va xislatlarning mohiyatini yoritadi.

1.5-§. Kreativ pedagogikaning ilmiy tadqiqot metodlari

Pedagogika fani rivoji muayyan pedagogik muammolarni tadqiq etish maqsadida olib borilgan tadqiqot ishlarining g'oyasi, mazmuni, natijalari hisobiga ta'minlanadi. Pedagogik ilmiy-tadqiqot metodlar shaxsni tarbiyalash, unga muayyan yo'nalishlarda chuqur, puxta ilmiy bilimlarni berishga berish tamoyillari, ob'ekti va sub'ektiv omillarini aniqlovchi pedagogik jarayonning ichki mohiyati, aloqa

va qonuniyatlarini ma'nan tekshirish va bilish usullaridir. Pedagogik ilmiy tadqiqotlarni amalda o'tkuzish murakkab, izchillik, uzluksizlik, izolatlik va aniq maqsad kabi xususiyatlarga ega jarayon.

Jamoaqaror jarayonda "Kreativ pedagogika" tomonidan kreativ shaxsni tarbiya shakllantirish va rivojlantirish yo'lida quyidagi pedagogik ilmiy-tadqiqot metodlardan foydalanilmoqda:

Quyida ma'lum metodlarning mohiyati to'g'risida qisqacha so'z yuritildi.

Suhbat metodi pedagogik kuzatish chog'ida talabaning kreativlikni o'z bilimlarini boyitish, vaziyatga to'g'ri baho berish, muammolarning yechimini topishga imkon beruvchi pedagogik shart-sharoitlarni yaratish, tajriba-sinov ishlari sub'ektlari imkoniyatlarini muammoli yechimga jalb etishga yordam beradi. Suhbat **indivudal**, **guruhli** **hamda umumaviy** shaklda o'tkaziladi. Suhbat jarayonida talabalarining kreativlik imkoniyatlari to'la namoyon bo'lishiga imkon beriladi.

Suhbatning samarali kechishini ta'minlovchi shartlar:

maqsadlarni belib chiqqan holda suhbat uchun belgilanuvchi sharoitlarning muammoni aniqlash, savollar o'rtasidagi mantiqiylik va mantiqlilikni ta'minlash;

so'zlash payti va vaqtini aniq belgilash;

suhbat natijalarining sonini aniqlashtirish;

suhbatda to'g'ri rinda avvaldan muayyan ma'lumotlarga ega bo'lish;

suhbatda bilim bilan samimiy munosabatda bo'lish;

suhbatda har bir o'z fikrlarini erkin va batafsil ayta olishi uchun imkon yaratish;

suhbatning aniq, qisqa va ravshan berilishiga erishish;

har bir ma'lumotlarni o'z vaqtida tahlil qilish.

Pedagogik tahlil. Tadqiqotni olib borish jarayonida ushbu metodni qo'llashdan ko'zlangan maqsad tanlangan shaxs tomonidan yaratilgan sharoitlari imkoniyatlari va malakalarining o'zlashtirish imkoniyatini aniqlashdan iborat bo'lib, pedagog tomonidan ilgari olingan bilimlarining nazariy jihatdan haqqoniyligini asoslashga imkon beradi.

Pedagogik psixologik tashxis metodlari. Bu kabi metodlar talabalarining kreativlik sifatini va ijodiy faoliyatni tashkil etish

ko'nikmalariga egaligini tashxislash hamda baholashga xizmat qiladi. Zamonaviy sharoitda shaxsning kreativlik sifatleri, ijodiy faoliyatni tashkil etish ko'nikmalariga egaligini tashxislashda o'nlab metodlar qo'llanilmoqda. Ular orasida bir guruh metodlar amaliy jihatdan samarali bo'lib, ular rivojlangan xorijiy mamlakatlarda keng qo'llanilmoqda.

Pedagogik tajriba (lot. "eksperiment" – "tajriba qilib ko'rish") metodidan muammo yechimini topish imkoniyatlarini o'rganish, mavjud pedagogik sharoitlarning maqsadga erishishning kafolatlay olishi, berilayotgan tavsiyalarning amaliyotda o'z in'ikosiga ega bo'la olishi va ularning samaradorligini aniqlash maqsadida foydalaniladi. Pedagogik tajribaning quyidagi turlari mavjud (1.2-rasm):

1.2-rasm. Pedagogik tajriba

Pedagogik tajribalarni amalga oshirishda asosiy e'tibor ularning samarali kechishiga qaratiladi. Bunda esa bir qator shartlarni inobatga olish lozim. Ya'ni:

Pedagogik tajriba samaradorligini ta'minlovchi shartlar: tajribaning maqbul loyiha (dastur) asosida uyushtirilishi; tadqiqot ilmiy farazining puxta asoslanishi; tadqiqot ob'ektlari va usullarining to'g'ri tanlanishi; tajriba o'tkazilish vaqti va davomiyligining aniqlanishi; zarur pedagogik shart-sharoitlar (asbob-uskuna, jihozlar, vositalar)ning yaratilganligi; tajriba ma'lumotlarini umumlashtirish, tahlil qilish va natijalarni qayta ishlash.

Pedagogik tajriba yakunida olingan natijalarga asoslanib umumiy xulosaga kelinadi va ilmiy-metodik tavsiyalar ishlab chiqiladi.

Anketa metodi yordamida pedagogik kuzatish va suhbat jarayonida to'plangan dalillar boyitiladi. Metod tizimli savollar asosida respondentlar bilan muloqotni tashkil etishga asoslanadi. Savollarga javoblar, odatda, yozma shaklda olinadi. O'rganilayotgan jarayon mohiyatidan kelib chiqqan holda anketalar quyidagicha bo'ladi: 1)

1) **Yopiq savollar** (lot. "clausura" – "yopiq") javob berish uchun imkon yaratadigan savollardir. Bu yopiq savollar ("ha", "yo'q", "ijobiy", "salbiy" va boshqalar) javob variantlarini tanlashga imkon beradigan savollar (1.3-rasm) bo'ladi.

2) **Yopiq savollar** qo'llashda ham bir qator shartlarga amal qilish lozim:

Anketa samaradorligini ta'minlovchi shartlar:

1) Anketa muammosining mohiyatini yoritishga xizmat qilishi lozim;

2) Anketa yopiq, hajmli va noaniq bo'lmashligi kerak;

3) Anketa o'quvchilarning dunyoqarashi, yosh va psixologik ahvollaridan inobatga olish asosida tuzilishi zarur;

4) Anketa va unga javob qaytarilishi uchun yetarlicha vaqt ajratilishi kerak;

5) Anketa qo'yilgan pedagogik va psixologik tavsifnomalarini inobatga olishga e'tiborlanishi zarur;

6) Anketa muayyan mezonlar asosida puxta tahlil etilishi shart.

Pedagogik kuzatish metodini qo'llashda ta'lim muassasalarining ma'ruza, o'qitish jarayonini o'rganish asosida tadqiq etilayotgan muammoni aniqlanadi. Tajriba avvali va yakunida qo'lga kiritilgan ma'lumotlarni o'zaro taqqoslash tahlil qilinadi. PK murakkab va o'ziga xos muammalarga ega. Kuzatish aniq maqsad asosida, uzluksiz, davomiy va tizimli amalga oshirilsa, kutilgan natijani qo'lga kiritish mumkin. Ushbu boshlayotgan pedagogik kuzatish ta'lim-tarbiya sifatini o'rganishda kreativlik sifatlarini shakllantirishga xizmat qilsa, ta'lim muammasining ahamiyati yanada oshadi.

Pedagogik kuzatishni tashkil etishga qo'yiladigan shartlar: kuzatish maqsadida aniq maqsadga ega; kuzatishni tizimli ravishda olib borish; kuzatishning har bir bosqichida muayyan vazifalarni bajarish; har bir holatning mohiyatini sinchiklab o'rganish; xulosa chiqarishga e'tiborlanish.

Pedagogik kuzatishni ta'lim sifatini nazorat qilish va samarali olib borish maqsadida qo'llaniladi. Bunda turli darajadagi testlar, ma'ruza, o'qitish jarayonini baholash (keysilarni yechish) asosida kuzatishni tashkil etish sifatleri va ijodiy faoliyatni tashkil etish olish kuzatishning natijasi ularning darajasi o'rganiladi hamda baholalanadi.

10) **Talabalarning ijodini o'rganish metodi** talabalarning muayyan

yo'nalishlardagi layoqati, qobiliyati, ma'lum fan sohalari bo'yicha BKM darajasini aniqlash maqsadida qo'llaniladi. Uni qo'llashda o'quvchilarning ijodiy ishlari – ikki varaqli kundalik, insho, yozma ish, kichik esse, referat,

kurs ishi, bitiruv malakaviy ishlari, pedagogik amaliyot hisobotlari muhim vosita bo'lib xizmat qiladi. Metod ma'lum o'quvchiga xos bo'lgan individual imkoniyatni ko'ra olish, baholash va uni rivojlantirish uchun zamin yaratadi.

Bola (talaba)lar ijodini o'rganishda:

- 1) fan olimpiadalari;
- 2) tanlovlar;
- 3) maktab ko'rgazmalari;
- 4) festivallar;

5) musobaqalar va h.z.larning natijalarini tahlil qilish, samaradorligini baholash orqali shaxsning muayyan ma'naviy-axloqiy sifatlar va amaliy faoliyat ko'nikmalariga egaliklari baholanadi

Ekspert baholash metodi zamonaviy sharoitda deyarli barcha sohalara olib boriladigan tajribalarda jarayonida qo'llaniladigan va keng ommalashgan ilmiy- taqiqot metodlardan biri sanaladi. Ko'p holatlarda shaxsda kreativlik sifatlari va ijodiy faoliyat ko'nikmalarining shakllanganlik darajasini aniqlash psixolog, pedagog va bevosita kreativlikka dahldor sohalarning vakillari – malakali mutaxassislar ishtirokida amalga oshiriladi.

Ammo ta'lim jarayonida hamkorlik ta'limi tamoyillariga muvofiq talabalarning o'rtasida ham ularning o'quv topshiriqlarini bajarishga nisbatan kreativ yondashuvlarining samaradorligini baholash maqsadida ekspert guruhi shakllantirilishi ham mumkin. Bu guruh talabalar tomonidan tayyorlangan ijodiy mahsulotlar va ularning sifatini baholaydi. Shunday qilib, zamonaviy sharoitda ta'lim va tarbiya jarayonlarining sifati, samarali tashkil etilishi ijtimoiy zaruriyat sifatida kun tartibiga qo'yilmoqda. Pedagoglarning ta'lim jarayoniga kreativ yondashuvlari talabalarda ta'lim olishga bo'lgan qiziqishni yuzaga keltiradi, ularning o'quv-bilish faoliyatlarini faollashtirishga yordam beradi. "Kreativ pedagogika" fanining asoslari talabalar va pedagoglarda kreativlik sifatlari va ijoiy faoliyat ko'rsatish malakalarini samarali shakllantirishga xizmat qiladi.

Nazorat savollari:

1. "Kreativlik" tushunchasi qanday ma'noni anglatadi?
2. "Kreativ pedagogika"ning maqsadi nimadan iborat va u qanday usullarni talab qiladi?
3. "Kreativ pedagogika"ning ob'ekti va predmetini nima tashkil etadi?
4. "Kreativ pedagogika"ning asosiy kategoriyalari qaysilar?
5. "Kreativ pedagogika" qanday fanlar bilan o'zaro aloqadorlikda bo'ladi?
6. Kreativ shaxsni shakllantirish va rivojlantirishda qanday ilmiy-taqqot metodlari qo'llaniladi?

2-MODUL. KREATIV PEDAGOGIKA FANINI O'QITISH JARAYONI YAXLIT TIZIM SIFATIDA

2.1-§. Pedagoglarga xos kreativ sifat va ijodiy-pedagogik faoliyat malakalari

Boshqa har qanday sifat (fazilat) kabi kreativlik ham birdaniga shakllanmaydi. Kreativlik muayyan bosqichlarda izchil rivojlantirilib boriladi. Xo'sh, shaxs faoliyatida kreativlik xususiyatlari qachondan namoyon bo'ladi?

Odatda kreativlik bolalarning faoliyatida tez-tez ko'zga tashlansada, biroq, bu holat bolalarning kelgusida ijodiy yutuqlarni qo'lga kiritishlarini kafolatlamaydi. Faqatgina ular tomonidan u yoki bu ijodiy ko'nikma, malakalarni o'zlashtirishlari zarur degan ehtimolni ifodalaydi. Bolalarda kreativlikni rivojlantirishda quyidagilarga e'tibor qaratish zarur:

- ular tomonidan ko'p savollar berilishini rag'batlantirish va bu odatni qo'llab-quvvatlash;
- bolalarning mustaqilligini rag'batlantirish va ularda javobgarlikni kuchaytirish;
- bolalar tomonidan mustaqil faoliyatni tashkil etilishi uchun imkoniyat yaratish;
- bolalarning qiziqishlariga e'tibor qaratish.

Tadqiqotchi N.Fayzullaeva pedagogik tafakkurga ega bo'lish uchun talabalar pedagogika oid bilimlarni puxta o'rganish asosida quyidagi ko'nikma, malakalarni o'zlashtira olishlari zarur deb hisoblaydi: pedagogikaning asosiy g'oyalari, konsepsiyalari, qonuniyatlarini va pedagogik hodisalarning rivojlanish qonuniyatlarini bilish; pedagogikaning eng muhim nazariy g'oyalari, asosiy kategoriyalari va tushunchalarini bilish; asosiy pedagogik faktlarni bilish; ta'lim va tarbiyaning umumiy uslubi haqidagi amaliy bilimlarni egallash.

Psixologiyada E.P.Torrens tomonidan shaxs kreativligini aniqlovchi test ishlab chiqilgan. E.P.Torrensning fikricha, shaxs kreativligi o'zida quyidagi belgilarni namoyon qiladi:

- > savollar, kamchiliklar va bir-biriga zid ma'lumotlarga e'tiborsiz bo'lmalik;

shaxsning fikrini aniqlovchi uchun harakat qilish, ilgari surilgan fikrni yanada yanqitilgan yechimini topishga intilish.

Ushbu testlarda pedagogiyada shaxs kreativligi uning faoliyatiga qanday ta'sir qiladi va namoyon bo'lmoqda. Bunda faoliyatning ikki jihatini namoyon qiladigan testlar foydalaniladi. Ular quyidagilardir (2.1-rasm):

2.1-rasm. I.P.Torrensning shaxs kreativ sifatlarini namoyon
qiladigan aniqlovchi testlarning turlari

Ijodiy fikrni kreativ fikrlash ko'nikmasini shakllantirishdan oldin shaxsning ta'lim muhitini yaratish lozim. Kreativ muhitda ta'lim olayotgan talabalar o'ziga o'ziga kreativ vazifalarni bajarishga nisbatan qiziqish bilan ta'limlanadi. Kreativ tafakkurga ega o'qituvchini kuzatish natijasida kreativ fikrlashga moyil bo'ladi. Kreativlik xarakteridagi o'qituvchi ta'lim muhitida talabalarda ta'lim jarayonida katta ahamiyatga ega bo'lgan kreativ va kreativ fikrlash ko'nikmasining rivojlanishiga ta'lim beradi.

O'qituvchi muhitida talabalarning kreativ tafakkurga ega bo'lishi muhitda ijodiy muhitning qanchalik tarkib toptirilganligiga bog'liq. Talabalar kreativlik xarakteriga ega ta'lim muhitini yaratish puxta o'rganish rejaga tayanadi. O'qituvchilar agarda talabalarning kreativ ta'lim usuli va strategiyalarini qo'llashda ularning samaradorliklarini o'rganishni istasalar, buni talabalar ongiga singdirish va o'z vazifalarini siddiqdildan bajarishlari lozim, deb hisoblaydi. Kreativ fikrlashga ega muhitdagina talabalar o'ziga o'ziga kreativ fikrlashga ega bo'ladi va bu haqida fikrlash boshlaydi.

Ijodiy fikrlashning kreativ xarakter kash eta olmayotganligi talabalar tomonidan o'rganilgan. M: xorijiy mamlakatlarda (J. Torrens, K. Torrens, K. Torrens (2010), Sveller, Klark (2010)) talabalar tomonidan o'rganilgan buning sabablari hamda

ularni bartaraf etish shartlarini quyidagilar bilan izohlaydilar: “Ko‘p hollarda, o‘qituvchilar fanning faqat mazmuni bilan tani-shadilar, biroq fikrlash jarayoniga katta ahamiyat va e‘tibor va talablar qanday rivojlanishlari mumkinligi haqida hech qanday ma‘lumot bermaydilar. O‘qituvchining palapartish yo‘riqlar berish yondashuvining samaradorligi talabalar o‘quv faoliyatini oshirishga yo‘naltirilgan metod va strategiyalardan sezilarni darajada past. Vaholanki, talablarda fikrlash ko‘nikmasi bo‘yicha yo‘riqlarni aniq va tushunarli yetkazib berish uchun o‘qituvchi (tanqidiy, kreativ) fikrlash usullari, ko‘nikmalarni samarali shakllantirish yo‘llari bilan talabalarni tanishtirish, orqali talabalar o‘quv faoliyatini nazorat qilish va uni yo‘naltirishi lozim”. Mualliflar tomonidan bildirilgan fikrlarning misollar yordamida yoritilganligi o‘qituvchi va talabalarning kreativ fikrlash jarayonini tashkil etish to‘g‘risidagi fikrlarini oyinlashtirishga yordam beradi. “M: talabalar “Immigratsiya hodisasining mohiyati”ni “Aqliy hujum” strategiyasi asosida o‘rganish jarayonda, eng avvalo, strategiyaning o‘zi nimaligini, uni qanday qo‘llash zarurligi haqidagi tushunchalarga ega bo‘lishlari lozim”.

Shaxs kreativligini rivojlantirish jarayonida “tabaqalashtirish”, “davrlashtirish” tushunchalarining muhim ahamiyat kasb etishi e‘tiborni tortadi. Xo‘sh, bu ikki tushuncha qanday mazmunni ifodalaydi?

Tabaqalashtirish (lot. “diferentia” – “farqlanish”, “darajalanish”) – butunning turli bosqich yoki darajalarga ajratilishi.

Davrlashtirish (yunon. “peridos” – “doira bo‘ylab aylanish”) – muayyan hodisaning qandaydir yakunlangan jarayonni qamrab olgan vaqt birliklariga ajratilishi

Kreativ jihatdan rivojlanishda har bir shaxs hayotida davr va bosqich muhim ahamiyat kasb etadi. Demak:

Kreativlikning rivojlanish davri – ma‘lum kreativlik sifatlarining rivojlanishi yakuniga yetgan qandaydir vaqt birligi.

Kreativlikning rivojlanish bosqichi – muayyan kreativlik sifatlarining rivojlanganlik darajasi

Shunga ko‘ra ma‘lum davr va bosqichlarda pedagoglarda ham kreativlik sifatleri, ijodiy faoliyat malakalari rivojlanadi.

Kreativ tafakkurga ega talabalar: boshqa talabalarning xayoliga

keladigan g‘oyatarni talifiadi, o‘zlarini ifoda etishning o‘ziga xos usulini ishlaydi, faqat mavzu aloqasi yo‘q yoki g‘ayrioddiy usulda beradi, yechimni o‘chiq qolgan vazifalardan zavqlanadi; g‘oyatarni aniq dalillar asosida muhokama qilishni afzal ko‘radi; muhokamaga yechimni topishda noan‘anaviy yondashuvni tanlaydi.

Shaxs xos kreativlik afallari quyidagilar sanaladi:

1. Tahti yo‘naltirish;
2. Kimsa fikrlash qobiliyati;
3. Kimsa (bilag‘onlik);
4. His-taavonga egalik;
5. Tahti ta’minotlik va tashabbuskorlik;
6. O‘z ta’minotini to‘la to‘kis namoyish etish;
7. Kimsa qobiliyati;
8. His-taavonga egalik;
9. Ta’minot qila olish qobiliyati;
10. Ta’minot ta’minotiga egalik;
11. O‘z ta’minotini rivojlanganligi;
12. O‘ziga xos (original) g‘oyatarni ilgari sura olish qobiliyati;
13. Innovatsion qobiliyatga egalik;
14. Ta’minot ta’minotiga egalik;
15. Kimsa ta’minot va talifiat asosida yangi qarorlarni qabul qilish usulidir.

Talifiatlar kreativlik afallari bilan bir qatorda ijodiy faoliyatni tashkil etishga tayyorlanilgan ifodalovchi quyidagi malakalarga ham ega bo‘ladi:

Talifiatlar kreativ faoliyatni tashkil etishga imkon beradigan malakalar guruhidir:

1. Kimsa o‘ld (gnostik) malakalar;
2. Ta’minot malakalari;
3. Ta’minot (konstruktiv) malakalar;
4. Ta’minot malakalari;
5. Ta’minot ta’minotlik (kommunikativ) malakalari;
6. Ta’minot malakalari;
7. Ta’minot va ta’minotchi (prosessual) malakalar;
8. Ta’minot malakalar.

Quyidagi malakalar guruhlarining mohiyati yoritiladi:

Bilishga oid (gnostik) malakalar:

- talabalarining yoshi va individual xususiyatlari, jamoaning ijtimoiy- psixologik o'ziga xosligini inobatga olgan holda o'quv- tarbiyaviy vazifalarni aniq belgilash;
 - zamonaviy ta'lim talablaridan kelib chiqqan holda o'quv-tarbiya jarayonini didaktik, psixologik va metodik jihatdan rejalashtirish va tahlil qilish;
 - ta'lim va tarbiya jarayonlarini tashkil etishning samarali shakl, metod va vositalarni asosli ravishda tanlay olish;
 - talabalar tomonidan o'quv dasturi talablaridan kelib chiqqan holda materiallarni o'zlashtirganlik natijalarini, o'quvchilarning tarbiyalanganlik va rivojlanganlik darajasini aniqlay bilish;
 - talabalarining bilishga bo'lgan qiziqish, ehtiyoj va faolliklarini rivojlantirish bo'yicha turli ko'rinishdagi ishlarni olib borish;
 - darsda, darsdan tashqari sharoitlarda, kuni uzaytirilgan guruhlarda, to'garak, klub yoki jamiyatlarda turli tarbiyaviy ishlarni olib borish;
 - talabalar, ularning ota-onalari bilan individual ishlarni amalga oshirish;
 - talabalarda sog'lom turmush kechirishga bo'lgan ehtiyojni shaxsiy va umumiy gigienaga amal qilish ko'nikmalarini, birinchi tibbiy yordam ko'rsatish malakalarini shakllantirish;
 - ta'lim jarayonida turli ko'rsatmali qurollar, zamonaviy texnik vositalar, axborot va ilg'or pedagogik texnologiyalaridan foydalanish;
 - didaktik material va ko'rsatmali qurollarni ishlab chiqish;
 - ota-onalarni pedagogik bilimlar asoslari, bolalarning asosiy yoshi xususiyatlari, psixologik o'ziga xosliklari, turli yosh bosqichlarida farzandlar bilan ota-onalaro'rtasida kechadigan munosabatlar mohiyatidan xabardor qilish;
 - o'z-o'zini tahlil qilish, o'z-o'zini baholash va shaxsiy faoliyatda yo'l qo'yilgan kamchiliklarni tuzatish.
- Loyihalash malakalari:**
- dars yoki tarbiyaviy tadbirlarning loyihalarini yaratish;
 - dars yoki tarbiyaviy tadbirning texnologik xaritasini yaratish;
 - dars yoki tarbiyaviy tadbir mohiyatini bosqichma-bosqich yoritish;
 - ta'limiy yoki tarbiyaviy faoliyat maqsadini aniq belgilash;

- o'quvchilarga imkon beradigan vazifalarni aniqlash;
 - o'quv materialining didaktik, tarbiyaviy va rivojlantiruvchi maqsadlarini aniqlash;
 - o'quv yoki tarbiyaviy xarakterdagi material mazmunini shakllantirish;
 - o'quv yoki tarbiyaviy material mazmunini ochib beradigan bir qancha maqsadlar o'rtasidagi o'zaro izchillikni ta'minlash;
 - o'quvchilarni maqsadli fikrlashga rag'batlantiruvchi savollar tizimini ishlab chiqish;
 - o'quv yoki tarbiyaviy tadbirning metodik tuzilishini asoslash;
 - o'quv yoki tarbiyaviy tadbir jarayonida bajariladigan pedagogik faoliyatni tashkil etish;
 - o'quv yoki tarbiyaviy jarayon o'tirishda turli zamonaviy yondashuvlarni qo'llanish;
 - o'quv yoki tarbiyaviy tadbirni o'ziga test topshiriqlarini ishlab chiqish;
 - o'quv yoki tarbiyaviy tadbir darajasini tashxislash jarayonini asoslash;
 - o'quv yoki tarbiyaviy tadbir davomida talabaning tarbiyalanganlik va rivojlanganlik darajasini baholash mexanizmini yaratish;
- O'quv yoki tarbiyaviy (didaktik) malakalar:**
- o'quv yoki tarbiyaviy maqsadlardan foydalangan holda yaxlit o'quv yoki tarbiyaviy maqsadlardagi materialni shakllantirish;
 - o'quv yoki tarbiyaviy tadbir uchun rasmi, surat, jadval, diagramma, model va boshqalar bilan ta'minlash;
 - o'quv yoki tarbiyaviy tadbir uchun o'quv materialini tayyorlash;
 - o'quv yoki tarbiyaviy tadbir uchun yangi metodni asoslash;
 - o'quv yoki tarbiyaviy tadbir (dars) va tarbiya tadbir uchun ko'rsatmali qurollar tayyorlash;
 - o'quv yoki tarbiyaviy tadbirning texnologik pasporti, xaritasini yaratish;
 - o'quv yoki tarbiyaviy tadbirida foydalanish uchun multimediyalar yaratish;
 - o'quv materialining taqdimot variantini tayyorlash;
 - o'quv yoki tarbiyaviy tadbirlar uchun talabalarining faol ishtirokida video rolliklar yaratish;
 - dars kompyuteri tayyorlash;
 - turli shakl va mablag'ga asoslangan sinov topshiriqlari (savol, topshiriq, maqola, misol, muhokama, test), baholash mezonlarini ishlab

chiqish;

- nazorat ishlarini tashkil etishga ijodiy yondashish.

Tadqiqotchilik malakalari:

- ilmiy izlanish olib borish metod va vositalarini tanlash;
- manbalar bilan ishlash (nazariy tahlil, muhim ma'lumotni topish, tezis, konspekt, referat, kartoteka bilan ishlash, adabiyotlar ro'yxatini tuzish);

- nashr manbalari va axborot texnologiyalari (Internet) materiallari bilan tanishish;

- anketa so'rovini tashkil etish;

- zamonaviy pedagogik muammolarni aniqlash, dolzarbligini asoslash;

- mavjud manbalar asosida muammoning ishlanganlik darajasini o'rganish;

- pedagogik tajriba olib borish metodikasini ishlab chiqish;

- uch (yoki to'rt) bosqichli pedagogik tajribani ilmiy-metodik tashkil etish;

- ilmiy maqola, axborot va hisobot tayyorlash;

- ilmiy maqolalarni nashrga tayyorlash;

- pedagogik tajriba natijalarini umumlashtirish va tahlil qilish;

- tahlil natijalarini matematik-statistik tahlil qilish;

- statistik tahlil natijalariga ko'ra xulosa chiqarish va ilmiy-tavsiyalarni ilgari surish;

- pedagogik tajriba natijalarini muhokama qilish (savollar qo'yish, shaxsiy fikrni bildirish, tanqidiy fikrlarni ayta olish, amaliy takliflar berish)

Muloqotga kiruvchanlik (kommunikativ) malakalari:

- talabalar, ota-onalar, ta'lim muassasasi rahbariyati, hamkasblar bilan muloqotda turli shakl, metodlardan foydalanish;

- pedagogik amaliyotning barcha ishtirokchilari bilan amaliy, ishtirokchilik yoki shaxsiy munosabat o'rnatish;

- talabalarga ma'lumotlarni yetkazishning samarali yo'l va vositalarini topish;

- topshiriqlar yuzasidan talabani javobi yoki shaxsiy fikrlarini tinglay bilish;

- pedagogik jarayonlarda yuzaga keladigan nizolarning oldini olish, bartaraf etish yoki rivojlantirish;

jamoat va turli bosqichdagi talabalar o'rtasida o'zaro munosabatlarni mustahkamlash;

- jamoat rag'batini raqobatga asoslangan muhitni qaror toptirish;

- talabalarining faoliyatlarini rag'batlantirish;

- talabalarining harakatidagi xato yoki xatti-harakatidagi kamchiliklarga e'tibor berish;

- talabalar bilan ta'limiy hamkorlikka erishish

- talabalarining malakalari;

- talabalarining o'quv-bilish faoliyatini boshqarish;

- talabalarida ilmiy bilimlarni o'zlashtirish ko'nikma, malakalarini shakllantirish;

- bir jarayonda vaqtning to'g'ri taqsimlash va rejani samarali bajarish;

- talabalar bilan individual ishlarni tashkil etish;

- jamoat jamoasi bilan jamoaviy yoki guruhli ishlarni olib borish;

- talabalar bilan muassasani ichki tartib qoidalariga rioya qilish va o'rnatishni shakllantirish;

- talabalarga o'quv va iqtisodiy topshiriqlarni berish;

- o'quv-bilishning diqqatini boshqarish;

- talabalar o'rtasida baha-munozara tashkil etish va uni boshqarish;

- talabalar o'rtasida texnologiyalaridan foydalanish;

- talabalarining o'quv faolliklarini oshirish, ularning mustaqilligini oshirish;

- talabalar guruhlarini shakllantirish asosida topshiriqlar bajarilishini oshirish;

- talabalar bilan hamkorlikda tarbiyaviy ishlar ro'yxatini ishlab chiqish;

- talabalar ta'limlovchi (protsessual) malakalar:

- o'quv materialni mazmunini bayon qilishda nutqiy izchillikni oshirish;

- o'quv va yozma nutqni tayyor qilishda o'zaro izchillikni qaror toptirish;

- talabalarining mavjud bilimlari bilan yangi o'zlashtiriladigan bilimlar o'rtasida munosabati izchillikni yuzaga keltirish;

- talabalarining mavjud hayotiy qarashlarini yangi g'oyalar bilan bog'lash;

- talabalar o'rtasidan talabalar tarbiyaviy ishlarida talabalarni faol

faoliyatga undovchi metodlardan foydalanishda muayyan izchillikka erishish;

- talabalar BKM darajasining DTS talablariga muvofiq kelishida ma'lum izchillikka erishish;

- guruh jamoasining ijtimoiy-psixologik holatini o'rganish metodlaridan foydalanishda pedagogik faoliyat izchilligini ta'minlash;

- talabalarning tarbiyalanganlik va rivojlanganlik darajasini baholashda doimiy izchillikka erishish

Texnik-texnologik malakalar:

- ta'lim jarayoniga zamonaviy texnik vositalarini tatbiq etish;

- dars jarayoni mazmunini texnologik pasport va texnologiya xarita yordamida yoritish;

- o'quv materialini mazmunini yorituvchi slaydlarni tayyorlash;

- o'quv mashg'ulotlarini axborot texnologiyalari, interfaol metodlar yordamida tashkil etish;

- ixtisoslik fani xususiyatidan kelib chiqqan holda turli texnik vositalardan foydalanish;

- darslarda proektorni qo'llay olish;

- o'quv materiallarini audio va video yozuvlari, taqdimot asosida bayon qilish;

- talabalarda o'quv materialini mustahkamlash va o'quv topshiriqlarini berishda axborot texnologiyalarini qo'llash;

- kompyuter imkoniyatlaridan foydalanishga doir o'quv topshiriqlarini ishlab chiqish;

- talabalarning BKMni baholashni kompyuter asosida tashkil etish;

- talabalarning bilim olganlik va tarbiyalanganlik darajalarini tashxis qilishda kompyuter yordamiga tayanish va b.sh.

2.2-§. Shaxsda kreativlik sifatlarini rivojlantirishning samarali yo'llari

Aytib o'tilganidek, barcha shaxslarda bo'lgani kabi pedagoglarga ham kreativlik sifatleri o'z-o'zidan rivojlanmaydi. Shunga ko'ra tadqiqotlarda shaxs (jumladan, pedagoglar)da kreativlik sifatlarini muvaffaqiyatli rivojlantirishning bir qator yo'llari yoritiladi. Patti

Drepeau tomonidan ham shaxs jumladan, pedagoglar)da kreativlik sifatlarini muvaffaqiyatli rivojlantirishning to'rtta yo'li ko'rsatilgan:

Quyida mazkur yo'llarning mohiyati xususida so'z yuritiladi.

1-yo'l: kreativ fikrlash ko'nikmasini shakllantirish. Bunda asosiy ang'u kreativ fikrlash ko'nikmalarini shakllantirish asosiy e'tibor markazida bo'lib, talabalar fe'llar yordamida kreativ xarakterdagi harakatlarning mohiyatini ifodalashga yo'naltiriladi. Xususan, o'qituvchilar kreativ fikrlash ko'nikmasini samarali shakllantirish maqsadida talabalarga ularni fikrlashga undovchi savollar tarkibida zarur fe'llarning bo'lishiga e'tibor qaratiladi. Bu holat misollar bilan tushuntirilsa, talabalardan "yurak va qon aylanish tizimi o'rtasidagi bog'liqlikni ta'riflab bering" mazmunidagi nazorat savoli ularni kreativlikni shakllantirmaydi. Zero, savol tarkibidagi "ta'riflab bering" tushunchasi o'z mohiyatiga ko'ra "mavjud bilimlaringizni birma-bir aytib o'ting" deyish bilan teng.

Nazorat savollarini berishda talabalarni fikrlashga undovchi so'z (fe'l)lardan foydalanish ularning kreativ fikrlashlarini osonlashtiradi. Shu sababli shaxsda kreativ sifatlarini shakllantirishning birinchi yo'liga ko'ra pedagoglar turli, antiqa, noan'anaviy hamda puxta javobni berishga majbur qiluvchi so'z (fe'l)lardan foydalanishlari maqsadga muvofiqdir. M: "bog'liqlikni toping", "yarating", "barcha qiling", "fikrni mantiqan bayon eting", "tasavvur qiling" kabi so'z (fe'l)lardan foydalanish amaliy jihatdan samarali sanaladi.

Agarda pedagog talabalardan "yurak va qon aylanish tizimi o'rtasidagi bog'liqlikni ta'riflab berish"ni talab qilish o'rniga, "yurak va qon aylanish tizimi o'rtasidagi bog'liqlikning barcha turlarini keltirish"ni so'rashi lozim. Natijada talabalar ham mavjud bilimlarni umumlashtirish, ham yangi fikr va g'oyalarni ilgari surish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Pedagoglar birinchi yo'lni qo'llash – talabalarda kreativlik ko'nikmasini shakllantirishda yosh o'qituvchilarning "Kreativlik xaritasi"dan foydalanishlari maqsadga muvofiqdir.

2-yo'l: amaliy kreativ fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish. Pedagoglar talabalarda kreativ fikrlash ko'nikmalarini shakllantirish va rivojlantirishda ko'rsatnali metod va usullardan foydalanadi. Bu o'rinda savollardan foydalanish faqat qisqa muddatda yordam berishi mumkin, biroq, talabalarda interfaollik va kirishimlilikni

rivojlantirmaydi.

Patti Drapeau o'z asarida bir qator talabalarda interfaollik va kreativ fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishda samarali bo'lgan yo'l va metodlarni keltirib o'tadi. Xususan:

- Veb-saytlar bilan ishlash;
- vizuallashtirish;
- barcha nuqtai nazarlarni inobatga olish;
- muhim g'oyalarni turli vaziyatlarda va o'rinli qo'llash (g'oyani boshqa sharoitga ko'chirish – transformatsiya);
- ramziylashtirish kabi yo'llar;
- "Aqliy hujum";
- "Keys-stadi" kabi metodlar.

3-yo'l: kreativ faoliyat jarayonlarni tashkil etish. Mazkur yo'l talabalarni muammoni yechish va innovatsion g'oyalarni ilgari surish jarayonida kreativ, ijodiy fikrlashga urg'u beradi. Mazkur jarayonlarda kreativ metod va usullar faol qo'llanilmasa-da, kreativ fikrlash yuz beradi. M: "Yurak va qon aylanishi tizimi o'rtasidagi bog'liqlikni topish" (Isaksen & Treffinger, 1985). Topshiriqni bajarar ekan, talabalar odamning qon aylanishi tizimi bilan bog'liq turli muammolarni tahlil qiladi. Natijada ushbu jarayonda ko'p tomonlama fikrlash, mushohada yuritish ro'y beradi.

4-yo'l: kreativ mahsulot (ishlanma)lardan foydalanish. Bu yo'lni tutishda pedagog talabalarga "Odamning qon aylanish tizimi" mavzusida Power Point dasturi yoki multimediya yordamida taqdimotni yaratish topshirig'ini berishi mumkin. Taqdimotni tayyorlash jarayonida talabalarda kreativ fikrlash ko'nikmalari faol rivojlanadi.

Talabalar o'zlarining kreativ fikrlash qobiliyatlarini qulay muhitda to'la namoyon qilishlari mumkin. Agar talabalarda muvaffaqiyatsizlikka uchrash qo'rquv hissi mavjud bo'lsa, fikrni noto'g'ri ifodalashdan hadiksirasalar, tanqidga uchasalar bunday vaziyatda ularda kreativ fikrlash ko'nikmalarini samarali shakllantirish yoki rivojlantirish mumkin bo'lmaydi. Talabalarda kreativlikni odatga aylantirish orqaligina kreativ fikrlash ko'nikmasini muvaffaqiyatli shakllantirish mumkin.

Bu jarayonda ular tomonidan mavzu mazmunining puxta anglanishi va kreativ fikrlash ko'nikmalarini baholashda qo'llaniladigan

metod va vositalar muhim ahamiyat kasb etadi.

Xususan biz nima deb o'ylaysiz: oliy ta'lim muassasalarida talabalarni kreativ fikrlashga undash jarayonida mazkur yo'llardan qay tartibda foydalanish kutilgan natijalarni kafolatlaydi. Bu o'rinda Patti Drapeau quyidagi maslahatni beradi: "Bir manzildan ikkinchi manzilga borish uchun biz ikki va undan ko'p yo'nalishlarni bosib o'tamiz. Bu fikr quyida biliriladigan ko'rsatmalarga ham taalluqlidir. O'qituvchi dars jarayonida bir yoki bir nechta (yuqorida keltirigan) yo'llardan foydalanishi mumkin. O'qituvchi kreativ fikrlash ko'nikmalarini shakllantiruvchi fe'llarni (1-yo'l) qo'llashga qaror qilgan va keyin esa kreativ muammolarni hal etish (3-yo'l) ustida ish olib bormoqchi talabalarni kreativ fikrlash strategiyalari (2-yo'l)dan foydalanishga ham samarali jalb etadi. Dars esa kreativ mahsulotni (4-yo'l) ishlab chiqish bilan yakunlanadi. Kreativ fikrlash jarayonini muhitni yorituvchi xarita o'qituvchilarga dars jarayonida namoyon bo'lishi kreativlik darajasi, turini aniqlashga yordam beradi".

Ko'p holatlarda o'qituvchilar hamda talabalarining o'zlari ham bunday muhitga duch kelishadi: kreativ fikrlash jarayonining odati qat'ida namoyon bo'lishiga erishish mumkinmi? Bu o'rinda Patti Drapeau shunday fikrlarni ilgari suradi: "Miya tadqiqotlari kreativ fikrlash ko'nikmasini rivojlantirish usullari va uni qanday qilib odatga aylantirish mumkinligini tushunish imkonini beradi. Boshqacha miyaning old (g'oyalar yuzaga keladigan) va chekka (tahlil qilish) sohalarining o'zaro muvofiqlikda ishlashi va dopamin (fikrlashning o'zini yaxshi his etishiga yordam beruvchi) moddasining chiqarilishi natijasida ro'y beradi. Ta'lim olish miyada kreativ muammolarning paydo bo'lishiga olib keladi hamda miyaning ta'lim olish natijasida bu jarayon kuchayadi. Inson miyasi obraz, fikrni o'z ichiga olgan, emotsiya va ma'no boy ma'lumotlar olishni o'z ichiga oladi. "Agarda ma'lumot hech qanay hissiyot va fikriy muhitdan hal bo'lsa, u miyada saqlanmaydi".

Bunday kreativ fikrlash miyada uning "ta'lim olish va o'rganish muhitidan hal bo'lgan" yangi usullarni qo'llash va noan'anaviy, muvaffaqiyatli fikrlashni ishlab chiqarishini taqozo etadi.

Kreativ fikrlash ko'nikmasini mashq qildirish natijasida talabalar fikrlash muhitidan aloqalarga tayanibgina qolmay, balki miyada yangi ma'lumot boy aloqalarni o'rnatish, yangi g'oyalarni ishlab

chiqish va yangicha fikrlashga moyil bo'ladilar. Doimiy ravishda olib borilgan mashqlar natijasida yangicha kreativ fikrlash odatiy va avtomatik xarakterga ega bo'ladi. Inson miyasi doimo to'g'ri ishlashga odatlangan, ya'ni, miya uchun faqat birgina to'g'ri javob mavjud bo'ladi. Vaholanki, bu kreativlik emas.

Kreativlik – talabalarning o'z qarashlarini himoya qilish jarayonida barcha javoblar to'g'ri bo'lishi mumkin degani. Kreativlik muhitiga singib ketish sanaladi. Shu sababli kreativ fikrlashni odatga aylantirish uchun talabalar mazkur jarayonga ishonch bilan qaray olishlari lozim.

Talabalar kreativlik rag'batlantirilsa va samimiy muhit yaratilsagina, kreativ fikrlashni odatga aylantira oladilar. Kreativ muhitda o'qituvchi va talabalar boshqalarga nisbatan samimiy munosabatda bo'lishni va ularning fikr mulohazalarini hurmat qilishni o'rganadilar. Xato qilishdan yoki muvaffaqiyatsizlikka uchrashdan qo'rqish, haddan tashqari baxolarga e'tibor qaratish, boshqalardan ajralib turish, mensimaslik va tanqidga uchrashdan, kamsitilishdan qo'rqish xissi mavjud talabalarda kreativlik odatga aylanmaydi. Kreativlikni odatga aylantirish, talabalarning o'qishdagi muvaffaqiyat va o'z-o'ziga bo'lgan hurmatni oshirish faqatgina kreativ fikrlashni muvofiq ravishda qo'llash orqali va sog'lom muhitdagina erishish mumkin".

Xorijliy pedagoglar, xususan, Patti Drapeauning fikricha, bir shaxsning, ayniqsa, o'qituvchining kreativligi boshqa (talaba)larni ijodiy jarayonni tashkil etishga ruhlantiradi.

"Kreativlik yuqumlilik xususiyatiga egadir; kreativ bo'lish uchun kishi ko'proq kreativ insonlar bilan muloqot qilishi va hamisha izlanishda bo'lishi lozim. Har qanday ko'nikmani shakllantirish mumkin bo'lganiday, kreativ fikrlash qobiliyati yoki ko'nikmasini ham rivojlantirish mumkin. Bu talabalarga ham taalluqli bo'lib, kreativlik ustida ishlash talabalarga noodatiy tarzda fikrlashga yordam beradi. Biroq, talabalarni ruhlantirish va kreativ bo'lishga undash o'qituvchining qay darajada malakali ekanligiga bog'liq. Kreativlik bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar va kreativlik nazariyachilarining ishlari talabalarda kreativlik ko'nikmasini shakllantirishda qo'llanma sifatida xizmat qiladi (2.1-jadval). Bu auditoriyadagi muhit, talabalarda fikrlash tarzining shakllanishi, o'qituvchining yondashuv va strategiyalari elementlarini o'z ichiga oladi".

Talabalarda kreativ fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishda o'qituvchi atrofida o'rin tutadi. Bu jarayonda "o'qituvchining roli auditoriyada kreativlik muhitini yaratishdan iborat. Pannels va Katalanlar (2008) qayd etganlaridek, muhit (avtoriya haqida gap bo'lmaydi muqadd va vazifalar) kreativlikni shakllantirishga ta'sir etadi. Boshqa tadqiqotchi Piirtoning (2004) fikricha esa, kreativlik ta'sirlan qilibdini talab etadi.

2.1-jadval. Talabalarda kreativlikni shakllantirish

Talabalarda kreativlikni shakllantirish	
Talabalarni...	- qiziqarli; - murakkab vazifalar; - uzun muqadd va vaqt bilan ta'minlash
Talabalarga...	- kreativlik muvofiqsizlik xissini yuzagakeltirishini anglatish; - bezovtali va qo'rquv hissidan xalos bo'lishga yordam berish; - kreativ fikrlash ko'nikmalarini boshqa ko'nikmalar bilan o'zgartirishga yordam berish; "qiziqarli" qolish emas, balki yo'l yo'riq ko'rsatish
Talabalarni...	- adablatlar orqali rag'batlantirish; - konstruktiv sharhlar bilan ta'minlash; - yangi ko'nikmalar bilan tanishtirib borish
Talabalarni...	- o'zlarida kreativlikning boshqa turlarini ham rivojlantira olishlari; - guruhda ishlash olishlari; - haddan tashqari erkin va ijobiy fikrlarga egabo'lishlari uchun qo'llanma muhitni yaratish

Vaholanki, o'qituvchi sinfda talabalar o'zini erkin seza oladigan va o'z fikrlari, g'oyalari bilan bo'lisha oladigan muhit yaratishi lozim. Talabalar kreativlik sinf xonasida o'z g'oya va fikrlarini turli usul bilan ifoda qilishlari mumkin va ular buni qadrlamoqlari lozim. Talabalar miyada yuz berayotgan jarayonlarni yanada oshirish uchun o'rnatilgan qonun qoidalar, standartlardan tashqari chiqib, boshqar berishda erkin harakat qilishlari kerak. O'qituvchi talabalardagi kreativlikni noodatiy g'oyalarni o'rtaga qo'yish va ularni verbal va nonverbal tarzda rag'batlantirish orqali qo'llanma muhitni yaratadi. O'qituvchining talabalar berayotgan kreativ fikrlarini nisbatan to'g'ri munosabati ularning mumkin bo'lgan kreativ fikrlarini ifodalashda muhim ahamiyatga ega. Kreativ fikrlashning barchasi o'qituvchi-talaba munosabatining

muhim qismi bo'lib, talabalar muvaffaqiyatini ta'minlaydi".

Muayyan omillar pedagoglarda kreativlik sifatlari, malakalarini rivojlantirishga to'sqinlik qiladi. Shu sababli pedagogik jarayonda o'qituvchilar ushbu omillarni bartaraf etishga e'tibor qaratishlari lozim. Quyidagi omillar shaxsda kreativlikni rivojlantirishga to'sqinlik qiladi:

- o'zini tavakkaldan olib qochish;
- fikrlash va xatti-harakatlarda qo'pollikka yo'l qo'yish;
- shaxs fantaziyasi va tasavvurining yuqori baholanmasligi;
- boshqalarga tobe bo'lish;
- har qanday holatda ham faqat yutuqni o'ylash.

"Kreativ muhitda o'qituvchi talabalar diqqat-e'tiborini jalb etish maqsadida biror bir yangilikdan foydalanadi. Qiziquvchanlik va shubhani uyg'otuvchi ma'lumot, talabalarni o'ziga jalb etib, ularda o'qishga bo'lgan intilishni kuchaytiradi. Olib borilgan miya taqiqotlari shuni ko'rsatdiki, yangilik hamisha miyani faollashtiradi. O'qituvchi talabalarni yangi ma'lumot va manbalar bilan ta'minlaganda yoki yangi strategiyalarni qo'llaganda, miya "uyg'onadi" va e'tibor qaratadi. Masalan, biror bir adabiy asar qahramoni yoki tarixiy shaxsga o'xshab kiyinish, tarixiy buyum yoki zamonaviy predmetlardan foydalanish, musiqa eshittirish, latifalar aytilish, sinf xonasidagi jihozlar o'rnini almashtirish, o'yinlar o'ynash (bu o'rta maktab o'quvchilari va oliy ta'lim muassasalari talabalariga ham birdek taalluqli), dars shaklini o'zgartirish. Kreativ muhitda o'qituvchi talabalarga tez-tez tanlash imkonini beradi.

Tanlov kreativlikni shakllantirishda muhimdir va u talabalarni ruhlantirib, ularga o'qishni nazorat qilish imkonini beribgina qolmay, balki huquq va imkoniyatlarini kengaytiradi. Tanlov huquqi nafaqat o'qituvchi-talaba munosabatini yaxshilash, balki har ikki tarafning ham individualligini ifodalashga zamin yaratadi. Tanlov huquqi faqat bir tomonlama bo'lishi ham mumkin, ya'ni tanlov talaba tomonidan mustaqil ravishda amalga oshirilishi va yakuniy natija ikki yoki undan ko'p shaklda taqdim etilishi mumkin.

Oliy ta'lim muassasalarida ham o'qituvchilar talabalarda kreativ fikrlash ko'nikmalarini shakllantirish va rivojlantirishda ularning jamoa bo'lib, kichik yoki katta guruhlarda ishlashlari uchun zarur shart-sharoitni yaratib bera olishlari zarur. Zero, katta va kichik

guruhlarda ishlash jarayonida bildirilgan har qanday fikrni kreativ jamoalar rivojlantirish imkoniyati yuzaga keladi.

O'qituvchi kreativlikdarslarida jamoa tuyg'usining ahamiyatini namolagan holda, doimiy ravishda guruhlarni o'zgartirib, talabalarda jamoa bo'lib ishlash, boshqalar qobiliyati va mahoratini hurmat qilish ko'nikmalarini shakllantiradi. Vaholanki, yakka tartibda ishlash ma'lum guruhlarda ham amara bersa, kreativlik darslarida kichik guruhlarda ishlash maqsadga muvohiqdir, chunki kreativlik ko'nikmasi ijtimoiy hodisa bo'lib, fikrning fikriga ko'ra, kreativ qarashlar jamoa bo'lib ishlash jarayonida va kreativ hamkorlik natijasida shakllanadi.

O'quvchilarni kichik guruhlariga bo'lish mezonlari:

1. Talabalarni **ma'lum sohada qobiliyatlariga** ko'ra kichik guruhlariga bo'lish; talabalarni bunday qobiliyatiga ko'ra bo'lish aslo kreativ fikrlash ko'nikmasiga bog'liq bo'lmazligi lozim. Bunday guruhlarda talabalar erkin harakat qila olishlari va vaqti kelsa boshqa guruhga o'tishga tayyor bo'lishlari lozim;

2. **hamkorlik guruhlari** talabalarning qiziqishlari asosida tashkil etiladi bunday guruhlar turli bilim va qobiliyat darajasiga ega talabalardan iborat bo'lishi ham mumkin. Ko'p hollarda bunday guruhdagi talabalar ma'lum bir rol, ya'ni mas'uliyatni o'z o'rniga oladilar. Mazkur guruhni shakllantirishda asosiy e'tibor talabalar kognitiv holish- istalariga emas, balki uning ilmiy va ijtimoiy bilimiga beriladi;

3. **moslashuvchan guruhlar** talabalarning individual ehtiyojlar, qiziqishlari va hobish-istalari asosida tashkil etiladi. Guruhning qiziqishlari o'zgarib, shunga ko'ra uning a'zolari ham o'zgaradi. Bunday guruh talabalarda moslashuvchanlik ko'nikmasini shakllantiradi.

4. Chunki talabalar muvaffaqiyatga erishishlari uchun ularni qiziqish, maqsad va vazifalar va aniq maqsad va vaqt bilan ta'minlash zarur. Maqsad va vazifa bajarish jarayonida talabalar ishga "berilib" qoladilar, shu bilan ular vaqt tushunchasini unutib qo'yadilar. Vaholanki, talabalar maktab sharoitida kamdan-kam bunday holatga tushadilar. O'qituvchilar bunday muhitni yaratishga intilishlari lozim.

2.3-§. Kreativ ko'nikmalar va talabalarda kreativ ko'nikmalarni shakllantirish jarayonining mohiyati

“Kreativlik otasi” nomi bilan mashhur Pol Torrans to'rtta kreativlik ko'nikmasini aniqlagan. Uning olib borgan tadqiqotlari shundan dalolat beradiki, mazkur kreativ ko'nikmalarni shakllantirish va ularni baholash mumkin:

Ravonlik. Ko'plab g'oyalarni o'ylab topish ko'nikmasi ko'p degan so'zga asoslanadi.

Moslashuvchanlik. Turli g'oyalarni o'ylab topish ko'nikmasi o'zgartirish degan so'zga asoslanadi.

O'ziga xoslik. Boshqalarga o'xshamagan, ajralib turuvchi g'oyani o'ylab topish ko'nikmasi noyob degan so'zga asoslanadi.

Yaratuvchanlik. G'oyalarni kengaytirish ko'nikmasi qo'shish degan so'zga asoslanadi.

Kreativlik darslarida talabalardan ajoyib g'oyalarni o'ylab topish (o'ziga xoslik); ularni kengaytirish (ishlab chiqish); yoki boshqa g'oyalar bilan solishtirish va ulardagi bog'liqlikni topish (moslashuvchanlik) talab etilganda, mazkur ko'nikmalar bir-biri bilan kesishadi.

Ravonlik

Kreativ ravonlikning asosiy maqsadi talabalarda bir emas, balki bir nechta g'oyalarni o'rtaga tashlash ko'nikmasini shakllantirishdan iborat. Son asosiy maqsaddir; bir qator g'oyalar ichidan bir yoki undan ko'p maqbulini topishimiz mumkin. Ko'p hollarda o'qituvchilar talabalarda ravonlik ko'nikmasini shakllantirish uchun “aqliy hujum” strategiyasidan foydalanadilar. Bu mashq og'zaki yoki yozma (g'oyalarni qo-g'ozga yozib, keyingi talabaga qo'shimcha g'oyalar kiritish uchun uzatishi lozim) tarzda bajarilishi mumkin. “To'xta va boshla” mazmundagi “Aqliy hujum” mashqida talabalar g'oyalarni o'rataga tashlab, ularni tahlil qiladilar va baholaydilar, so'ng bu yana bir bor qaytariladi. Talabalar bu mashqda yaxshi natijalarga erishsalar, ulardagi kreativlik ko'nikmasi erkin va ravon fikrlash ko'nikmasi bilan chambarchas bog'liq bo'ladi. Agarda aksi bo'lsa, doimiy mashq va tajriba yordamida yashxi natijalarga erishi mumkin.

O'qituvchi o'zining mashqni bajarishda qiyinchilikka uchragan talabalarni yordam berishi tabiiy. Faqatgina yuzaki ma'lumotga ega bo'lgan talabalar cheklangan bilimiga ega bo'lganliklari sababli turli ta'limiy qiyinchiliklarni o'ylab topishda qiynaladilar. Ba'zi hollarda ham yordamchi ma'lumot va bilimiga ega talabalar ham mazkur mashqni bajarishda qiyinchilikka uchrashlari mumkin. Bunday hollarda o'qituvchi quyidagi strategiyalardan foydalangan holda talabalarga yordam berishi mumkin:

Talaba talabalarga ruh bag'ishlovchi muhitni yaratish. O'qituvchi talabalarga sinfdagi barcha buyumlar, jihoz, deraza va devorga e'tibor qaratib, ularni o'z ichiga olib, jadval, sxemalarga e'tibor qaratishni va ularga ta'limiy qiyinchiliklarni ko'rsatib berishni o'rgatadi. Sinfdagi barcha narsalar talabalarda qiyinchiliklarni paydo bo'lishiga sabab bo'ldi. Ularga bu jihoz va buyumlar nimalarni eslatdi yoki qanday ma'lumot bilan bog'liqligi bor? Masalan, agarda talabalar sunami haqida “aqliy hujum” mashqini bajarayotgan bo'lsalar, tashqarida nur sochib turgan quvur ularga sunami quyoshli kunda ro'y berishini eslatishi mumkin.

Yana g'oyalarni o'ylab topishda talabalar qiziqishlaridan foydalanish. “Aqliy hujum” mashqi ma'lum bir adabiy asar haqida bo'lsa, u o'qituvchilarning xarakteri va ularning hatti-harakatlarini o'z ichiga olib, qahramonlari, televizion ko'rsatuv ijodkorlari va o'qituvchilarning fikrlarining fe'l-atvori va hatti-harakatlari bilan bog'liqligi haqida bo'ladi.

Talabalar kreativlikda ravonlik va erkinlikka erishmasalar, mashq natijasi bo'lmaydi. Buning uchun talabalar o'zlarining miyasiga birinchi kelgan g'oyagagina e'tibor qaratib, yordam berish mumkin. Bunday g'oya boshqalarning g'oyasida qiyinchilik yaratadi va talabaning keng fikrlashidan dalolat bermaydi. Talabalar o'zlarining yechimini topishda qancha ko'p g'oya qiyinchilik yaratadi yoki variantni tanlash imkoniyati shuncha katta bo'ladi. Talabalar o'zlarining kreativlik jarayonida yevropalik bosqinchilar o'zlarining kreativlikni ilk bor qadam qo'yganda ular topgan birinchi javobni “Birinchiligi” deb javob ham noto'g'ri bo'lar edi; javoblar o'zlarining kreativlik jarayonida bo'lishi lozim. Savol qancha ko'p bo'lsa, talabalar o'zlarining kreativlik jarayonida ham muvofiq ravishda javob berishga imkoniyat qadrladilar.

Moslashuvchanlik

O'quvchilar keng fikr yurita olsalar, vaziyat va muammoga ham bir qancha va turli yechim topadilar. Talabalarda moslashuvchanlikni ular turli nuqtai-nazar va fikrlarni inobatga olganlari va ularni tahlil qilganlarida, turli fikrlarin bir-biri bilan solishtirganda va ularning o'hshash va farqli tomonlarin topganlarida va nihoyat muvaffaqiyatga erishib, yaxshi natijalar ko'rsatayotganlarida kuzatish mumkin.

Moslashuvchan bo'lish uchun talabalar ma'lumotning faqat yuzaki qismini emas, balki uning chuqur mohiyatini anglab yetishlari lozim. Moslashuvchanlik ko'nikmasini shakllantirishda talabalar amaliyot bilan ta'minlansa va ularga yo'l-yo'riq ko'rsatilsa, kelgusida turli g'oyalarni topishda bu kuchli stimul bo'lib xizmat qiladi. Agarda talaba ko'plab g'oyalar topgan bo'lsa, u moslashuvchanlikni emas, balki ravon fikrlashni namoyon qilmoqda, chunki bunda barcha e'tibor bitta yoki bir turdagi javoblarga qaratiladi. Talabalarda moslashuvchanlik ko'nikmasini shakllantirishda soni jihatdan ko'p emas, balki turli mazmundagi g'oyalarni topish kerakligini alohida ta'kidlab o'tish lozim.

Muammoning mazmunini chuqur anglagan holda ham, talabalar turli g'oyalarni topishda qiynaladilar yoki umuman bunga qodir bo'lmaydilar. Bu esa, o'z o'rnida, ularda moslashuvchanlik ko'nikmasini shakllantirish kerakligidan dalolat beradi.

Tajriba va doimiy mashq yordam bersada, o'qituvchi talabalarga murabbiy sifatida turli strategiyalardan foydalanishni o'rgatishi kerak. Talabalarga turli g'oyalar turli toifa (kategoriyalar)ga bo'linishini anglashida yordam berish mumkin. M: "hayvonlar" kategoriyasiga talabalar hayvonlar nomlarini keltiradilar. Birozdan so'ng, "taomlar" kategoriyasiga talabalar avval milliy keyin boshqa halqlar taomlari ro'yxatini tuzadilar. Mashq shu yo'sinda davom etadi. Bu talabalar bir kategoriya, ya'ni bir fikrdan ikkinchisiga o'tish va unga tezda moslashish ko'nikmasini o'zlashtirmaguncha davom etadi. Talabalarda bunday ko'nikma shakllangach, ulardan moslashuvchanlik bilan fikrlashni talab qilish mumkin. Masalan, "Agarda Zolushka yetim va kambag'al bo'lmaganida, voqealar rivoji qanday tus olgan bo'lardi?" va "Janubiy shtatlar fuqarolik urushi davrida qanday strategiyani qo'llanganda urushda g'olib bo'lardi?" Turli kategoriyalarga mansub savollar talabalarda moslashuvchanlik

ko'nikmasini rivojlantiradi.

Talabalar birinchi kategoriyada "qotib" qolishini oldini olish uchun maqbuliyatli strategiyasini qo'llash mumkin. M: o'qituvchi "midaqaga to'la yor" shiori Zolushka voqeasi yoki ma'muriy to'plama, "perpetuum mobile", ya'ni abadiy g'ildirakka o'xshash qanday qo'llanilishi mumkinligi haqida so'rash mumkin. Ikkinchi strategiya moslashuvchanlik bilan fikrlash orqali voqealar va hodisalar o'rtasida bog'liqliklarni topishga yordam beradi.

Ushbu yillar avval Aleks Osborn moslashuvchanlik bilan fikrlashni talabalar uchun savollar toifasini tuzib chiqqan. Eberlening 1971 yilda tuzilgan choqqin SCAMPER mnemonik sxemasi substitute (almashtirmoq/o'zgartirmoq), combine (birlashtirmoq), adapt (moslashtirmoq), modify (o'zgartirmoq/boshqa shakl bermoq), minimize (minimallashtirmoq) (maksimallashtirmoq/minimallashtirmoq), put to other uses (boshqa soha/usulda qo'llash), eliminate (oldini olish) va remove (qo'llanilishini o'zgartirish) kabi tushunchalar yordam beradi (qarang 2.2-jadval 4-sinf o'qituvchisi SCAMPER mnemonik sxemasidan talabalarda moslashuvchan fikrlashni o'rgatishda foydalanilgan). Talabalar qanday shahri, tuman, mahallasining nomi, shahar, tuman, mahalla nomi, sanoat, oziq-ovqat sohasiga tegishli mahsulot nomi va aynan Mayn shahrining ramzi bo'lgan mashhur oshni piroqdan o'quvchilar e'tiborini tortishda foydalanganini ko'rsatadi. O'quvchilar mnemonik sxemadan foydalangan holda qanday talabalardan mashhur oshni pirogni pishirishda shokoladdan talabalardan va pishirish jarayonida pirogning tarkibi yoki shakli o'zgarib qanday natijaga olib kelishi va qanday qilib bu talabalardan pirogni Mayn shahrining mashhur pirogiga aylantirish haqida fikr bildirib qoladilar".

O'ziga xoslik

O'ziga xoslik noodatiy g'oyalar o'ylab topish ko'nikmasidir. O'ziga xoslik o'rnida avval moslashuvchanlik va ravonlik ko'nikmasini shakllantirib, so'ng noodatiy, original g'oyalarni kashf qilish uchun talabalar bo'l qilib qolishlari lozim. Ravon fikrlash ko'nikmasi o'ziga xoslikni rivojlantirishda boshlang'ich va asos bo'lib xizmat qiladi; agarda talaba ko'p g'oyalarni topishda qodir bo'lsa, ulardan bir yoki ikkitasi albatta boshqa talabaning

g'oyasi ham bo'ladi. Moslashuvchan fikrlash o'quvchilarga ularning har bir g'oyalari bir-biridan farqlanishini ko'rish va anglash imkoni beradi; ularning orasida hammasidan ajralib turuvchi g'oya bo'lsa, demak ana shunisi original (o'ziga xos) g'oya hisoblanadi.

2.2-jadval. SCAMPER strategiyasini qo'llash asosida kreativ fikrlash ko'nikmasini rivojlantirish

SCAMPER mnemonik sxemasidan moslashuvchan fikrlash ko'nikmasini shakllantirishda foydalanish		
SCAMPER	Savollar	Vazifalar
Substitute (almashtirmoq/o'zgartirmoq)	Agar shokoladning o'miga vanilladan foydalanilsa qanday pirog xosil bo'ladi?	Variantlar ro'yxatini tuzing va undan birini tanlab olib, rasmini chizing.
Combine (birlashtirmoq)	Agar shokoladli pirog qaymoqli krem bilan bezalilsa, qanday ta'mga ega bo'ladi?	Variantlar ro'yxatini tuzing va undan birini tanlab olib, rasmini chizing.
Adapt (moslashtirmoq)	Yumaloq pirog shaklini qanday o'zgartirish mumkin?	Variantlar ro'yxatini tuzing va undan birini tanlab olib, uni tariflang.
Maximize/minimize (maksimallashtirmoq/minimallashtirmoq)	Pirogningeng kichik/katta bo'lagi qanday shaklga ega?	Variantlar ro'yxatini tuzing va undan birinitanlab olib, uni tariflang.
Put to other uses (boshqa soha/usulda qo'llash)	Shokoladli pirog bilan yana nimalar qilish mumkin?	Variantlar ro'yxatini tuzing.
Eliminate (oldini olmoq)	Shokoladli pirogga shakar solish esdan chiqqanda nima bo'lar edi?	Variantlar ro'yxatini tuzing.
Rearrange (qo'llanilishini o'zgartirish)	Shokoladli pirogni insonlar taom o'rniida iste'mol qilsalar qanday natijaga olib kelar edi?	Variantlar ro'yxatini tuzing.

Talabalar original g'oya kontekstadan kelib chiqishi lozimligini anglashlari lozim. G'oya bir dars jarayonida, birgina sharoitlar va bir vaqt oralig'ida taqdim etilishi lozim. Talabalarda rovon fikrlash

va mustaqil fikrlash ko'nikmalarini shakllantirish jarayonida o'ziga xos original fikrlash to'g'risida ham ma'lumot berib o'tish kerak. Talabalar talabalarini "aqliy hujum" strategiyasi yordamida mustaqil fikrlash qo'llash mavzusida muammoning yechimi haqida fikrlash (ro'vonlik), so'ng berilgan g'oyalarni bir necha variantlarga bo'lib chiqish (moslashuvchanlik) va ulardan qay birini o'ziga xos (originallik) g'oya ekanligini aniqlash talabalarida mustaqil fikrlash ko'nikmalarining bir paytning o'zida qo'llanilishini ta'minlay beradi.

Mustaqil fikrlash ko'nikmasini shakllantirishda talabalar mustaqil fikrlash va madaniy qarashlaridan foydalanish ularda originallikni yaratishda foydali natijaga beradi. Mayn shahrida istiqomat qiluvchi o'qituvchi o'zining maynabi o'qituvchisi mazkur strategiyani o'quvchilarda mustaqil fikrlash (ro'vonlik) tarzda fikrlash ko'nikmasini shakllantirishda qo'llashda foydali va mustaqil fikrlash ko'nikmasini shakllantirishda qo'llashda foydali natijaga beradi. Mayn shahrida istiqomat qiluvchi o'qituvchi o'zining maynabi o'qituvchisi mazkur strategiyani o'quvchilarda mustaqil fikrlash ko'nikmasini shakllantirishda qo'llashda foydali natijaga beradi. Mayn shahrida istiqomat qiluvchi o'qituvchi o'zining maynabi o'qituvchisi mazkur strategiyani o'quvchilarda mustaqil fikrlash ko'nikmasini shakllantirishda qo'llashda foydali natijaga beradi.

Yaratuvchanlik

"Yaratuvchanlik" tushunchasi boshqa bir g'oyani rivojlantirish va mustaqil fikrlash asoslanadi, ya'ni berilgan vazifalar anu shu g'oya asosida bajariladi. Bir g'oyani kengaytirish uchun talabalar mustaqil fikrlash yoki vazifa mazmunin chuqur anglab yetishlari va mustaqil fikrlash asosida fikrlashga ega bo'lishlari lozim.

Talabalar "yaratuvchanlik" tushunchasi haqida gapirganda, shunga hujjat berish maqsadga muvofiqdir (masalan, kompyuterda elektronika, kino va adabiy asarlar, ilmiy ishlab chiqarish va tayyorlash, insonlar hayotida yuzaga keladigan muammalarni yechish maqsadida tashkil etilgan tashkilotlar). Talabalar fikrlash chiqish ko'nikmasini shakllantirishda adabiy yoki mustaqil fikrlash asosida fikrlash (ba'zan ko'p betli asarlar kichkina

kam betli asarlar kabi ko'p ma'lumot bermaydi) mashqi katta samara beradi".

Nazorat savollari:

1. Kreativlikni rivojlantirishda nimalarga e'tibor qaratish zarur?
2. P.Torrensning "Tugallanmagan rasmlar" testidan foydalanish jadvaldagi tugallanmagan shakllarni o'zlarining tasavvurlaridan kelib chiqib tasvirlab mavzuni "Aqliy hujum" metodidan foydalanib tasvirlar haqidagi fikringizni umumlashtiring va izohlang.
3. P.Torrensning "Tugallanmagan rasmlar" testidan foydalanish afzalliklarini izohlang.
4. Ijodkorlikni shakllantiruvchi testlar haqida fikringizni ayting.
5. SCAMPER kreativ ta'lim metodidan foydalanish afzalliklarini izohlang.
6. SCAMPER kreativ ta'lim metodi ijodkorlikni shakllantiruvchdagi o'rni haqida ayting.

FAHMLI-KREATIV PEDAGOGIKA FANINI O'QITISH MAZMUNI

1.1.1. Kreativ pedagogika fan va o'quv tartibi sifatida

Kreativ pedagogika fan va o'quv fanlarining tarmoqlangan tarmogidir. Ular bu ilmiy pedagogik faning tegishli o'quv tartibi bo'lgan tashkiloti.

O'quv tartibi qanda tariqasida, fan sohasiga mos keladi va shu bilan birga o'ziga xos xususiyatlarga ega. Bularga o'quv faoliyatining kreativ xarakteri, ilmiy bilimlarni didaktik qayta ishlangan o'quvchilarning yosh imkoniyatlarini hisobga olgan holda o'quv va kasbiy faoliyat mantig'iga muvofiq mazmunni qurish va tashkiloti bo'ladi.

Kreativ pedagogika fan va o'quv tartibi maqsadlarida sezilarli farq bor. Faoliyat maqsadi - ob'ektiv yangi bilimlarni olish, pedagogik faoliyatning qonuniyatlari va mexanizmlarini ochib berishdir. O'quv tartibi maqsadi ta'limlashtirilgan, didaktik qayta ishlangan bilim, qobiliyat va bilimlarni o'zlashtirish, o'quv va kasbiy intellektni rivojlantirish va shaxsning gumanistik tarbiyasidir.

Kreativ pedagogika fani va o'quv tartibi o'rtasidagi farqlar fan maqsadidir. Kreativ pedagogika fanining predmeti - pedagogik faoliyatning yangi fikrlari, qonuniyatlari va mexanizmlari. Akademik bilim - bu fan nomidan to'plangan bilimlarning proektsiyasidir. Uning predmeti didaktik qayta ishlangan ilmiy axborotdir.

Kreativ pedagogikaning tuzilishi quyidagi tarkibiy qismlarni o'z ichiga oladi:

1. Kreativ ta'lim pedagogikasining asoslari: maqsad, vazifalar, ob'ektiv predmet, predmet, mazmun, metodika, shakllar, vositalar, qobiliyat, imkoniyatlar va boshqalar;

2. Shaxsning yosh imkoniyatlariga mos ravishda kasbiy faoliyatni rivojlantirish va shaxsning faoliyat jarayonida kreativ shaxsni shakllantirish bo'yicha;

3. Kreativ ta'limning pedagogik asoslari: kreativ, kognitiv, faoliyatga qaratilgan va shaxsiga yo'naltirilgan ta'lim paradigmalar;

4. Kreativ pedagogik faoliyat sub'ekti sifatida kreativ ta'lim o'quvchilari faoliyati va shaxsiyatining xarakterli xususiyatlari.

Ushbu quyi tizimlarning ochilishi kreativ ta'lim pedagogikasining nazariy asoslarini ko'rib chiqishni taqozo etadi. Talabani kreativ shaxsini shakllantirish kontsepsiyasi bu erda tizimni tashkil etuvchi omil bo'lib xizmat qiladi.

Kreativ pedagogikaning umumiy maqsadi uning predmeti - shaxsning kasbiy rivojlanishi va o'z-o'zini namoyon qilish jarayonida kreativ o'rganish va tarbiyalashning psixologik-pedagogik xususiyatlarini, qonuniyatlari va mexanizmlarini o'rganish va tavsiflash bilan belgilanadi. Ushbu maqsadning parchalanishi yuqorida keltirilgan kreativ pedagogika tuzilmasi asosida amalga oshiriladi va o'quv fanining vazifalarini aniqlash imkonini beradi.

Shunday qilib, kreativ pedagogika, bir tomondan, ilmiy bilimlarning fanlararo tarmog'idir. U umumiy va kasbiy pedagogika va psixologiya, kasb-hunar ta'limi psixologiyasi, kasb-hunar ta'limi va ta'lim usullari va texnologiyalari bilan chambarchas bog'liqdir. Boshqa tomondan, u pedagogika fanining mustaqil sohasi, shuningdek, akademik fandır. Ularning farqini tadqiqot va o'rganish maqsadlari, vazifalari, ob'ektlari, sub'ektlari va usullarini solishtirganda ko'rish mumkin.

3.2-§. Kreativ pedagogik texnologiya ta'limni modernizatsiya qilish muvaffaqiyatining asosi

Hozirgi vaqtda bolalarni maktabda o'qitish jarayoni nafaqat asosiy bilimlarni olish, balki ijtimoiy rivojlanishning ushbu bosqichida, zamonaviy sharoitlarda har bir shaxsning muvaffaqiyatli faoliyati uchun juda muhim bo'lgan o'rganish qobiliyatini egalash bilan bog'liq, tez o'zgaruvchan dunyo. Davlatning strategik maqsadlaridagi o'zgarishlar yo'nalishi barcha iqtisodiyot tarmoqlarini va birinchi navbatda, ta'limni innovatsion rivojlantirish bilan bog'liq. Texnologik va ijtimoiy o'zgarishlarni ta'minlash, innovatsiyalarni yaratish davlat strategiyasiga mos keladigan inson kapitalini yaratish uchun ta'lim texnologiyalarini o'zgartirishni belgilaydi.

Bu texnologiyalar zamonaviy maktab bitiruvchilariga butun hayoti davomida o'z ijodiy salohiyatini mustaqil o'zlashtirish va ro'yobga chiqarishga yordam berishi kerak. Ta'limda ushbu muq

addomda oshirish an'anaviy pedagogik texnologiyalardan farqlanish holida amalga oshiriladi. Yangi texnologiyalar hali ham o'ziga xos emas va ko'pincha salbiy hodisalarni keltirib chiqaradi: baxtsizlik, qalbakiylashtirish va poraxo'rlik shu qadar o'zgarishga ega qoldiki, ular odatiy holga aylanib, jamiyat tomonidan qabul qilinadi.

Tadqiqotning maqsadi ta'limni muvaffaqiyatli modernizatsiya qilish uchun texnologiyalarning samaradorligini isbotlashdir. Ilm-fan va amaliyot bu muammoni hal qilishi kerak, lekin hozirgacha hatto "kreativ pedagogika" tushunchasi ham umume'tirof etilgan va aniq ta'riflangan tushuncha emas. S.I.Ozhegovning "Rus tili lug'ati"da ham barcha "kreativ" chiqarish majmui"dir. ishlab chiqarishning ilmiy-texnik tarmog'ining usullari va jarayonlar, shuningdek ishlab chiqarish tarmog'ining ilmiy tavsifi".

O'zgarishlarda texnologiya deganda o'quv faoliyatini amalga oshirishning metodologik jarayoni, ta'lim jarayoni ishtirokchilari o'rtasidagi munosabatlar modeli tushuniladi. An'anaviy pedagogik texnologiya - "shakllar, usullar, usullar, o'qitish texnikasi, natijaviy vositalarining ijtimoiy majmui va joylashuvini belgilovchi pedagogik-pedagogik munosabatlar yig'indisi; bu pedagogik jarayonning qisqartirishi" (B. T. Lixachev).

14. V. Kabanov texnologiyani tizim orqali ko'rib chiqadi: pedagogik texnologiya bu "pedagogik maqsadlarga erishish uchun ta'limni olib bora barcha shaxsiy, instrumental va uslubiy vositalarning to'liq ta'limi va ishlatilish tartibi".

Tadqiqotda ta'lim jamiyat va davlat talablaridan kelib chiqib, o'z maqsadiga erishish yo'llarini faol izlaydi. Yuzlab usullar, usullar va pedagogik usullar tavsiflangan, ammo ular maqsadni ta'minlash uchun. Pedagogik jarayonni aniq maqsadga muvofiq qilib va natijalar rivojida ijobiy natija olish texnologiya kabi ta'limni olib bora olib keldi. Natijaning mavjudligi tadqiqot natijalarida ta'limni olib bora bo'lgan komponent hisoblanadi. Ammo ta'limni olib bora bo'lgan asosiy xususiyatlari sifatida olimlar turli ta'limni olib bora bo'lgan ta'limlik, integrallik, takroriylik, motivatsiya, yangi ta'limni olib bora bo'lgan ta'limlik, motivatsiya, yangi sharoitlarga moslashish ta'limni olib bora bo'lgan ta'limlik. A. A. Antonovning fikricha, nazorat vositalari ta'limni olib bora bo'lgan ta'limlik qismidir, motivatsiya.

diagnostika va algoritmiklik bilan birga.

N.V. Anikina ta'lim texnologiyasi - bu ba'zi bir ta'lim hodisasining belgilangan xususiyatlarini olishga va aniqlashga qaratilgan vositalar tizimidan maqsadli foydalanish, deb hisoblaydi.

Texnologiyalar mega, makro va mikro darajada ta'lim strategiyalarining samaradorligini ta'minlashi mumkin. Ko'pgina tadqiqotchilar texnologiyani didaktik tizim (shakllar, usullar, o'qitishning algoritmik tarzda tashkil etilgan va o'quv mazmunini amalga oshirishda juda aniq natijaga ega bo'lgan o'quv qurollari) sifatida tushunadilar. V.P.Bespalko texnologiyani pedagogik faoliyatda o'qituvchi san'atining timsoli deb hisoblaydi. Pedagogik faoliyat bilan birga bo'ladigan va o'qituvchi materialini takrorlash, berilgan natija bilan boshqa sharoitlarga o'tkazish imkoniyatiga aylantiruvchi yangi, ijodiy jarayonning tavsifi ijodiy texnologiyadir.

"Techne" so'zi san'atni, ya'ni o'qituvchi o'zlashtirgan narsani anglatadi. Tarjimada "logotiplar" o'rgatishni anglatadi. Ya'ni, texnologiya haqida o'qitish san'ati, pedagogik mahorat sifatida gapirish mumkin, bunda o'quv jarayoni fan va ijodning birligiga, o'qituvchining san'atiga aylangan. Texnologiyalar ta'lim sohasida paydo bo'lmashligi mumkin, balki ularni mahorat bilan moslashtirishdir. ta'lim, boshqa sohalar tajribasidan foydalanish, pedagogika fani va o'quv amaliyotini boyitishga yordam beradi.

Texnik tizimlarda dialektika qonunlariga muvofiq rivojlanishi sodir bo'ladigan texnologiyalar tajribasi shakllangan. Pedagogikada bu qonuniyatlarning harakati o'qituvchining aqliy-psixologik xususiyatlari orqali moslashtiriladi. Lekin texnologiya yaratishda qonuniyatlarni ham, xususiyatlarni ham aniqlash, bilish va amalga oshirish mumkin. Ta'limni texnologiyalashtirishdagi faol ijodiy faoliyat yangi paradigma, samaradorlik va ijodiy texnologiyalarni amalga oshirishga o'tishni ta'minlaydi.

Ijodiy pedagogik texnologiyaning mohiyati talabalarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish imkoniyatlarini, o'qitishning insonparvarlik va innovatsion-izlanish tamoyilini ijodiy usullar va o'quv vositalaridan foydalangan holda ta'lim jarayonining natijasini dasturlash qobiliyatini amalga oshirishdan iborat.

Shunday qilib, ijodiy pedagogik texnologiyalar zamonaviy jamiyat talablariga javob beradi va zamonaviy ta'limni modernizat-

siya jarayonining jihatlaridan birini tashkil qiladi. Uning maqsadli qaratilgan maqslarimizda ta'lim sifatini oshirish va modernizatsiya jarayonlarini samaradorligini oshirish bilan bog'liq. Hozirgi ilg'or pedagogik talabalar shuni ko'rsatmoqdaki, ijodkorlik va ijodkorlikni o'qitishda o'rgatish mumkin va kerak, bu jarayonni erta bolalikdan boshlab o'rgatish kerak.

Ijodkorlik yondashuvlar va usullardan foydalanish insonga o'qitishda yordam beradi va uni turli xil, ijodiy faoliyatga va shu qanday faoliyat turiga ijodiy yondashishga o'rgatadi. Ta'lim jarayonida ijodiy pedagogik texnologiyalarni joriy etishning asosiy sharoitlaridan biri bu ijodiy muhitni yaratish, maktablarda ijodiy muhitni yaratishdir, chunki eskirgan pedagogik usullar yordamida ijodkor shaxsni shakllantirish mumkin emas.

Nazorat savollari:

1. Ijodiy pedagogika qanday tariqasida, fan sohasiga mos keladigan tashkilotlarni namoyish etadi?
2. Ijodiy pedagogika fan va o'quv tartibi maqsadlari nimadan iborat?
3. Ijodiy pedagogika fanining predmeti nimalardan iborat?
4. Ijodiy pedagogikaning tuzilishi qanday tarkibiy qismlarni o'z ichiga oladi?
5. Talabalar ijodiy shaxsini shakllantirish kontsepsiyasi nima? U qanday maqsadga ega?
6. Ijodiy pedagogik texnologiyaning mohiyati nima?

4-MODUL. KREATIV TA'LIM MUHITI: MOHIYATI, XUSUSIYATLARI

4.1-§. Kreativ ta'limning mazmun va mohiyati

Hozirgi zamon ta'limining bosh va asosiy vazifasi – o'quvchining intellektual darajasini, yaratuvchanligini, ijodkorligini, izlanuvchanligini takomillashtirish orqali yangi bilimlarni olish, yaratishga, ruhlantirishga qaratilmog'i kerak. "creato"- lotincha so'z bo'lib, yaratuvchanlik, ijodkorlik degan ma'noni bildiradi. "creato"- so'zi ma'nosi, ijodiy fikr, texnik loyiha, ijodkorlikka moyillik, o'quv – biluv jarayonida mas'uliyat, yaratuvchanlik kreativ pedagogika-ijodkorlik va yaratuvchanlik metodlarini yaratishni o'rganish tushuniladi. "creato" – so'zi ma'nosi, ijodiy fikr, texnik loyiha, ijodkorlikka moyillik, o'quv – biluv jarayonida mas'uliyat, yaratuvchanlik, kreativ pedagogika.

An'anaviy ta'lim asosan ilgaritdan mavjud bo'lgan didaktikaga asoslangan, ya'ni o'quv jarayoniga ilgaritdan fanga ma'lum bo'lgan bilimlarni o'qitish, o'rgatish, yetkazish bilan xarakterlanadi. o'qituvchi ilgaritdan ma'lum bo'lgan reproduktiv faoliyatni olib boradi. bu esa asosan o'quvchining ta'lim mazmunini yodlab olishi, qayta takrorlab borishi bilan cheklanadi. ya'ni ta'lim ilgaritdan ma'lum bo'lgan predmet "avval hunar o'rgat, keyin shogird o'z hoxishiga ko'ra nima qilsa qilaversin" yo'sinida ish tutish rasmi bo'lgan.

Bunday holda bilim kontseptsiyasi to'rt bosqichda amalga oshiriladi:

1. Bilim bilan tanishish, ma'lum axborotni tushunib olish, voqealarni bir – birdan ajrata olish;
2. Bilimdan nusxa olish, olgan bilimlarini takrorlash;
3. Bilim, ko'nikma, olgan malakalarini amaliy faoliyatda qo'llay olish;
4. Bilim – transformatsiya, olgan bilimlarini keyingi yangi bilimlarni, yangi vazifalarni bajarishda qo'llay olish (ya'ni ijodiy foydalana olish darajasi)dir.

Agar umumiy ta'lim maktablari birinchi, ikkinchi darajadagi

bilimlarni o'rgatib, oliy ta'lim uchunchi, oliy ta'limdan keyingi ta'lim darajadagi, ya'ni ilmiy izlanish, magistratura, aspirantura, doktoranturalarda bilim berishni davom ettiriladi.

Buni yodda saqlash kerakki, ijodkor yaratuvchi shaxsni tarbiyalash, fanga ma'lum bo'lgan bilimlarning o'zi bilangina kifoyatmay, olingan, o'zlashtirilgan bilimlar zahirida yangi bilimlarni yaratishlari bilan muhimdir.

Unga yorqin misol qilib, ulug' allomalarimiz muso Al-Xorazmiy matematika fani asoschisi, Al-Farg'oniyniing turli fanlarga tegishli bilim kashfiyotlari, Al-Farobiyniing (70 dan ortiq tildarda erkin so'zlashgan) tovush tezligi, chastotasi, moddiyat, issiqlik, harakat, qitilma o'ld kashfiyotlari, abu rayhon beruniyning (qomusiy olim) astronomiya, geodeziya, jo'g'rofiya, falakkiyot fanlari rivojiga qo'llagan katta xissalari, abu ali ibn sinoning "tib qonunlari", "to'g' anatomiya"ga bag'ishlangan kitoblari, ulug'bekning "zijji kashfiyoti" asari va boshqa buyuk allomalarimizning qoldirgan ijodiyotlari hozirda ham bizning mamlakatimizda va ko'plab xorijiy mamlakatlarda o'qib o'rganilishini keltirishimiz mumkin.

Ummidan ulug' kashfiyot namoyondalari fikrlash algoritmini yaratib o'zlashtirganlar, chuqur, atroflicha bilimga ega bo'lganlar. ular asosan eksperimental metod va usullarni yaratganlar, shular asosida ilmiy dastlab namunalarni namoyon qilganlar. "Creato" lotincha so'z bo'lib, yaratuvchanlik, ijodkorlik degan ma'noni bildiradi.

Didaktik va yaratuvchanlik metodlarini yaratishni, o'rganishni kreativ pedagogika deyiladi.

Agar ta'lim jarayoni o'quvchi faolligiga asoslangan muammoli, talimotlan loyihalar asosida jadallashtirilgan holda kechsa, u holda kreativ yo'nalishga ega, o'quvchilarning faolligi tufayli u yangilik, ixtiro, kashfiyot sari yetaklaydi.

Didaktik va madaniyatlik o'quv faoliyatida doimiy tizimli ishlov u ijodkorlik sari boradi. shuning uchun ham o'quv jarayonida boshqari vaqtda "texnik ijodkorlik asoslari" ilmiy izlanish jarayonidagi to'g'araklar tashkil etilsa, o'quvchining loyihalash ixtirochiliklari boradi. shuning uchun ham bolalarning bosh vaqtini maqsadli va maqsadli yo'naltirish, ularning kelgusida kasbiy ixtirochilik ijodkor bo'lib yetishishiga sabab bo'ladi. 2009 – 2010 yillarda qabul qilingan ta'limi vazirligi tomonidan "ma'naviyat va ma'rifat

ishlari samaradorligi yili” deb e’lon qilinishi bunga yorqin misol bo’ladi.

Tarixan ta’lim ikki madaniyat chegarasida rivojlangan, taraqqiy etgan. birinchisi – gumanitar, badiiy yo’nalishda bo’lsa, ikkinchisi – ilmiy va texnik yo’nalishdadir.

Tarixan ta’lim ikki madaniyat chegarasida rivojlangan, taraqqiy etgan. birinchisi – gumanitar, badiiy yo’nalishda bo’lsa, ikkinchisi – ilmiy va texnik yo’nalishdadir.

Shu sababli texnik ijodiy rivojlanish kontsepsiyasida texnika fanini insonparvarlashtirish va nazariy muhitda rivojlanishining asosi qilib olingan. aniq fanlarning rivojlanishini texnika taraqqiyoti va axborot informatsion texnologiyalar bilan chambarchas bog’lash yaxshi natijalar bermoqda.

Ta’lim bilan bog’liq har qanday faoliyat loyihalashtirish asosida kechsa: dizayn bilan bog’lashda yaxshi natijalarga olib keladi, shuning uchun kreativ pedagogika shu loyihalashtirishga asoslangan bo’ladi.

Hozir texnik jixatdan katta o’sish va o’zgarishlar davri. o’z navbatida ta’lim jarayoni oldiga yangi vazifalar qo’ymoqda, ta’lim oluvchi olgan bilimlarini o’zlashtirib, ko’paytirib borishdan tashqari, o’quv – biluv jarayonida qo’shimcha bilimlar olish orqali ijodiy yondashuvga moyilliklari ortib boradi.

- ta’limni olib boruvchi – o’quv jarayonini olib boruvchi – o’quvchi o’quv jarayonining faol ishtirokchisi o’quv – biluv mas’uliyatini o’z bo’yniga oluvchi hamdir.

- ta’lim jarayonini texnologiyalashtirish, innovatsiyalar, ilg’or texnologiyalar, yangi o’quv ob’ektlari o’quvchining tafakkurini, abstrakt fikrlash, ijodiy fikrlashga olib keladi.

- o’quv jarayonini algoritmash, loyihalash, modullashtirish o’quvchining o’quv jarayoniga bo’lgan shaxsiy mas’uliyatini oshiradi. ularda motivatsiyaning kuchayishi orqali qo’shimcha ma’lumotlar olish asosida o’z bilimini boyitib borish extiyojini tug’diradi.

- o’quv jarayonini kreativ yo’naltirish uchun: o’quv jarayonida o’quv materialini berib borish, boshqa qo’shimcha materiallarni taklif etish va o’quvchini izlanishga, ijodkorlikka yo’naltiruvchi material asosida uni o’z extiyoji, xoxishi orqali yangilik sari yetaklash.

- o’quv jarayonini ham shunday o’zgartirish kerakki, unda

o’quvchi o’quv materiallarining yaratuvchisiga aylanib, berilgan o’quv materialni o’z ta’lim yaratuvchilikka xizmat qilsin.

O’quv materiallariga yangi qo’shimchalar kiritish orqali evristik metodlar ta’limda, metod va usullar taklifi orqali o’quvchini ijodiy faollashtirishga qo’zgatish kerak.

4.2.5. Evristik metodlar va ulardan foydalanish yo’nalishlari

“Evristika” grekcha so’z bo’lib, “heurist” so’zi “izlayman”, “topaman”, “tashdirlan” ma’nolarini beradi.

O’quvchining mustaqil, faol, ijodiy faoliyatini tashkil etishda evristik metodlar asosidagi ta’lim alohida o’rin tutadi. “umuman aytganda ta’lim pida o’zoq antik zamonlardan beri qo’llanib kelinadi. Evristik ta’lim ta’lim jarayonida qo’llanilganda – evristik suhbatlar jarayonida, ketma – ket berilgan savollarga javob jarayonida o’qituvchi savollarga javob berishda javoblar o’quvchi tomonidan berilgan yechimiga qatnashish jarayonida rivojlantirilgan.

Evristik ta’lim o’quvchi fikrini rivojlantiruvchi, maqsadli, o’qituvchi metodlar asosida qo’llanilgan.

Evristik ta’lim birinchtalardan bo’lib, matematik olimlar o’z bilimlarini o’qituvchi kiritganlar ko’pincha uni “matematik yechish metodlari” shaklida qo’llash ma’qul ko’rilgan, keyinchalik o’qituvchi o’quv produktlarini o’qitish jarayonida ilg’or, universal metodlar sifatida ham qo’llashga harakatlar, urinishlar bo’lgan.

Evristik jarayoni analiz, sintez, umumlashtirish orqali ayrim qismlarni birlashtirish – ketbilda yangicha yondashuv orqali yechiladi, talimladi.

Evristik ta’lim ta’limdagi vazifalari quyidagilardan iborat:

- Evristik ta’lim o’qituvchi jarayonlarni o’rganish, unda kechadigan o’ziga xos xarakterli ta’limlarni o’rganish va bilish insonning evristik faoliyati yoki sharoitlari orqali real vaziyatni ajrata olish va uni yondashuvga olib kelish.

- Evristik faoliyatni yuritish uchun (model) sharoitni yaratish yondashuvga olib kelish.

- Evristik faoliyatni yuritish, tashkil etish uchun vaziyatni

modellashtirish.

- evristik faoliyatni yuritish uchun aniq maqsadga yo'nalgan evristik sistema qonuniyatlarini shakllantirish va yaratish.

- evristik faoliyatni joriy etish qonuniyatlarini amalga oshirish uchun texnik jixozlar konstruksiyasini yaratish.

Evrastika fan sifatida o'z kategoriyasi: evristik faoliyat, evristik elementlar apparati, evristik tizim, evristik strategiya, evristik metod, evristik qoida, evristik yo'l kabilarni oladi.

Endi evristik metodlar va ulardan foydalanish yo'nalishlari haqida fikr yuritamiz.

Evrastik savollar metodi.

Ma'lum qonuniyatlar va printsiplarga suyanadi.

- g'oyani muammoligi va optimalligi (masala yechimida bosh optimal g'oya);

- axborotni bo'lim, bloklarga taqsimlash (maqsad vazifalar yechimidagi ketma-ket kichik yo'nalishlarni yechishga qaratilganligi).

Bunday metodlarda tashkil etilgan mashg'ulotlar shu bilan ajralib turadiki, u istalgan muammoni yechishda shaxsni ijodiy yondashuvga, intuitiv fikrlashga olib keladi.

Lekin bu metod har doim ham g'oyalar yechimining absalyut yutuqlariga olib kelavermaydi.

Ko'p o'lchamli – matritsa metodi. Bu metod ilmiy izlanuvchi va yaratuvchining morfologik – taktik muammolariga suyanadi:

- echilayotgan g'oyaning ayrim elementlari ma'lum darajada ilgaritdan ma'lum;

- g'oyaning yechimida uning ayrim qirralari va elementlari noma'lum;

- muammo yechimi ma'lum emas.

Ko'p o'lchamli – matritsa metodi sistemali yangicha tahlilga suyanadi, muammoni hal etishda ma'lum printsiplarni o'z ichiga olganligi uchun ko'pgina xatoliklarning oldini olishga imkon beradi.

Erkin assotsiatsiyali metod. Evristik faoliyatni yuritishda bu metod yuqori darajadagi ijodiy faoliyatni baholashda, g'oyalarni ilgari surishda yangi – yangi assotsiatsiyalarni izlab topish va yaratish imkonini beradi. bu muammo o'z yechimida yangi g'oyalarni keltirib chiqaradi, muammoning yechimini topish jadallashadi.

Bu metodda assotsiatsiyaning vujudga kelishi tufayli yechilish qaratilgan muammo komponentlarining, tashqi muhitning o'zaro ta'sirlari ko'zga chiqadi. tashqi muhit bilan ijodiy jamoaning o'zaro ta'sirlari fikrlari to'qnashuvi imkoniyatini tug'diradi.

Bu metodda istini tashkil etishda jamoaning har bir a'zosi faol ishtirok etishi kerak. Ihtirokchi o'z assotsiatsiyasini yoki fikrini bildirishi kerak. Ularning fikrlarini mujassamlashtirish orqali muammoning yechimida yangi g'oyalar uchrashuvda o'z yechimini topadi. Bu metodni qo'llashda erkin – erin o'z assotsiatsiyasini, fikrini qo'llash orqali fikrlar bildirishdan holi bo'lgani ma'qul.

Intuitiv metodi. Bu ijodiy vazifalarni yechimini izlab topishda yangi holatlarda g'oyalarning yechimini topishga qaratilgan bu metod muammolar yechimiga yangicha yondashish, yangi g'oyalar fikrlashlardan holi ravishdagi insonni talab etadi. yangicha sharoitda fikr yuritish, yangicha yechim topish, muammoning yechimini topishga, g'oyalar tug'ilishiga sabab bo'lish kerak. fikr yuritishlar muammo yechimini berk ko'chaga olib bormaydi. muammo o'z yechimini topmaydi. an'anaviy metod muammoning yechimini topish vaziyatidan chiqishda tashqi muammoning qo'llash taqozo etadi.

Bu metodni qo'llash ob'ektga analiz va sintez, mantiqiy va intuitiv, erkin va boshqalar xarakteristik tomondan, ob'ektga ichki va tashqi ta'sirlar ta'limidan, ajratib yoki birlashtirib solishtirish orqali yechiladi. qo'llash ayrim masalalar, muammolar yechimida quyidan qo'llash qo'llash yechim qidirishga to'g'ri keladi.

Nazorat savollari:

1. Evristik metodning bosh va asosiy vazifasi deganda nimani nazorat qiladi?

2. Evristik metodni ma'nosi nima?

3. Evristik metodni qanday bosqichda amalga oshiriladi?

4. Evristik metodni qanday deb nomaga aytiladi?

5. Evristik metodni qanday madaniyat chegarasi haqida nimalarni biladi?

6. Evristik metodni qanday madaniyat chegarasi haqida nimalarni biladi?

7. Evristik metodni vazifalari nimalardan iborat?

8. Evristik metodni fan sifatidagi vazifalari nimalardan iborat?

9. Evristik metodni fan sifatidagi kategoriyalariga nimalar kiradi?

9. Evristik metodlar va ulardan foydalanish yo'nalishlari haqida fikringiz?

10. Evristik savollar metodi nima?

11. Ko'p o'lchamli – matritsa metodi nima?

12. Erkin assotsiatsiyali metodi nima?

13. Inversiya metodi nima?

FAHOL KREATIV PEDAGOGIKA FANINI O'QITISH SHAKLLARI

3.1.4. Pedagoglarning kreativlik sifatlariga egaliklarini aniqlovchi shakl, metod va vositalar

Korriy mamalakatlarning ta'lim tizimi amaliyotida shaxs kreativlik sifatlarida shakllantirish yoki rivojlantirishga xizmat qiladigan ko'plab metod va strategiyalar qo'llaniladi. Ushbu metod va strategiyalarning didaktik ahamiyati shundaki, ular talaba va o'qituvchilarni o'quv materiallari yuzasidan chuqur o'ylashga majbur qiladi. Shu sababli bu metod va strategiyalarni kreativlik sifatlarini oshirishda past rivojlangan o'quvchi va talabalar bilan ishlash jarayonida samarali qo'llab bo'lmaydi.

Kreativlikni yaratish kreativ shaxslar ikki toifaga bo'linadi degan fikrni ilgari suradi.

Katta kreativlar ("katta K"). Ular o'zlari faoliyat olib borayotgan sohaning yetakchilari bo'lib, sohada doimo o'zgarishlarni sodir etishga intiladi.

Kichik kreativlar ("kichik K"). Ular o'zlarining kreativlik sifatlarini faqatgina kundalik hayotda muayyan foydaga erishish uchun foydalanadi.

Aksariyat talabalar o'zlarini kreativ shaxs emas, deb hisoblaydi. Ushbu fikrining asosida kreativlik go'yoki ular yetisha olmaydigan xos va u bopat iqtidorli shaxslardagina namoyon bo'ladi. Bunday fikrga ega talabalar kreativlik sifatlariga egalik o'z sohasining yetakchilari (ya'ni "katta K" toifasiga kiruvchi shaxslar), san'at sohalarida faoliyat olib borayotgan yoki faoliyat yuritayotgan talabalarda faoliyatga intiladilar. Talabalar qachonki kreativ shaxs bo'lish uchun o'z sohalarining yetakchisiga bo'lish shart emasligi uchun o'zlarida kreativlik sifatlarini samarali shakllantirishga muvaffaq bo'ladi. Shundaygina ular o'zlarini past baholashga barham berib, yangi ilg'or o'quvchi bilan o'zlarini namoyon etishlari, ta'lim sohalarida faoliyat qo'llashlari ortadi, o'zlashtirish ko'rsatkichlari yuqori yoziladi. O'zlarini baland baholay boshlab, kreativ

sifatlarni namoyon etish borasida mavjud ko'rsatkichlardan ko'ra yuqori natijalarga erishishga intiladilar. Amaliyotning ko'rsatishicha, talabalar qancha ko'p kreativlik sifatlarini namoyon etsalar, shuncha ko'p faollikka erishadilar.

Rivojlangan xorijiy mamlakatlar bugungi kunda iqtidorli bolalarni aniqlash borasida katta tajribalarga ega. Ta'lim tizimida iqtidorli bolalarni aniqlash va ularga ta'lim berishga oid ko'plab metodikalar mavjud.

Quyida ularning ayrimlari to'g'risida to'xtalib o'tiladi:

Slosson testi. Katta yoshlilar hamda bolalarning aqliy qobiliyatini o'lchashga xizmat qiladi. Berilayotgan barcha testlarga javoblar og'zaki tarzda olinadi. Kichik yoshli bolalarga berilayotgan topshiriqlarning ayrimlari bolalar tomonidan ayrim harakatlar (masalan, qog'oz, qalam yoki ruchkalardan foydalanish)ning bajarilishiga oiddir. Test aqliy qobiliyat darajasining o'rganilayotgan sifatlarga nisbati tarzida aniqlanadi. Bu o'rinda yuqori natija 120 va undan ortiq ko'rsatkich sanaladi.

Veksler shkalasi. Veksler shkalasi ("PPST" testi) aqliy qobiliyatni aniqlashga imkon beruvchi individual test hisoblanadi. U ikki qismdan iborat:

-og'zaki shkala (ma'lum materialni o'zlashtirish, uning mazmunini tushunish, arifmetik topshiriqlarni bajarish, o'zaro o'xshashliklarni topish, lug'at boyligiga egalikni namoyish etish kabi beshta ko'rsatkich bo'yicha baholanadi);

-harakat shkalasi (kubiklardan konstruksiyalar yaratish, labirintlarni topish, chizilayotgan surat (kartinalar)ni yakuniga yetkazish, tavsiya etilayotgan kod (tasvir)lar mohiyatini ochib berish ("Hayvonlarning uylari" mavzusi bo'yicha) kabi beshta holat ko'rsatkichlari bo'yicha baholanadi.

Torrens (I) testi. Torrens (I) testi yozma shaklda bo'lib, tafakkurning quyidagi sifatlarini aniqlashga yordam beradi:

-tezkorlik;

-aniqlik;

-tasavvurning boyligi va o'ziga xosligi.

Test noto'g'ri shaklda yoritilgan surat (kartina)ni to'g'ri shaklda ifoda etishga asoslanadi. Bunda boladan juda yorqin ranglarda noto'g'ri tasvirlangan kartinani alohida qog'ozga to'g'ri shaklda

qayta namoyish etish talab etiladi.

Torrens (II) testi. Torrens (II) testi og'zaki shakldagi test bo'lib, bolalar va talabalarining ijodiy qobiliyatini og'zaki usullar yordamida aniqlashga xizmat qiladi. Test quyidagi tavsifga ega:

-o'qituvchi bora olish malakasiga egalik;

-o'qituvchi kartinalar majmuida tasvirlangan vaziyatlarga mos karta to'plashlarning sabab va oqibatlarini aniqlay olish;

-talabalar hayotda eng oddiy va ommaviy predmetlarni qo'l-bol bilan o'ziga xos usullarni taklif eta olish;

-talabalar o'zlarini yaxshi tanish bo'lgan predmetlar bo'yicha ta'lim beruvchi o'qituvchini bora olish;

-o'qituvchi o'qituvchi bora olish.

Pedagogik maabalarda pedagogning kreativ tafakkuri darajasini aniqlash metodlari yordamida baholash mumkin ekanligi ko'rsatilgan:

-o'qituvchi ta'lim jarayonida o'qituvchi shaxsi va faoliyatini baholash metodlari (pedagogik kuzatish, o'qituvchining o'z ta'limotlarini o'rganish, suhbat va h.k.);

-o'qituvchi talabalarini tashxislashga yordam beruvchi maxsus metodlar (ma'lumli va vaziyatlar, anketa, reyting, test va b.);

-o'qituvchi talabalar yordamida oliy ta'lim muassasalari talabalarining o'qituvchi tafakkuri darajasini ham baholash mumkin. Faqat bu

talabalar o'qituvchining ish hujjatlari, rejalarini o'rganish emas, balki talabalar tomonidan individual, mustaqil ta'lim olishlari va ularning o'qituvchi talabalarini baholash maqsadiga muvofiqdir.

2.8. Talabalarda kreativlik ko'nikmalarini shakllantirishda DTSning ahamiyati

Shaxsning tafakkuri ko'nikmalariga ega bo'lishida yuqorida aytib o'tilganidek, ta'lim jarayonini muhim ahamiyatga ega. Shu sababli ta'lim mazmunida kreativlik g'oyalari hamda talabalarda kreativlik ko'nikmalarini shakllantirishga doir yondashuv o'z ifodasini topishi mumkin. Ushbu maqolada quyida o'zida ta'lim mazmunini to'laqonli ifodalaydigan shu sohada Patti Drepeau AQShning DSUAda o'quvchi va talabalarida kreativlik ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladigan g'oyalarining quy darajada o'z ifodasini topganligini tahlil

O'ri'a ta'lim maktabi o'qituvchi ma'lum bir asarning mazmunini yanada ochib berish uchun savol-javob strategiyasini qo'llaydi. Javob berayolganda albaita asardagi matnning qubus berishi kerak.	O'quvchilar kichik guruhlari yoki yakka tariqda ishlashi mumkin. Kerakli matnga iqtibos bergan holda asardagi asosiy qabirmon – baliqchi Sanyagoning insoniyliqi dengizga bo'lgan mehri, bolakayga munosabatini aks ettiruvchi holatlarini keltiradi.	O'quvchilar asarda tasvirlangan baliq bilan bog'lan olishuv aslida unaning ramzi, ifodasi ekanligini ta'riflab o'tishi kerak. Sanyagoning baliq ustidan g'olib kelishiga qanday omillar sababchi bo'ldi? Agar Sanyagoning qanog'iga katta baliq ilimnaganda voqealar rivoji qanday us olgan bo'lar edi?	Sanyagoning baliqqa aslini bo'lmasligi, biroq, unga mehr qo'yg'anligini qanday ta'riflash mumkin? Inson qalbi bir paytning o'zidatikki xil va qarama-qarshi tuyg'uga ega bo'lishi mumkinmi? Bu kabi savollar o'quvchilarni o'ziga xos (original) javoblar berishiga undaydi.	Asardagi ikkinchi asosiy qabirmon bolaning roli nimadan iborat edi? Nima uchun yozuvchi asarga "bola" obrazini kiritgan? Agarda asarda "bola" obrazini bo'lmaganida voqealar rivoji qanday us olgan bo'lardi?
Otiy o'quv yurti: O'qituvchi Kirsaning mashhur va chuqur mazmuniga ega iktibosini keltiradi. Iktibos: "Go'zallik – haqiqat, haqiqatning go'zalligi – bu barcha narsaning asosi" / Siz bilishingiz zarur bo'lganlariga bilasiz"	Talabalar mazkur iktibosni yecha olarni qiziqayotgan savollar ro'yxatini tuzadi. O'z g'oyalarni himoya qilish maqsadida matndun misollarni iqtibos sifatida keltiradi.	Talabalar iktibos yanada ma'noli bo'lish uchun bo'lgan bo'lganlarga tashabbus bo'lgan o'zlariga o'zgartiradi.	Talabalar iktibosning mazmunini obraz yoki rasm orqali ifoda etishlari mumkin. Bunda ular rasm, ramz va iktibos o'rtasida qanday bog'liqlik borligini ta'riflab berishlari zarur.	Talabalar iktibosni kichik guruhlarida o'z qabirmonlari va mazni nazaratini birlashtirib birlashtirish va ma'holatiga qiyosli.

5.2-jadval. Tipik va kreativ fikrlash ko'nikmalari o'rtasidagi farqlar

Kalit soʻzlar va detallar		Tipik dars		Kreativ ko'nikmalarni shakllantiruvchi dars	
O'qituvchi matn/ihubos keluradi va uning asosiy mazmunini yorituvchi qator yoki soʻzlardan foydalanadi		Talabalar Karl Sendburgning (Carl Sandburg) "Chikago" (1916) she'ridagi ochib berilgan g'oyalarni tahlil qiladi va o'z qarashlarini himoya qilish uchun she'ridagi misralardan foydalanadi Natija: yozma tahlil		Talabalar Karl Sendburgning "Chikago" (1916) she'riga asoslanib o'z shaharlarini haqida she'riyozadi. She'ridagi nigr g'oya, tasvir yangi she'rda aks ettirilgan bo'lishi kerak Natija: she'r	
Bu kreativ fikrlash jarayonimi?	Bu kreativ natijami?	Bu kreativ fikrlash jarayonimi?	Bu kreativ natijami?	Bu kreativ fikrlash jarayonimi?	Bu kreativ natijami?
Yo'q	Yo'q	Yo'q	Yo'q	Ha	Ha

[illegible]

**8. Tajribat. Kreativ ko'nikmalarni rejalashtirishga
mo'ljallangan varaq**

[illegible]

Standart	Dars yoki mashq:
Kreativ fikrlash ko'nikmasi	Kreativ nauija/mahsulot
Kreativ yo'l	Darsning qaysi qismida yuzaga keladi?

5.3-§. Pedagoglarda kreativlik sifatlarini rivojlantirish bosqichlari

Kreativlik "turli vaziyatlarda ta'lim va tarbiyaga oid masalalar yuzasidan qarorlarni qabul qilishda yaqqol namoyon bo'lib, u pedagogning ijodiy faolligini tavsiflaydi"³⁵. Mohiyatiga ko'ra OTM pedagoglarida kreativlik sifatlarini rivojlantirish ular tomonidan pedagogik, psixologik hamda mutaxassislik fanlari asoslaridan to'la xabardor bo'lish, ular tomonidan o'zlashtirilgan bilimlarni amaliyotda faol qo'llay olish ko'nikma va malakalarini shakllantirish hisobiga kechadi.

V.V.Utyomov, M.M.Zinkovkina, P.M.Gorevlarning qayd etishlaricha, kreativ shaxsni shakllantirish uch bosqichda kechadi. Ya'ni (5.4-jadval):

5.4-jadval. Kreativ shaxsning shakllanish bosqichlari

Bosqichlar	Mazmuni
Tabiiy imkoniyatlarga asoslanuvchi kreativlik	Individning o'ziga xos xatti-harakatlarini ifodalaydi
Birlamchi (umumiy) kreativlik	Shaxsning ijodkorligini namoyon etuvchi umumiy qobiliyat (u bolaning 3-5 yoshida namoyon bo'lib, 6-7 yoshida uning xatti-harakatlarida yaqqol ifodalanadi)
Ixtisoslashgankreativlik	Ijtimoiy faoliyatning muayyan turi bo'yicha ijodkorlikni namoyon etuvchi qobiliyat (unga ko'ra kasbiy-ijodiy faoliyat tajribalariga tayangan holda, uning ta'sirida umumiy kreativlik yanada rivojlanadi)

Har qanday shaxsda bo'lgani kabi pedagoglarda ham ijodiy-kasbiy xarakterdagi sifatlardan biri sifatida kreativlik muayyan bosqichlarda rivojlanadi. Ta'lim amaliyotini kuzatish, talabalar va malaka oshirish kursi tinglovchilarining faoliyatini o'rganish

metodikchi metodlarni qo'llash natijasida mu'lum bo'ldiki, pedagoglarda kreativlik quyidagi to'rt bosqichda shakllanadi va rivojlanadi (5.5-jadval):

5.5-jadval. Kreativ shaxsning shakllanish bosqichlari

Bosqichlar	Mazmuni
1 bosqich	Pedagogik, psixologiya, falsafa, estetika kabi fanlar (turkom fanlar) ning nazariy-metodologik asoslarini o'zlashtirish
2 bosqich	O'zlashtirilgan nazariy bilimlarni uzlokli va uzaksiz pedagogik amaliyot davrida, shuningdek, amaliy mashg'ulotlar va mustaqil o'qitilayotgan amaliyotga tatbiq etish ko'nikmalarini hosil qilish
3 bosqich	Mustaqil ravishda o'qib-o'rganish va ijodiy izlanish asosida hosil qilingan amaliy ko'nikmalarining malakalarga aylanishiga erishish
4 bosqich	Mustaqil nazariy bilim, amaliy ko'nikma va malakalargatayangan holda kasbiy faoliyatni samarali tashkil etishga psixologik jihatdan tayyorlanish

Tabiatdan kreativlik sifatlarining o'zlashtirilishiga erishish uchun ta'lim pedagogik faoliyatni tashkil etishda yuqorida qayd etib o'tilgan barcha bosqichlar birdek ahamiyatli sanaladi.

Fanni hisoblagan yondashuviga ko'ra talabalarda kreativlik ko'nikmalarini shakllantirish va rivojlantirishda quyidagi bosqich va g'oyalar muhim ahamiyatga ega:

1-g'oya. "To'xta va boshla" Boshlang'ich savollar

Biror bir narsa ko'nikmasini shakllantirishda quyidagi vaziyatlar yordam beradi:

- 1) qanday o'qitilgan jihatda yordam beradi;
- 2) qanday o'qitilgan jihatda yordam beradi;
- 3) qanday o'qitilgan jihatda yordam beradi;
- 4) qanday o'qitilgan jihatda yordam beradi;
- 5) qanday o'qitilgan jihatda yordam beradi;
- 6) qanday o'qitilgan jihatda yordam beradi;
- 7) qanday o'qitilgan jihatda yordam beradi;
- 8) qanday o'qitilgan jihatda yordam beradi;
- 9) qanday o'qitilgan jihatda yordam beradi;
- 10) qanday o'qitilgan jihatda yordam beradi;

Yuzaga kelgan vaziyatning natijasini tahlil qilish.

Ob'ekt va vaziyatlarni ifodalovchi so'zlar.

Moslavshuvchanlikni shakllantirishda "aqliy hujum" mashqlari katta samara beradi. Bunda talabalar nafaqat bir qator g'oyalar balki turli-tuman g'oyalarni topishlari lozim. O'quvchilarda moslavshuvchan fikrlashni faollashtirishda quyidagi savollar qo'l keladi:

... vaziyat qanday oqibatlarga olib kelishi mumkin?

... amalga oshirishda qanday usullardan foydalanish mumkin?

agar ... bo'lsa bu nimaga olib kelishi mumkin?

sizningcha hayotda va ta'lim tizimida nimalarga o'zgartirishlar kiritish lozim?

... ta'sir etishi mumkin bo'lgan vaziyat, muammo, mavzular ro'yhatini tuzing.

... rivojlantirishning qanday usullari mavjud?

O'ziga xoslikni (originallik) shakllantirishda quyidagi savollardan foydalanish o'quvchilarda original javoblarni berishni faollashtiradi:

...ni qanday ishlab chiqish mumkin?

...ni rivojlantirish usullari ro'yhatini tuzing?

...ni ihtiromo qiling?

...da original g'oya o'ylab toping?

...ni amalga oshirishda o'z yondashuvingizni ifodalang?

...ni yaratishda o'z taklifingizni kiriting?

Ishlab chiqish mavzusida esa, quyidagi savollar talabalardan muvofiq javoblarni olishda qo'l keladi:

...ga qo'shing;

...ni quring;

...ni kengaytiring;

...ni oshiring;

...ni ishlab chiqing.

2-g'oya. "To'xta va boshla"

Turli kategoriyaga mansub savollar

Odatda o'qituvchilar bir hil savolar berishga moyil bo'ladi. Bu esa bir hillikni keltirib chiqaradi. Turli kategoriyaga mansub savollar esa o'quvchilarda noodatiy javoblar berish, tahmin qilish, natijani oldindan ko'ra bilish kabi ko'nikmalarni shakllantiradi.

Bunday savollar quyidagilarni tashkil etadi:

Agarda ... (bo'lsa nima bo'lgan bo'lar edi? Masalan, agarda Amerika fuqarolar urushida Shimoliy shtatlar emas, balki Janubiy shtatlar g'alibi bo'lganidan, bu qanday natijalarga olib kelgan bo'lar edi? Agarda o'lov birligi bo'lmaganida, inson hayoti qanday bo'lgan bo'lardi? Agarda Tomas Edison chiroq lampasini ihtiromo qiling bizning hayotimiz qanday ko'rinishga ega bo'lardi?

Foydalanishning boshqa usullari. Masalan, mobil telefoniardan yana qanday maqsadlar va qanday vaziyatlarda foydalanish mumkin? Kompyuterga ma'lumot kiritishda qo'llaniladigan disklardan yana qanday maqsadlarda foydalanish mumkin?

Ushbu (predmet, ob'ekt, qonun va h.k.)ni yaxshilash, o'zgartirish. Muammoni Deklaratsiyasiga o'zgartirishlar kiritish.

Ushbu muammodan aytib beruvchi uskunani takomillashtirish.

Ushbu muammoda. Mashhur insonlarning turli muammola, muammoda o'ziga xos rejimiga nisbatan bo'lishi mumkin bo'lgan muammoda o'zini yozing.

Ushbu muammoda. Masalan, Fuqarolar urushining sabab va oqibatlarini yozing. Adabiy asar qahramoni hatti-harakatining sabab va oqibatlarini yozing. Chiqindini qayta ishlash sabab va oqibatlarini yozing.

1-g'oya. "To'xta va boshla"

Qarama-qarshi aqliy hujum strategiyasi

Qarama-qarshi aqliy hujum strategiyasi yuzaga kelgan muammoga tashkari tamondan qarash va uni boshqacha yondashuv bilan tahlil qilishdir. Bunday strategiya o'quvchilardan erkin fikrlash, muammoda qarashni talab etibgina qolmay, balki ularda turli original fikr va qarashlarning yuzaga kelishiga zamin yaratadi. Qarama-qarshi aqliy hujum strategiyasi g'oyalari quyidagicha bo'lishi mumkin:

Havoni o'zaro o'ldirish o'ldirish emas, balki havoni yanada ko'proq o'ldirish.

Ushbu muammoda harbiy harbiy emas, balki yanada ko'proq urushlarni o'ldirish.

Ushbu muammoda harbiy harbiy emas, balki behudaga sarflash.

Ushbu muammoda harbiy harbiy o'ldirish o'ldirish yoqimsiz vaziyatlarni keltirib chiqarish.

Ijobiy fikrlashni emas, balki salbiy fikrlashni targ'ib etish.
A'lochi emas, ikkichi bo'lish.

4-g'oya. "To'xta va boshla"

Ovoz/tovush effektlari

O'quvchilarga ravon fikrlash, moslashuvchanlik va originallikni o'rgatish jarayonida matn yoki adabiy asardan parchani ma'noli, intonatsiya va asarda yoritilgan ovoz/tovushlarni o'hshatib o'qish, ya'ni matni to'laligicha, unda ta'riflangan barcha hodisalarni to'la ifoda etish ko'nikmasini ham shakllantirish maqsadga muvofiqdir. Buning uchun dars boshida o'quvchilardan video/audio yozmadagi tovush, ovozlariga e'tibor qaratishlarini so'rang; ular nimalarni anglatmoqda, asarga qanday tus, ma'no bermoqda. Tovushlar nimaga xizmat qiladi? Ular asar mazmun va ma'nosini chuqur anglab yetishda o'quvchilarga yordam beradimi? O'quvchilarga ma'lum bir asar, audio yozma, matn, esse, hujjatli filmdagi tovushlarni "aqliy hujum" strategiyasini qo'llagan holda kategoriyalarga bo'lib, ularning asardagi vazifasini aniqlashni vazifa sifatida bering. So'ng talabalar asar ma'nosi va mazmunini chuqur anglashda qanday kategoriyaga mansub tovushlar ko'proq rol o'ynaganin aytishlari lozim. Mazkur vazifani bajarish va bunday strategiyani qo'llashda quyidagi savollar varaqasidan foydalanish mumkin (5.6-Jadval). Natija va javoblar qog'ozga tushirilgach o'quvchilar berilgan asarni dars jarayonida o'qib eshittirishlari lozim.

5.6-jadval. Asarni ovoz va tovushlar bilan o'qish

Talabani nomi va familiyasi:			
Asar/matn nomi:		Vazifani bajarish sanasi:	
Tovushlar ro'yxati:			
Tovush turi	Bob va betlarning tartib raqami	Tovushning soʻz bilan ifodasi	Tovush egasi kim
1.			
2.			
3.			
4.			
5.			

5-g'oya. "To'xta va boshla"

Kartochkalar bilan ishlash

O'quvchilarga kartochka bilan ishlash ma'lum bir adabiy asarning mazmuni va ma'nosini chuqur anglab yetishning boshqa usullaridan biridir. Kartochkalarning bir tomoniga asarda yoritilgan voqea yoki qahramon biror bir ramz yoki rasm ko'rinishida chiziladi. Kartochkalarning soni asarning hajmiga bog'liq: ular 30dan 40gacha bo'lishi mumkin. Ramz va rasmlarni chizishda o'quvchilarni jalb etish maqsadida afsonaviy fikrlash ko'nikmasini rivojlantiradi, faqatgina ramz yoki rasm ma'nosini aytmashligi lozim. O'quvchilar orasidan birini tanlab chiqib, kartochkalardan birini tanlab sinfxonada o'qib o'quvchilarga ko'rsatadi. O'quvchilar umumiy muhokama qiladi. Kartochkadagi rasm va ramz qaysi qahramon yoki voqeani ifodalayotgan topishlari lozim.

6-g'oya. "To'xta va boshla"

Uz qog'ozda muammo va muammoning yechimini toping

O'quvchilarga strategiya talabalardan ma'lum bir muammo va ob'ekt/predmetni o'z ichiga olgan bog'liqlikni topib, uning yechimini izlashni talab qiladi. Muammoning yechimi berilgan ob'ekt/predmetga asoslangan bo'lishi kerak. Bunday mashqlar o'quvchilarda erkin fikrlash va muammoni hal qilishni rivojlantiradi.

O'quvchilar kichik guruhlariga bo'linib, mavzu bo'yicha berilgan muammo va ob'ekt/predmet o'rtasida iloji boricha ko'proq bog'liqlikni topishlari kerak. So'ng o'quvchilar tomonidan taqdim etilgan variantlar orasidan eng maqbul yechim tanlab olinadi.

7-g'oya. "To'xta va boshla"

O'zgaruvchan matritsa

O'qituvchi o'zgaruvchan matritsa grafik organayzer bo'lib, unda asosiy urg'u talabalarning o'z fikrlash va moslashuvchanlik ko'nikmalariga qaratiladi. Bunda talabalar mavjud nazariyalarni o'z tadqiqotlari va o'z fikrlari bilan bog'liqda o'zgartiradilar. Organayzer dars mazmuni va mavzusi bo'yicha tuziladi. Masalan, o'quvchilar tabiiy fanlardan ilmiy bilimlari asosida bulutlar, ularning shakli nimalarga bog'liq ekanligi haqida organayzer yordamida ifoda etishlari mumkin.

5.7-jadval. O'zgaruvchan matritsa

Nazariya	Kiritilgan o'zgartirishlar			
	Katta	Kichik	Uzun	Qisqa
To'g'ri to'rtburchak o'lchamlariga o'zgartirish kiriting ...				
Adabiyot/Lingvistika	Katta	Kichik	Yildiz	Arzimas
Asur qahramonning fel-atvori va munosabatidagi o'zgarishlar ...				
Tabiiy fanlar	Katta	Kichik	Yorqin	To'q
Tabiatda bulutlarrangi va shaklining o'zgarishi ...				
Ijtimoiy fanlar	Samarali	Samarasiz	Qisqa muddatli	Uzoq muddatli
Iqtisodiyot sohasida olib borilgan islohotlar ...				

8-g'oya. "To'xta va boshla" Nima nimani anglatadi

O'quvchilar mavzu, matn mazmuni o'rtasida bog'liqlik mavjud bo'lgan biror bir ramz yoki rasmni chizish mashqi Vilgelm ramziy obraz konsepsiyasi deb nomlanadi (2002).

Masalan, o'rta ta'lim matktibining adabiyot darsida o'qituvchi o'quvchilardan yozuvchi S.Ye. Xintonning (1967) "Autsayderlar" (The Outsiders) nomli hikoyasi mazmunin ifodalovchi simvol chizib berishni so'raydi. O'quvchilardan biri ramka ichiga rasm chizadi; rasm mozaika shaklida bo'lib, har bir rasm bo'lagining orqa tomoniga 1 yoki 2 raqami qo'yilgan bo'ladi. So'ng o'quvchilar rasm bo'laklaridan birini tanlab, raqamlar asosida ikki guruh tuzadilar. Guruhlarga ajralgach, berilgan asar mazmun mohiyatini ifodalovchi ramziy rasmni muhokama qiladilar va uni mayda detallar bilan to'ldiradilar. Har bir guruhning qo'shimchalari turlicha bo'lib, o'quvchilar o'z qarashlarini himoya qilishlari lozim.

9-g'oya. "To'xta va boshla"

YaNM (Yangi va noodatiy mahsulot)

Bu strategiyadan talabalarni yangi mahsulot (narsa, konsepsiya, g'oya, musiqa, she'r, badiiy asar, global muammoning yechimi va h.k.kni yaratishga rag'batlantirishda foydalanish katta samara beradi. Mazkur strategiyani uch o'lchamli materiallarni qo'llagan holda turli vaziyatlarga moslashtirish mumkin. Masalan, dars jarayonida noodatiy fikrlashni targ'ib qilish orqali o'rnatilgan qonunlarni o'zgartirish yoki ularni yangilari bilan almashtirish, shu o'quvchilarning kiritgan yangiliklari o'zgalarning manfaatlari va foyda xususlariga zarar yetkazmasligi lozim. O'quvchilarning fikrlash va yangiliklari tajribada tadbqiq qilinsa qilinmasada, ular muammas uchun xizmat qilishi, ularning hayotini qulaylashtirishi zarur. Mazkur strategiyaning asosiy maqsadi o'quvchilarda biror narsani o'zgartirish orqali erkin va mustaqil fikrlash ko'nikmasini o'rnatishdir.

10-g'oya. "To'xta va boshla". His eting

Mazkur strategiyani biror narsaga timsol berishda qo'llash mumkin. Talabalar biror bir ob'ekt yoki buyum o'rniga o'zlarini qo'yib ko'radilar. Bunda ularga quyidagi savollar yordam beradi:

O'zingizni qanday xis etyapsiz?

Ranglarni qanday o'ylayapsiz?

Hangi nima qilmoqchisiz?

Bu strategiyani boshlang'ich ta'lim o'quvchilarini o'qitishda ham qo'llash mumkin, masalan, 5.7-jadval parallelogram va Luis tashvish Holes (O'ra) (1998) mazmunini yoritishda qo'llash mumkin. Kuch bo'ladida o'qituvchilar mazkur strategiyadan asarga qo'yib berish berish yoki asar qahramonning fel-atvorini ko'rsatib berish yoki bir asar qahramoni bishqasi bilant taqqostlashda muvaffaq bo'ladi. Bu usul asar yoki uning qahramonlari muhokama qilishda samara beradi.

5.7-jadval. Savollarga talabalar tomonidan berilgan javoblar

Ta'lim bosqichi	"His eting" strategiyasi		
	O'zingizni qanday his etyapsiz?	Nima haqida o'ylayapsiz?	Hozir nima qilmoqchisiz?
Boshlang'ich ta'lim matematikasi: parallelogram	Xuddi quti ichidagiday...	Qaddi-qomatni to'g'ri tutishning iloji yo'q. To'rt tomonga egaman. Kichkina shakllarga egaman	Insonlarga men bilan manipulyatsiya qilishlariga qo'l qo'yib beraman. Men juda foydali buyumman
Boshlang'ich ta'lim adabiyoti: Holes (Sachar, 1998)	Vijdoni qiynalgan, qayg'urgan, g'amgin	Men o'ra qazishni istamayman. Men sharmanda bo'ldim va bunga o'nikdim. Men qari va ruhan ezilgan odamman	Taslim bo'laman

11-g'oya. "To'xta va boshla"

Yo'qotilgan va topib olingan

Talabalar "yo'qolgan" ma'lumotni topadilar. Hayolan yo'qotilgan ma'lumot mavjud ma'lumotga aniqlik kiritishga xizmat qiladi.

Masalan, o'rta ta'lim maktabi o'quvchilari Shaping Earth's Surface: Water (Kramer, 2005) kitobida yoritilgan "Venetsiyada toshqin" nomli maqolani o'qiydilar. O'qituvchi o'quvchilarga avval toshqin, uning oqibatlari haqidagi yo'qolgan ma'lumot (mahn, maqola)ni topishlari kerakligi aytadi. Bu qanday ma'lumot bo'lishi mumkin? O'quvchilar kitobdagi ma'lumot bilan bog'liq bo'lgan ma'lumotni izlashga kirishadilar, ya'ni ularning o'zlari ma'lumotni olgan bilimlari asosida yozadilar. Bunda o'quvchilar kichik guruhlariga bo'linib, muhokama asosida ma'lumotlarni qog'ozga tushuradilar.

Bunday usulni adabiyot darslarida ham qo'llash mumkin. Masalan, biror bir badiiy asar: hikoya, masal yoki she'rning bir qismi olib tashlanadi, ya'ni ma'lumot yo'qoladi. O'quvchilar esa yo'qolgan ma'lumotni qayta tiklashlari lozim. Bunda o'quvchilar taklagan ma'lumot asarning mazmunini saqlab qolishi shart.

12-g'oya. "To'xta va boshla"

Nuqtai nazarni ifodalash

Mazkur strategiyani debat deb nomlash ham mumkin. Bunda talabalar boshqalarning fikrini inobatga olgan holda o'z qarashlari to'g'ri ekanligini isbotlashlari lozim. O'qituvchi o'quvchilarni ikki guruhga ajratib, ikki xil nuqtai nazarni o'rta tashlaydi. Har bir o'quvchi o'z fikrini himoya qilgan holda kichik bayon yozadi, shu kichik guruhdagi boshqa talaba bilan bo'lishadi. O'quvchilar har bir bayondan eng asosiy fikrlarni saralab oladilar va boshqa guruhdagi o'quvchilarga qarshi turishda ulardan foydalanadilar. Har bir fikr o'g'zaki bildirilib, bir o'quvchi bittadan gap o'qiydi. O'quvchilar guruhlarda har bir fikr va qarashlarning ketma ketligini muhokama orqali kelishib oladilar. Bunday usul o'quvchilarda fikrni ko'rib, hamkorlikda ishlash ko'nikmasini tarbiyalaydi.

5.4.9. Talabalarda kreativ fikrlash ko'nikmalarini

shakllantirish jarayonining mohiyati va bu jarayonning borishi

Shaxsda kreativ fikrlash ko'nikmalarini shakllantirish va rivojlantirish o'ziga xos murakkab jarayon sanaladi. Shu sababli mazkur jarayonni samarali tashkil etish uni metodik jihatdan to'g'ri, oqilona tashkil etishni talab qiladi. Amerikalik pedagog Patti Drapeauning fikriga ko'ra, kreativ fikrlash amaliy ahamiyatga ega. Muallifning talabalarda kreativ fikrlash ko'nikmalarini samarali shakllantirish hamda rivojlantirishga oid yondashuvlarini ifodalovchi g'oyalari quyida keltirilgan. Ular talabalar tomonidan o'z ifodasini topgan.

5.4.10. Jadval. Oqilona qarashlarni rivojlantirish sharoitlari

Maqsad	Talabalar tomonidan yaratilgan fikrlash sharoitlari yoki hamkorlikda fikrlash, fikrlashga (ma'lum bo'lgan) g'oyalarni rivojlantirish, o'z fikrlariga shart-murojihatni hal qilish, fikrlar va savollar shakllantirilgan fikrlarni qayd qilish
Shart	Talabalar tomonidan yaratilgan sharoitlar: o'qituvchi tomonidan mavjudligi; fikrlashga qaratilgan ma'lumotlarni yodga olish; fikrlar shakllanish sharoitiga ega bilimlarning mavjudligi; fikrlar va savollar o'zaro munosabatlashish orqali shakllantirilgan fikrlarning mavjudligi

	noma inmdalillar Bir ikki detalilar mayjud	bilan boyirilgan dalillar mayjud	voqealar mavzularni kengaytirish Qo'shimcha qilingan dalillar voqealar mavzulari tuzilgan	
Kelajak: Har kimga ham; Aholining ma'muliyat siyosatidagi ishlari; Diniy erkinlik, Forsvostlik ishlari	Yoda kamdalillar kelirilgan; Tadqiqot olib borilmagan; Faqatgina ma'muliyat siyosatidagi dalillar; Bir-ikki detalilar mayjud	Bir qator dalillar kelirilgan; Kichik tadqiqot olib borilgan; Detallar bilan boyirilgan dalillar mayjud	Bir qancha dalillar kelirilgan; Tadqiqot olib borilgan; Mantiqiy, o'ylab topilgan va original detallar bilan boyirilgan dalillar mavjud	Juda ko'p dalillar kelirilgan; Tadqiqot, izlanish olib borilgan, O'ziga xos, mantiqiy, o'ylab topilgan g'oyalari voqealar mavzularni kengaytirgan, Qo'shimcha detallar voqealar haqqida tuzilgan
Taqqoslash	Detallarga boy bo'lmagan, mantiqiy izoh	Aniq, yaqqol ifodalangan izoh	Deduktiv izohlar	O'ziga xos izohlar
"O'tmishga qaytib" xat	Ifodalashni ishlari; Xatning shakli va uslubidagi izohlar; Fikrlar o'rtasida o'zaro bog'liqlik yo'q; Orfografiya va grammatika xatolar mayjud	Be'at boyon ishlari ishlari; Xatning shakli va uslubidagi izohlar; Fikrlar o'rtasida bog'liqlik yo'q; Orfografiya va grammatika xatolar yo'q	Ifoda bayoni ishlari; Xatning original shakli va uslubiga egalligi, Fikrlar o'rtasida aniq va o'zaro mantiqiy bog'lanish mavjud; Orfografiya va grammatika xatolar yo'q	Ifoda bayonining originalligi; Xatning original shakli va uslubiga egalligi; Fikrlar o'rtasida aniq va mantiqiy bog'liqlik mavjudligi; Orfografiya va grammatika xatolar yo'qligi

5.11-jadval. Innovatsion jarayon mohiyati

Bosqichlar	Namuna (misol)	Talabani javoblari
"Aqliy hujum" Ruhlanuvchi manbalar Muammo/vaziyat asosidayoza kelgan ehtiyojlar	"The Social Network" (2010) nomli kinofilmi g'oyalari ko'ra Facebook uchun g'oyalar qacda, nima asosidako paygan?	Mark g'oyasi asosida mavzular uchun boshqa ijtimoiy OAV - Garvard Facebookda ishlatilgan

Boshqaruv (Tayinlash)	Nima uchun Mark darhaqiqat Facebookkanisbatan ishlar yurib ketishini qayd etdi?	U qizlarga taassurot uyushtirishni xohladi Unda buning "yuragimning javohirlanishi" maybur qildi U ayol Facebook to'g'risida hech narsani bilmas edi, shunga ko'ra, Mark Facebookda uning ishtirok ko'proq bo'lishini ta'minlashga qaratib qildi
Yaratish (Tayinlash)	Nima uchun u o'z g'oyalarini universitet jamoasidan tashqarida rivojlantirishga qaror qildi?	U Veb-sayt yaratdi U Kaliforniyaga ko'chib bo'ldi U Veb-saytni globallashuvini ta'minladi
Yaratish (Tayinlash)	Markning qanday harakatlari Facebookni g'oyalardan yirik muvaffaqiyatli Veb-xizmatdajarasiga o'sishini ta'minladi?	U Veb-sayt yaratdi U Kaliforniyaga ko'chib bo'ldi U Veb-saytni globallashuvini ta'minladi
Yaratish (Tayinlash)	Markning muvaffaqiyat qozonishiga kim imkon berdi?	Uning do'sti Shon Parker
Yaratish (Tayinlash)	Facebookni rivojlantirishda Markka muammolari hal etishga kim yordam berdi	Garvardda OAVda Ijtimoiy saytni yaratgan erkaklar
Yaratish (Tayinlash)	Mark qanday qilib yangilikni yaratdi? U kiritgan innovatsiya to'laqligicha ishlatib qilinganligini qachon bildi?	Facebook ommaviylashgandan so'ngayol unga o'z e'tiborini qaratdi. Biroq, yangilik, darhaqiqat, chegarabilmaydi, shu sababli Facebook ham kun sayinkengayib, o'zgarib bormoqda

8.10-jadval. Boshqa fanlar va ta'limning boshqa sohalarida
innovatsion strategiyalardan foydalanish

Fanlar	Matematika	Ilm	Ijtimoiy fanlar
Matematika	Matematik dalillarni yodlab qolishga yordam beradigan innovatsion vositalarni aniqlang Ijtimoiy uchun innovatsion tuzilmani loyihalashtirish Ma'muliyat va boshqarishda to'laqligicha etish imkonini beradigan innovatsion vositalarni yaratish Ijtimoiy muhimligini namoyon etish imkonini beradigan innovatsion vositalarni aniqlang	Ilmshunoslik kamaytiradigan innovatsion vositalarni aniqlang Kosmosni tadqiqotish ishlari davom etirishning innovatsion vositalarni rivojlantirish Insonning 6 sezgilardan birining yo'qolishining yechimini toping Eng kamida ikki jihatni inobatga olgan holda ob'ektlar o'rtasida intervallni hosil qiluvchi innovatsion yaratish	Talabalar uyushmasidagi muammolari yechilish uchun innovatsion yaratish Yeishmovchilik muammosiga barcha berishda innovatsion chorelar to'yaxatini tuzing Milliy bayramni nishonlash uchun innovatsion vositalarni ishlatib chiqing Jamoiyat uchun foydali bo'lgan yuklarni transportda tashishning innovatsion shaklini aniqlang

Natijajihatolot elementi	Qoqaparti	Yaxshi	Juda yaxshi	A'lo
"Aqiry hayot" Yer- Qayosh bog'lig'it Qayosh yotirish Revolutsiya "Solqanma effekt"	Juda kamdallilar keltirilgan; Tadqiqot olib borilmagan; Faqatqiyosiyarba "yotirish"lari dalillari; Bir ikkinetalllar mayjud	Bir qoqadallilar keltirilgan; Kichik tadqiqot olibborilgan; Dallalarbilan boyutilgandallilar mayjud	Bir qanchadallilar keltirilgan; Tadqiqot olib borilgan;	Juda ko'pchilik keltirilgan; Tadqiqot yachayotir talimlar olib borilgan; Original, maniqiy, o'yalar topilgan; o'yalar yotirish manimayotir kengayilgan;
Gurudat baholash				
Sahib va oqibatlar izohlang	Bir oqibatBir yachay	Ikkinetalllar Bir yotirish ikkinetalllar yachay	Uchta oqibatlar bir yachayotirish ikkinetalllar yachay	Uchta oqibatlar bir yachayotirish ikkinetalllar yachay
Individual baholash				
Qaror qabul qilish	Qaror qabul qilishda qanday mezonlardan foydalanilmagan	Qaror qabul qilishda mezonlar bir mezonlardan foydalanilgan	Qaror qabul qilishda mezonlar bir mezonlardan foydalanilgan	Qaror qabul qilishda ko'pchilik mezonlardan foydalanilgan
Reja tuzish	Reja tuzishda mezonlardan foydalanilmagan Hoch qanday reja qililmagan	Reja tuzishda mezonlardan foydalanilgan Hoch qanday reja qililmagan	Reja tuzishda mezonlardan foydalanilgan Hoch qanday reja qililmagan	Reja tuzishda mezonlardan foydalanilgan Hoch qanday reja qililmagan

Yo'nalituvchi "aur"		O'sha joyga qanay borish mumkin?
Innovation fikri hosil qiling	Kontak (buzil fikri) shakllarning inovatsiya ma'muri hisil qiling. Fostering kreativ ma'muriyati. Talabnamalari umumiy muvaffaqiyatga jalb etish Muvaffaqiyatga erishish sharoitlariga o'ralish	
Inovatsiyalar ma'muriyati tashkiloti	G'oyalar va talablar uchun muvaffaqiyatli ko'rsatma o'g'a bo'lish G'oyalarni amalga oshirish Yangilikning ma'muri va o'rinli ekanligini tasdiqlash Ozga yangilikni kiritishni bilish	
Inovatsiyalar asosida tuzilgan reja	Jarayonni modellashning Kim nimani qachon bajarishni aniqlang	
Yangilik sodir bo'lishini ta'minlang	Yangi g'oyalarni toping Vaziyatni tahlil qiling G'oyalarni namlang G'oyalarni amalga oshirishni aniqlang G'oyalarni yo'nalituvchi (bosqichlar) Kritikalar aksiyatini tashkil eting Jarayonning umumiy tahlili	

1-muammo	2-muammo	3-muammo
Uyda bitta kishini ko'rdim	O'g'ay ona Zulushkaga ballga borishi uchun rassat bermadi	Zolushka kambag'al
Men nimani bilaman	Men nimani bilaman	Men nimani bilaman
Uyda bitta kishini ko'rdim	O'g'ay ona xona	Zolushka qishloqda tug'ilgan
Uyda bitta kishini ko'rdim	O'g'ay ona Zulushkadan barcha narsani qizg'onadi	O'rasining puli ko'p emas edi
Uyda bitta kishini ko'rdim	O'g'ay ona o'z qizlarining shahzoda bilan uchrashib qolishlarini xohlardi	O'g'ay ona uning pullarini Zulushka bilan bo'lishishni xohlarnadi
Men nimani bilib oldim	Men nimani bilib oldim	Men nimani bilib oldim
Uyda bitta kishini ko'rdim	Eraklarda o'g'ay onalar hamisha nevoz qilib tasvirlangan	Eraklarda kambag'al kishilar baxta crishgan qilib tasvirlanadi
Uyda bitta kishini ko'rdim	Eraklarda o'g'ay onalari yomon kishi sifatida tasvirlanadi	Sehgarlik va hiyla- nayranglardan foydalanish - muammolari boshqa tomonga burib yuboradi
Uyda bitta kishini ko'rdim	Eraklarda kambag'al kishilar hamisha yomon kishi sifatida tasvirlangan	Eraklarda kambag'al kishilar hamisha yomon kishi sifatida tasvirlangan
Uyda bitta kishini ko'rdim	Eraklarda kambag'al kishilar hamisha yomon kishi sifatida tasvirlangan	Eraklarda kambag'al kishilar hamisha yomon kishi sifatida tasvirlangan

Men nimani bilaman va men nimani bilib oldim kabi savollarga berilgan javoblarga tayangan holda quyidagi kishi shakllari 2-muammo ekaniyiga ishonch hosil qildim:

Zolushka kambag'al

Shu kishi muammolari o'z ichiga muammolarni keltirib chiqaradi

5.19-jadval. Qarorlarning to'g'riligini baholash

Ko'rsatma: O'zingizning uchta eng yaxshi yechimlaringizni o'z mezonlaringiz asosida 1 dan 10 bo'lgan ballar oraliq'ida baholang. Mezonlaringiz orasidan sluitxlagan holda eng muhimini ko'rsating. Unda bandlar har bir ehtimoliy qarorlarni o'z ichiga olsin.

Eng katta son (miqdor) - eng yaxshi variant deb hisoblamang.

Yodingizda utimg, bitta mezonni eng muhim daya e'tirof etdingiz. Siz qanday qarorni tauladingiz va nima uchun?

Belgilash mumkin bo'lgan mezonlar: qiymati, amaliyligi, real mavjud ekanligi, material(xom-ashyo, muhoir resurslari, davomiylik. O'zingiz tomondan belgilangan mezonlarni boyitishingiz mumkin.

Yechim	Mezonlar				Umumiy ko'rsatkich
	Uzoq	Davomli natijalanitez hisoblash	Samarali	Qiziqarli	
Ko'p oltimgaega bo'lishi	8	10	7	3	28
Mehribon farishtaning barcha muammolarini hal qilishi	6	8	7	7	28
O'ziga o'zi ishlona olish	5	3	9	10	27

Men o'ylaymanki, quyidagi yechim eng samarali sanaladi. Zolushka o'ziga o'zi ishlona olishi kerak. Modomiki: Mening eng muhim mezonim "yechimning qiziqarli bo'lishi"dir, zero, bu ertak.

Men o'ylaymanki, Zolushka o'ziga o'zi ishlona olishi kerak.

U o'ziga ish topa olishi uchun o'zining yangi ko'nikmalaridan foydalana oladi.

5.20-jadval. Mummolarni yechish jarayonini kreativ baholash

O'qituvchining bahosi				
Mezonlar	Qiziqarli	Yaxshi	Juda yaxshi	A'lo
Yechim tatarfai boyitilgan				
Yechim tatarfai o'ylangan				
Yechim balki muammolarini hal qilishga yordam beradi				
Yechim jarayoni muvofiqlashtirilgan va samarali				

O'qituvchining izhi:

Talabani o'ziga o'zi bergan bahosi				
Mezonlar	Qiziqarli	Yaxshi	Juda yaxshi	A'lo
Yechim tatarfai bayin etilgan				
Yechim tatarfai o'ylangan				

Yechim balki muammolarini hal qilishga yordam beradi				
Yechim jarayoni muvofiqlashtirilgan va samarali				

Yechim jarayoni muvofiqlashtirilgan va samarali bo'lsa, unda qanday qadrlashda menqa nima ko'proq yoddi: Nimaui boshqacha talqin olishim mumkin edi?

Yechim jarayoni muvofiqlashtirilgan va samarali bo'lsa, unda qanday qadrlashda menqa nima ko'proq yoddi: Nimaui boshqacha talqin olishim mumkin edi?

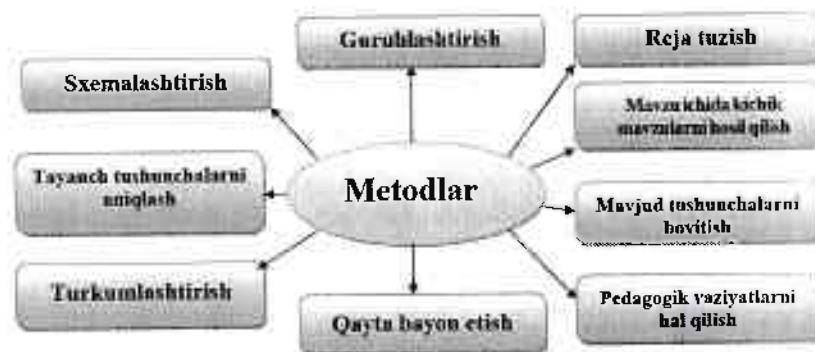
Nazorat savollari:

1. Ta'lim tizimida iqtidorli bolalarni aniqlash va ularga ta'lim berishda qanday metodikalar mavjud?
2. Shaxson testi nima?
3. Yekalar shkalasi nima?
4. Turmon (I) testi nima?
5. Turmon (II) testi nima?
6. Pedagogik munbalarda pedagogning kreativ tafakkuri baholashda qanday metodlar yordamida baholash mumkin?
7. Standartga asoslangan o'yinlarni qo'llash asosida kreativlik ko'nikmalarini shakllantirish nimalarga bog'liq?
8. Tipik va kreativ fikrlash ko'nikmalari o'rtasidagi farqlarni tushing.
9. Kreativ shaxsoning shakllanishini qanday bosqichlarini tushing?

6-MODUL. KREATIV PEDAGOGIKA FANINI O'QITISHDA METOD VA VOSITALAR

6.1-§. Pedagoglarda kreativlik sifatlarini rivojlantiruvchi metod, vosita va texnologiyalar

Yuqorida aytib o'tilganidek, shaxsda kreativlik sifatlarini rivojlantirish murakkab jarayon sanaladi. Ta'lim jarayonini kuzatish, bevosita pedagogik jarayonni tashkil etish jarayonida quyidagi metodlar talabalarning pedagogik tafakkurini rivojlantirish bilan birga pedagogiklarda kasbiy faoliyatni tashkil etishda namoyon bo'luvchi ijodiy malakalarni mustahkamlanishiga xizmat qiladi (6.1-rasm):

6.1-rasm. Shaxs kreativligini rivojlantiruvchi metodlar

Quyida mazkur metodlarni qo'llash imkoniyati "Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti" fanining negizidan joy olgan "Pedagogika tarixi"⁴¹ bo'limi bo'yicha misollarni keltirish orqali ochib berilgan (keltirilgan misollar o'z mohiyatiga ko'ra shaxs kreativligini rivojlantirishga yordam beradi:

Guruhlashtirish. Metodni qo'llashda talabalar o'quv materialini mazmunan yoki unda faol qo'llanilayotgan tayanch tushunchalar asosida guruhlariga ajratib oladilar. Bu usul o'quv materialining kichik bo'lagida ilgari surilgan g'oyalarni puxta o'zlashtirib olish asosida navbatdagi bo'lak matni bilan ishlashga asoslanadi.

Umumiy fikrlashda dastlabki bo'lak o'quv materialini mohiyatini chuqur anglanmay turib, keyingi bo'lak matni bilan ishlashga yo'l qo'yilmaydi. Zaruriyat bo'lsa, har bir bo'lak materialini talabalar o'qib o'tib, qayta-qayta o'rganiladi. Guruhlashtirish reja tuzish usuli o'qimda dastlabki bo'lak bo'la oladi.

Ta'lim jarayonida talabalarda guruhlashtirish metodini qo'llash talabalar va malakalarini hosil qilishga e'tibor qaratildi va ular bilan hamkorlikda ishlash uchun guruhlar shakllantirildi.

Reja tuzish. Talabalarni o'zlashtirilayotgan mavzu bo'yicha reja tuzish metodini va dastlabki ko'nikmalarni hosil qilish ular tomonidan qo'llanilayotgan o'quv materialini chuqur anglanishiga zamin yaratadi. Talabalar bu holatda tinglanayotgan (o'qituvchi hikoyasi) yoki o'qituvchi fikrlash (dastlabki, qo'llanma, yordamchi adabiyotlar, Internet resurslari va boshqalar) o'quv materialini mantiqiy ravishda qayta qayta o'qitish va har bir guruhga kiritilgan materialning tub mazmunini ochib berishga xizmat qiluvchi iboralarni ajratish orqali talabalar diqqat, mantiqiy fikrlash qobiliyatiga ega bo'lishni ta'minlaydi. Unda qo'llashda shior bo'lgan talab – rejaning har bir bo'lagi uchun belgilanayotgan ibora o'zida o'quv materialini muayyan bo'lagi uchun belgilanayotgan fikr va qarashlar haqidagi ma'lumotni o'qituvchi fikrlash uchun vaqtlayoq anglatib olishi zarur.

Ta'lim jarayonida talabalarda reja tuzish ko'nikma va malakalarini hosil qilish uchun e'tibor qaratildi va ular bilan hamkorlikda ishlash uchun talabalar mavzular bo'yicha rejalar tuzildi.

Tayanch tushunchalarni aniqlash. Ushbu metodni qo'llashda talabalar o'qimda o'qituvchilarga havola etilayotgan o'quv materialida tayanch tushunchalarni mohiyatini anglatuvchi asosiy tushunchalarni aniqlash uchun talabalar tomonidan o'qituvchi tomonidan o'qitiladi.

Ta'lim jarayonida tayanch tushunchalarni aniqlay olishlari ularni o'qimda o'qituvchi tomonidan yetarli darajada anglay yoki o'zlashtirish uchun talabalar tomonidan talabalar beradi. Ta'lim jarayonida talabalarda tayanch tushunchalarni aniqlash ko'nikma va malakalarini hosil qilishga xizmat qiladi va ular bilan hamkorlikda ishlash asosida bir guruh talabalar bo'yicha tayanch tushunchalar ajratildi.

Mavzu ichida kichik mavzularni hosil qilish. O'qituvchi talabalar o'qimda o'qitilayotgan o'quv materialini mazmuniga ko'ra talabalar tomonidan mavzularga ajratishga qaratadi. Bu usulni

qo'llashdan ko'zlangan asosiy maqsad

– talabalarda berilayotgan o'quv axborotlar orasidan eng muhim fikrlar yoki qarashlarni ajrata olish ko'nikmalarini shakllantirishdan iborat. Binobarin, bo'lajak o'qituvchilar o'quvchilarga eng muhim axborotlarni uzata olish qobiliyatiga ega bo'lishlari zarur. Bu holat o'quvchilarni jismonan toliqishdan saqlaydi.

Ta'lim jarayonida talabalarda mavzu ichida kichik mavzularni hosil qilish ko'nikma va malakalarini hosil qilishga ham e'tibor qaratildi va ular bilan hamkorlikda ishlash asosida bir qator mavzular bo'yicha mavzu ichida kichik mavzular hosil qilindi.

Turkumlashtirish. Pedagogik bilimlarni muayyan yo'nalishlar, jihatlar yoki muhim belgilariga muvofiq ajratish ularning talabalar tomonidan ma'lum tizim asosida o'zlashtirilishiga imkon beradi.

Ta'lim jarayonida talabalarda pedagogik bilimlarni turkumlashtirish ko'nikma va malakalarini hosil qilishga ham e'tibor qaratildi va ular bilan hamkorlikda ishlash asosida bir qator mavzular bo'yicha pedagogik bilimlar turkumlashtirildi.

Qayta bayon etish. O'rganilgan mavzu mohiyatini yorituvchi tayanch so'zlar yordamida o'quv materiali mazmunini o'z fikrlari bilan ifodalash.

Sxemalashtirish. Talabalar o'rganilgan o'quv materiali bo'yicha o'zlashtirgan bilimlarini mavzu mohiyatini yorituvchi sxema, jadval yoki tasvirlar asosida namoyish etadilar.

Ta'lim jarayonida talabalarda sxemalashtirish ko'nikma va malakalarini hosil qilishga ham e'tibor qaratildi va ular bilan hamkorlikda ishlash asosida bir qator mavzular bo'yicha sxemalar yaratildi. Shuningdek, rasm, shakl va tasvirlarning yaratirilishiga ham erishildi.

Mavjud tushunchalarni boyitish. Mavzu bo'yicha o'zlashtirilgan mavjud tushunchalarga mazmunan yaqin bo'lgan pedagogik yoki psixologik terminlarni qo'shish.

Ushbu tushunchalar mohiyatini o'rganish asosida talabalar qo'shimcha ravishda komil inson, komillikning ijtimoiy ahamiyati, ijtimoiy omillarning shaxs kamolotiga ta'siri kabi tushuncha va iboralarni ham o'zlashtirish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

Pedagogik vaziyatlarni hal qilish. Oliy ta'lim muassasalari talabalarida pedagogik tafakkur va kreativlik sifatlarini shakllantirishda ularning turli pedagogik vaziyatlar yechimlarini topish layoqatiga

talabalarida alohida e'tibor qaratish maqsadga muvofiqdir. Buningda quyidagicha e'tibor qaratildi:

talabalar turli mazmundagi pedagogik vaziyatlar bilan tanishtirildi;

ularning taqdim etilgan pedagogic vaziyat yuzasidan talabalar yoritishlariga imkon berildi;

muayyan talabaning pedagogik vaziyatlarning ijobiy yechimlarni topish borasidagi shaxsiy qarashlari tinglanib, auditoriyada pedagogik vaziyat yechimining qay darajada to'g'ri ekanligiga baho berildi;

talabalarining pedagogik vaziyatlar yechimini topishlarida talabalar tomonidan N.P.Menshikovalarning g'oyalari tayanishlari ta'kid qilindi. Ya'ni, ular bu jarayonda:

talabalar pedagogik vaziyat yechimini topishga yordam berish uchun bir necha farazlarni ilgari surishlari;

talabalar yo'nalishlari, faoliyat turlari, shuningdek, pedagogik vaziyatlar tabiiy metodlarini belgilashlari;

ularning natijaviyligini taxmin qilishlari;

talabalar topishga yo'naltirilgan faoliyatning bir necha variantlarini kildib chiqishlari;

talabalar usullarni tanlashlari;

talabalar tashkiliy shakllarni belgilashlari mumkinligi ta'kid qilindi.

6.1.3 Pedagoglarda kreativlik sifatlarini rivojlantirishda bir qator interfaol metodlardan foydalanish

6.1.3.1 Pedagoglarda kreativlik sifatlarini rivojlantirishda bir qator interfaol metodlardan foydalanish bu borada samaradorlikka erishish uchun zarur bo'ladi.

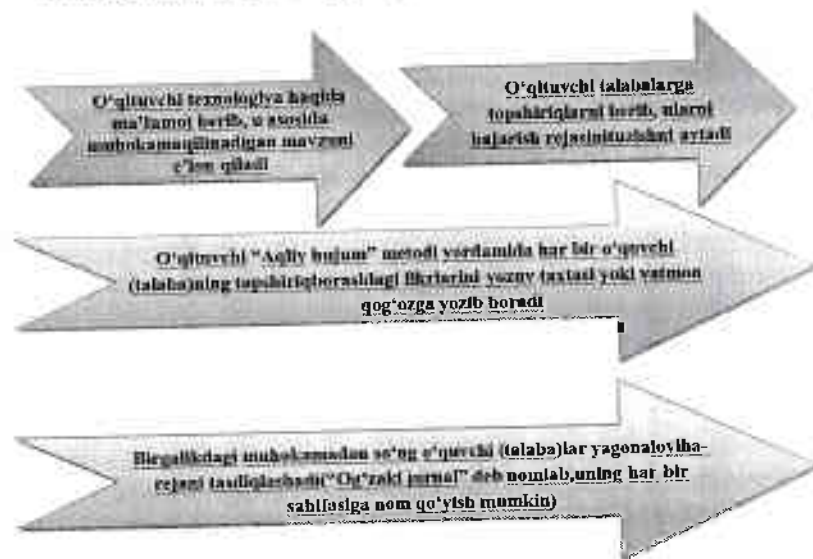
6.1.3.2 Interfaol metodlar o'z mohiyatiga ko'ra shaxsda va ijtimoiy muhitda ijobiy yondashish, muammoni tahlil qilish, sin- gulariyatning tarkibiy elementlari o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik

6.1.3.3 Interfaol metodlar mantiqiy fikrlash ko'nikmalarini hosil qiladi. 6.1.3.4 Interfaol metodlar yaratma namuna sifatida keltiriladi:

6.1.3.5 "Asosiy jamoaviy ijodiy loyihalar") strategiyasi

talabalarda ijodiy faoliyat malakalarini, jamoaviy ijodiy ishlarni tashkil etish ko'nikmalarini shakllantirish, jamoaviy ijodiy loyiha (ish)larning shakllari to'g'risidagi tushunchani hosil qilishga ko'maklashishga xizmat qiladi. "Ajl" texnologiyasini o'quv jarayonida "Jamoaviy ijodiy ishlarni tashkil etish" mavzusidagi suhbat yoki "Men – jamoaviy ishlarni tashkilotchisiman" nomli blis-o'yin o'tkazilgandan so'ng qo'llash maqsadga muvofiqdir.

Strategiyani qo'llashda quyidagi taxlitda ish ko'riladi:

"Aqliy hujum" strategiyasi talabalarni mavzu xususida keng va har tomonlama fikr yuritish, o'z tasavvurlari, g'oyalari bilan ijodiy foydalanishga doir ko'nikma, malakalarni hosil qilishga rag'batlantiradi. U yordamida tashkil etilgan mashg'ulotlarda ixtiyoriy muammolar yuzasidan bir necha original (o'ziga xos) yechimlarni topish imkoniyati tug'iladi. Strategiya mavzu doirasida ma'lum qarashlarni aniqlash, ularga muqobil g'oyalarni tanlash uchun sharoit yaratadi.

Strategiya qo'llanilganda talabalarning faoliyatini standart talablar asosida nazorat qilish, ular tomonidan bildiriladigan fikrlarni baholashga yo'l qo'yilmaydi (zero, fikrlar baholanib borilsa, talabalar

faqatgina o'z fikrlarini himoya qilishga qaratadi, oqibatda yangi fikrlar ilqori kurlmaydi; metodni qo'llashdan ko'zlangan asosiy maqsad talabalarni muammo bo'yicha keng fikr yuritishga undash bo'lgan yodda tutib, ularni baholab borishdan voz kechishdir).

"**Bahq skoleti**" grafik organayzeri (GO) talabalarda mavzu yuzasidan muayyan masala mohiyatini tasvirlash va yechish qobiliyatini shakllantiradi. Uni qo'llashda talabalarda mantiqiy fikrlash, mohiyat mohiyatini yorituvchi tayanch tushuncha, ma'lumotlarni muayyan timga keltirish, ularni tahlil qilish ko'nikmalari oshiriladi.

Ushbu foydalanish quyidagicha amalga oshiriladi:

- o'qituvchi talabalarni GOni qo'llash sharti bilan tanishtiradi;
- talabalar kichik guruhlariga biriktiriladi;
- har bir talaba topshiriqlarni bajaradi;
- har bir talaba o'z yechimlarini jamoaga taqdim etadi;
- har bir guruhning yechimlari yuzasidan muhokama uyushtiradi.

"**Diagram**" strategiyasi. Texnologiya talabalarni dars jarayonida darsdan tashqarida turli adabiyotlar, matnlar bilan ishlash, qisqacha aytish, so'zlab berish, fikrlarni erkin bayon etish, qisqa vaqt ichida ko'p bilimga ega bo'lish, o'qituvchi tomonidan barcha o'quvchilarning faoliyatining birdek baholanishi uchun sharoit yaratishga xizmat qiladi. U o'qituvchiga tarqatma materiallarning o'quvchilar tomonidan guruhli, individual shaklda samarali o'zlashtirilishini, ularni o'ziga ta'kid etiladigan suhbatning munozaraga aylanishini, o'zlar tomonidan o'zlarining faoliyatini nazorat qilish imkonini beradi. Ushbu strategiyadan suhbat-munozara shaklidagi darslarda individual, guruhli, guruhli va jamoaviy shakllarda foydalanish mumkin.

"**Yana diagrammasi**" GO talabalarda mavzuga nisbatan tahliliy muhokama, yagona qonunlar negizida mavzuning umumiy mohiyatini o'zlashtirish, tushunchalarni sintezlash ko'nikmalarini hosil qilishga xizmat qiladi. U kichik guruhlar shakllantirish asosida aniq sxema bo'yicha amalga oshiriladi. Talabalar tomonidan o'zlashtirilgan mohiyat yangi mazmuni bilim, ma'lumot yoki dalillarni qiyosiy tahlil qilishga yordam beradi. Undan muayyan bo'lim yoki boblar bo'yicha yechimlar darslarni tashkil etishda foydalanish samaralidir.

"**Zinun-olna**" strategiyasi talabalarda o'rganilayotgan mavzuni kichik mavzularga ajratilgan holda rasm, tasvir, jadval yoki slaydlar

asosida o'rganish ko'nikmalarini shakllantiradi. Shuningdek, u talabalarda mavzuni o'rganishga ijodiy yondashish, shaxsiy fikr, o'zlashtirilgan tushunchalarni tasviriy ko'rinishlarda ifodalash qobiliyatini rivojlantirishga yordam beradi.

"Insert" GO yangi mavzu bo'yicha talabalarning muayyan tushunchalarga egaliklarini aniqlash, ularda matnga nisbatan tahliliy yondashish ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi.

"Keys-stadi" (yoki "O'quv keyslari") metodi (ingl. "case" – metod, "sudy" – muammoli vaziyat; vaziyatli tahlil yoki muammoli vaziyatlarni tahlil qilish) texnologiyasi talabalarda aniq, real yoki sun'iy yaratilgan muammoli vaziyatni tahlil qilish orqali eng maqbul variantlarini topish ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi. U talabalarni bevosita har qanday mazmunga ega vaziyatni o'rganish va tahlil qilishga o'rgatadi.

Texnologiyaning negizida muayyan muammoli vaziyatni hal qilish jarayonining umumiy mohiyatini aks ettiruvchi elementlar yotadi. Bular quyidagilardir: ta'lim shakllari, ta'lim metodlari, ta'lim vositalari, ta'lim jarayonini boshqarish usul va vositalari, muammoni hal qilish yuzasidan olib borilayotgan ilmiy izlanishning usul va vositalari,

axborotlarni to'plash, ularni o'rganish usul va vositalari, ilmiy tahlilning usul va vositalari, o'qituvchi va talaba o'rtasidagi ta'limiy aloqaning usul va vositalari, o'quv natijalari.

"Kichik esse" strategiyasi kichik hajmli, erkin bayon usuliga ega bo'lib, o'rganilayotgan muammo yoki tahlil qilinayotgan masala yuzasidan shaxsiy taassurot, tasavvurlarni ifodalashga xizmat qiladi. U talabalar tomonidan o'rganilgan mavzu, muhokama qilinayotgan masala bo'yicha erkin fikr bildirish, mazmun-mohiyatini qayta bayon qilish imkonini beradi. Kichik essenini yaratishda talabalar mavzu g'oyalari umumlashtirish, tizimlashtirish, turkumlashtirish, xulosalarni bayon etish imkoniga ega bo'ladi.

"Klaster" GO ("Klaster" – g'uncha, to'plam, bog'lam) puxta o'ylangan strategiya bo'lib, uni talabalar bilan yakka tartibda, guruh asosida tashkil etiladigan mashg'ulotlarda qo'llash mumkin. Klasterlar ilgari surilgan g'oyalarni umumlashtirish, ular o'rtasidagi aloqalarni topish imkoniyatini yaratadi.

"Konseptual jadval" GO talabalarni o'rganilayotgan mavzu

muammasi, muammoni ikki yoki undan ortiq jihatlari bo'yicha tizimlashtirishga o'rgatadi. Undan foydalanishda talabalarning mavzu yuzasidan mantiqiy fikrlash, ma'lumotlarni tizimli bayon qilish qobiliyatlari rivojlantiriladi.

"Mantiqiy chalkash zanjir" strategiyasi tushunchalar, bildirilgan fikrlar o'rtasida bog'liqlikni yuzaga keltirish, ularni mantiqiy jihatdan ketma-ketlikda to'g'ri ifodalashga yordam beradi. Uning mohiyatiga o'qituvchi mavzuni yorituvchi ma'lumotlarni to'g'ri va noto'g'ri tartibda bayon etadi. Talabalarning vazifasi mantiqiy jihatdan noto'g'ri ifodalangan ma'lumotlarni to'g'ri tartibga solantirish, yuzaga kelgan mantiqiy chalkashlikni tuzatish, fikrlarni muayyan ketma-ketlikda to'g'ri joylashtirgan holda uzilgan zanjirni "dalil"dan iborat.

Talabalarda kreativlik sifatlarini rivojlantirishda turli didaktik, metod va axborot-kommunikatsion vositalardan ham samarali foydalanish mumkin.

Bu jumladan vositalardan biri Patti Drepeau tomonidan taklif qilingan "Kreativlik xaritasi"dir.

Nazorat savollari:

1. Ta'lim jarayonini kuzatish, bevosita pedagogik jarayonni tahlil etish jarayonida qanday metodlardan foydalaniladi?
2. Tashkil etish metodi nima?
3. Tashkil etish tushunchalarni aniqlash metodi nima?
4. Kichik esse metodi nima?
5. Tashkil etishda kichik mavzularni hosil qilish metodi nima?
6. Tashkil etish metodi nima?
7. Kichik bayon etish metodi nima?
8. Tashkil etish metodi nima?
9. Tashkil etish tushunchalarni boyitish metodi nima?
10. Tashkil etish vaziyatlarni hal qilish metodi nima?
11. Tashkil etish ko'nikmalarini shakllantirish va rivojlantirishda qanday metod va vositalar mavjud?
12. Tashkil etishda kreativlik sifatlarini rivojlantirishda qanday vositalar mavjud?

**7-MODUL. KREATIV PEDAGOGIKA FANINI
O'QITISHDA PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARDAN
FOYDALANISH**

7.1-§. Yangi ta'lim islohotlariga mos kreativ texnologiyalar

Oliy ta'limni modernizatsiyalash sharoitida ijodiy texnologiyalardan foydalanish muammosi bugungi kun dolzarb masalasi bo'lmoqda. Davr talabiga ko'ra, pedagogik jarayon muammolarini hal etishda ijodiy va konstruktiv yondoshuvlarga olib keladigan ijodiy ta'lim texnologiyalari kabi yangi, innovatsion uslubiy yechimlarga o'tish zarurati paydo bo'ldi, bunda shaxsning manfaatlari va qadriyati shakllanadi. Ta'lim faoliyatini tashkil etishning asosiy komponenti. Kreativ texnologiyalar o'quvchilarning o'qish boshida paydo bo'lgan fanga bo'lgan qiziqishi kuchli va barqaror bo'lishini ta'minlashga, ijodiy fikrlash va mustaqillikni rivojlantirishga yordam beradi. Ijodiy texnologiyalar o'quvchilarga kuchli va chuqur bilimlarni egallashga, undan foydalanish qobiliyatiga, shuningdek, kelajakda o'z kasbiy faoliyati davomida o'zlariga ega bo'lishga yordam beradi.

Ta'lim tizimining zamonaviy tendentsiyalari haqida Selevko G.K. kitobida to'g'ri qayd etilgan. "Ta'lim texnologiyalari entsiklopediyasi" so'nggi o'n-yigirma yil ichida dunyoning eng rivojlangan mamlakatlari ta'lim tizimi tomonidan yakunlangan yangi bosqichga o'tishni nazarda tutadi. Muallif quyidagi o'zgarishlarni ta'kidlaydi:

- ta'limning ustuvor maqsadi sifatida "bilim, ko'nikma va malaka"ga munosabat qayta ko'rib chiqildi; fikrlash, ijodkorlik, shaxsiy qobiliyatlar qadriyatlari birinchi o'ringa chiqadi;
- ta'lim mazmuniga an'anaviy yondashuvlardan — jamiyat taraqqiyotining hozirgi darajasiga mos keladigan kompetensiyaga asoslangan yondashuvga o'tish;
- ta'lim maqsadlari ierarxiyasi qayta ko'rib chiqildi: integrul ta'lim maqsadlari fanlardan ustunlik qiladi, faoliyat yondashuvi kompetensiyaga asoslangan yondashuv bilan almashtiriladi;
- ta'lim qadriyatlari va ma'nolari: "siz o'rganishingiz va ko'paytirishingiz kerak ..." emas, balki "biz sizga o'zlashtirish va

4. "Hushangizga yordam beramiz ...";

pedagogik munosabatlarning tabiati: avtoritarizm o'z o'zini hukmkorlikka, bilimda "yuqoridan" urish - bilish va faoliyatda sheriklikka boradi.

Ta'lim islohoti xorijiy tillarni o'qitish nazariyasi va amaliyoti shaklida yangi tadqiqotlar olib borishga, ta'lim jarayoniga zamonaviy ta'lim va axborot texnologiyalarini ishlab chiqish va joriy etish bilan bog'liq o'qitish va tarbiyalashning innovatsion shakllari va usullarini izlashga olib keladi. Talabalar o'rtasida bilimlarni izlash va o'lashtirish jarayoni tabiiy va real hayotga yaqin bo'lishi, atarda "bilimga bo'lgan talab" bo'lishi uchun ularni qaror qabul qilish zarorati bilan bog'liq ta'lim muammolari bilan to'qnashtirish kerak. O'quv jarayonini ketma-ket intellektual vazifalar va ularni hal qilish yo'llari tizimi sifatida qurish o'quvchilarning chet tilini o'rnatishdagi kognitiv va kommunikativ faolligini oshiradi". Yangi usul va texnologiyalardan foydalanish o'quv jarayoni samaradorligini oshiradi va vaqtni tejashga, o'qituvchi va talabaning yaqin hamkorligiga, shuningdek, o'zaro ta'lim berishga, ularning ijodiy ishtirokati, qobiliyatlarini yuzaga chiqarishga xizmat qiladi. o'z inqilob nazarini ifodalash va bahslash.

Talaba uchun faqat o'sha bilim qimmatli bo'ladi, u buni shaxsan o'zida deb hissladi, ya'ni his qilishi va amalda boshdan kechirishi kerak. Shundaygina bu uning hayotiy tajribasiga aylanadi. Talaba ta'lim jarayonida unga taqdim etilgan hamma narsani o'rganmaydi, faqat shaxsiy tajribasining bir qismi bo'lgan narsalarni o'rganadi. Shuning uchun o'qitishni tashkil etish faqat shaxsiy hayot tajribasini takmilalashtirish bilan samarali bo'ladi. O'qitish texnologiyasi - yangi talabalar bilimlarni o'zlashtirish uchun emas, balki kelajakda ta'lim talabalaridan ushbu bilimlardan foydalanish uchun ta'lim jarayonida amaliy foydalanishni o'z ichiga oladi. O'qitish jarayonida talabalar ilmiy asoslangan loyhasini amalga oshirish uchun an'anaviy o'qitish usullariga nisbatan o'zlarining faolligi, inqiroziy samaradorlik, ishonchlilik va kafolatlangan bilimlari bilan bo'lgan umumiy pedagogik faoliyatdir.

[illegible]

texnologiya o'z mazmuniga ko'ra ancha kengroq bo'lsa, ta'lim texnologiyasi asosan ta'lim muassasalariga, ta'lim texnologiyasi esa o'qituvchi va o'quvchining ta'lim jarayonidagi faoliyati bilan bog'liq.

Chet tilini o'qitish metodikasida ta'lim texnologiyalarini ta'lim o'qitish maqsadi sifatida chet tilining kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishni ta'minlaydigan o'quv jarayoni sub'ektlarining o'zaro bog'liq faoliyati majmui sifatida qarash kerak. Ta'lim texnologiyalari asosiy g'oyaga, o'quv maqsadiga erishishga hamroh bo'lgan etakchi omil, usul, usul, vositalarga ko'ra bo'linadi. Pedagogik va uslubiy adabiyotlarda V.G. tomonidan texnologiyalarning tasniflari mavjud. Gulchevskaya, G.K. Selevko, V.T. Fomenko, T.I. Shamova, T.M. Davydenko. Masalan, muammoli ta'lim texnologiyalari, o'yin kommunikatsiya, ijodiy, axborot (kompyuter) texnologiyalari va boshqalar.

Bu texnologiya turlarining barchasining qadriyati shundaki, ular o'quv jarayoniga o'quvchiga yo'naltirilgan yondashuvni amalga oshirishga yordam beradi, individuallashtirish va farqlashni ta'minlaydi, o'quvchilarning qobiliyatlari va moyilliklarini hisobga olgan holda o'rganish ularning bilim faolligini faollashtirishga yordam beradi.

"Texnologiya" atamasi yunoncha "san'at ilmi" techne – "san'at", "mahorat" degan ma'noni anglatadi; logotiplar – "so'z", "ta'lim". "Texnologiya" tushunchasi pedagogik, uslubiy va psixologik adabiyotlarga kompyuter texnikasining rivojlanishi va yangi kompyuter texnologiyalarining joriy etilishi bilan birga kirib kelganligi hamma tomonidan qabul qilingan. Shunday qilib, ba'zi metodistlar o'qitish texnologiyasining innovatsion rolini tan olib, innovatsiyalar faqat yangi texnologiyadan kompleks foydalanishni va uning samaradorligini oshirish uchun o'quv amaliyotini qayta tashkil etishni o'zida mujassam etgan yangiliklarni o'z ichiga oladi, deb hisoblashadi.

Biroq, bu tushuncha pedagogikaga ishlab chiqarish sohasidan kelgan, chunki qadimgi davrlarda ham ta'lim jarayonida operatsiyalarning takrorlanishini hisobga olgan holda, ular "texnologik" usullardan foydalana boshlaganlar. Birinchi ilmiy pedagogik texnologiyani Yan Amos Komenskiy (1592-1670) yaratganligi ham

umimiy qabul qilingan, u texnologiyadan foydalanish ijobiy natija qisqartiruvchi ekanligini belgilab bergan. U o'z yondashuvini "didaktik mashina" deb atadi.

Hugungi kunda pedagogik texnologiyalar, shuningdek, ta'lim muammolarini hal qilishga qaratilgan o'qituvchi harakatlarining tashkil tizimi, "oldindan ishlab chiqilgan pedagogik jarayonni amaliyotda tizimli va izchil amalga oshirish".

Muammoli ta'lim texnologiyasi 1920—1930-yillarda keng tarqaldi. Sovet va xorijiy maktablarda. Muammoli ta'lim 1894-yilda shu davrda eksperimental maktabga asos solgan D.Dyuining nazariy tushunchalariga asoslanadi, unda o'quv dasturi o'yin va mehnat faoliyati bilan almashtirildi. O'qish, sanash, yozish mashg'ulotlari faqat tadabirida o'z-o'zidan paydo bo'lgan ehtiyoj-instinktlik - fiziologik kumudot bilan bog'liq holda amalga oshirildi. Keyinchalik ijodkorlik, qayta fikrlash va muammoli ta'lim sohasidagi psixologik-pedagogik tadqiqotlar muammoli ta'limning umumiy texnologiyasini ishlab chiqarish imkonini berdi.

XX asrning 60-yillarida AQSH va Angliyada pedagogika fanida shunday yo'nalish – pedagogik texnologiya paydo bo'ldi va hozirda dunyoning deyarli barcha mamlakatlariga tarqaldi. Bir tomondan, ta'lim texnologiyasi - bu o'quv ma'lumotlarini qayta ishlash, taqdim etish, o'qitirish va taqdim etish usullari va vositalari yig'indisi bo'lsa, ikkinchi tomondan, bu o'qituvchining o'quv jarayonida o'quvchilarga kerakli texnik yoki texnik vositalardan foydalangan holda qanday ta'lim qilishi haqidagi fandi. axborot vositalari.

XX asrning 70-90-yillarida, pedagogik adabiyotlarda "ta'limning faol uslub" atamasi keng qo'llanilgan. Bular o'quvchilarni faol qatnash va amaliy faoliyatga undaydigan mashg'ulotlarni tashkil etishning metod va shakllari bo'lib, ularda muammoli, izlanish uslub, ishlab chiqarish o'yinlari, treninglar, guruhl muhokamalari ta'limotlari kiradi.

XX asrning 90-yillarida ishbilarmon doiralarda xorijiy ildizli tushuncha so'zi va uning hosilalari ijodkorlik, kreativ, ijodiy so'z paydo bo'ldi. "Creative" so'zi rus tiliga reklama sohasidan ingliz tilidagi "creative" - [ijodkorlik, ijodiyotdan iz qog'oz sifatida kiritilgan. tashkil etish. Creatio (creationis) yaratish] ijodiy, ijodiy, yangini yaratish va yaratish bilan ajralib turadigan ma'nolarni anglatadi.

Hozirgi bosqichda chet tili ta'limining yuqoridagi barcha talablariga javob beradigan chet tilini o'qitishning istiqbolli texnologiyalari orasida o'quvchining samarali o'quv faoliyatiga hissa qo'shadigan, o'zini-o'zi aks ettirish vositasi sifatida qaraladigan ijodiy texnologiyalar kiradi. Ijodiy texnologiyalar talabalarni nafaqat dars davomida, balki butun hayoti davomida til va madaniyatni mustaqil o'rganishga tayyorlaydi, chunki u uzluksiz mustaqil til ta'limi uchun sharoit yaratadi.

Shunday qilib, davr talabiga ko'ra, pedagogik jarayon muammosini hal qilishda ijodiy va ijodiy yondashishga olib keladigan ijodiy ta'lim texnologiyalari kabi yangi, innovatsion uslubiy yechimlarga o'tish zarurati paydo bo'ldi, bunda pedagogik jarayonning qiziqishlari va qadr-qimmati o'z ifodasini topdi. shaxs ta'lim faoliyatini tashkil etishning asosiy komponentidir. Ijodkorlik – hayratga tushish va o'rganish qobiliyati, nostandart vaziyatlarda yechim topish qobiliyati, diqqatni yangi narsalarni kashf etishga qaratish va o'z tajribasini chuqur anglay olish qobiliyatidir.

Ijodiy texnologiyalardan foydalanish tayyor bilimlarni rad etishni o'z ichiga oladi. Ta'lim jarayonida "bilim" tushunchasi bilan bir qatorda "axborot" tushunchasi ham faol qo'llaniladi. Ijodiy texnologiyalar talabani aniq ma'lumotlardan bilim yaratish va olish qobiliyatini rivojlantirish imkoniyatini beradi. Ijodiy texnologiyalar o'quvchilarga kuchli va chuqur bilim olishga, undan foydalanish ko'nikmasiga, shuningdek, kelajakda ularning kasbiy faoliyati davomida. Ijodiy texnologiyalardan foydalanishga asoslangan ta'lim ham analitik fikrlash, intellektual va ijodiy qobiliyatlarni rivojlantiradi. Binobarin, o'qituvchi ijodkorlikni oshirishning samarali usul va vositalarini ishlab chiqishi kerak, chunki ijodiy jarayonning uzluksiz rivojlanishi uchun ma'lum bir muhit zarur.

Motivatsiya kuchaytirilsa, bilim sifatiga erishish mumkin. Chet tilini o'rgatishda vazifalarni muvaffaqiyatli bajarish uchun qiziqishni saqlab qolish kerak. Ijodiy texnologiyalar o'quvchilarning o'qish boshida paydo bo'lgan fanga bo'lgan qiziqishini doimiy va barqaror bo'lishini ta'minlashga, ijodiy fikrlash va mustaqillikni rivojlantirishga yordam beradi.

Tilni o'zlashtirish jarayonini muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun, motivlarni kengaytirish vazifasi ustida ishlagan holda, o'qituvchi

qiziqish o'tirish jarayonini samaraliroq qiladigan texnologiyalarni qo'llashni davom ettiradi. Shubhasiz, o'quv jarayonida birgina emas, balki ko'pgina texnologiyalarni qo'llash ma'qul bo'ladi, buning natijasida oddiy ishlarga botib qolmaslik kerak. O'qituvchining vazifasi butun o'quv jarayonining samaradorligini oshirish va o'quvchining o'z faoliyati natijalaridan mamnun qilish uchun turli xil texnologiyalar to'rtlarini birlashtirishdir.

Jarayonida yoki chet tilidan imtihonda mavzuni a'lo darajada topdan o'qish talabalarning bu boradagi bilimi ko'rsatkichi emas. Talabani chet tilidan keyingi foydalanishga tayyorgarligi darajasini o'qituvchi bilan suhbatni tashkil qilish yoki turli xil topshiriqlar yordamida rag'batlantirish, shu jumladan savollarni qo'yish uchun to'liq texnologiyalardan foydalanish, talabalarda ularga munosib javoblar berish orqali tekshirish mumkin. talabalar juftligi, guruhlarida turli foydalar.

Shunday qilib, ijodiy texnologiyalar oliy chet tillari ta'limi tizimini modernizatsiya qilish talablariga to'liq javob beradigan muhitda chet tillarini o'qitishda munosib o'rinni egallaydi. Ijodiy texnologiyalar nafaqat o'quv materialini o'qitish va o'zlashtirishning samarali vositasi, balki talabalarning jamoaviy ijodiy faoliyati uchun qo'ltiq rag'bat bo'libgina qolmay, ular muhim didaktik vazifani – chet tilidan foydalanishni o'rgatishni ham bajaradi. Universitetda o'qituvchi jarayonni tashkil etishda o'qituvchi oldida turgan asosiy muhtojotlarning biri ijodiy faoliyat texnikasi va malakalarini rivojlantirish.

Ijodiy qobiliyatlarni va ijodiy qobiliyatlar o'quvchilarning ijodiy muammosini talakurining ajralmas xususiyatlari sifatida, o'quv jarayoni davomida harakat qilib, o'ziga xos xususiyatga ega va harakatlanishda shakllanishi mumkin, ya'ni. ijodiy xarakterga ega bo'lgan ijodiy fikrlash faoliyati jarayonini rag'batlantiradigan muhit yaratish yordam beradi.

Shunday qilib, hozirgi kunda mashhur ijodiy texnologiyalar – aqliy harakat, fikrlash, olinga fikrlash qalpoqlari va boshqalar.

7.2-§. Kreativ ta'limda pedagogik texnologiyalar

So'nggi yillardagi zamonaviy psixologik-pedagogik adabiyotlarda "innovatsiya", "pedagogik texnologiyalar", "o'qitish texnologiyalari" va boshqalar tushunchalari ancha keng tarqalgan.

"Texnologiya" ilmiy atama sifatida yunoncha "tehne" (san'at, mahorat) va "logos" (fan) so'zlaridan kelib chiqqan.

Kelajakda "texnologiya" tushunchasi faoliyatning boshqa sohalarida ancha keng qo'llanila boshlandi, ya'ni, kengroq ma'no kasb etdi. E. de Bononing fikricha, texnologiya bilimlardan foydalanish asosida foydali narsalarni ishlab chiqarish jarayonidir. Hozirgi vaqtda "texnologiya" tushunchasi nafaqat ishlab chiqarishda, balki fan va ta'lim sohasida ham qo'llanilmoqda.

Texnologiya, bir tomondan, faoliyatning ma'lum bir tizimi, shu jumladan muayyan me'yoriy belgilangan faoliyat usullari, uni amalga oshirishni ta'minlaydigan vositalar tizimi bilan bog'liq. Boshqa tomondan, yangi texnologiyani joriy etish nafaqat faoliyatning o'zini o'zgartirishga olib keladi, balki maqsadli sozlamalarni, uni amalga oshirish uchun zarur bo'lgan aniq bilimlar tizimini sezilarli darajada qayta qurishga olib keladi.

Ilmiy-pedagogik adabiyotlarni o'rganish va tahlil qilish shuni ko'rsatdiki, "pedagogik texnologiya" tushunchasi ko'plab mualliflar uchun turli xil talqinlarga ega, masalan:

Texnologiya - bu san'at, mahorat, mahorat, ishlov berish usullari to'plami, holatning o'zgarishi.

O'qitish texnologiyasi - bu natijalarga qaratilgan harakatlar va operatsiyalar zanjiri.

Pedagogik texnologiya - shakllar, usullar, usullar, o'qitish usullari, ta'lim vositalarining maxsus majmui va tartibini belgilovchi psixologik-pedagogik munosabatlar majmui; bu pedagogik jarayonning tashkiliy-metodik qurolidir. Shu bilan birga, pedagogik texnologiyaning ob'ekti deganda pedagogik jarayonni qurish strukturalari va mantiqi, muayyan tamoyil va shartlarga muvofiq pedagogik maqsadlarga erishish uchun uni tashkil etish yo'llari tushuniladi.

Pedagogik texnologiya - rejalashtirilgan ta'lim natijalariga erishish jarayonining tavsifi. Bizning tushunishimizcha, texnologiya natijalarga qaratilgan harakatlar va operatsiyalar zanjiridir.

Pedagogik texnologiya - ta'lim shakllarini optimallashtirishga qaratilgan texnik va kadrlar resurslari va ularning o'zaro ta'sirini belgilaydigan holda o'qitish va o'qitishning butun jarayonini yaratish, qo'llash va belgilashning tizimli usuli. Yuqoridagi xususiyatlardan pedagogik texnologiyalarning eng muhim xususiyatlari va ularning o'zaro ta'sirini ajratib ko'rsatish mumkin:

1. Texnologiya mualliflar yoki mualliflar guruhining ma'lum ma'hibat, didaktik, psixologik, falsafiy pozitsiyasiga asoslanadigan aniq pedagogik reja uchun ishlab chiqiladi;

2. Uning ta'kidli etuvchi harakatlari, operatsiyalari va kommunikativ jarayonning texnologik zanjiri qabul qilingan maqsadlarga va belgilash bilan aniq natijalarga to'liq muvofiq holda amalga oshiriladi;

3. U qitish texnologiyasi o'qitishni individuallashtirish va differentsiallashtirish imkoniyatlarini hisobga olgan holda o'qituvchi tomonidan o'zaro bog'liq faoliyatini, texnik, shu jumladan, kommunikativ o'qitish vositalaridan foydalanishni ta'minlaydi;

4. U qitish ta'lim texnologiyasi ko'p mezonli muammoni hal qilish uchun minimal pul va mehnat sarflagan holda maksimal natijalarga erishish bilan ishlab chiqiladi va amalga oshiriladi;

5. U pedagogik texnologiyalar har qanday o'qituvchi tomonidan qo'llanilishi va barcha o'quvchilar tomonidan ko'zlangan natijalarga erishish uchun qo'llanilishi hisobga olingan holda rejalashtirilgan;

6. U pedagogik texnologiyalari, albatta, pedagogik jarayon sub'ektlari tomonidan natijalarga erishish mezonlari, ko'rsatkichlari va vositalarini o'z ichiga olgan holda diagnostik (didaktik, psixologik, sotsiometrik) va metodik protseduralarini o'z ichiga oladi.

7. U pedagogik texnologiyalari muammosi bevosita E.R.ning yordamida olib borilgan. Argunova, A.V. Bepalko, V.P. Bepalko, G.V. Bepalko, A.S. Verbitskiy, A.M. Voronina, V.V. Guzeva, A.E. Kuznetsova, V.V. Dolbenko, T.A. Ilina, M.V. Klarina, G.V. Latisheva, T.A. Medvedeva, I.I. Makhitsa, G.I. Mixaylevskiy, V.Yu. Pityukova, V.V. Rudnikova, V.D. Simonenko, I.F. Talyzina, A.I. Uman, O.K. Umanova, A.I. Yalovskiy, I. Yanushkevich.

8. U pedagogik texnologik yondashuvda quyidagilar mavjud:

1. U pedagogik belgilash va ularni natijalarga erishishga yo'naltirilgan holda ma'naviy darajada takomillashtirish;

2. U pedagogik belgilash;

• materiallarni shakllantirish va o'quv jarayonining butun kursini ta'lim maqsadlariga muvofiq tashkil etish;

• joriy natijalarni baholash;

• maqsadlarga erishishga qaratilgan ta'lim jarayonining tarkibiy qismlarini tuzatish;

• natijalarni yakuniy baholash va yangi maqsadni belgilash.

O'qitish texnologiyasi deganda didaktik vositalardan foydalanish tartibi va ketma-ketligini, o'qitish shakllari va usullarini tashkil etishni tanlash va aniqlash bo'yicha harakatlar majmui tushuniladi.

O'qitish texnologiyasi - bu o'quv mazmunini amalga oshirish jarayoni bo'lib, u belgilangan maqsadlarga eng samarali erishishni ta'minlaydi. Ta'lim texnologiyalarining tasnifi:

Ta'sir qilish ob'ekti bo'yicha:

• maktab o'quvchilarini o'qitish;

• mutaxassislarning malakasini oshirish va qayta tayyorlash.

Mavzu muhiti bo'yicha:

• texnik fanlar uchun;

• tabiiy fanlar uchun;

• gumanitar fanlar uchun;

• maxsus, badiiy fanlar va boshqalar uchun.

Amaldagi vositalarga ko'ra:

• ma'lumot;

• videotexnik;

• muammo-faoliyat;

• refleksli va boshqalar.

O'quv materialini tashkil etish bo'yicha:

• individual;

• jamoaviy;

• aralashgan.

Uslubiy muammoga ko'ra:

• bir fanning texnologiyasi;

• bitta asbob texnologiyasi;

• bir usulning texnologiyasi.

O'quv texnologiyasini ishlab chiqish jarayonini quyidagicha ifodalash mumkin:

Ta'lim texnologiyasini yaratish

1. Texnologiya elementlari:

1. pedagogik texnologiyalar tavsifi (metodika va nazariya);

2. maqsad muvofiqi, yakuniy natija bilan bog'liqligi;

3. maqsadni aniqlashtirish;

4. pedagogik jarayonni modellashtirish;

5. kerakli natijani loyihalash;

6. material tanlash;

7. diagnostika va nazorat qilish;

8. ko'rsatish choralarini tizimi;

9. o'quvchilar malakasini oshirish;

10. natijalarni tayyorlash.

2. O'quv materialini tashkil etish:

1. eng muhim tarkibni tanlash;

2. o'quv materialning tuzilishi;

3. olingan mutaxassislikni hisobga olgan holda misollar va dalillar-
ni tanlash;

4. ko'rsatma va malakalarni shakllantirishga qaratilgan o'quv-
jihatli vositalar va topshiriqlarni belgilash.

3. Pedagogik jarayonni modellashtirish (o'quv jarayonini tashkil
etish va shakllarini tanlash yoki mashg'ulotlar turi):

1. ma'lumot;

2. simulatsiya;

3. muammo-faoliyat;

4. refleksli ish;

5. muammo-faoliyat va boshqalar.

4. O'qitish usullarini tanlash:

1. ma'lumot;

2. refleksli;

3. muammo-faoliyat;

4. refleksli va ijodiy va boshqalar.

5. O'quv qurollari va o'quv jihozlarini tanlash:

1. dastliklar va o'quv qo'llamalar;

2. ko'rsatma qurollari;

3. audio materiallari va audiovizual o'quv qurollari;

4. kompyuter dasturiy va uslubiy ta'minlash;

5. muammo-faoliyat;

6. didaktik materiallar;

7. o'qitishning texnik vositalari va boshqalar.

Bularning barchasi vakolatlarga qaratilgan bo'lib, ular quyidagilardan iborat:

1. O'rganish (badiiy madaniyat asarlarini (rangtasvir, grafika, haykaltaroshlik, arxitektura va boshqalar) estetik idrok etish);
2. Fikrlash (ish yaratish, ijodkorlik sintezi va boshqalar haqida);
3. Qidiruv (o'quv-ijodiy vazifalar va mashqlarni yechishning yangi usullari va boshqalar);
4. Yaratish (biznesga kirish);
5. Hamkorlik qilish (o'qituvchi, kursdosh talabalar bilan mashg'ulot paytida, individual va guruhda ishlash);
6. Moslashish (ijodiy jarayonga va yangi sharoitda o'quv jarayoniga).

Natijada, ta'lim texnologiyasi to'rtta asosiy elementdan: shakllar, vositalar, diagnostika, o'qitish usullari va usullari va mazmunidan iboratligini aytishimiz mumkin.

7.3-§. Kreativ pedagogika fanini o'qitishda pedagogik texnologiyalaridan foydalanishning samarali yo'llari

Ta'lim—tarbiya mazmuni, maqsad va vazifalari davrlar o'tishi bilan kengayib borishi natijasida uning shakl va usullari ham takomillashib bormoqda. Hozirda inson faoliyatining asosiy yo'nalishlari ulardan ko'zda tutilgan maqsadlarni to'liq amalga oshirish imkoniyatini beruvchi yaxlit tizimlar, ya'ni texnologiyalarga aylanib bormoqda. Xuddi shu kabi ta'lim-tarbiya sohasida ham so'nggi yillarda pedagogik texnologiya amal qila boshladi. Pedagogik texnologiya tushunchasi ta'lim-tarbiya amaliyotini rivojlantirish ehtiyojlari asosida kelib chiqqan, va hozirda pedagogika, psixologiya fanlarida o'z o'rniga ega bo'lgan keng ko'lami serqirra tushunchadir. Pedagogik texnologiyada ishlab chiqarish sohalaridagi turli texnologiyalardan farqli ravishda ishlov beriladigan material o'quvchi (ta'lim oluvchi) ning aqliy, ruhiy, axloqiy sifatleri bo'lib, ularga o'qituvchi, tarbiyachi tomonidan ma'lum maqsadlarga erishish yo'lida har turli ta'sirlar o'tkaziladi. Pedagogik texnologiya tushunchasi dastlab XX asrning o'rtalarida AQSHda paydo bo'lib, 1940-50 yillar o'rtalariga qacha «Ta'lim texnologiyasi» deb yuritilib kelgan va bu ibora texnik

texnologiyalardan foydalanib o'qitishga nisbatan qo'llanilgan. 50-60 yillarda programmalashtirilgan ta'lim nazarda tutilgan, 70- yillarda «pedagogik texnologiya» iborasi qo'llanilib u avvaldan loyihalashtirilgan va aniq belgilangan maqsadlarga erishishni kafolatlaydigan jarayonini bildirgan. 1979 yilda AQSHning Pedagogik texnologiyalar va texnologiyalar assotsiatsiyasi tomonidan Pedagogik texnologiyani kompleks, integrativ jarayon deb asoslangan. 1990 yillarning boshidan esa pedagogik texnologiya deb ta'limning kompleks va axborot texnologiyalarini yaratishga aytilgan. Hozirda bu tushunchaga quyidagi turli ta'riflar berilgan:

Pedagogik texnologiya — biror ishda, san'atda, mahoratda qo'llaniladigan metod, usul, har yig'indisi. (Izohli lug'at).

Pedagogik texnologiya — ishlov berish, ahvolni o'zgartirish san'ati, mahorati, qoidalari, metodlar yig'indisi. (V.M.Shepel).

Pedagogik texnologiya — Bu o'qituvchi (tarbiyachi)ning o'qitish maqsadlarini amalga oshirishda yordamida o'quvchi (talaba)larga muayyan bilim va katta foydali ta'sir ko'rsatish va bu faoliyat mahsuli sifatida o'qituvchi tomonidan belgilangan shaxs sifatlarini shakllantirish imkoniyatini ta'minlash (M.I. Lixachev).

Pedagogik texnologiya — o'qitishning, ta'limning shakllari, metodlari, usullari, yo'llari, tarbiyaviy vositalarning maxsus yig'indisi o'zaro munosabat (joylashuvi)ni belgilovchi psixologik tartiblar tizimi. Bunda muayyan pedagogik jarayonning tashkiliy-uslubiy jihatidan iborat. (B.I. Lixachev).

Pedagogik texnologiya — texnika resurslari, odamlar va ularning faoliyati muvofiqlashtirilgan holda ta'lim shakllarini optimallashtirish maqsadida o'qituvchi o'qitish va bilimlarni o'zlashtirishning hamma jihatidan foydalanib qo'lladi va aniqlashning tizimli metodi. (B.I. Lixachev).

Pedagogik texnologiya — bu o'qitishga o'ziga xos yangicha xarakteristika berilgan tushuncha. U pedagogikadagi ijtimoiy-muhandislik tizimining muhim tashkiliy, texнократik ilmiy ongning pedagogika faniga o'ziga xos qo'llanilgan ta'viri, ta'lim jarayonining muayyan jihatlarini ifodalaydigan tushuncha. (B.I. Farberman).

Shu bilan bir vaqtda pedagogik texnologiya qaydagi tushuncha va tushunchalar to'g'risida ta'rifini keltirishimiz mumkin:

Pedagogik texnologiya — barkamol insonni shakllantirish

O'quv jarayonini boshqarish va tashkil qilish samaradorligi asosidagi pedagogik texnologiyalar;

Materialni didaktik takomillashtirish va rekonstruksiyalash asosidagi pedagogik texnologiyalar;

Xususiy fanlar pedagogik texnologiyalari;

Alternativ texnologiyalar;

Tabiatga moslashtirilgan texnologiyalar;

Rivojlantiruvchi ta'lim texnologiyalari;

Mualliflik maktablari pedagogik texnologiyalari;

Texnologiyalarni loyihalash va o'zlashtirish texnologiyalari.

Bundan tashqari shaxsning xususiyat va sifatleri tarkibiga yo'naltirilganlik bo'yicha pedagogik texnologiyalar quyidagi turlarga ajratiladi:

Fanlar bo'yicha bilim, ko'nikmalarni shakllantirishga yo'naltirilgan – axborot texnologiyalar;

Aqliy faoliyat usullarini shakllantirishga yo'naltirilgan – operatsion texnologiyalari;

Estetik va axloqiy munosabatlar sohasini shakllantirishga yo'naltirilgan emotsional-badiiy va emotsional axloqiy texnologiyalar;

Shaxsning o'z-o'zini rivojlantirish mexanizmlarini shakllantirishga yo'naltirilgan o'z-o'zini rivojlantirish texnologiyalari;

Ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga yo'naltirilgan – evristik texnologiyalar;

Amaliy faoliyat sohasini rivojlantirishga yo'naltirilgan amaliy texnologiyalar.

Pedagogik texnologiyalarni quyidagi belgilariga ko'ra tasnif qilinadi:

Qo'llash darajasiga ko'ra;

Falsafiy asosiga ko'ra;

Asosiy rivojlantiruvchi omiliga bo'yicha;

O'zlashtirish konsepsiyasi bo'yicha;

Shaxsiy belgi-sifatlariga ko'ra yo'nalganligi bo'yicha;

Mazmun xususiyatlari bo'yicha ;

Boshqaruv turiga bo'yicha;

Bolaga yondashuv bo'yicha;

Ko'p qo'llanilgan metodlari bo'yicha;

Ta'lim oluvchilar toifalari bo'yicha.

Pedagogik texnologiya bilan metodika orasidagi farq

Hozirgi kunda pedagogik texnologiya haqidagi aniq tushuncha va ta'riflar hali ham bir muncha kamligi tufayli, uni xususiy metodikalar bilan taqqiqlash va taqqiqlash hollari uchraydi. Aslida esa ular orasida jiddiy farqlar mavjud bo'lib, quyida ular haqida qisqacha bayon qilinadi.

Pedagogik texnologiya – o'quvchini mustaqil o'qishga, bilim olishga, o'z-o'zini rivojlantirishga kafolatlaydigan jarayondir.

Metodika – o'qituvchining bilimi, ko'nikmasi mahorati, shaxsiy xarakter, temperamentiga bog'liq bo'lib, ma'lum shaxs o'qituvchi sifatida qo'llaniladigan o'qitish usullari va yo'llari majmuadir. U alohida alohida ta'lim uchun ajratiladi. Pedagogika fani ma'lum o'quv fanlarini o'qitish qonuniyatlarini tadqiq qiladi. Masalan, tillar metodikasi, matematika metodikasi va shu kabilar.

Metodikaning pedagogik texnologiyadan farqini tushunish va taqqiqlash uchun ikkidan unumli foydalana bilish talab etiladi. Ular taqqiqlash bo'yicha quyidagi jadvalda keltirilgan

	Pedagogik texnologiya	Metodika
Maqsad	Pedagogik texnologiya – ta'limga oid bilimni o'rnatilgan maqsad bo'yicha ta'limiy va tarbiyaviy ta'lim o'tirish faoliyatidan iborat.	Metodika – ma'lum o'quv fanini o'qitish hamda tarbiyaviy ishlar qonuniyatlarini tadqiq qiladi.
Ushbu	Kamii imkon shakllantirish	Alohida o'quv fanlarini o'qitish va tarbiyaviy ishlarni sifati bo'lishini ta'minlash
Ushbu	Har bir ta'lim-tarbiya jarayonida	Xususiy fanlarni o'qitishda hamda tarbiyaviy ishlarda
Ushbu	Har bir ta'limiy va tarbiyaviy vositalar usuliy metodikalar	Alohida o'quv fanlarini o'qitishda hamda tarbiyaviy ishlarda qo'llaniladigan vositalar
Ushbu	Har bir tarbiya texnologiyasi asosida, ta'lim muhojiri va muhojiri asosida, ta'lim-tarbiya sohasidagi ta'lim-tarbiyalarni amalga oshirish uchun loyihalash asosida, ta'lim-tarbiya sohasi. Yaratilgan ta'lim-tarbiyalarni ta'lim-tarbiya sohasi asosida qo'llanish uchun o'qitish usullari o'rnatiladi.	Ta'lim-tarbiya metodikasi asosida, ta'lim-tarbiya muhojiri asosida, ta'lim-tarbiyalarni amalga oshirish uchun loyihalash asosida, ta'lim-tarbiyalarni ta'lim-tarbiya sohasi asosida qo'llanish uchun o'qitish usullari o'rnatiladi.
Ushbu	Oldindan belgilangan maqsadga erishish uchun	Oldindan belgilangan maqsadga har bir o'qituvchi o'z imkoniyatlariga muvofiq turli darajada erishadi. Shu sababli talab darajasidagi natija kabi kabi kabi.
Ushbu	Xususiy ta'lim-tarbiyaning rivojlanish natijasida kabi kabi	Ta'lim-tarbiyaning turli xususiy masalalarni hal qilish zarurati natijasida kabi kabi.

Ushbu farqlar yuzasidan quyidagi fikrni eslash mumkin: "Attaida zamonaviy ta'lim metodlari muqaddas qiziquvchanlikni hozircha batamom bo'g'ib tashlamagani deyarli mo'jiza, chunki bu nozik nihol (ya'ni qiziquvchanlik) rag'batlantirish bilan bir qatorda, ehtiavvalo, erkinlikni talab qiladi, yo'qsa, u shaksiz, mahv bo'ladi" (A.Eynshteyn).

Bu yerda ta'lim metodlari qiziquvchanlikka yetarlicha erkinlik bera olmasligi nazarda tutilmoqda. Pedagogik texnologiya esa bolaning qiziquvchanligini har tomonlama rivojlantirishga qaratilgan.

"Pedagogik texnologiya" tushunchasi xususiy fanlar va mahalliy darajalardagi o'qitish metodikalari tushunchasi bilan mos keladigan hollar xususiy darajadagi pedagogik texnologiyalarga tegishli. Ular orasida faqat asosiy e'tiborni nimaga qaratilishida farqlar mavjud.

Texnologiyalarda ko'proq prosesual, miqdoriy va hisob-kitob komponentlari ifodalansa, metodikalarda maqsad, mazmun, sifat va variantli yo'naltiruvchi tomonlari ko'proq ifodalanadi. Texnologiya metodikalaridan o'zining qayta tiklanuvchanligi, natijalarining turg'unligi, ko'plab "agar"lar (agar o'qituvchi iste'dodli, agar bolalar qobiliyatli bo'lsa, agar yaxshi ota-onalar bo'lsa...) yo'qligi bilan farq qiladi. Ya'ni texnologiya tegishli tayyorgarlikka ega bo'lgan hamma mutaxassislar tomonidan qayta tiklash va qo'llash mumkinligi bilan juda ham individual bo'lgan metoddan farq qiladi.

Metod – biror harakatni amalga oshirish yo'li, usuli yoki ko'rinishidan iborat.

Bunda harakatni amalga oshirish yo'li deb, bajarilishi talab etilayotgan faoliyat uchun qo'llash mumkin bo'lgan bir nechta yo'ldan oldindan ko'zda tutilgan maqsadga muvofiq ravishda tanlangan yo'lga aytiladi.

Harakatni amalga oshirish usuli deb, tanlangan ma'lum yo'ldan foydalangan holda oldindan ko'zda tutilgan maqsadga erishish uchun qo'llaniladigan harakat usullariga aytiladi.

Hozircha metodlar, metodikalar va texnologiyalar bitta tushuncha sifatida idrok qilinmoqda. Texnologiyalar va metodikalarni aralashtirilib yuborish shunday hollarga olib keladiki, ba'zan metodikalar texnologiyalar tarkibiga kirib qoladi, ba'zan esa aksincha.

Pedagogik texnologiya o'quv jarayoni (ya'ni o'qituvchining

o'quvchining faoliyati bilan), uning tarkibi, vositalari, usullari va shakllari bilan eng ko'p darajada bog'langan.

1.4.4. O'quv fani va uni o'qitishning o'ziga xos xususiyatlariga muvofiq bo'lgan pedagogik texnologiyalarni tanlash

Pedagogik texnologiyaning yo'nalishlari ko'p bo'lib, ulardan ayrimlari quyidagilar:

Hozirgi an'anaviy ta'lim, XVII asrda Ya.A.Komenskiyning didaktik tamoyillari asosida shakllanib, hozirda dunyodagi maktablarda eng ko'p qo'llanayotgan sinf-dars tizimidan iborat. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosan shu tizimni turli yo'nalishlarda takomillashtirish maqsadlarida yaratilib, hozirda turli yo'nalishlarda rivojlanmoqda.

Pedagogik jarayonni takomillashtirish, uni o'quvchi shaxsiga o'rnatilishga asoslangan pedagogik texnologiyalar: hamkorlik pedagogikasi, ta'limning insonparvarlikka asoslangan texnologiyasi va boshqalar.

O'quvchi faoliyatini faollashtirish va jadallashtirish asosidagi pedagogik texnologiyalar. Muammoli ta'lim, o'yinlar, tayanch nuqtalar, boshqalar texnologiyalari va boshqalar.

O'quv materialini didaktik jihatdan takomillashtirish va qayta ishlab chiqishga asoslangan pedagogik texnologiyalar. Bu texnologiyalar o'rgatilayotgan bilimlarning didaktik tizimi bo'yicha mazmunga ega bo'lishi, bilimlarga tizimli nuqtai nazardan o'rnatilishi, o'quvchilarga bilimlarni egallashning eng maqsadga muvofiq yo'llarini o'rgatish kabi tamoyillarga asoslanadi.

O'quv jarayonini samarali boshqarish va tashkil etilishga asoslangan pedagogik texnologiyalar. Bu texnologiyalarga tabaqalashtirilgan, individuallashtirilgan, dasturlashtirilgan ta'lim texnologiyalari, ta'limning jamoa usuli, guruhli, kompyuterli ta'lim texnologiyalari kiradi.

Tabiiy muvofiqlashtirilgan pedagogik texnologiyalar. Bularga tabiiy muvofiqlashtirilgan pedagogik texnologiyalar, ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil etishning tabiiy imkoniyatlari va boshqa tabiatga muvofiq ta'lim-tarbiya usullari kiradi.

pedagogik texnologiyalar kiradi.

Rivojlantiruvchi ta'lim texnologiyalari. Bularga o'quvchi shaxsining ijobiy sifatlarini, ayrim sohalaridagi bilimlarini, ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish texnologiyalari kiradi.

Bulardan tashqari xususiy (O'quv fanlari) pedagogik texnologiyalari, alternativ hamda mualliflik pedagogik texnologiyalari yo'nalishlari ham mavjud.

Shuningdek, hozirda pedagogik texnologiyalarning boshqa yo'nalishlari ham mavjud bo'lib, ulardan asosiylari empirik, kognitiv, evristik, kreativ, inversion, integrativ, adaptiv, inklyuziv pedagogik texnologiyalardan iborat. Bu yo'nalishlarning asosiy xususiyatlari quyidagicha:

Empirik-(tajriba) sezgi a'zolari orqali bilim olish. Bu texnologiyada asosiy e'tibor sezgi a'zolarining tabiiy rivojlanganlik imkoniyatlariga tayangan holda bilim berish va ularni yanada takomillashtirib borishga qaratiladi.

Kognitiv-(bilishga oid) atrofdagi olam to'g'risidagi bilimlar doirasini kengaytirish texnologiyasi. U tabaqalash (tarkibiy qismlarga ajratib o'rganish) tafakkurini shakllantiradi, bilish ehtiyojlarini rivojlantiradi.

Evristik-(haqiqatni topish) yo'naltiruvchi savollar berish yo'li bilan ta'lim berish tizimi. Topqirlik, faollikni rivojlantirishga xizmat qiluvchi, o'quv-izlanish ta'lim metodi. Optimallashtirish (ko'p variantlardan eng ma'qulini, mosini, muvofiq'ini tanlash) tafakkurni rivojlantiradi.

Kreativ-(ijodiy) tadqiqot xarakteriga, xususiyatiga ega bo'lib, o'quvchilarda maqsadga yo'naltirilgan ijodiy tafakkurni jadal rivojlantiradi.

Inverison-(almashtirish) axborotlarni turli tomondan o'rganish, o'rnini almashtirish xususiyatiga ega bo'lib, tafakkur (fikrlash) tizimini shakllantiradi.

Integrativ-(yaxlitlash) axborotlarni tashkil qiluvchi cheksiz ko'p kichik qismlarning o'zaro ajralmas bog'liqligi, ularning yaxlitligi, bir butunligi asosida yagona to'g'ri xulosani aniqlash.

Adaptiv-(moslashtirish) axborotlarni va ulardan foydalanish jarayonini o'rganish hamda o'rgatish uchun qulaylashtirish, moslashtirish asosida kutilgan natijaga erishish.

Inklyuziv-(tenglik) o'qituvchi bilan o'quvchining o'zaro munosabatlarida tenglik asosida ta'lim tarbiya jarayonini tashkil qilish. Ular bilan birga, imkoniyati cheklangan o'quvchilarning sog'lom o'quvchilar bilan birgalikda o'qishini tashkil qilish pedagogik texnologiyasi.

Pedagogik texnologiyaning asosiy yo'nalishlari hozirgi an'anaviy ta'limni turli yo'nalishlarda takomillashtirish maqsadlarida yaratilib, hozirda rivojlanib bormoqda. Turli fan o'qituvchilari tomonidan har bir o'quv fanining asosiy xususiyati, mazmunining tarkibi, mazmuni, nazariy qismlarining nisbatiga muvofiq ravishda eng qulay pedagogik texnologiyalarning empirik, kognitiv, evristik, kreativ, inversion, integrativ, adaptiv, inklyuziv va boshqa yo'nalishlarini tanlash jiddiy ahamiyatga ega.

Modul- pedagogik texnologiyani o'z ichiga olgan tarkibiy bo'lak bo'lib, o'quv materiallari mazmuni hamda dars jarayoni modullaridan tashkil topadi. Pedagogik texnologiya materiallarini modullariga ajratish modullashtirish jarayoni bilan, kichik modul, modullar to'plami, birlamchi modul va modul darajasi tushunchalaridan iboratligi va quyidagichaga r'iflanadi.

Kichik modul- pedagogik texnologiya tarkibidagi eng kichik tarkibiy bo'lak bo'lib, Amalda bunday kichik modulni tashkil qiluvchi boshqa kichik modullarga ajratish mumkin emas deb hisoblanadi.

Birlamchi modul- pedagogik texnologiyani uning biror darajada ifodalab tasvirlashga dastlabki modul sifatida tanlangan bo'lib, unda bitta yoki bir nechta kichik modullarni oladigan bo'lib.

Modullar to'plami- pedagogik texnologiyani uning biror darajada ifodalab tasvirlash maqsadida bitta modul sifatida hisoblangan bo'lib, bir nechta modullar yig'indisi.

Modul to'plami- birlamchi modullarning o'z tarkibida aslida qancha modullarga ega ekanligiga qarab quyidagi darajalarga bo'linadi.

1) Bir qancha modullar to'plamini o'tkazishga mo'ljallangan modullar;

2) Bir qancha modullar to'plamini, bir bo'limini, bir qismini yoki birlamchi modullar to'plamini o'qitish texnologiyasini tashkil etuvchi modullar to'plamini ifodalab deb ham nomlanadi;

3) Bir qancha modullar to'plamini yoki ayrim fanlarni o'qitish

texnologiyasini tashkil qiluvchi modullari;

DTSning tarkibiy bo'laklarini va ularni bajarish texnologiyasini tashkil qiluvchi modullar;

O'quv reja va dasturlarning tarkibiy bo'laklarini va ularni bajarish texnologiyasini tashkil qiluvchi modullar;

Ta'lim vositalarini tashkil qiluvchi modullar;

Pedagogik texnologiya jarayonida qo'llaniladigan usullarni tashkil qiluvchi modullar.

Algoritm — pedagogik texnologiya bo'laklari (modullar)ning o'zaro joylashuvini hamda pedagogik texnologiya jarayonlarini amalga oshirish ketma-ketligining avvaldan belgilangan tartibi, ya'ni qoidasidir.

Algoritmash esa pedagogik texnologiya tarkibiy bo'laklarini amalga oshirish jarayonining ketma-ketligini belgilash bo'lib, ko'zlangan maqsadga erishish kafolatini amalga oshiradi. Odatda, pedagogik texnologiyani loyihalashda oldin uning algoritmi ishlab chiqiladi. Shu algoritmg muvofiq holda modullarning o'zaro joylashuvi tartibi aniqlanadi.

Pedagogik texnologiyada algoritmlar alohida mashg'ulot yoki uning biror bo'lagi algoritmi, o'quv fanini o'qitishning umumdidiaktik izchilligi algoritmi, o'quvchi faoliyatini, o'qituvchi faoliyati, o'zlashtirishni nazorat qilish jarayoni, maktabni boshqarish jarayoni algoritmi kabi turlarga bo'linadi.

Pedagogik faoliyatning eng kichik bo'laklari o'zaro joylashuvini va shu faoliyatni amalga oshirish ketma-ketligini belgilash algoritmlashning birlamchi darajasi bo'lib, ularni birlamchi algoritmlar deyiladi.

Algoritmash orqali pedagogik texnologiyani tegishli tayoorgarlikka ega bo'lgan mutaxassislar tomonidan oldindan belgilangan maqsadlarning to'liq amalga oshirilishini kafolatlagan holda amalga oshirish imkoniyati yaratiladi.

Modullashtirish va algoritmash madaniyati ta'lim-tarbiya jarayonida odat tusiga kirgan holdagina turli darajalardagi pedagogik texnologiyalarni yaratish va amalda qo'llash faoliyati yanada keng rivojlana boradi.

Nazorat savollari:

1. "Innovatsiya", "pedagogik texnologiyalar", "o'qitish texnologiyalari" tushunchalariga ta'rif bering.
2. «Texnologiya» ilmiy atama nima?
3. Texnologiya nima?
4. O'qitish texnologiyasi nima?
5. Pedagogik texnologiya nima?
6. Pedagogik texnologiyalarning eng muhim xususiyatlarini qaysi o'quv jarayoniga qanday texnologik yondashuv mavjud?

8-MODUL. KREATIV PEDAGOGIKA FANINI O'QITISHDA AXBOROT TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH

8.1-§. Ta'lim jarayonida ulardan foydalanish imkoniyatlari

Ta'lim jarayonida tobora faol qo'llanilayotgan zamonaviy vositalardan biri – axborot texnologiyalari sanaladi. Ularning texnik, texnologik imkoniyatlari ta'lim jarayonini qiziqarli, jonli, samarali tashkil etishda pedagoglar uchun nihoyatda qo'l keladi. Bugungi kunda ta'limda radio eshittirish, teleko'rsatuvlar, filmlarni namoyish imkoniyatlari mavjud. Ulardan foydalanish o'qitish sifatini yaxshilaydi, shaxsning kreativ sifatlari, kasbiy malakalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Axborot texnologiyalari orasida kompyuterlarning alohida o'rni bor. Zamonaviy o'qitishda kompyuter texnologiyasi pedagoglar uchun eng yaqin "yordamchi" bo'lmoqda. Ta'lim jarayonida ulardan foydalanish quyidagi imkoniyatlarni yuzaga keltiradi:

1) real ishlab chiqarish faoliyatiga mos keluvchi hajm, psixologik va mantiqiy- tarkibiy tuzilma mohiyatga ko'ra o'quv axborotini to'la taqdim etilishini ta'minlaydi;

2) o'quv axborotlarining tezkor yangilanishini inobatga olgan holda ularni taqdim etish tezligini zarur darajada bo'lishiga ko'maklashadi;

3) o'quvchilarga bajarilayotgan ish-harakat yoki faoliyat sifati haqidagi ma'lumotni berishda tezkorlikni ta'minlaydi;

ishlab chiqarish ustasiga o'quvchi faoliyatini nazorat qilish va unga zarur o'rinlarda maslahat, yo'nalish hamda ko'rsatmalar berish imkoniyatini yaratadi.

Axborot texnologiyalarining moslashuvchanlik va interaktivlik xususiyatiga egaligi talabalarning o'zlashtirish darajasiga bog'liq holda o'tilgan mavzuni qaytarish, mavzu ustida ishlashlarni individual tempda amalga oshirish, shuningdek, tabiiy muloqotni imitatsiyalash, ya'ni, elektron darslik matni bilan talaba o'rtasida muloqot o'rnatib, so'rovnoma, verbal, noverbal, ovoz va b. yordamida o'qituvchi mavjudligini his etish imkoniyatini yaratadi. Bu turdagi texnologiyalar yordamida multimedia mahsulotlari, elektron albom,

elektron atlas, raqamli video lavhalar, virtual stendlar, audio va video virtual materiallar, shuningdek, prezentatsiyalar tayyorlash imkoniyati mavjudki, ular ta'lim jarayonining qiziqarli tashkil etilishini ta'minlaydi. Qolaversa, ular vositasida talabalar, pedagoglarning hissiy-estetik tuyg'ulari shakllanadi. Bu esa shaxsning kreativligini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega.

4.1.6. Kompyuter texnologiyasidan kreativ yondashuv asosida ta'lim jarayonida samarali foydalanish

Quyidagi axborot, shu jumladan, kompyuter texnologiyasi yordamida pedagog tomonidan kreativ yondashuv asosida ta'minlanib, ta'lim jarayonida samarali foydalanish mumkin bo'lgan mulohazalar sanab o'tiladi.

Multimedia – bir necha ko'rinishdagi: elektron shakldagi grafik, matnli, raqamli, ovozli, musiqali, video, audio, fotografiya, harakatlanuvchi obrazlar (animatsiyalar) va boshqa axborotlarni uzatuvchi kompyuter texnologiyalari uchun taalluqli umumiy tushuncha.

Elektron albom – rasmlar, suratlar, chizmalar va boshqa grafik tasvirlar hamda ularning izohlarini o'zida aks ettiruvchi elektron shakldagi to'plam.

Elektron atlas (yun. "Atlas" – birinchi bo'lib, osmon globusini yaratgan afsonaviy Liviya podshosining nomidan) – muayyan o'quv moduli (o'quv fani) bo'yicha tavsiya etilgan va o'ziga xos grafik tasvirlarga ega bo'lib, o'quv maqsadlariga ko'ra foydalaniladi.

Raqamli video lavhalar – o'quv moduli (o'quv fani) bo'yicha bilim ko'nikma va malakalarni o'zlashtirishga yordam beradigan mulohazalarni o'z ichiga olgan 3D o'lchamdagi zamonaviy o'quv mahsuloti.

Virtual stendlar – 1) real ob'ekt, predmet, jarayon, voqea va hodisalarning elektron modeli; 2) matn, rasm, sxema, jadval, diagramma va b. shakldagi axborot, jarayon hamda virtual muhitlarni yaratish, saqlash, ishlov berish, raqamlashtirish va tizimli ravishda mulohaza oshirishni ifodalovchi kompyuterli vosita.

Interaktiv virtual trenajyor (ingl. "train" – "tarbiyalamoq", "qaynatmoq", "mashq qildirmoq") – elektron shakldagi o'quv-

mashqlantiruvchi qurilma bo'lib, u yordamida mehnat faoliyatining real sharoiti odellashtiriladi, muayyan faoliyat (m: mashina (mekanizm)ni boshqarish, murakkab stanokda ish bajarish yoki harbiy texnika sirlarini o'zlashtirish) ko'nikmalari shakllantiriladi, ko'nikmalar malakalarga aylantiriladi hamda hosil bo'lgan malakalar takomillashtiriladi.

Axborot texnologiyalarining imkoniyati va pedagoglarning kasbiy faoliyatlariga ijodiy yondashishlari natijasida yaratilgan multimedia mahsulotlari, audio va video materiallar, xususan, video animatsiyalar ham ta'lim jarayonida faol qo'llaniladi.

Multimedia mahsulotlari – o'zida AKTning dasturiy va texnik imkoniyatlari asosida audio, video, matn, grafika va animatsiya effektlari asosida o'quv materialini tinglovchilarga yetkazib berilishini mujassamlashtirgan ishlanma (mahsulot)lar.

Audio va video vizual materiallar – o'quv axborotlarini kompyuter texnologiyasi yordamida ovozli va vizual shaklda qabul qilinishini ta'minlovchi materallar.

Video animatsiyalar – chizilgan (rasmi) yoki kichik hajmli obraz (hajmiy, qo'g'irchoq yoki o'yinchoqli ob'ekt)larni harakatga keltirish va bu harakatning har bir bosqichini ketma-ket suratga olinganligini ifodalovchi elektron tasvirlar.

Prezentatsiya (taqdimot; lot. "praesentatio" – taqdim etish) – muayyan mavzu yoki muammo bo'yicha o'quv (ilmiy, amaliy) xarakterdagi materiallarning ish qog'ozlari (oddiy yoki vatman qog'ozlar) hamda axborot-kommunikatsion vositalar (kompyuter, proyektor, protsesor va b. qurilmalar) yordamida taqdim etilishi.

Mohiyatiga ko'ra axborot texnologiyalari yordamida tayyorlangan va ta'limiy maqsadlarda foydalaniladigan ijod mahsulotlar talabaning bilish faoliyatini faollashtirishi, uning o'quv materialini o'zlashtirish maqsadlari bilan qurollantirish, o'quv materialini tushunishi va o'zlashtirishini kuchaytirish, fanlararo aloqani chuqurlashtirish imkoniyatiga ega bo'lishi lozim. Buning uchun elektron shakldagi ijod mahsulotlari turli jarayon va hodisalarni tushunishni osonlashtirishga, tajribalarni bajarish usullari bilan tanishtirishga, laboratoriya jihozlarida ishlashni yengillashtirishga yo'naltirilgan bo'lishi zarur.

9. MODUL. KREATIV PEDAGOGIKA FANINI O'QITISHDA O'QUVCHILARNING BILIM, KO'NIKMA VA MALAKALARINI TASHXIS ETISH

9.1-g. Talabalarning kreativ fikrlash ko'nikmalariga egaliklarini baholash

Kreativlik o'qituvchining yondashuvi o'quvchilarning qiziqishlari va ko'rsatgan natijalari asosida baholanishi mumkin. Agar o'quvchilarga biror bir adabiy asar yoki hikoyaning oxirini o'zgartirish vazifasi berilgan bo'lsa, ular asar yoki hikoyaning mazmunini saqlab qolgan holda, qancha va qanday (original) g'oya yaratganlar o'ylab topganiga qarab baholanadilar.

9.1-padval kreativ ravonlikni baholash uchun ishlab chiqilgan baholash o'quvchilarga berilgan vazifa berilgan, asosiy mazmunini saqlab qolgan holda, asar yakunini o'zgartirishdan iborat edi. Vazifa 9.1-padval iborat bo'lib, birinchisi, "aqliy hujum" strategiyasi bo'yicha asar yakuni, ya'ni turli variantlarni o'ylab topish, 9.1-padvalda, asarni kichik esse shaklida o'qib eshittirish. Mazmur bo'yicha asosiy ushbu ravonlikka berilsada, moslashuvchanlik bo'yicha elementlari (yangi g'oyalar o'ylab topish), o'ziga xoslik bo'yicha asar original g'oyalarni berish) elementlari ham mavjud.

9.1-padval Kreativ va erkin fikrlash ko'nikmasiga egalikni baholash varaqasi

Kreativ ravonlikni ko'nikmasini baholash formasi				
Kreativ ravonlikni baholash uchun berilgan vazifa, uning yakunini o'zgartirib, bir necha variantlar keltirib:				
Kritériy	1	2	3	4
Asar	Asar yoki muammo tushunilgan	Asarning asosiy mazmunini aytib bera oladi	Matn komponentlarini anglagan va mayda detallargacha aytib bera oladi	Matn tuzilishi, mazmuni, intonatsiya va undagi detallarni to'liq anglagan
Asar	Asar yoki muammo 2 g'oya bilan chetlangan	Asar yoki muammo 3 yoki 4 g'oya bilan chetlangan	5 yoki 6 g'oya bilan chetlangan	6 va undan ko'p g'oyalarni keltirgan

Original matn va yangi g'oyalar o'rnatilishi bog'liqlilarni topish	G'oyalarning ko'pi mantiqdan holi bo'lib, matn mazmuni chiqarib bermagan	G'oyalarning barchasi mantiqan bog'liq bo'lib, matnning umumiy ma'nosini chiqarib beradi	G'oyalar bog'liq bo'lib, matnning umumiy ma'nosini chiqarib beradi	G'oyalarning barchasi mantiqan bog'liq bo'lib, matnning umumiy ma'nosini chiqarib beradi
Izohli insho(esse) (natija)	Insho orfoqrafik va grammatik hatolar ko'p bo'lib, fikrlar tartibsiz yozilgan	Insho yanada rasklleshtirilgan bo'lib, faqatgina bir-ikki grammatik va orfoqrafik xatolar mavjud	Insho grammatik va orfoqrafik xatolariz yasalmashtirish bilan	Insho grammatik va orfoqrafik xatolariz yanada rasklleshtirilgan bo'lib, matnning umumiy ma'nosini yanada yoritib berilgan

9.2-§. "Talabalarning kreativlik ko'nikmalariga egaliklarini baholashda muhim omillarni inobatga olish

Baholash kreativlikni o'ldiradimi? «Bu vaziyatga bog'liq» Baholash kreativlikni sinfda o'quvchilar bajarishi shart bo'lgan majburiy kriteriyaga aylantirishi mumkin (Kaufman, Plucker, & Baer, 2008). Bu turdagi baholash nafaqat o'quvchilarning erishgan yutuqlari, balki ularning kreativ fikrlash tarzi va yangiliklarga intilishini yanada chuqurroq tushunishda yordam beradi. Ta'lim jarayonida o'quv rejasiga kreativ o'yinlarni kiritishning birgina o'zi yetarli emas. Baholash o'quvchilarda metakognitiv, ya'ni fikrlash to'g'risida fikrlash ko'nikmasini shakllantirish uchun kerak. Agarda o'quvchilar fikrlash, nima uchun aynan shu yechimni tanlaganliklari va ko'plab g'oyalarni o'ylab topishda qanday strategiyadan foydalanganliklarini sharhlay olsalar, demak bu metakognitiv fikrlash deb ataladi. Talabalar kreativ fikrlash va innovatsion usullardan muammolarning yechimini topishda foydalansalar, demak ular metakognitiv fikrlash strategiyasini amalda qo'llagan bo'ladilar.

O'quvchining ishlarini izohlash. Sharh berishning asosiy maqsadi talabalarni ruhlantirish, kirishimlilikini oshirish, talaba va o'qituvchi o'rtasidagi to'siqlarni olib tashlash va yutuqlarga erishishda ko'maklashishdan iborat. Sharh shakllantiruvchi, ob'ektiv va spesifik bo'lsagina samara beradi. Villiamning (2011) fikriga ko'ra sharh o'quvchilarda o'qishga bo'lgan qiziqish va ishtiyoqni oshiradi, boshqa bir olimning olib borgan tadqiqotlariga ko'ra "sharh"

o'quvchilar o'qish jarayoniga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Biroq, shuni aytib o'tish kerakki ba'zan o'quvchining bajargan ishiga qo'yilgan baho o'qituvchi tomonidan berilgan sharhni inkor etishi mumkin. Ushbu berilgan tadqiqotlar natijasiga ko'ra, bir guruhdagi talabalarga bajarilgan ishlari yuzasidan berilgan sharh (bahosiz) natijasida ko'ynroq ular o'z bilim darajalarini oshirganlar va vazifalarni yanada yaxshiroq bajarilganlar, ammo, ikkinchi guruhdagi talabalarning bajarilgan vazifalariga berilgan baho va sharh natijasida, talabalar baho berilgan baho bilan qiziqqanlar, sharh esa e'tibordan chetda qolgan. Asosiy e'tibor bahoga berilgani sababli sharh keraksiz narsa bo'lib qolmoqda.

Sharhni qachon va qaysi paytda berishni bilish ham muhimdir. "Agarda sharh tez berilgan bo'lsa, o'quvchilar unga o'rganib qoladilar va muammoni mustaqil hal qilish o'rniga hamisha o'qituvchining sharhini kutadi". Talabalarga yangi materiallarni o'zlashtirish jarayonida berilgan sharh ularni noto'g'ri qaror qabul qilish, ma'lumotlarni noto'g'ri tushunish va noto'g'ri fikrga kilishini oldini oladi. O'quv jarayonida talabalar o'zlashtirgan materiallari va olgan bilimlarini tajribada tadbiq etayotganlarida sharh berishdan oldin ularga o'z ishlariga o'zlari baho berishlari va kerak bo'lsa yo'l qo'yan hatolarini tuzatishga imkon berish zarur. O'z-o'ziga baho berish (aynan hatolari ustida ishlash) strategiyasi talabalarda metakognitiv fikrlash doirasini kengaytirib, fikrlash to'g'risida fikrlashga ham da'vat etadi. O'z-o'ziga baho berish (hatolari ustida ishlash)da talabalar nafaqat ko'nikma, balki vaqtini ham inobatga olishlari zarur. Bunday strategiyani qo'llashda o'qituvchining asosiy vazifasi talabalarni yo'naltiradigan savollar berishdan iborat, masalan, "Qanday usullardan foydalandingiz?", "Vaqtinizni yanada mazmunli o'tkazishning qanday yo'llarini bilasiz? va h.k.

Kerakli paytda sharh berish o'qituvchining vaqtini tejaydi. Fisher va Freyning fikriga ko'ra, hatolarni emas, balki yangilishishlarni oldini olish kerak, chunki hatoni tuzatish mumkin; u o'quvchining bilim darajasi pastligini aks ettirmaydi. Biroq, yangilishish boshqa omil bo'lib, u o'quv jarayoniga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Fisher va Frey yangilishishni to'rt turga ajratishgan:

Amaliy yangilishish talabaning bilim darajasi pastligi yoki fikrlash doirasini torligini aks ettiradi.

Metodik yanglishish talabalar o'zlashtirgan bilimlarini amalda qo'llay olmasligi natijasida yuzaga keladi.

O'zlashtirilgan bilimlarni turli vaziyatlarda yanglish qo'llash.

Noto'g'ri, yolg'on ma'lumot asosida yanglish fikrlarni shakllantirish.

Kreativlik va mazmunning bevosita bog'liqligi. Mazmun va kreativlik o'rtasida ramziy bog'liqlik mavjuddir: mazmun bo'lmasa kreativlik ham shakllanmaydi, ya'ni kreativ bo'lish yoki kreativ fikrlash uchun saba bo'lishi kerak. Talabalarning bajargan ishlari yoki savollarga berayotgan javoblarini baholash jarayonida o'qituvchi ular yanglishish yoki hatoga yo'l qo'yayotganliklarini aniqlashi zarur. Talaba mazmun jihatdan yetarli bilimlarga egami? O'zlashtirgan bilimlarini amalda qo'llay olyaptimi? Kreativ fikrlashda ko'proq tajribaga muhtojmi?

9.3-§. O'quv jarayonida kreativ maqsadlarni belgilash

Viggins sharhga "oldimizga qo'ygan maqsadlarimizga erishish yo'lida bajargan amallarimiz haqidagi ma'lumot" deya izoh beradi. Samarali sharh berish uchun talabalarning maqsadi, unga erishishda bajargan hatti-harakatlari bo'lishini talab etadi. Agarda talabalarning maqsadi bo'lsa, sharh berishdan ma'no topsa bo'ladi, aks holda bu shunchaki "nima qilishi zarurligi haqidagi" ma'lumot bo'lib qoladi.

Kreativ o'quv jarayonida talabalarning maqsadi "ular bilishi zarur bo'lgan va qila olishi mumkin bo'lgan vazifaning ifodasi"dir va u mazmun, fikrlash jarayoni va natija (mahsulot)ga asoslanishi zarur.

Amerikali pedagog Patti Drepeau talabalarda kreativlik ko'nikmalarini shakllanganlik hama rivojlanganlik darajasini baholashni doir samarali metodikani ishlab chiqqan. Quyida muallifning ta'boradagi metodikasining mohiyati to'laqonli aks ettirilgan jadvallar keltiriladi.

9.2 jadval. Maqsadga erishishdagi kreativlik

Maqsad	Maqsad	Mos keluvchi andoza	Maqsad
Maqsadga erishishda qo'llaniladigan ma'lumotlarning to'g'ri bo'lishini baholash	Mohiyati, ma'no va OAV materiallari, asboblarning taxminiy (shaxsiy) hisobini	Mas'uliyatiga mos keluvchi andoza, video materiallarni yoki bir nechta OAVda ta'bir qilish amaliyoti bo'lgan islov (obraz)larni yaratish	Soderjanie tekshi konstruksiya SMI, podchimennoe izobrazhenie
Maqsadga erishishda qo'llaniladigan ma'lumotlarning to'g'ri bo'lishini baholash	Fikrlash jarayoni: topqilash va kashki foydalanish topqilash, tahlil qilish		Fikrlash jarayoni yaratish tahlil qilish
Maqsadga erishishda qo'llaniladigan ma'lumotlarning to'g'ri bo'lishini baholash	Natija (mahsulot): hisobot		Natija (mahsulot): OAVda materialni yaratish
Maqsadga erishishda qo'llaniladigan ma'lumotlarning to'g'ri bo'lishini baholash	Mazmun: Qo'shimchalar kashki/moqilash keraksiz, hesh qanday ma'no bermaydigan qanday olib tashlang, vizual modellar va so'zlarlardan foydalanish	Qo'shimchalar kashki yoki umumiy mazmunga ta'bir bermaydigan keraksiz so'zlar olib tashlash, muammo mohiyatini ochib berishda vizual modellar va tenglamalardan foydalanish orqali so'zlar bilan bog'liq muammolarni yaratish	Mazmun: Qo'shimchalar kashki/moqilash keraksiz, hesh qanday ma'no bermaydigan qanday olib tashlang, vizual modellar va so'zlarlardan foydalanish
Maqsadga erishishda qo'llaniladigan ma'lumotlarning to'g'ri bo'lishini baholash	Fikrlash jarayoni: yechim		Fikrlash jarayoni yaratish
Maqsadga erishishda qo'llaniladigan ma'lumotlarning to'g'ri bo'lishini baholash	Natija (mahsulot): ish topqilash		Natija (mahsulot): kreativ ishlanma

9.3 jadval. Kreativ fikrlash va jarayonlarni baholash
Vazifasining kichik shakli (namuna)

	1	2	3	4
1. Bir qadar yorqin	Bir qadar yorqin	Bir qadar yorqin	Yetarli darajada yorqin	Juda yorqin
2. Bir qadar yorqin	Bir qadar yorqin	Bir qadar yorqin	Yetarli darajada yorqin	Juda yorqin
3. Bir qadar yorqin	Bir qadar yorqin	Bir qadar yorqin	Yetarli darajada yorqin	Juda yorqin
4. Bir qadar yorqin	Bir qadar yorqin	Bir qadar yorqin	Yetarli darajada yorqin	Juda yorqin
5. Bir qadar yorqin	Bir qadar yorqin	Bir qadar yorqin	Yetarli darajada yorqin	Juda yorqin
6. Bir qadar yorqin	Bir qadar yorqin	Bir qadar yorqin	Yetarli darajada yorqin	Juda yorqin
7. Bir qadar yorqin	Bir qadar yorqin	Bir qadar yorqin	Yetarli darajada yorqin	Juda yorqin
8. Bir qadar yorqin	Bir qadar yorqin	Bir qadar yorqin	Yetarli darajada yorqin	Juda yorqin
9. Bir qadar yorqin	Bir qadar yorqin	Bir qadar yorqin	Yetarli darajada yorqin	Juda yorqin
10. Bir qadar yorqin	Bir qadar yorqin	Bir qadar yorqin	Yetarli darajada yorqin	Juda yorqin

Yangilik	Oddiy g'oyadaning bayon etilishidagi rejalashtirish va mustahkamlashda qiyinchiliklar mavjudligi atohli, undan foydalanish mumkin emas	Bit necha novatorlik g'oyalarni rejalashtirish va ular asosida faoliyatni tashkil etishga imkon beruvchi tuzilma qo'llanilgan, undan amalda foydalanish mumkin	Yangi va mos keluvchi novatorlik g'oyalarni rejalashtirish va ular asosida faoliyatni tashkil etishga imkon beruvchi tuzilma qo'llanilgan, undan amalda foydalanish mumkin	Yangi, qo'llab quvvatlash mumkin bo'lgan, yanada samarali va amaliy qiymatga ega novatorlik g'oyalarni rejalashtirish va ular asosida faoliyatni tashkil etishga imkon beruvchi tuzilma qo'llanilgan, undan amalda foydalanish mumkin
Kreativ muammoning jarayonni halqida olishi	Jarayonni hal qiluvchi kreativ muammo qo'llanilmagan	Jarayonni hal qiluvchi kreativ muammo yaratilgan, yaratilgan kreativ muammo yaratilgan, yaratilgan kreativ muammo yaratilgan, yaratilgan kreativ muammo yaratilgan	Jarayonni hal qiluvchi kreativ muammo yaratilgan, yaratilgan kreativ muammo yaratilgan, yaratilgan kreativ muammo yaratilgan, yaratilgan kreativ muammo yaratilgan	Murakkab, o'ziga xos bo'lmagan yechimga olib keluvchi jarayonni hal qilishga yordam beradigan kreativ muammo qo'llanilgan

9.4-jadval. Faollik va kreativ fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirishga asoslangan standart samaradorligini baholovchi varaqa namunasi

Kreativ fikrlash ko'nikmalari	U qadar ko'zga tashlanmaydi	Bir qadar yangi	Juda yaxshi	Mutlaqo yangi
Erkin fikrlash. Talabalar kichik guruhlarda Saraning ona bo'lishida asosiy omillarni aqliy buyum strategiyasi yordamida tahlil qiladilar. O'z qarashlari va fikrlarini himoya qilish uchun asarning kerakli kismatiga iqtibos berishlari va ularni grafik organayzer ko'rinishida taqdim etishlar to'liq.	3 yoki faqat 1 vaziyat ko'rsatilgan; Nisbatlar mantiqiy bog'liqlikka ega emas.	2-3 vaziyatlar ko'rsatilgan bo'lib, ular mantiqiy, biror hadd qanday bog'liqlikka ega.	4-5 vaziyatlar ko'rsatilgan bo'lib, ular mantiqiy bog'liqlikka ega.	6 va undan ko'proq vaziyatlar ko'rsatilgan bo'lib, g'oyatli va mantiqiy g'oyalar iborat.
Moslashuvchanlik Kichik guruhlarda talabalaragarda Sara yomon ona bo'lganida voqealar rivoji qanday tus olishini muhokama qiladilar. Muhokama jarayonida fikrlar asarga iqtibos berish asosida bayon etishlari kerak.	3 yoki faqat 1 oqibat ko'rsatilgan; sabab va oqibat omillari taqdim etilmagan.	2-3 oqibat ko'rsatilgan, sabab va oqibat omillari taqdim etilgan.	4-5 oqibat ko'rsatilgan bo'lib, ular mantiqiy bog'liqlikka ega.	6 va undan ko'proq oqibat ko'rsatilgan bo'lib, ular oqimol va mantiqiy bog'liqlikka ega.
O'ziga xoslik Kichik guruhlarda talabalar mantiqiy xotin qidiri yo'llarini taklif etadilar. Bu takliflar voqealar rivojiga qanday ta'sir etadi?	1-2 g'oya, ulardan biri asar mazmuniga mos emas.	3-4 g'oya, ularning bari asarning mazmunidan kelib chiqqan.	5 g'oya, biri eng asosiysi bo'lib, qolganlari mazmunan bir-biriga bog'liq.	6 va undan ko'proq g'oya, ularning ikkinchi o'ringali bo'lib, qolganlari mazmunan bir-biriga bog'liq.

[illegible]

**9.5-jadval. Kreativ va innovatsion xarakterdagi darslar
amaliyotligini baholash varaqasi (namuna)**

[illegible]

9.9-jadval. Innovatsion jarayonni baholash varaqasi (namuna)

Jarayon va natija (mahsulot)	Yangilik u qadar ko'zga tashlanmaydi	Bir qadar yangi	Juda yaxshi	Mutlaqo yangi
5 ta bosqichda ifodalash	To'liq bo'lmagan 5bosqich	To'liq 5 bosqich: Asosiy javoblarni mantiqiy va kreativ fikrlashda ifodalash etadi	To'liq 5 bosqich: mantiqiy va kreativ fikrlashda ifodalash etadi	To'liq 5 bosqich: Batafsil javoblar va ifodalash etadi
Innovatsion dizayn	Hech bir yangilik mavjud emas	Innovatsion yondashuv mavjud, lekin u qadar samarali emas, innovatsion yondashuvning aynan ko'rinib chiqishi mavjud	Aynan ko'rinib chiqishi mavjud, lekin u qadar samarali emas	Juda batafsil, yaqqol innovatsion xarakterga ega

9.10-jadval. Talabalarda erkin fikrlash ko'nikmasi sifatini aniqlash formasi

Elementlar	Sifat	Baho (1-5)	Keyingi gal
Mohiyati o'zliksonlar chegaralarini ifodalash	G'oyalar – aniq tasavvurlar Mantiqiy g'oyalar Tezkor g'oyalar	3	Men shilmasligim va mazmun to'g'risida sunchikovlik bilan o'ylashim zamon. Men o'z javoblarni ulami to'g'ri ekanligiga ishonchi hosil qilish uchun qayta ko'rib chiqishim zamon
Fikrlash jarayoni ko'plab g'oyalarning teg'korligi	6 tadan ko'proq g'oyalar	5	Men tashkil etgan suhbat, mening nazamimda, zerikarli bo'lib, keng qamrov kasb etadi
Fikrlash jarayoni moodaliy o'lmagan g'oyalar	G'oyalarning moodaliy	4	
Natija g'oyalar ro'yxati	Oson o'qilishi	5	

9.11-jadval. Talabalarda original fikrlash ko'nikmasining sifat darajasini aniqlash varaqasi

Elementlar	Sifat	Baho (1-5)	Keyingi gal
Original fikrlash	Mazmunga ega Axborotning mohiyatini ifodalash Mavzuning bo'linishi haqida aniq ma'lumot beradi	5	
Original fikrlash	O'ziga xos va keng qamrovli Tasavvur keng Yumurt tayy'usi aks etadi	3	Men tashkil etgan suhbat, mening nazamimda, zerikarli bo'lib, keng qamrov kasb etadi
Original fikrlash	Suhbat to'g'ri tashkil etilgan Suhbat grammatik jihatdan to'g'ri Motivatsiya o'qituvchini yollash uchun mosligi yotadi	5	
Original fikrlash	Individual ravishda ishlash davom ettiriladi Fikrlash jarayonida vaqt o'tib borganidek	5	

9.12-jadval. Kreativ xarakterdagi o'quv topshiriqlarini bajarishda qo'llaniladigan metod va texnologiyalar

Ushbu	Yozma	Virtual	Kinestik	Asosiy texnologiyalar
Ushbu	Yozma Ushbu	Multifilm Grafik organayzer PlakatSxema Kitob Broshyura Katalop Nazorat qog'ozi Chizmalar Yo'nalishlaritasi Ilyustratsiya Reklama Foto esse Inzomlangan rasm Hanna Devor rasm	Karnalar bilan o'yinlar Sharda Dumqatratatya Muzey Ko'nganma Ekspeniment Qo'g'irchoqlar Shosse Bino3D Ko'rinib chiqishi	Elektron o'yinlar Elektron dalaga sayohat Krossvord Qazeta va jurnal suratlari uchun albom Elektron muqova mashinkasi Facebook sahifasi PowerPoint taqdimoti Animatsiya Multimedia plakati

Agarda hech qanday kreativ o'ylay olinmasa, u holda menga qanday yordam zarur ekanligini bilaman			
Kreativ potentsialimda oqilona foydalanolaman			
Qachon va qanday kreativ potentsial qanchalik zarur ekanligini yaxshi anglayman			
Guruh bilan qanday holatlarda kreativ yondashgan holda ishlash samarali ekanligini yaxshi bilaman			
Kreativ potentsial menga axborotlar mohiyatini yanada chuqurroq anglashga yordam beradi			

Xulosa qilib aytganda, pedagoglarning kreativlik sifatlariga egaliklarini aniqlash ikki tomonlama ahamiyatga ega. Birinchidan, ular o'zlaridagi mavjud kreativlik sifatleri, ularning darajasi borasida aniq tasavvurga ega bo'ladi, ikkinchidan, ular tomonidan tashkil etilayotgan ta'lim jarayoning sifati hamda samaradorligi xususida bir to'xtamga kelish mumkin. Shuningdek, kreativlik sifatlariga egaliklarini aniqlash orqali pedagoglarning bu boradagi faoliyatlari yo'naltirishlarini belgilash imkoniyati yuzaga keladi. Pedagoglarda kreativlik sifatlarini rivojlantirish muayyan bosqichlarda kechadi. Mazkur bosqichlarning har birida kreativlik sifatlarini rivojlantiruvchi metod, vosita va texnologiyalarining maqsadli, izchil qo'llanilishi, shuningdek, pedagogik faoliyatni tashkil etishda axborot texnologiyalari imkoniyatlaridan ijodiy foydalanish o'qitish sifatining yaxshilanishi, samaradorligining oshishi uchun qo'lay sharoitni yaratadi.

Nazorat savollari:

1. Pedagoglarning kreativlik sifatlariga egaliklarini qanday metod va vositalar yordamida aniqlash mumkin?
2. Pedagoglarda kreativlik sifatlarining rivojlanishi qanday bosqichlarda kechadi?
3. Qanday metodni pedagoglarda kreativlik sifatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi?
4. Patti Drapeau tomonidan talabalarda kreativlik sifatlarini rivojlantirishga xizmat qiladigan qanday vosita taklif etilgan?
5. Pedagogik faoliyatni tashkil etishda axborot texnologiyalari yordamida qanday ijodiy mahsulotlarni yaratish mumkin?

10 MODUL. O'RTA SINFLARDA TARBIYA FANINI O'QITISHDA KREATIV YONDOSHUV

10.1-q. Tarbiya fanini o'qitishda kreativ yondoshuv

Tarbiya fani– Uzluksiz ma'naviy tarbiya konsepsiyasining bir qismi sifatida o'quvchilarda "Milliy tiklanishdan – milliy yuksalish" g'oyasini singdirish, ularni ijtimoiymuvaffaqiyatli hayotga tayyorlash, faol fuqarolik pozitsiyasi, mas'uliyat, majburiyat, huquqiy ong va madaniyat, teran dunyoqarash, sog'lom e'tiqodlilik, marifatparvarlik, bag'rikenglik kabi fazilatlarni shakllantirishni maqsad qilib qo'ygan.

Tarbiya fani O'zbekiston Respublikasi Prezidentining tashabbusi bilan umumiy o'rta ta'lim muassasalarida 2020-2021-o'quv yilidan boshlab joriy qilindi. Fan va darslik konsepsiyasini yaratishda Yaponiya, Singapur, Angliya, BAA, Xitoy, Koreya, Rossiya, Germaniya kabi xorijiy davlatlarning tajribasidan foydalanildi. Ta'lim jarayoni nihoyatda murakkab jarayon bo'lganligi uchun ta'lim samaradorligi pedagog va o'quvchi faolliligiga, ta'lim muassasalarining mavjudligiga, ta'lim jarayonining tashkiliy, ilmiy, metodik mukammalligiga bog'liq.

Tarbiya jarayoni o'zaro bog'liq ikki faoliyatni - o'qituvchi va o'quvchi faoliyatini o'z ichiga oladi. Tarbiya jarayonida o'quvchining ong-shakllana boradi, his-tuyg'ulari va turli qobiliyatlari rivojlanadi, g'oyasini, axloqiy, irodaviy, estetik xislatlari shakllanadi, tabiatga, jamiyatga ilmiy qarashlar tizimi tarkib topadi, jismoniy kuch-qavatlari mustahkamlanadi. Tarbiya jarayonida o'quvchida jamiyatning shaxsga qo'yadigan axloqiy talablariga muvofiq talabqaror xulqiy malaka va odatlar hosil qilinadi. Bunga erishish uchun o'quvchining ongiga (ta'lim jarayonida), hissiyotiga (darsda va tashqari sharoitda), irodasiga (faoliyatni uyushtirish, tashqari idora qilish jarayonida) tizimli va muntazam ta'sir etib keladigan tarbiyalash jarayonida bulardan birortasi (ongi, hissiyoti, irodasi) e'tibordan chetga qolsa, maqsadga erishish qiyinlashadi.

Hozirgi kunda ta'lim jarayonida interfaol metodlar va axborot texnologiyalarini o'quv jarayonida qo'llashga bo'lgan qiziqish

kundan-kunga ortib bormoqda. Bunday bo'lishining sabablaridan biri, shu vaqtgacha an'anaviy ta'limda o'quvchilar faqat tayyor bilimlarni egallashga o'rgatilgan bo'lsa, zamonaviy texnologiyalardan foydalanish esa ularni egallayotgan bilimlarini o'zlari qidirib topish, mustaqil o'rganish va fikrlash, tahlil qilish, hatto yakuniy xulosalarni ham o'zlari keltirib chiqarishga o'rgatadi. O'qituvchi bu jarayonda shaxs rivojlanishi, shakllanishi, bilim olishi va tarbiyalanishiga sharoit yaratadi va shu bilan bir qatorda boshqaruvchilik, yo'naltiruvchilik funksiyasini bajaradi.

Bugungi kunda ta'limda «Aqliy hujum», «Fikrlar hujumi», «Tarmoqlar» metodi, «Sinkveyn», «BBB», «Beshinchisi ortiqcha», «6x6x6», «Bahs-munozara», «Rolli o'yin», FSMU, «Kichik guruhlarda ishlash», «Yumaloqlangan qor», «Zigzag», «Oxirgi so'zni men aytay» kabi zamonaviy texnologiyalar qo'llanmoqda.

«Mozaika» (terma ish). Bu ish to'rt bosqichda amalga oshiriladi (har bosqichning davomiyligi 10 daqiqagacha). Ishtirokchilar oldindan tayyorlab qo'yilgan va har bir stolga qo'yilgan harfli indekslar (A, B, C) bilan belgilangan kartochkalar bo'yicha uchliklarga bo'linadilar.

O'qituvchi uchliklarga topshiriq beradi: masalan, biron mavzu bo'yicha tezislar tuzish, o'rganilayotgan hodisa yoki voqeaning o'ziga xos xususiyatlarini aniqlash, o'rganilayotgan mavzu bo'yicha boshqa guruh o'quvchilari uchun savollar tayyorlashni taklif qiladi. Natijada uchlikning har bir o'quvchisida kichik guruhda kelishilgan qaror yozilgan varaq hosil bo'ladi.

Ikkinchi bosqichda ishtirokchilar boshlang'ich guruhlarini tark etib, harfli indekslarni birlashtirish (A-A; B-B va sh.o.) asosida muvaqqat juftliklarni hosil qiladilar. Juftliklarda ishtirokchilar boshqa takliflar bilan tanishadilar, o'z yechimlari konspektini to'ldiradilar va aniqlashtiradilar, zarur bo'lsa – ikki turli guruhlarining yondashuvlarini o'zida mujassamlashtiradigan yangi konspektni tuzadilar.

Navbatdagi bosqich shakli bo'yicha avvalgi bosqichni deyarli takrorlaydi: barcha ish «harflar birligi» asosidagi juftliklarda, biroq yangi sheriklar bilan olib boriladi. SHu tariqa, uchinchi bosqich yakuniga kelib har bir ishtirokchi muammoni hal qilishning ko'p variantli konspektiga ega bo'ladi.

Yakunlovchi bosqichda ishtirokchilar dastlabki uchliklarga

qaratilgan, va boshqa guruhlarining fikrini bila turib, eng to'liq qarorni qabul qilish, o'z nuqtai nazariga «sayqal berish» imkoniga ega bo'ladilar.

Afzalliklari. Ushbu uslubiyat o'qituvchiga yechilayotgan muammolarning variativligini, ya'ni bir necha yo'llar orqali yechish imkonidagini namoyish etishga imkon beradi. Ayni paytda, o'quvchilar diqqatini bu jarayonda «to'g'ri» va «noto'g'ri» yechimlar farqi haqida mumkin emasligiga qaratish lozim. Taklif etilgan har bir variantda oqilona fikr mujassamlashtirish, faqat uni «o'stirish», ya'ni mustaqillik lozim.

Uyushuvchiliklari. Katta vaqt ajratilishini talab qiladi, shuning uchun o'quvchilarga ushbu mashqni darsga moslashtirish yoki belgilangan vaqtga qat'iy rioya qilish lozim.

Yuqori sinflarda interfaol metodlar va ta'limiy o'yinlardan, zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish o'quvchilarni mustaqil fikrlashga, kreativ izlanish va mantiqiy fikrlash ko'rsatkichlarini kengaytirish bilan birga ularni darslarda o'rganganlarini mustaqil bilan bog'lashga, qiziqishlarini oshirishga yordam beradi. O'qituvchilarning bunday zamonaviy talablar asosida yaratilgan sharoitlardan samarali foydalanib, darslarni ilg'or pedagogik hamda axborot kommunikatsiya texnologiyalari asosida tashkil etilishi ta'lim-tarbiya jarayonini sifatini kafolatlaydi. talablarga amal qilinganidagina dars samaradorligi ortadi va zamonaviy texnologiyalar ta'lim samaradorligiga xizmat qiladi.

10.1.8 O'rta sinflarda «Tarbiya» fanini o'qitishning ilmiy-metodik asoslari

Ta'lim-tarbiya jarayonini ilg'or vositalari, metodlar, texnik vositalar, qurollariga tayanib takomillashtirish tizimi hisoblanadi. Bu tizim o'quvchi tomonidan yaratiladi, ta'lim-tarbiya bosqichlarini o'zaro bog'lashga xizmat qiladi. Uning mazmuni va vazifalarini, maqsadlarini oldindan belgilash, ta'lim-tarbiyaning shakllari va usullarini tayyorlash, o'quvchida shakllantirish ko'zda tutilgan maqsadga erishishni o'z ichiga oladi. Bugungi kunda fan-texnikaning rivojlanishi

bilan inson faoliyati nihoyatda kengayib, yangi texnologiyalar kirib kelmoqda. Sifat o'zgarishlari shundan dalolat beradiki, endilikda yangi metodikalarni talab etadigan va ta'lim jarayonining ajralmas qismiga aylanib borayotgan, unga o'zining ma'lum xususiyatlarini joriy etadigan yangi texnikaviy, axborotli, audiovizualli, vositalar ham mavjud bo'lib, ular zamonaviy pedagogik texnologiyalarni aniq voqelikka aylantirdi.

Ta'lim-tarbiya jarayonining unumdorligini oshiradi, o'quvchilarni mustaqil fikrlash jarayonini shakllantiradi, o'quvchilarda bilimga ishtiyoq va qiziqishni oshiradi, bilimlarni mustahkam o'zlashtirish, ulardan amaliyotda erkin foydalanish ko'nikma va malakalarini shakllantiradi. An'anaviy o'qitish tizimi, aytish mumkinki, yozma va og'zaki so'zlarga tayanib ish ko'rishni tufayli axborotli o'qitish sifatida tafsiflanadi, chunki o'qituvchi faoliyati birgina o'quv jarayonining tashkilotchisi sifatida emas, balki mufuzli bilimlar manbaiga aylanib borayotganligini ta'kidlagan holda baholanmoqda. O'zbek xalqining yosh avlodni hayotga tayyorlashda ko'p asrlar davomida qo'llagan usul va vositalari, tadbir shakllari, o'ziga xos urf-odatlar va an'analari, ta'lim-tarbiya haqidagi g'oyalari va hayotiy tajribasi mavjud. Bu meros o'tmishda ko'plab alloma-yu donishmandlar etishib chiqishiga asos bo'lgan.

Hozirgi kunda bu merosdan ijodiy foydalanish katta ahamiyatga ega. Ajdodlarimiz bilim o'rgatuvchi ustoz faoliyatiga katta ahamiyat berganlar. Bu pedagogik faoliyatga bo'lgan asosiy talablardan biri edi. Sharq uyg'onish davrining buyuk mutafakkiri Abu Nasr Forobiy aqlli, dono va o'tkir fikrlaydigan kishilar to'g'risida shunday deydi, «Aqlli deb shunday kishiga aytiladiki, ular fazilatli, o'tkir mulohazali, foydali ishlarga berilgan, zarur narsalarni kashf va ixtiro etishda zo'r istidodga ega; yomon ishlardan o'zini chetda olib yuradilar. Bunday kishilarni oqil deyilar». Uning fikricha, «Ta'lim so'z va o'rgatish bilangina bo'ladi. Tarbiya esa amaliy ish va tajriba bilan o'rganishdir, ya'ni shu xalq, shu millatning amaliy malakalaridan iborat bo'lgan ish-harakatga, kasb-hunarga berilgan bo'lishidir. Agar ular ish, kasb-hunarga berilgan bo'lsalar, kasb-hunarga qiziqsalar, shu qiziqish ularni butunlay kasb-hunarga jalb etsa, demak, ular kasbhunarning chinakam oshig'i bo'ladilar».

Tarbiya jarayoni o'zaro bog'liq ikki faoliyatni – o'qituvchi va

o'quvchi faoliyatini o'z ichiga oladi. Tarbiya jarayonida o'quvchining shaxsiy shakllana boradi, his-tuyg'ulari va turli qobiliyatlari rivojlanadi, g'oyaviy, axloqiy, irodaviy, estetik xislatlari shakllanadi, tabiatga, jamiyatga ilmiy qarashlar tizimi tarkib topadi, jismoniy kuch-quvvatlari mustahkamlanadi. Tarbiya jarayonida o'quvchida jamiyatning shaxsga qo'yadigan axloqiy talablariga muvofiq keladigan xulqiy malaka va odatlar hosil qilinadi. Bunga erishish uchun o'quvchining ongiga (ta'lim jarayonida), hissiyotiga (darsda va turli tashqari ishlarda), irodasiga (faoliyatni uyushtirish, xulqni o'rnatish jarayonida) tizimli va muntazam ta'sir etib boriladi. Tarbiyalash jarayonida bulardan birortasi (ongi, hissiyoti, irodasi) e'tibordan chetga qolsa, maqsadga erishish qiyinlashadi. Biror bir maqsadga qaratilgan tarbiya jarayonining mohiyati va vazifalari mohiyatli tomonidan rejalashtiriladi va tartibga solinadi.

A) O'quvchining qaysi xislatini shakllantirish yoki yo'qotish maqsadida rejalashtiriladi.

B) Shu xislatlarni tarbiyalash yoki yo'qotish uchun xizmat qiladigan manbalar izlab topiladi.

V) Belgilangan maqsad uchun xizmat qiladigan nazariy va amaliy manbalarni qaysisini va qayerda ishlatish rejalashtiriladi.

Bunday rejaga solinib olib borilgan tarbiya mohiyatini ta'lim tizimi jamiyat va insonlarning intellektual va jismoniy rivojini ta'min qiladi.

O'z navbatida kooperativ ta'limning quyidagi metodlaridan foydalanish mumkin :

Wi-Fi (Wi-Fi(jumlikni saqlash ishorasi)).

Wi-Fi o'qituvchi qo'lini ko'taradi va Wi-Fi deb aytadi.

Wi-Fi o'qituvchiga diqqat qarating (ishni to'xtating gaplashmang).

Wi-Fi o'qituvchining ishorasini ovoz chiqarmasdan takrorlang.

Tarbiya fanini o'qitishda "Ishchanlik o'yini" ssenariysidan foydalanish texnologiyasi Ta'limning maqsadi jamiyat ehtiyojiga muvofiq shakllanadi. Shunday ekan, ta'lim-tarbiya maqsadi jamiyatni rivojlantirish bo'lishi kerak. Ilmiy adabiyotlarda ta'limning maqsadi va mohiyatlaridan to'g'ri, aniq, o'rinni foydalanish maqsadi va malakalarini hosil qilish, mantiqiy-ijodiy tafakkurni rivojlantirish, kommunikativ savodxonlikni oshirish, milliy g'oyani targ'ib qilish, shaxsni ma'naviy shakllantirish, shaxsni ma'naviy

boyitishdan iboratligi ta'kidlangan. Ta'limiy maqsad asosida o'quvchilarda mustaqil fikrlash, og'zaki va yozma savodxonlikni oshirish, mantiqiy tafakkurni rivojlantirish orqali ularning muloqot madaniyati takomillashtiriladi. Tarbiyaviy maqsad asosida esa ma'naviy, g'oyaviy, nafosat tarbiyasi beriladi. Til o'rganish jarayonida xalqning madaniy-axloqiy qadriyatlariga yaqinlashtirish imkoni paydo bo'ladi. Ma'lumki, ta'limda ilg'or pedagogik va yangi axborotlar texnologiyalarini tatbiq etish o'quv mashg'ulotlarining samaradorligini oshiribgina qolmay, ilim-fan yutuqlarini amaliyotda qo'llash orqali mustaqil va mantiqiy fikrlaydigan, har tomonlama barkamol yuksak ma'naviyatli shaxsni tarbiyalashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Hozirgi kunda ta'lim jarayonida interfaol metodlar va axborot texnologiyalarini o'quv jarayonida qo'llashga bo'lgan qiziqish kundan-kunga ortib bormoqda. Bunday bo'lishining sabablaridan biri, shu vaqtgacha an'anaviy ta'limda o'quvchilar faqat tayyor bilimlarni egallashga o'rgatilgan bo'lsa, zamonaviy texnologiyalardan foydalanish esa ularni egallayotgan bilimlarini o'zlar qidirib topish, mustaqil o'rganish va fikrlash, tahlil qilish, hatto yakuniy xulosalarni ham o'zlari keltirib chiqarishga o'rgatadi. O'qituvchi bu jarayonda shaxs rivojlanishi, shakllanishi, bilim olishi va tarbiyalanishiga sharoit yaratadi va shu bilan bir qatorda boshqaruvchilik, yo'naltiruvchilik funksiyasini bajaradi. Bugungi kunda ta'limda «Aqliy hujum», «Fikrlar hujumi», «Tarmoqlar» metodi, «Sinkveyn», «BBB», «Beshinchisi ortiqcha», «6x6x6», «Bahs-munozara», «Rolli o'yin», FSMU, «Kichik guruhlarda ishlash», «Yumaloqlangan qor», «Zigzag», «Oxirgi so'zni men aytay» kabi zamonaviy texnologiyalar qo'llanmoqda.

O'rta sinflarda interfaol metodlar va ta'limiy o'yinlardan, zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish o'quvchilarni mustaqil fikrlashga, ijodiy izlanish va mantiqiy fikrlash doiralarini kengaytirish bilan birga ularni darslarda o'rganganlarni hayot bilan bog'lashga, qiziqishlarini oshirishga yordam beradi. O'qituvchilarning bunday zamonaviy talablar asosida yaratilgan sharoitlardan samarali foydalanib, darslarni ilg'or pedagogik hamda axborot kommunikatsiya texnologiyalari asosida tashkil etilishi ta'lim-tarbiya jarayonini sifatini kafolatlaydi.

Shuning fikrimizcha, ta'limiy o'yinlarga qo'yiladigan asosiy talablar quyidagilardan iborat:

1. Ta'limiy o'yinlar o'quvchilar yoshiga mos bo'lishi kerak;
2. O'yinlar o'tilayotgan mavzu mazmun-mohiyatiga mutanosib bo'lishi lozim;
3. Ta'limiy o'yinlarni o'tkazish vaqti aniq belgilanishi shart;
4. Ta'limiy o'yinlar ham ta'limiy, ham tarbiyaviy ahamiyatga ega bo'lishi kerak;
5. Ta'limiy o'yinlarning o'tkazilish maqsadi, ahamiyati belgilanishi lozim;
6. Kooperativ talablarga amal qilingandagina dars samaradorligi oshadi va zamonaviy texnologiyalar ta'lim samaradorligiga xizmat qiladi.

Nazorat savollari:

1. Tarbiya fani maqsadi nima?
2. Tarbiya jarayoni qaysi faoliyatlarga bog'liq?
3. Tarbiya jarayonida o'quvchining...
4. «Mozaika» (terma ish) necha bosqichda amalga oshiriladi?
5. «Mozaika» (terma ish) bosqichlarini tusuntirib bering.
6. «Mozaika» (terma ish) bosqichlarini afzalliklari?
7. «Mozaika» (terma ish) bosqichlarini qiyinchiliklari?
8. Ta'lim-tarbiya jarayonida qanday o'rin egallaydi?
9. O'rta sinflarda kooperativ ta'limning qaysi metodlaridan foydalanish mumkin?

11-MODUL. YUQORI SINFLARDA TARBIYA FANINI O'QITISHDA KREATIV YONDOSHUV

11.1-§. Yuqori sinflarda tarbiya fanidan kreativ qobiliyatlarini rivojlantirishning mohiyati va mazmuni

Kreativlikning mohiyatini tushunmasdan turib, kreativ qobiliyatlarning mohiyatini tushunib bo'lmaydi. "kreativlik", "qobiliyat", "kreativ qobiliyatlar", "pedagogik shartlar" tushunchalarini tadqiqotimizda asosiy tushunchalar deb hisoblaylik. Talabalarning kreativ qobiliyatlarini rivojlantirishning maqsadli jarayonini tashkil etish uchun ushbu toifalarning mohiyatini aniq tushunish va asoslash zarur.

Psixologik lug'atda kreativlikka batafsilroq ta'rif berilgan: «kreativ- bu faoliyat, uning natijasi yangi moddiy va ma'naviy qadriyatlarni yaratishdir... U shaxsning qobiliyatlari, motivlari, bilim va ko'nikmalariga ega bo'lishini nazarda tutadi, yangiligi, o'ziga xosligi va o'ziga xosligi bilan ajralib turadigan mahsulot yaratilgan».

Tarbiya fanida kreativlikni tushunishning bir necha yondashuvlari mavjud: mistik, tijorat, psixodinamik, psixometrik, kognitiv, ijtimoiy-shaxsiy va integrativ. kreativ haqidagi dastlabki qarashlar ilohiy aralashuv g'oyasiga asoslangan edi. Kreativ shaxs yuqori kuchlar bilan to'ldirilgan bo'sh idish sifatida tasvirlangan va odamlar faqat ilhomlantirilgan g'oyalarni "chaqirdi", kreativlik esa sirli va sirli, ruhiy jarayon bo'lib, uni ilmiy jihatdan o'rganib bo'lmaydi. Kreativlikni o'rganishga pragmatik (tijorat) yondashuv uning mexanizmlarini tushunish uni rivojlantirish va rag'batlantirish usullari bilan solishtirganda ikkinchi darajali ekanligi bilan tavsillanadi. Kreativlikni o'rganishga psixodinamik yondashuv ikki soha - ong va ongsizlik o'rtasidagi munosabatlar g'oyasiga asoslangan edi. Psixometrik yondashuv vakillarini kreativlikni o'lchash, kreativ qobiliyatlarni diagnostika qilish uchun standartlashtirilgan vositalarni yaratish muammosi o'ziga tortdi. Kreativlikni o'rganishning kognitiv yondashuvi kreativlikni oddiy kognitiv jarayonlarning favquloddi natijasi sifatida tushunishga asoslanadi. Ijtimoiy-shaxsiy yondashuv ijod manbalari sifatida individual farqlar, motivlarning xilma-xilligi

va ijtimoiy-madaniy muhitga e'tibor qaratadi. Va nihoyat, integrativ yondashuv kreativlikni tushunish uchun zarur bo'lgan bir nechta komponentlar va shartlar haqidagi bilimlarni birlashtirish zarurligiga asoslanadi. Demak, bu ishda ijod deganda biz faoliyatni tushunamiz, uning natijasi yangi moddiy va ma'naviy qadriyatlarni yaratishdir. U shaxsning qobiliyatlari, motivlari, bilim va ko'nikmalariga ega bo'lishini nazarda tutadi, buning natijasida yangiligi, o'ziga xosligi va o'ziga xosligi bilan ajralib turadigan mahsulot yaratiladi.

"Kreativlik" tushunchasi "kreativ fikrlash" va "kreativ qobiliyat" kabi tushunchalar bilan chambarchas bog'liq. Ko'pgina psixologlar, jumladan, V.N.Drujinin ham "kreativlik" tushunchasini "kreativ qobiliyatlar" tushunchasining sinonimi sifatida qo'llaydilar: "Ijod (ya'ni yaratishdan) - yaratishning umumiy qobiliyati, shaxsni bir katta sifatida tavsiflaydi, o'zini namoyon qiladi. faoliyatning turli shaharlarida iqtidorning nisbatan mustaqil omili sifatida qaratiladi».

Kreativlikning maxsus qobiliyati sifatida kreativlik 50-yillarning o'rtalarida anglo-amerika psixologiyasida aql bilan birga o'rganish boshlandi. Uni o'rganishga turtki bo'lib, yuqori intellekt ko'rsatkichlari va muammoli vaziyatlarni hal qilish muvaffaqiyati o'rtasida bog'liqlik yo'qligi haqidagi ma'lumotlar bo'ldi. Binobarin, kreativlik "topshiriqlarda berilgan ma'lumotlardan tez sur'atlarda foydalanish qobiliyati, shaxsning yangi tushunchalar yaratish va yangi ko'nikmalarni shakllantirish qobiliyatini aks ettiruvchi qobiliyat" (33, 90) sifatida intellektdan mustaqil ravishda o'rganish boshlandi. 60-yillarda allaqachon kreativlikning 60 dan ortiq ta'riflari shakllantirilgan. Ayni paytda ularning soni yanada o'sib bormoqda.

11.1.1. Talabalarning kreativ qobiliyatlarini rivojlantirish darajalari va ko'rsatkichlari

Biz tadbir chiqqan modelni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun talabalarning kreativ faoliyatga tayyorlik darajasini va ularning kreativ qobiliyatlarini rivojlantirish darajasini aniqlash kerak. Harakat ta'kidlashda biz O.V. Gosse quyidagi qoidalariga tayangan: Kreativlik har qanday element rivojlanishining dialektik xusu-

siyatini aks ettiradi va mavzuni uning xususiyatlari, aloqalari va munosabatlarining xilma-xilligida tushunishga imkon beradi.

2. Tayyorlikni rivojlantirish - uning darajalarini bo'ysundirish, darajadan darajaga o'tish.

3. Har qanday oldingi bosqich keyingi bosqich uchun tayyorlangan qadamdir.

Talabalarining kreativ qobiliyatlarini rivojlantirish darajalarini muammosi D.B. Bogoyavlenskaya, N.E. Vorobyov, Yu.A. Kulyutkin, M.I. Maxmutov, E.Yu. Miziureva, V.G. Ryndak, A.E. Simanovskiy, G.A. Suxobskaya, T.I. Shamov-va, G.I. Shchukina va boshqalar.

Barcha tadqiqotchilar kreativ faoliyatning bir necha darajalarini va kreativ qobiliyatlarni rivojlantirishni aniqlaydilar. Biroq, bu darajalar har xil, chunki ularni aniqlash sabablari ham har xil.

Shunday qilib, Z.I. Kalmykova, har qanday faoliyatni shakllantirish muvaffaqiyatining asosiy ko'rsatkichlari quyidagilardir:

- yangi materialda rivojlanish tezligi;
- xususiyatlarni umumlashtirish va mavhumlashtirish xususiyatlari;
- iqtisodiy fikrlash;
- fikrlash mustaqilligi;
- fikrlashning moslashuvchanligi yoki inertligi;
- harakatlardan xabardorlik.

Rivojlanish tezligi deganda muammolarni hal qilish algoritmini o'zlashtirishdagi muvaffaqiyat darajasi tushuniladi, ularni hal qilish uchun ketadigan vaqt bilan tavsiflanadi. Xususiyatlarni umumlashtirish va abstraksiyalash xususiyatlari tahlil va sintez operatsiyalarini amalga oshirish darajasini baholash imkonini beradi. Umumlashtirish muhim xususiyatlar asosida va vaziyatning alohida elementlarini ajratib ko'rsatish orqali amalga oshirilishi mumkin. Iqtisodiy tafakkur «rasionallik, muammolarni hal qilish yo'lining ob'ektiv soddaligi, eng chiroyli, nafis yechimga erishish istagini nazarda tutadi. Fikrlashning mustaqilligi ish jarayonida yuzaga keladigan qiyinchiliklarni bartaraf etish qobiliyati, yordamning tabiati va bu yordamga nisbatan sezgirlik bilan tavsiflanadi. Fikrlashning moslashuvchanligi harakat usulini o'zgargan vaziyatga mos ravishda o'zgartirish tezligida, uning maqsadga muvofiq o'zgarishida namoyon bo'ladi. Ogohlik darajasi o'z harakatlarni etarli darajada oqlash qobiliyatida namoyon bo'ladi.

D.B. Bogoyavlenskaya kreativ qobiliyat darajasini aniqlashda ikki yoki tashqi rag'batlantirishning mavjudligi yoki yo'qligiga e'tibor qaratish zarurligini isbotlaydi. Ushbu asosga ko'ra, u uchta etarfi darajasini ajratadi: rag'batlantiruvchi-mahsulotli, evristik va kreativ.

Rag'batlantiruvchi-ishlab chiqarish darajasidagi intellektual faoliyat ichki rag'batlantirish manbasining yo'qligi, aqliy faoliyatning bog'liq faollashuvi va intellektual tashabbusning etishmasligi bilan tavsiflanadi. Rag'batlantiruvchi-ishlab chiqarish darajasida vazifalar individual xususiyatlarining barcha xilma-xilligida tahlil qilinadi, lekin boshqa vazifalar bilan bog'liq bo'lmagan holda, alohida xususiyatlar sifatida. Tahlilning bu turi shaxsning bilishiga mos keladi. Rag'batlantiruvchi-ishlab chiqarish darajasi inson oldida turgan muammolarni qabul qilish va samarali hal qilishga mos keladi. Shu bilan birga, ilgari qo'yilgan muammolar doirasida ushbu muammo qodkorlar jasur farazlar va original g'oyalarni ilgari suradilar. Evristik daraja intellektual faoliyatning namoyon bo'lishi bilan tavsiflanadi, na tashqi omillar, na faoliyat natijalaridan norozilikni sub'ektiv baholash bilan rag'batlantirilmaydi. Echlarning etarlicha o'tushchi usuliga ega bo'lgan odam, o'z faoliyatining tarkibi va mazmuni tahlil qilishni davom ettiradi, individual vazifalarni bir-biri bilan taqqoslaydi, bu esa uni yangi, o'ziga xos echim usullarini kashf etishga olib keladi. Biroq, topilgan har bir yangi naqsh faqat unga yuksalgan vazifalarni hal qilishning yangi usuli sifatida baholanadi. Ushbu darajaga o'tishda bir qator muammolarni taqqoslash yuzaga keladi va yechim maxsus darajada sodir bo'ladi. Evristik daraja yangi naqshlarni evristik usulda ochishga mos keladi. Bu empirik kashfiyot darajasi.

Kreativ daraja - bu intellektual faoliyatning eng yuqori darajasi. Bu darajada, kashf etilgan empirik naqsh rasmiy texnika emas, balki (muhim) muammoga aylanadi, buning uchun u oldingi vazifadan voz kechib boshqariladi. Ya'ni, muammoni tashqaridan rag'batlantirilmagan muammo ravishda shakllantirish bunday sub'ektlarning intellektual faoliyatining asosiy xususiyatidir. "So'zning tor ma'nosida kreativlik u erdan boshlanadi, u faqat javob, faqat ilgari qo'yilgan muammoni echimi bo'lishni to'xtatadi". Kreativ daraja nazariy va amaliy daraja mos keladi. Inson tabiiy ravishda topilgan yangi

faktlarni tushuntiruvchi va yangi muammo tug'diradigan nazariyani yaratadi. Bizningcha, bu nazariya kreativ faoliyatning mohiyatini eng yaxshi aks ettiradi va uning rivojlanish darajalarini kuzatadi. Biroq, psixologik va pedagogik tarbiya fanlarni tahlil qilish bizni rag'batlantirishning mavjudligi yoki yo'qligining asosi tadqiqotimiz uchun etarli emas degan xulosaga keldi. Shuning uchun darajalar va ko'rsatkichlarni aniqlashda biz boshqa bir qancha nazariyalarni mantig'iga tayandik.

Bunda reproduktiv daraja talabaning birinchi navbatda tasvirlarda, tayyor namunalarda, tanish usullarda, fakt va hodisalar orasidagi ma'lum munosabatlarda fikr yuritishi bilan tavsiflanadi. Bunday tashqari, o'quvchilarning mustaqillik darajasi "model bo'yicha" harakatlar bilan chegaralanadi.

Qisman kashfiyot darajasida sabab tafakkuri, hodisalarning yashirin mohiyatini tasodifiy va abstraktsiyadan abstraktsiyalash, o'xshashlik, taqqoslash, induktiv va deduktiv xulosalar paydo bo'ladi. Ushbu darajadagi ijodning mustaqilligi, modelga muvofiq harakatlardan tashqari, birgalikda yaratish va qisman mustaqil izlanishni o'z ichiga oladi.

Evristik fikrlash darajasi tanlangan qidiruv bilan tavsiflanadi va ko'plab omillar bilan belgilanadigan murakkab, noaniq, muammoli vazifalarni hal qilishga imkon beradi. Mustaqil ijodkorlik nuqtai nazaridan mustaqil evristik qidiruv qo'shiladi.

Kreativ qobiliyatlarni rivojlantirishning eng yuqori darajasi tadqiqotdir, bu avvalgisidan tanlab izlanish uchun tayyor mezonlarning yo'qligi bilan ajralib turadi va talabalarning mustaqilligi mustaqil tadqiqot sifatida tavsiflanadi.

11.3-§. Tarbiya fanini o'qitish jarayonida yuqori sinf o'quvchilarining kreativ qobiliyatlarini rivojlantirish bo'yicha o'qituvchilar uchun tajriba-sinov ishlari dasturi

Tarbiya fani o'qitish jarayonida yuqori sinf o'quvchilarining kreativ qobiliyatlarini rivojlantirish uchun biz ishlab chiqqan o'qituvchi mehnat tizimining strukturaviy modeli samaradorligini tekshirish va uni optimal amalga oshirishning pedagogik shartlarini

eksperimental asoslash maqsadida tajriba-sinov ishlari olib borildi. Tajriba davomida quyidagi vazifalar hal qilindi:

1. O'quvchilarning kreativ qobiliyatlarini rivojlantirish bo'yicha mavjud o'quv amaliyotini o'rganish va tahlil qilish, mavjud afzallik va kamchiliklarni ko'rsatish;

2. Talabalarning kreativ qobiliyatlarini shakllantirish uchun biz ishlab chiqqan modelni amaliyotga joriy etish;

3. Talabalarning kreativ qobiliyatlari rivojlanish darajasi ta'kid o'rinlari dinamikasini tahlil qilish (intellektual rivojlanish va kreativ faoliyatning tabiati, kognitiv uslub, texnologik tayyorgarlik, intellektual faollik va mustaqillik darajasi, intellektual o'zini o'zi baholash, motivatsiya va hissiy-qiymatli munosabat);

4. Tarbiya fani o'qitish jarayonida o'rta maktab o'quvchilarining kreativ qobiliyatlarini rivojlantirish bo'yicha o'qituvchi mehnat tizimining tizimli modeli samaradorligining pedagogik shartlarini eksperimental asoslash.

Ushbu ma'lumiy bosqichi eksperimental tadqiqotni rejalashtirish uchun bunday rejalashtirish eksperimentning haqiqiylikini ta'minladi (haqiqiy - haqiqiy, mos, haqiqiy), ya'ni eksperiment tomonidan ishlab chiqqan natijalarning ishonchliligi va aniq tadqiqot usullarining amaliy qo'llanilishi va maqsadlariga muvofiqligi.

Ushbu bilim maktablarida tarbiya fani o'qituvchisi sifatida 26 yil ishlagan o'qituvchi ega bo'lganligi sababli, qo'shimcha praximologik yoki "arxiv" tadqiqot usulidan foydalanish maqsadga muvofiq edi. Bunday holda, biz sub'ektlarning haqiqiy xatti-harakatlarini o'lchamadik yoki kuzatmadik, balki kundalik yozuvlari va xatmalarini, arxiv materiallarini, sinf jurnallarini, hisobotlarini, shuningdek, o'quv kreativ faoliyati mahsulotlarini tahlil qildik. Bundan tashqari, biz biografik usulning elementlaridan foydalandik, chunki ba'zi oilalarning ikki avlodi biz bilan o'qigan o'qituvchi tomonidan bilan yaqin aloqada bo'lganmiz.

Ushbu ma'lumiyatni bajarish quyidagi muayyan muammolarni hal qilishni o'z ichiga oladi:

1. Ishlab chiqqan ob'ektning rasmini aniqlash (tarbiya fani o'qituvchi mehnat o'quvchilarining kreativ qobiliyatlarini rivojlantirish bo'yicha);

2. O'quvchilarning kreativ qobiliyatlarini shakllantirishda

shaxsiy pedagogik tajribani to'plash va tushunish; tadqiqot mavzusi kontekstida o'quv jarayonini dasturiy-uslubiy ta'minotini tahlil qilish;

➤ jamiyatning kreativ qobiliyatlarini namoyon eta oladigan mutaxassislariga bo'lgan ta'lim ehtiyojlarini aniqlash;

➤ umumta'lim maktablarida tarbiya fani o'qitish metodikasi va umumpedagogika atamaları va tushunchalari bo'yicha ijtimoiy tuzumni isloh qilish;

➤ yakuniy mahsulotning asosiy g'oyasini shakllantirish (tarbiya fani fanlari bo'yicha maktab o'quvchilarining kreativ qobiliyatlarini rivojlantirishning erishish mumkin bo'lgan darajasi);

➤ loyihalash harakatlarining ketma-ketligini tavsillash, ijtimoiy tartib uchun zarur shart-sharoitlarni o'rnatish; umumta'lim maktabining jamiyatning ta'lim ehtiyojlarini qondirish imkoniyatlarini tekshirish;

➤ talabalarining kreativ qobiliyatlarini rivojlantirish darajasini nazorat qilish uchun mavjud diagnostika vositalarini tanlash va sinovdan o'tkazish va yangi diagnostika vositalarini yaratish;

➤ pedagogik faoliyatni psixologik-pedagogik diagnostika qilish va tahlil qilish usullarini o'qituvchining o'z uslubiy tizimiga va maktab ichidagi ta'lim maydoniga joriy etish;

➤ ta'lim resurslari bankini yaratish (maktab o'quvchilarining kreativ qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratilgan maxsus darslar va tadbirlarni ishlab chiqish);

➤ ta'lim jarayonidagi qiyinchiliklarni qarama-qarshilik sifatida tahlil qilish va tadqiqotning muammoli sohasini shakllantirish, muammoni uni hal qilish mumkin bo'lgan shaklga aylantirish;

➤ birlamchi tadqiqot gipotezasini ilgari surish; gipotezani uning mantiqiy izchilligi va ichki izchilligi nuqtai nazaridan tahlil qilish;

➤ eksperimental faoliyatning kompleks dasturini ishlab chiqish;

Bashoratli funktsiya quyidagi vazifalarni hal qilish orqali amalga oshirildi: loyihalash harakatlarining ketma-ketligini tavsillash, ijtimoiy tartib uchun zarur shart-sharoitlarni o'rnatish; eksperimental materiallarning samaradorligini baholash mumkin bo'lgan belgilar va parametrlarni topish; dasturlar, usullar, darslarni qurish tamoyillari;

Tashkiliy funktsiya quyidagicha edi: eksperimentning dasturiy

ma'muriy resurslarini tayyorlashda; eksperimental faoliyat uchun ma'muriy bazani ta'minlash; eksperimentda ishtirok etuvchi barcha talabalarining funktsional majburiyatlarini taqsimlash; ilmiy ma'lakat va uslubiy yordam olish maqsadida pedagog olimlar bilan aloqa o'rnatish; maktab uslubiy birlashmasi tarkibiga kiruvchi o'qituvchilarning ham, umumta'lim maktablari o'quvchilarining ham kreativ qobiliyatlari sohasidagi bilim va ko'nikmalar darajasini baholash.

1.1.6. Tarbiya fanini o'qitish jarayonida yuqori sinf o'quvchilarining ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishni rag'batlantiradigan pedagogik shart-sharoitlar

Y.I. Batanskiy pedagogik shart-sharoitlar deganda "ta'lim tizimining tarkibiy qismlari (o'quv predmeti, o'qitish va o'qitish) o'zaro ta'sirida taqdim etiladigan va o'qituvchiga samarali ta'lim berish o'quv jarayonini boshqarish, talabalarni o'rganish uchun berilgan muhitni anglatadi, muvaffaqiyatli" I.Ya.Lerner pedagogik shart-sharoitlarni muvaffaqiyatli o'rganishni ta'minlovchi sharoitlar deb ta'riflagan. V.G.Maksimov didaktik olimlarning fikrlarini tahlil qilib, bu tushunchani samarali faoliyat ko'rsatishini nazarda tutib, bu tushunchani samarali faoliyat ko'rsatishini nazarda tutib qaraydi. Ta'lim tizimining barcha tarkibiy qismlari, ta'lim tizimining maqsadlari, vazifalari, mazmuni, shakllari va tashkil etilishi "Pedagogik shartlar" tushunchasini ko'rib chiqishga imkon beradi. Yondashuvlarni tahlil qilish tadqiqotimiz muammosiga ta'lim tizimining konseptsiyani talqin qilishning boshqa versiyasini ta'lim tizimiga imkon beradi. Pedagogik shart-sharoitlar deganda o'qitish maqsadiga erishishni ta'minlovchi barcha zarur, majburiy sharoitlar tashkil etilgan tushunchamiz – adabiyot o'qitish jarayonida yuqori sinf o'quvchilarining ijodiy qobiliyatlarini samarali rivojlantirish.

Shart-sharoitlar bilan bog'liq holda, biz pedagogik faoliyat tizimining tarkibiy qismlarini tanlash, ularni oldinga qo'yish va hal qilishni nazarda tutib hisoblaymiz. Pedagogikada tizimli yondashuv ta'lim tizimining adabiyotni o'qitish jarayonida o'quvchilarda ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishni yaxlit pedagogik tizimning bir

qismi sifatida faoliyat yurituvchi va o'quv-uslubiy fanlardan birini shakllantirishga hissa qo'shuvchi muayyan fan o'quv didaktik tizimi sifatida qarash mumkin.

O'qituvchi bu tizimni ta'lim muammolarini hal qilish orqali boshqaradi. O'qituvchilik faoliyatining maqsadlari o'qituvchilik faoliyati shartlariga bog'liq. Vazifalarning vujudga kelish shartlari bu vazifalarning o'zi va ularni amalga oshirish shartlarini belgilaydi. Vazifalar ularning vujudga kelish shartlari va amalga oshirish shartlari bilan birgalikda pedagogik faoliyat maqsadiga erishishni belgilaydi.

Pedagogik shart-sharoitlar o'qituvchi tomonidan didaktik tizimning tashqi va ichki muhitini tashkil etuvchi hodisalar yig'indisi asosida ta'minlanadi. Muammolarning paydo bo'lishi uchun shart-sharoitlar hodisalar va vazifalar o'rtasidagi aloqalarni ifodalash shaklidir. Vazifani amalga oshirish shartlari vazifaning o'zi va faoliyat maqsadini bog'laydi.

Nazorat savollari:

1. Psixologik lug'atda kreativlikka qanday ta'rif berilgan?
2. Tarbiya fanida kreativlikni tushunishning qaysi yondashuvlari mavjud?
3. Kreativ qobiliyatlarini rivojlantirish darajasini aniqlashda O.V.Gosse qanday qoidalarga tayangan?
4. Kreativ faoliyatni shakllantirish muvaffaqiyatining asosiy ko'rsatkichlari qaysilar?
5. D.B.Bogoyavlenskaya kreativ qobiliyat darajasini aniqlashda ichki yoki tashqi rag'batlantirishning mavjudligi yoki yo'qligiga e'tibor qaratish zarurligini isbotlaydi. Ushbu asosga ko'ra, u qanday sifat darajalariga ajratadi?
6. Rag'batlantiruvchi-mahsulotli darajasi nima?
7. Evristik daraja nima?
8. Kreativ daraja nima?

12 MODUL. TARBIYA FANI DARSLIKLARIGA KREATIV YONDOSHUV

12.1-6. Darsliklarga qo'yiladigan zamonaviy talablar

Ta'limni isloh qilishda boshqa vazifalar qatori ta'lim muas-sasalarining o'quv-metodik va axborot-adabiyot bazasini yangilash hamda ta'minlash, xususan, darsliklarning yangi avlodini yaratish muammasi edi. Mamlakatimizda Kadrlash tayyorlash milliy dasturi qabul qilinishidan avval darsliklar eski mafkuraviy sarqitlardan va sinfiylik tamoyillaridan to'liq holi etilmagan edi.

1997 yilda darsliklar «nimani o'qitish kerak va qanday o'qitish kerak» degan savolga hali javob berolmasdi. 1997 yil 29 avgustda qabul qilingan Kadrlar tayyorlash milliy dasturida «Ta'lim muas-sasalarini zarur darsliklar va adabiyotlar bilan ta'minlash, bu ishga alohida alohida yuqori malakali mutaxassislarni jalb etish, ta'lim muas-sasalarining nashriyot bazasini rivojlantirish» vazifasi qo'yildi.

1999 yilda Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi Qonuni va Kadrlar tayyorlash milliy dasturi talablaridan kelib chiqib, 1999 yilda muammasi o'chi ta'limning davlat ta'lim standartlari va o'quv dasturlari qabul qilinishi munosabati bilan, ularga mos tarzda darsliklarning yaratilishi belgilandi. Darsliklar millat fikri, millat tafakkuri va millat madaniyatining eng ilg'or namunalarini aks ettirishi kerak edi. Davlat darsliklar yangidan barpo qilingan milliy ta'lim tizimimizga mos bo'lishi, vatandoshimizning boy pedagogik merosi, milliy an'ana va qadimiy bilim, xalq pedagogikasining boy tajribasiga tayanishi lozim.

Ta'limni bilim olishning asosiy yo'naltiruvchisi bo'lishi bilan ta'limni davlat o'quv-tarbiya jarayonini tashkil etishning muhim vazifasi bo'lib qoladi. Shunga ko'ra darslik ta'limning maqsadi va mazmuni, o'quv didaktik va metodik tamoyillariga mos bo'lishi kerak. Davlat o'quv fani mazmuninigina emas, balki bilimlarni o'qitish usullari, darsliklarning yaratilish metodlarini ham aks ettirishi kerak.

1999 yilda davlat to'g'ri yangiliklar, ilmiy tadqiqotlardagi yangi yondashuvlar, ilg'or xalqaro tajriba va taraqqiyot tendentsiyalari kiritib

borilishi zarur. Ya'ni, darslikning mazmuni jamiyat taraqqiyotining hozirgi talablariga javob berishi, fanning va uni o'qitishning so'ngi ilg'or yutuqlariga asoslanishi lozim.

Darslik har bir mavzuni o'rganishda ta'limiy, tarbiyalovchi va rivojlantiruvchi pedagogik funktsiyalarni bajaradi. Uning ta'limiy funktsiyasi ta'lim oluvchilarning fan asoslarini egallashiga va olgan bilimlarini hayotda qo'llay olish kompetentsiyasini shakllantirishga xizmat qiladi. Ya'ni, darslik nazariy bilim va ma'lumotlar berishdan tashqari amaliy tajriba va malakalar hosil qilishi lozim. Darslikning tarbiyaviy funktsiyasi ta'lim va tarbiyaning uzviyligi va har doim birligiga asoslanadi.

Darslik yosh avlodni mustaqil fikrlaydigan, faol fuqarolik pozitsiyasiga ega bo'lgan, keng dunyoqarashli, yuksak ma'naviyatli barkamol shaxslar etib tarbiyalashi lozim. Umumiy o'rta ta'limda o'qitilayotgan fanlarning tarbiyaviy imkoniyatlari juda katta. Darsliklarda bu imkoniyatlardan samarali foydalanish zarur.

Darslikning rivojlantiruvchi funktsiyasi ta'lim oluvchilarning bilim o'zlashtirishlari darajasining eng quyi – o'rganish bosqichidan tushunish-anglash, analiz va sintez qilish, qo'llay olish bosqichlari orqali eng yuqori bosqichga – baho berish va xulosa chiqarish bosqichigacha olib chiqishi kerak. Darslik o'quvchilarning tafakkuri va tasavvurini shakllantirishi, ularni mustaqil fikrlash va ishlashga o'rgatishi, fan asoslarini real hayot bilan bog'lanishini amaliy oshirishi, hozirgi zamonning asosiy muammolarini tushunishda ko'maklashishi kerak.

Shuni ta'kidlash kerakki, darslik o'qituvchi uchun emas, avvalo, o'quvchi uchun yoziladi. U o'quvchining dars va uy vazifasini bajarishda foydalanadigan asosiy o'quv kitobidir. Lekin o'quvchining asosiy o'quv quroli va vositasi, bilimlarning asosiy manbai sifatida darslikning roli va ahamiyati hozirgi globallashtirish va axborotlashuv ta'siri ostida bir muncha pasayganligi, bu holat tendentsiya tarzida bundan buyon yanada davom etib borishi ehtimolini darslik mualliflari ham, uni o'qitayotgan o'qituvchilar ham hisobga olishlari zarur.

Umumiy o'rta va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limining davlat ta'lim standartlarida, shuningdek, qator ilmiy adabiyotlarda darsliklarga qo'yiladigan talablar ishlab chiqilgan, biroq ular ta'lim emas va tizimlashtirilmagan.

Ushbu maqolada, ta'limning maqsadi va vazifalaridan hamda ta'lim to'lovchi mazmunidan kelib chiqib, darslikka qo'yiladigan talablarni quyidagicha guruhlashtirish mumkin:

- ilmiy talablar;
- metodik talablar;
- didaktik talablar;
- psixofiziologik talablar;
- ma'naviy-jamoiy talablar;
- estetik talablar;
- gigienik talablar;
- pedagogik talablar;
- tipologik talablar.

1.1.5. Darslik matni ustida ishlashning muhim jihatlari

Bilimning yetakchi komponenti matndir. Matnlar asosiy, qisqacha va izohlovchi turlarga bo'linadi. Darslik matni axborotlarni qisqacha bayon qilish emas, balki o'quv materialining mazmunini dasturga mos holda tushuntirib berishi lozim.

Darslik matni ustida ishlash o'quvchilarda fanning funktsional ta'limiy vazifalari – bilimlarni o'rganish, o'z fikr va nuqtainazarlarini ifodalash yoki yozma tarzda tuzish, mustaqil ishlash jarayonida o'zining o'qib va bilish qobiliyatini rivojlantirish, xotirada eslab qolish, ma'lumotni qayta ishlash, bayon qilish, tahlil va tanqid qilish, qo'shimcha adabiyotlardan foydalanib, matnni o'zgartirish yoki to'ldirish kabi ko'nikma va malakalarini rivojlantiradi.

Darslarda o'quvchi mavzu mazmunini tushunib olishi, voqea-hadisa tasavvur qilishida matn tanlash, uni bayon qilish, tushuntirish, bayonlash uslubi muhim ahamiyatga ega. Ya'ni, bayon qilish, qisqacha ma'lumotlar tushunarli bo'lish bilan birga jozibali va ma'natli bo'lishi kerak.

Yuqori sinflar darsligida o'quvchilarning bilish faolligini oshirish maqsadida analiz va sintez qilish, qiyoslash va umumlashtirish, mustaqil fikrlash, mulohaza yuritish va baho berishga undovchi bo'lgan qisqacha va topshiriqlar berilishi kerak.

Ushbu maqolada qisqacha matnlar asosiy matnda berilgan bilimlarni

tezroq va osonroq o'zlashtirish, mustahkamlashga xizmat qiladi, shu bilan birga emotsional ta'sirni kuchaytiradi. Qo'shimcha matnlar xuddi asosiy matn kabi nafaqat ta'limiy, balki tarbiyaviy yo'naltirilgan bo'lishi lozim.

Shuningdek, ular ta'lim oluvchilarning yoshi, psixofiziologik xususiyatlari, fanning dasturiy maqsadlari, o'quvchilarning ijodiy va o'quv-biluv qiziqishlari hamda intellektual imkoniyatlariga mos bo'lishi zarur.

Darslik matni ustida ishlashning muhim jihatlaridan biri - o'quvchilarni uyda ishlash uchun beriladigan vazifani bajarishga o'rgatishdir. O'quvchilar bu vazifani muvaffaqiyatli bajarishlari uchun topshirilgan vazifaning mazmuni va uni bajarish yo'llarini yaxshi anglab olishlari lozim.

Har bir dars yakunida uyga vazifa sifatida mustaqil o'qish uchun mavzuga mos tarzda kitob tavsiya qilish zarur. Xolbuki, dars ham, darslik ham yangi bilimlarni o'quv adabiyotlaridan mustaqil izlab topish ko'nikmalarini shakllantirishga yo'naltirilgan bo'lishi kerak.

Afsuski, umumiy o'rta ta'lim maktablarining tarix darsliklarida o'quvchilar mustaqil o'qishi uchun qo'shimcha tarbiyaviy-badiiy adabiyotlar tavsiya qilinmagan. Barcha tarbiya darsliklarida mavzular qisman xrestomatiyalashtirilishi, ya'ni qiziqarli ma'lumotlar, tarbiyaviy manbalar va hujjatlar, tarbiyaviy arboblarning fikrlari (nutqlari)dan parchalar qo'shimcha matn sifatida ilova qilib berilishi kerak.

Istiqbolda ushbu darslikning illyustratsiya qismi sifatini yaxshilash va boyitish lozim. Tarbiya darsliklarida mavzularning xrestomatiyalashtirilishi, birinchidan, mavzuni faktik ma'lumotlar bilan to'ldiradi. Ikkinchidan, bilimlarni o'quvchi xotirada saqlab qolishiga yordam beradi. Uchinchidan, mavzuning qiziqarlilik darajasi, emotsional ta'sirini oshiradi. To'rtinchidan, o'quvchilarda tarbiyaviy manbalar va hujjatlar bilan mustaqil ishlash ko'nikma va malakalarini shakllantiradi.

Tarbiya fanidan umumiy o'rta ta'limning Davlat ta'lim standartlarida o'quvchilarda manbalar va qo'shimcha adabiyotlar bilan, tarbiyaviy hujjatlar bilan ishlash kompetensiyasini shakllantirish talabi qo'yilgan. Xususan, malaka talablarining A2 darajasida o'quvchilar qo'shimcha adabiyot va manbalardan foydalana olishi.

tarbiyaviy-badiiy asarlar, ommaviy axborot vositalarida berilayotgan ma'lumotlarga tarbiyaviy bilimlari asosida munosabat bildirib olishi talab etiladi.

Tarbiyaviy hujjat, avvalo, o'quvchilarga berilayotgan ma'lumotlarni aniqlashtirish va dalillash uchun xizmat qiladi, o'quvchi bayonining ishonchli va emotsional bo'lishini ta'minlaydi, o'qishning yorqin obrazlari, tarbiyaviy voqealarning yaxlit manzarasini gavdalantirish, o'rganilayotgan davr xususiyatlarini anglab olishga yordam beradi.

Hujjat ustida ishlash o'quvchilarni faktlar va hodisalarni mustaqil ravishda aniqlash, ularni puxta anglab olib, xulosalar chiqarishga o'rgatadi.

Shu bilan birga hujjat ma'lum vaziyatni aniqlash, ahamiyatini baholab olish, tarixni ob'ektiv nuqtai nazardan tushunishga yordam beradi. Tarbiyaviy hujjatlar bilan ishlashning yana bir muhim tomoni shundaki, bu ish o'quvchilarni tarbiyaviy tadqiqot metodining elementlari bilan tanishtiradi hamda ularni tarbiyaviy hujjatlarni tahlil qilishga, ularga tanqidiy qarashga o'rgatadi.

Darsliklardagi tarbiyaviy hujjatlar har bir sinfdagi o'quvchilarning yoshi, bilim saviyasi, o'sha sinfda o'rganiladigan tarbiya kursining xususiyatlariga qarab kiritilishi lozim. V-VI sinf o'quvchilarining psixologik xususiyatlari va yosh darajasini hisobga olgan holda, ularning tarbiyaviy hujjatlar bilan birinchi marta tanishishlarini e'tiborga olib, darslikka asosan hikoya va tavsiflab berish amaliyotidagi hujjatlar kiritiladi.

12.3.8. Tarbiya fani darsliklarining asosiy vazifalari

Darsliklar o'zining mazmuni, metodik vazifasiga ko'ra daliliy materiallarni eslab qolish va xotirada mustahkamlashgagina xizmat qilmay, bayon qilinayotgan voqea-hodisalar, predmetning mohiyatini anglash, ularning sodir bo'lish sabablari va oqibatlari haqida muhobada yuritishga o'rgatishi zarur. O'quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish uchun qulay sharoit yaratishi zarur. Darslik o'quvchilarda o'z bilimlarini muttasil to'ldirib, takomillashtirish va mustaqil bilim olishga intilishini tarbiyalashga

yordam berishi zarur.

Turli fanlardan yozilgan darsliklarda tabiat va jamiyat haqidagi, tarbiyaviy shaxslar hayoti va faoliyatiga oid ayni bir xil voqeahodisalarni bir-biriga muvofiqlashtirib berilishi kerak. Umumiy o'rta ta'limning amaldagi darsliklarida ayrim ma'lumotlarning berilishida fanlararo mos kelmaslik holatlari uchraydi.

Darslikda bilim va axborotlarni berishda shu sinfdagi boshqa fan darsliklari bilan, mazkur fanning quyi sinflar bilan muvofiqligi, izchilligi ta'minlangan bo'lishi zarur.

Darsliklarda fanlararo bog'lanish mavzu, bo'lim (bob), kurslar mazmuni ichida, fan kontekstidan ajratilmagan holda amalga oshirilishi lozim. Chunki fanlararo bog'lanish maqsad bo'lmay, balki o'zlashtiriladigan bilimlarni chuqurroq o'rgatish, o'quvchilarning bilimlarini boyitish va oydinlashtirish usulidir.

Yuqoridagilardan kelib chiqib, darsliklarning vazifalarini quyidagicha umumlashtirish mumkin:

- fan va o'qitishning so'nggi yutuqlaridan foydalangan holda o'quv predmeti dasturini ochib berishi, o'quv fani mavzularining mukammal o'zlashtirilishini ta'minlashi;

- bilimlarning vorisiyligi va davomiyligini hisobga olgan holda, mavzularni yoritishda uzviylik va uzluksizlikka amal qilishi, kurslar (sinflar)aro bog'liqlik va muvofiqlikni ta'minlashi;

- o'quv jarayonining pedagogik-psixologik omillari va xususiyatlari, o'quvchilarning tayyorgarlik darajasini hisobga olishi;

- asosiy, qo'shimcha va izohlovchi matnlar, matndan tashqari komponentlar maqsadga muvofiq o'zaro uyg'un holda va optimal hajmda berilishi;

- o'quv faniga qiziqtirishi, bilimlarni **ongli** ravishda o'zlashtirish, mustaqil fikrlash va mushohada qilishga yo'naltira oladigan xususiyatlarga ega bo'lishi;

- o'qitishning interfaol usullarini tatbiq qilishda ko'mak berishi;

- bilim oluvchilarni mustaqil ilmiy-ijodiy faoliyatga yo'naltirish, ijodiy qobiliyatlari va malakalarini shakllantirishga hamda rivojlantirishga qaratilishi;

- o'zlashtirish uchun qulay bo'lishi, o'qish va bilimlarni oshirish borish uchun motivatsiya tug'dirishi;

- ta'lim va tarbiyaning ko'proq amaliy xarakterda bo'lishi

ya'ni ular real hayot bilan bog'lanishi, o'quvchilarda hayotiy kompetentsiyalarni shakllantirishga qaratilgan bo'lishi;

- fan, texnika va texnologiya yutuqlarining ahamiyatini ifodalashi;
- bilim, ko'nikma va malakalar hajmi fanni o'qitish uchun qaratilgan akademik soatlarga mos bo'lishi;

- ma'naviy-axloqiy sifatlarni shakllantirishi, ta'lim va tarbiya uzviylikini ta'minlashi;

- shaxsning jamiyat hayotida mas'uliyatliliigi, jarayonlarga faoldorligini anglatishga qaratilishi;

- o'quv fanining nazariy va amaliy rivojlanishida o'tmishdagi boy intellektual merosimizning o'rni va ahamiyatini ko'rsatishi;

- vatanparvarlik va milliy g'urur hissini shakllantirishi;
- ta'limiy, tarbiyalovchi va rivojlantiruvchi omillarni barkamol shaxsni voyaga yetkazishga safarbar etishi.

Mamlakatimizda mustaqillik yillarida ta'limdagi islohotlar qatorida ta'lim muassasalarining o'quv-metodik bazasini yangilash va mustahkamlash bo'yicha katta ishlar amalga oshirildi. Xususan, darsliklarning yangi avlodi yaratildi.

Mamlakatimizdagi barcha maktablar darsliklar bilan to'la ta'minlandi. Biro, darsliklar bilan bog'liq ayrim muammolar mavjud. Umumiy o'rta ta'limda darsliklar har to'rt-besh yilda yangidan yoziladi yoki qayta nashr etiladi. Bu holat o'qituvchilarda jiddiy qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi. Respublikamizda o'quvchilarni darsliklar bilan ta'minlashning amaldagi tartibiga ko'ra, birinchidan, muqobil darsliklar mavjud emas, ya'ni har bir fan bo'yicha yagona variantdagi darslikka buyurtma qilinadi.

Darslikka qo'yilgan barcha talablar bo'yicha yaxshi yozilgan bo'lsa ham, ayrim nuqson va kamchiliklari bo'lsa ham, o'sha darslikdan foydalanishga majburiy. O'qituvchi darsliklarning shartlilari va kamchiliklarini bilishi, o'quv jarayonida uning shartlilaridan unumli foydalanib, kamchiliklarini to'ldirishi, darsliklarni takomillashtirish bo'yicha taklif hamda tavsiyalar bera olishi lozim.

Darsliklarni tahlil va taqriz qilish, kamchiliklarini aniqlashdan iborat muqad uning ta'lim jarayonini yaxshilash, takomillashtirishga birinchi darajada ta'sir ko'rsatishi hamda o'qituvchi va o'quvchining darslik bilan ishlashiga yordam berishdir. Chunki, darslik yaratish

nazariyasi ayni vaqtda muayyan darajada ta'lim nazariyasi hamdir. Zotan, darsliklar milliy ta'lim tizimimizning rivojlanish dinamikasi, taraqqiyot bosqichlari, yutuq va kamchiliklarini aniqlash hamda baholash imkoniyatini beradi.

Nazorat savollari:

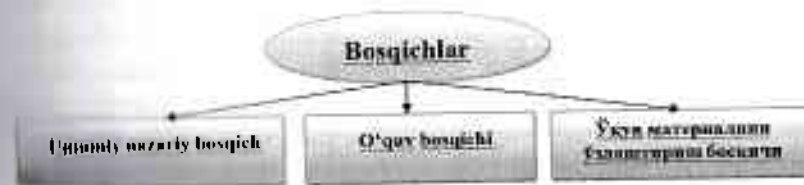
1. Darslik nima?
2. Darslik qanday tamoyillarga mos bo'lishi kerak?
3. Darslikda nimalar aks ettirilishi zarur?
4. Darslik nimaga asoslanishi lozim?
5. Darslik har bir mavzuni o'rganishda qanday funksiyalarni bajaradi?
6. Darslikka qo'yiladigan qanday guruhlashtirish mumkin?
7. Darslik matni ustida ishlash o'quvchilarda fanning funktsional ta'limiy vazifalari nima?
8. Darslik matni ustida ishlashning muhim jihatlaridan nimalardan iborat?
9. Darsliklarning vazifalari nimalardan iborat?
10. Darslikka qo'yilgan talablar nimalardan iborat?
11. Darsliklarni tahlil va taqriz qilish, kamchiliklarini aniqlashdan asosiy maqsad nima?

13-MODUL. DIDAKTIK TA'MINOTNI YARATISHGA KREATIV YONDASHISH

13.1-6. Kreativ yondashuv asosida o'quv dasturlari va o'quv manbalarini yaratish

Bir qarashda ta'lim jarayonini kreativ g'oyalar asosida tashkil etish o'quv dasturida belgilangan talablardan chetga chiqishdan tasavvur qilinadi. Biroq, kreativlik, ijodiy yondashish o'quv mashg'ulotlarini mavjud DTSga moslashtiradi. Qolaversa, o'qituvchilardan o'qitish jarayoniga nisbatan kreativ, ijodiy yondashuvni ta'minlashga xizmat qiladigan metod, usul va vositalar mashg'ulotlarni metodik jihatdan samarali to'g'ri olib borilishini ta'minlaydi.

Pedagogik nuqtai nazardan ta'lim mazmunini shakllantirish quyidagi uch bosqichda amalga oshiriladi (13-rasm):

13.1-rasm. Ta'lim mazmunini shakllantirish bosqichlari

O'quv materialini o'zlashtirish bosqichida ta'lim mazmunining o'quv modul (fan)lari bo'yicha yaratilgan DTS, o'quv rejasi va o'quv dasturi kabi me'yoriy hujjatlar, shuningdek, o'quv manbalari (darslik, o'quv va metodik qo'llanma, yo'riqnoma, tavsiyanoma va kabilar)da aks etishi ta'minlanadi.

Ta'lim mazmuni davlat ta'lim standarti, o'quv rejalari mazmunida namoyon bo'ladi.

Davlat ta'lim standartlari – umumiy o'rta, o'rta maxsus, kasbiy fanar va oliy ta'lim mazmuniga hamda sifatiga qo'yiladigan talablarni belgilaydigan me'yoriy hujjat.

O'quv rejasi – me'yoriy hujjat bo'lib, unda har bir o'quv moduli mazmuni ochib beriladi va o'quv yili davomida o'zlashtirilishi zarur bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalar hajmi

ko'rsatib beriladi

Ta'lim mazmuni o'quv dasturlarida yanada batafsil yoritiladi.

O'quv dasturi – muayyan o'quv fani bo'yicha bilim, ko'nikma va malakalar mazmunini, umumiy vaqtning muhim bilimlarni o'rganilishi bo'yicha taqsimlash, mavzularning ketma-ketligini belgilash hamda ularning o'rganilish darajasini yorituvchi me'yoriy hujjat.

Dasturda ko'rsatilgan bilim, malaka va ko'nikmalarni o'quvchilar tomonidan to'la o'zlashtirilishi o'qitish jarayoni muvaffaqiyati va samaradorligini belgilovchi mezonlar sanaladi.

Pedagoglarda ham kreativlik sifatlarining to'laqonli namoyon bo'lishi o'quv dasturlari bilan ishlashda ham ko'zga tashlanadi. O'quv dasturlari orasida mualliflik o'quv dasturlari pedagogning kreativlik sifatleri, kasbiy faoliyatni tashkil etishga bo'lgan ijodiy yondashuvi, ta'lim sifati hamda samaradorligini oshirish yo'lida tashkil etayotgan kasbiy-ijodiy faoliyati mazmunini o'zida to'laqonli ifoda eta oladigan ta'limiy xarakterdagi dasturdir.

Mualliflik o'quv dasturlari – 1) talabalarning ehtiyoj, qiziqish, xohish-istaklarini inobatga olgan holda o'quv moduli (fani) doirasida muayyan mavzu (masala)ni chuqur o'rganish yoki ma'lum muammoning yechimini topishga yo'naltirilgan o'quv dasturi; 2) o'quv dasturlarining bir turi.

Bu turdagi dasturlarlar ham davlat ta'lim standartlari talablarini hisobga olgan holda o'quv fani qurilishining o'zgacha shaklda bo'lishi, o'rganilayotgan hodisa va jarayonlarga nisbatan muallif nuqtai nazarining aks etishi bilan boshqa o'quv dasturlaridan farqlanadi. Bu turdagi dasturlar tegishli fan sohasi bo'yicha faoliyat olib borayotgan pedagog, psixolog, metodistlarning tashqi taqirizlariga ega bo'lishi va ta'lim muassasalarining Pedagogik kengashlari tomonidan tasdiqlanishi zarur. Mualliflik o'quv dasturlarini ishlab chiqishda pedagog erkin, mustaqil ravisha o'zining kreativlik layoqatini to'la namoyon etish imkoniyatiga ega. Odatda mualliflik o'quv dasturlaridan talabalarning erkin tanlovi bo'yicha (majburiy yoki maxsus) kurslar tashkil etishda, to'garaklar, ilmiy jamiyatlar, "Fan klublari", texnik va badiiy ijodiyot markazlari faoliyatida samarali qo'llaniladi.

Qolaversa, o'quv fanining mazmunini shakllantirishda har bir pedagog 15 foiz miqdorda ijodiy yondashgan hola unga o'zgartirish kiritish imkoniyatiga ega. Binobarin, o'quv dasturlarining imno-

natidan, kreativ xarakter kasb etishi talabalarda ta'lim olishga qiziqishni kuchaytiradi, ularning o'quv-bilish faoliyatining faollashuvini ta'minlaydi.

Ta'lim mazmuni va o'quv dasturlari o'quv adabiyotlarida loyihalashtiriladi. Bunday adabiyotlar sirasiga darsliklar va o'quv qo'llanmalari kiradi.

Darslik – muayyan o'quv fani bo'yicha ta'lim maqsadi, o'quv dasturi va didaktik talablarga muvofiq belgilangan ilmiy ma'lumotlarni beruvchi manba bo'lib, u mazmuni va tuzilishiga ko'ra fan bo'yicha yaratilgan o'quv dasturiga mos keladi.

O'quv adabiyotlari orasida darslik alohida o'rin tutadi.

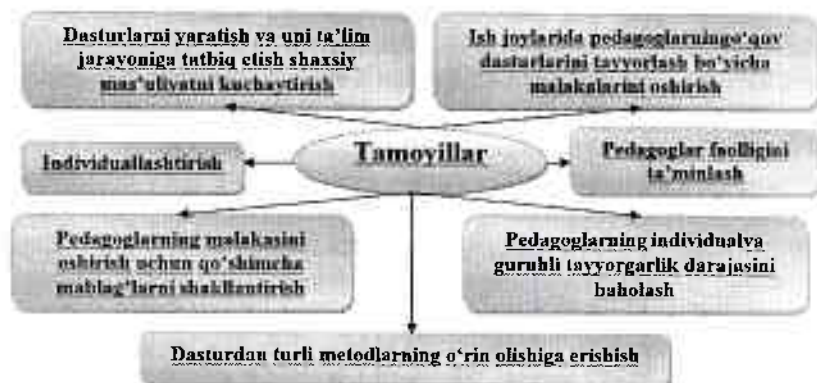
O'quv dasturlari asosida yaratilgan darsliklar maqsadga muvofiq holda Oliy va o'rta maxsus ta'lim Vazirligi tomonidan barcha akademik litsey va kasb-hunar kollejlari, oliy ta'lim muassasalari (universitet, akademiya)lar uchun tavsiya etiladi. G'oyaviy va metodik jihatdan mukammal bo'lgan darslik ta'lim mazmuniga qo'yiladigan barcha talablarga javob bera olishi, talabalarning ehtiyojlarini qondira olishi, qiziqishini oshirishi, bilim, ko'nikma va malakalarini boyitishi zarur. Darslikda bayon etilayotgan o'quv axborotlari lo'nda, ma'lumotli va vizual bo'lishi, talabalarning estetik ehtiyojlariga mos kelishi kerak.

Darslik barqaror, puxta asoslangan tarkibiy tuzilmaga ega bo'lishi lozim. Mohiyatan darslik barqarorligiga ko'ra mustahkam asosga ega, mobilligiga ko'ra asosiy tuzilmaga dahl etmagan holda yangi bilimlarni tezlikda kiritish imkoniyatini namoyon etadi. Ularga qo'yiladigan talablar turlicha bo'lsa-da, ular orasida umumiy xususiyatga ega talablar ko'p. Yetakchi xorijiy mamlakatlarda muqobil darsliklarning nashr etilishiga alohida e'tibor qaratiladi. Buning boisi pedagog va talabalarga ular orasidan o'zlari uchun eng maqbul, amaliy ahamiyatga ega bo'lganlarini tanlab olish imkoniyat yaratishda. Respublikamizda, muqobil darsliklarni yaratishda faollik bir qancha soat bo'lgani holda muqobil yordamchi adabiyotlar (o'quv, metodik va o'quv-metodik qo'llanmalar)ni yaratish borasida pedagoglar faollik ko'rsatishmoqda.

Ta'lim mazmuni o'quv materiallari darajasida darsliklar bilan bir qatorda turli o'quv qo'llanmalari: adabiyot va tarix xrestomatiyalari, asar tomonnomalari, matematika, fizika, ximiya bo'yicha masalalar

to'plamlari, geografiya, biologiya bo'yicha atlaslar, til bo'yicha mashqlar to'plamlari va b.da ochib beriladi. O'quv qo'llanmalari darslikning ba'zi tomonlarini kengaytiradi va aniq masalalarni hal etish maqsadiga ega bo'ladi (axborot, mashq qilish, tekshirish).

O'quv va tarbiyaviy ishlar dasturlarini yaratishda ma'lum tamoyillar asosida ish yuritiladi. Ayni vaqtda pedagogika amaliyotida M.Karne tomonidan asoslangan tamoyillarga rioya etilmoqda (13.2-rasm):

13.2-rasm. Ta'lim dasturlarini yaratish tamoyillari

"Kreativlik o'quv-bilish faolligi sifatida ham tahlil etilishi mumkin. Binobarin, ba'zi o'quvchilar tanqidiy, tahliliy yoki ijodiy fikrlashni, boshqalar esa aniq ma'lumotlarga asoslangan bilimlarga ega bo'lishni afzal ko'radi, uchinchi guruh vakillari esa tabiatan kreativ va tanqidiy fikrlashga moyil bo'ladi. Shunga asoslangan holda o'qituvchilar har bir talabaning qiziqishi, qobiliyati, moyilligi, shuningdek, ularning o'quv-bilish uslubidan kelib chiqqan holda" (Tomlinson, 1999) ta'lim dasturlarini ishlab chiqish, o'quv manbalarini shakllantirishni o'z oldilariga maqsad qilib qo'ya olishlari kerak.

Zamonaviy sharoitda pedagogning kreativligi yana bir holatda — elektron axborot-ta'lim resurslari (EATR)ni yaratishda yaqqol namoyon bo'lmoqda.

EATR — o'quv fan (modul)lari bo'yicha tizimlilik, izchillik, o'zaro muvofiqlik va yaxlitlik asosida shakllantirilib, o'quv materiallarini to'liq yoki qisman qamrab olgan holda kompyuter texnologiyasi yoki

Internet axborot tarmog'ida maxsus (alohida) saytda joylashtirilgan elektron nashrlar majmui.

EATR bosma o'quv-metodik majmualar kabi o'zining tarkib asosiga ega bo'ladi. Ushbu tarkibiy asos bir nechta elementlarni qamrab oladi. EATRning tarkibiy asosi quyidagi elementlardan tarkib topadi:

- O'quv modulining ishchi o'quv dasturi
- O'quv modulini o'rganishga oid metodik ko'rsatmalar
- O'quv va o'quv-metodik materiallar
- Lug'aviy ma'lumotlarni beruvchi manbalar
- Elektron o'quv ko'rsatmali materiallar
- Elektron atamalar lug'ati yoki glossariy
- Ijoriy, oraliq va yakuniy nazorat topshiriqlari
- Pedagogik amaliyot hujjatlari
- O'quv-bibliografik materiallar

EATR ta'lim jarayonida quyidagi imkoniyatlardan samarali foydalanish uchun talab etiladigan sharoitni yaratadi:

- 1) ta'limiy vazifalarni shakllantirish;
- 2) o'quv materialini mazmunini bayon qilish;
- 3) bilimlarni qabul qilishni tashkil etish;
- 4) qaytar aloqa;
- 5) talabalarining bilish faoliyatini nazorat qilish;
- 6) talabalar o'quv-bilish faoliyatini tashkil etishning naybatdagi bosqichiga tayyorgarlik ko'rish (talabalarni mustaqil ta'lim olishga, qo'shimcha o'quv adabiyotlarini mustaqil o'qib-o'rganishga yo'llatish).

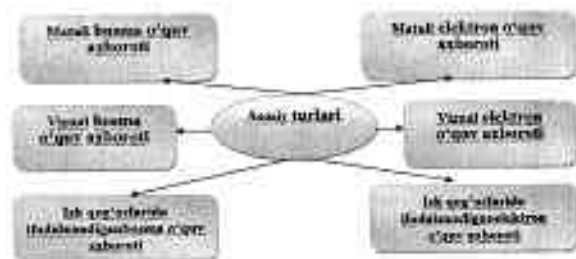
13.3. O'quv materiallarini tayyorlashga kreativ yondashuv va ularni samarali tayyorlash mezonlari

Ta'lim jarayonidagi kreativlik talabalarda o'qishga qiziqishlarini oshirish uchun kreativ savollar tuzish, turli rasm, tasvir, jadval, diagramma, raqamli ifodalardan foydalanish, ta'lim oluvchilarga bayon etiladigan o'quv axborotlari bilan mutlaqo aloqasi bo'lmagan g'oyalar o'zaro bog'liqlilikni topish kabi vazifalarni berish, kichik kichik guruhlarda ishlashlarini ta'minlash kabi harakatlarda aks etadi.

O'qituvchilar tomonidan talabalarining kreativ fikrlashlariga

erishish, o'quv-bilish faoliyatlarida ijodiy mahsulotlarni yaratishlarini ta'minlashga undash, rag'batlantirish qanday natijalarga olib kelgan bo'lardi? Xuddi shu holat o'qituvchilar izlayotgan hodisa bo'lmasmidi?

Ma'lumki, ta'lim mazmunini ochib berishga yo'naltirilgan o'quv materiallari bir nechta turga ajratiladi. Ular (13.3-rasm):

13.3-rasm. O'quv materiallarining asosiy turlari

O'quv materiallari talabalarning umumiy va kasbiy bilimlarini boyitish bilan birga ularda dunyoqarashni boyitish, tasavvurni kengaytirish, ijtimoiy va tabiiy borliqqa ijobiy munosabatlarni shakllantirishga ham xizmat qilishi zarur. Shu sababli pedagoglar o'quv materiallarini tayyorlashga ijodiy yondashish bilan birga muayyan tamoyillarga rioya etishlari zarur. Ya'ni (13.4-rasm):

13.4-rasm. O'quv materiallarini tayyorlash tamoyillari

Ushbu tamoyillarga muvofiq tayyorlanadigan o'quv materiallari mutaxassislik yo'nalishi va ixtisoslik sohasidan qat'iy nazar barcha talabalarning ehtiyojlarini to'la qondira oladi.

13.3.6. O'quv mashg'ulotlar uchun didaktik ishlanmalar tayyorlashga qo'yiladigan zamonaviy talablar

Shaxsda kreativ fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish uchun, eng avvalo, ularda tanqidiy fikrlash malakalarini shakllantirish talab etiladi. O'quv materiallarini talabalarga taqdim etishda savolning "Agarda ...?" deb qo'yilishi topshiriqlarni bajarish jarayonida o'qituvchilarning ham ob'ektiv, ham sub'ektiv fikrlash ko'nikmalarini samarali o'qituvchilarning ta'minlaydi. Ken Robinson ta'kidlaganidek, kreativlik talabalarda "nafaqat yangi g'oyalarni ilgari surishini, balki o'quv masalalari bo'yicha qarorlar qabul qilish, tahlil etish ko'nikmalarini ham shakllantira olishi lozim.

Kreativlik jarayoni boshlang'ich g'oyalarni ishlab chiqish, ularni tahlil qilish va tahlil etish, zarur bo'lsa ulardan yoz kechishni ham o'z ichiga oladi. Ayni o'rinda shuni ham aytib o'tish joizki, ta'lim jarayoniga nisbatan kreativ yondashuv ta'lim olish, o'quv fanlari o'qituvchilarning o'zlashtirishga nisbatan qiziqishi susaygan talabalar bilan o'qituvchilarning muqaddida emas, balki barcha talabalar bilan jonli, qiziqarli, boshqariladigan muloqotga kirishish, ularni faollikka undash uchun qo'llaniladi. Qolaversa, kreativ xarakterga ega mashg'ulotlarni nafaqat san'at, madaniyat sohalari yo'nalishlarida, shu bilan birga barcha talabalar soha (biznes, iqtisodiyot, huquq, pedagogika, psixologiya, qurilish, qishloq xo'jaligi, muhandislik, sanoat va b. sohalari) bo'yicha ta'lim olayotgan talabalar bilan ishlash jarayonida ham bundek samarali tashkil etish mumkin.

O'qituvchilar, shuningdek, ta'lim jarayoniga nisbatan kreativ yondashishda nafaqat o'quv fanlarini o'zlashtirishda yuqori natijalarga erishayotgan, kreativ fikrlashda ijobiy holatlarni qayd etayotgan talabalarga, balki ko'proq e'tiborni talab etadigan, ijodiy, kreativ fikrlash layoqatiga ega bo'lmagan ta'lim oluvchilarga ham bundek e'tiborni qaratishlari zarur.

Ta'lim jarayonini tashkil etishda o'quv materiallarining maqsadga muvofiq g'oyaviy mazmunga ega va sifatli tayyorlanishi muhim shartlarga ega. Oliy ta'lim muassasalarida tashkil etiladigan o'quv materiallari uchun uch turdagi didaktik materiallar tayyorlanadi (13.5-rasm):

1. O'quv materiallari mohiyatini yorituvchi o'quv axborotlari majmui (og'zaki bayon etiladigan va vizual namoyish etiladigan ma'lumotlar)

2. O'quv topshiriqlari mazmunini yorituvchi didaktik materiallar (og'zaki va yozma xarakterdagi o'quv topshiriqlari)

3. O'quv topshiriqlarining tezkor bajarilishini ta'minlovchi ish qog'ozlari.

Pedagoglarning o'quv mashg'ulotlari uchun didaktik materiallarni tayyorlashda quyidagi zamonaviy talablarga muvofiq ish ko'rishlari kutilgan ta'limiy natijaning qo'lga kiritilishi uchun zarur sharoitni vujudga keltiradi:

- aniq maqsadga yo'naltirilgan bo'lishi;
- talabalarning ehtiyoj va qiziqishlariga muvofiq tayyorlanishi;
- o'quv axborotlarining asoslanganligi;
- talabalarning o'quv-bilish faoliyatini faollashtirish imkoniyatiga egalik;
- talabalarni justlikda, kichik guruhlarda faol ishlariga uchun sharoit yaratish; talabalarda mustaqil, ijodiy, tanqidiy va
- kreativ fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish; zamonaviy ahamiyat kasb etishi;
- estetik jihatdan sifatli bo'lishi;
- noaniq tushuncha va iboralardan holi bo'lishi; aniq natijani kafolatlay olishi;
- turli vaziyatlarda qo'llay olish imkoniyatiga egalik; mavjud BKMni mustahkamlashga xizmat qilishi va b.

O'quv mashg'ulotlari uchun didaktik materiallarni tayyorlashda pedagoglar o'quv manbalari (darslik, o'quv, metodik va o'quv-metodik qo'llanma, yo'riqnoma, tavsiyanoma, lug'at, ensiklopediya, atlas, ish daftari, xrestomatiya kabi bosma nashrlar, shuningdek, Internet materiallari, EATR kabi elektron axborot manbalaridan olingan ma'lumotlardan maqsadli, samarali foydalanishlari mumkin. Bu o'rinda olingan ma'lumotlarning ishonchliligi muhim. Shu sababli pedagoglar didaktik materiallarni tayyorlashda o'quv axborotlarining ishonchli ekanligiga e'tiborni qaratishlari zarur. Binobarin, ilmiy asosga ega dalillar bilan boyitilgan didaktik materiallar talabalarning umumiy va kasbiy rivojlanishini ta'minlashda o'ziga xos ahamiyat kasb etadi.

Hamam, pedagoglarning o'quv dasturlari va o'quv manbalarini yaratishga nisbatan kreativ yondashuvlari talabalarning umumiy rivojlanishi hamda kasbiy shakllanishida muhim ahamiyat kasb etadi. Ta'lim jarayonining muvaffaqiyati pedagog tomonidan taqdim etilayotgan o'quv materiallarining qay darajada sifatli tayyorlanishiga ham bog'liq. Shu sababli pedagoglar o'quv materiallarini tayyorlashga kreativ yondashishlari talab etiladi. Bunda ular o'quv materiallarini samarali shakllantirishda g'oyaviylik, ilmiylik, vizuallik, tizimlilik, o'quv axborotlarining izchil bayon etilishi, o'quv axborotlari o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik, talabalarning kasbiy xususiyatiga mosligi, amaliy ahamiyatga egalik, aniq maqsadga yo'naltirilganlik hamda estetik talablarga muvofiqlik kabi tamoyillarni inobatga olishi o'quv jarayonining sifatli, metodik jihatdan ta'limni ta'minlashi uchun zarur bo'lgan sharoitni yaratadi. O'quv mashg'ulotlar uchun didaktik ishlanmalar tayyorlashda ham pedagoglar zamonaviy talablar.

Nazorat savollari:

1. O'quv dasturlarini yaratishga kreativ yondashuv o'zida nimani ifodalaydi?
2. O'quv manbalarini yaratishga kreativ yondashishda talabalarga e'tibor qaratish lozim?
3. O'quv materiallarini kreativ yondashuv asosida tayyorlash qanday ahamiyatga ega deb o'ylaysiz?
4. O'quv materiallarini kreativ yondashuv asosida samarali tayyorlashda qanday tamoyillar inobatga olinadi?
5. O'quv mashg'ulotlar uchun didaktik ishlanmalar tayyorlashga qaratilgan zamonaviy talablar nimalarda iborat?

14-MODUL. TRIZ BU IJODIY TEXNOLOGIYA

14.1-§. TRIZ texnologiyasi

TRIZ - ixtirochi muammolarni hal qilish nazariyasi. Asoschisi G. S. Aitshullerdir. Buning asosiy g'oyasi **texnologiya**, nima **texnik** tizimlar paydo bo'ladi va "*Qanday bo'lmasin*", lekin ma'lum qonunlarga muvofiq. TRIZ yangi ishlab chiqarishni o'zgartiradi, chunki ixtiro masalalarini hal qilish mantiqiy operatsiyalar tizimiga asoslangan.

TRIZning maqsadi oson emas bolalar tasavvurini rivojlantirish, lekin davom etayotgan jarayonlarni tushunib, muntazam ravishda o'ylashga o'rgatish.

Uchun TRIZ dasturi maktabgacha yoshdagi bolalar - Bu kollektiv o'yinlar va o'qituvchilar uchun batafsil uslubiy tavsiyalar berilgan tadbirlar. Barcha tadbirlar va o'yinlar bolaning mustaqil ravishda mavzu, material va faoliyat turini tanlashini o'z ichiga oladi. Ular bolalarni ob'ektlar, hodisalarning ziddiyatli xususiyatlarini aniqlashga va bu qarama-qarshiliklarni echishga o'rgatadilar. Konfliktlarni hal qilish ijodiy fikrlashning kalitidir.

Bolalar bilan ishlashning asosiy vositasi bu pedagogik izlanish. Tarbiyachi bolalarga tayyor bilim bermasligi, ularga haqiqatni ochib bermasligi, uni qanday topishni o'rgatishi kerak. Rivojlanish texnologiyalari trening asosiy qoidalarida keltirilgan mariya Montessori pedagogikasi. Montessori g'oyalaridagi asosiy nuqta - bu o'quv va ta'lim faoliyatini maksimal darajada individualizatsiya qilish, puxta o'ylangan va mohirlik bilan yaratilgan dasturdan foydalanishdir, har bir bolaning rivojlanishi.

Komponentlar sifatida pedagogik jarayon M. Montessori antropometrik o'lchovlar, atrof-muhitni tartibga solish, sinf mebellari, mustaqillik ta'limi, bolalar o'rtasidagi musobaqalarni bekor qilish, mukofotlar va jazolarning yo'qligi, bolani to'g'ri ovqatlantirish, gimnastika, hissiyotlarni tarbiyalash, quvvatni rivojlantirish.

Montessorining didaktik materiallari va ular bilan ishlash hamma e'tiborni tortadi. O'yinlar, darslar, didaktik materiallar bilan mashg'ul bo'lgan holatda rivojlantirish o'lchamlarni, shakllarni, ranglarni

aniqlash, tovushni tanib olish, makon va vaqtni aniqlash, matematikaga hissa qo'shadi natijani rivojlantirish.

M. Montessorining ta'lim va tarbiya tizimining chuqur insonparvarligi ta'lim, tarbiya va jamiyatda muvaffaqiyatli ishlashga qodir. Ushbu bilan bir qatorda texnologiyalar maqsadga muvofiqligi, mazmuni, shakllari, usullari, munosabatlari, pozitsiyalari bo'lsin, an'anaviy o'qitish tizimiga qarshi bo'lganlarni har qanday jihatlari bo'yicha ko'rib chiqish odatiy holdir.

Kislot tariqasida ko'rib chiqing vitagen texnologiyasi (*hayotiy*) biologik yondashuv bilan ta'lim. Bu innovatsion o'qish yo'nalishi va maktabgacha taraqqiyot A.S. Belkin asarlarida taqdim etilgan.

Muallifning so'zlariga ko'ra, bu texnologiya nafaqat bolalarning, balki kattalarning ham ijodiy salohiyatini ochishga yordam berishi kerak. Mohiyati pedagogik o'zaro ta'sir, muallif birinchi navbatda an'anaviy almashinuvga, o'qituvchilar va talabalarning o'zaro ta'limlashiga ishonadi.

Asosiy yo'nalishlar pedagogik faoliyatga o'yin faoliyatini tashkil etish, oilaga to'laqonli aloqani tashkil qilishda yordam berish, shuningdek moddiy ehtiyojlarni shakllantirish kiradi. A.S. Belkin zarur ehtiyojlarni shakllantirishning quyidagi o'ziga xos usullarini taklif etadi: "*Ehtiyojlarni qondirish*", "*Oldinga taklif*", "*Qabul qilishga o'zaro taklif*", "*Hissiy zarf*".

Ushbu pedagogikadagi texnologiyalar o'rganishni hamma faoliyat texnologiyalar maxsus foydalanish texnik ommaviy axborot vositalari (*Kompyuter, audio, video*).

Kompyuterning maqsadi texnologiyalar axborot bilan ishlash vositalarini shakllantirish, rivojlanish muloqot qobiliyatlari, shuningdek tayyorgarlik "*Axborot jamiyati*", tadqiqot qobiliyatlarini shakllantirish, maqbul qarorlar qabul qilish qobiliyati.

Ushbu bilan bir qatorda texnologiyalar ikkala an'anaviy kontseptual tashkilotni rad etishni taklif qilish pedagogik jarayon (ijtimoiy-falsafiy, pedagogik, umumiy qabul qilingan tashkiliy, moddiy va uslubiy tashkiliy va ularni boshqa, muqobil printsiplar bilan almashtirish).

Ta'lim o'yinlari texnologiyasi B.P. Nikitina - bu o'yin faoliyati, ikki o'rtadan iborat tarbiyaviy o'yinlar, ularning xilma-xilligi bilan ommaviy g'oyadan kelib chiqib, xarakterli xususiyatlarga ega.

Har bir o'yin - bu bola kublar, g'ishtlar, kartondan yoki plastmas-

sadan yasalgan kvadratchalar, mexanik konstruktorning qismlari va boshqalar yordamida hal qiladigan muammolar to'plami, B.P.Nikitin o'z kitoblarida kublar bilan o'quv o'yinlari, Montessori naqshlari, rankalari va qo'shimchalari, noyob, rejalar va xaritalar, konstruktorlar. Mavzu rivojlanmoqda o'yinlar qurilish, mehnat va texnik o'yinlar va bevosita razvedka bilan bog'liq. IN rivojlanmoqda o'yinlar ta'limining asosiy tamoyillaridan birini - oddiydan murakkabgacha - ijodiy faoliyatning juda muhim printsiplari bilan uning qobiliyatiga qarab mustaqil ravishda, bola o'z imkoniyatlari chegarasiga ko'tarilishi bilan birlashtira oladi.

Rivojlanmoqda o'yinlar o'zlarining mazmuni jihatidan har xil bo'lishi mumkin, har qanday o'yinlar singari, ular majburlashga toqat qilmaydilar va erkin va quvnoq ijod muhitini yaratadilar.

14.2-§. TRIZ pedagogikasi asosida o'quvchlarni ijodiy fikrlashga o'rgatish usullari

TRIZ- (ixtirochilik masalalarini yechish nazariyasi) bu pedagogikaning bolalarni ijodiy fikrlashga o'rgatadigan alohida yo'nalishi. Ko'pchilikda savol tu'g'iladi. TRIZ yana bir yangi modaga chiqqan tekshirilmagan metodikami? Haqiqatdan ham kerakmi, foydalimi? Yoki bolalarni TRIZ bilan shug'ullanish o'rniga bizga tushunarliroq bo'lgan boshqa sohalar bilan shug'ullangani yaxshimi? Matematika bolalarni logik, algoritmik fikrlashlarini o'stiradi. Jismoniy tarbiya esa jismoniy jihatdan rivojlantiradi. Rus tili grammatik va nutqiy qobiliyatlarini o'stiradi, TRIZ esa ijodiy fikrlash malakasini o'stiradi. Ijodiy fikrlashni nafaqat bolalar xattoki kattalarda ham o'stirish mumkin. Darhol hayolingizga ijodkorlik bilan bog'liq haykaltaroshlik, rassomlik, musiqa, raqs she'riyat kabi narsalar kelishi tabiiy. Aslida unday emas. Haqiqiy ijodkorlik inson har doim qandaydir ishini intruksiya, ya'ni yo'riqnomasiz amalga oshirayotganda yuzaga chiqadi. Masalan; bola siz yo'qligingizda dars stolini o'zi uchun qulay joylashtirib olganida, yoki boshliq ishchilarni qanday qilib jazolamay qo'rqitmay ish unumdorligini oshirish yo'lini hal qilganida, xullas har bir masalaga yechim topganida inson ijodiy fikrlashni amalga oshiradi.

O'quvchi yaxshi o'qisa, ota-onasining, ustozining yo'rig'idan chiqmasa, maktabni tugatib, oliygohlarga kirib, bitirib, bir ishni boshladi tutsa, ishlab nafaqaga chiqsa TRIZ nimaga kerak deb o'ylashingiz mumkin. To'g'ri, 30-40 yil oldin boshqa hech narsa kerakmasdi, odamlar maktabni bitirib, bir ishga kirib, to nafaqagacha bir xil faoliyatni hotirjam bajarib yuraverishardi. Lekin hozir ishlab taraqqiy etayotgan bu hayotda ko'p ishlar robot, avtomatika tomonidan bajarilmoqda. Hozir bir xil ishni bosh qotirmay bajarib turgan insonlar hech kimga kerakmas. Hozir o'z ishiga ijodiy yaratadigan, optimal yo'llarni topa oladigan, shablonlarni o'zgartira oladigan, tejay oladigan, rivojlantira oladigan, kreativ bo'lgan bora oladigan insonlar qadrlanmoqda.

Demak, oldimizda muhim savol ko'ndalang bo'lmoqda; "Qanday qilib bolalarni ijodiy fikrlashga o'rgatish mumkin? "Buning uchun bola oldida muammolar, masalalar qo'yilishi kerakki, ularni intruksiyaiz hal qilish lozim bo'lsin. Ayni shu yerda bolalarning ijodiy fikrlash qobiliyatlari harakatga tushadi. Masalan; kechki payt otasini gulhan yonida suhbatlashib, isinib o'tiribmiz, shu vaqtda kechki ovqat uchun kolbasa qovurish kerak bo'ldi. Ma'lumki, kolbasa qovurish uchun olovni o'chirib lang'illagan cho'g' holiga keltirish kerak. Olov o'chsa noqulay, qorong'i va sovuq bo'ladi. Olovni paydo bo'ldi; nima qilish kerak olov ham o'chmasin, kolbasa ham yaxshi qovurilsin? Mana bu hayotiy ijodiy masala. Buni yechishning intruksiya yo'q. Ortiqcha vaznga ega bo'lgan odamni yugurishga majburlash qanchalik qiyin bo'lsa, ijodiy fikrlash rivojlanmagan odamni ham bunday masalalarni yechishga majburlash shunchalik befoydali. Ijodiy fikrlashga o'rganmagan bolalar ham boshini qotirishga erinishadi yoki yuzaki yechimlarni taklif qiladi. Masalan; "Ikki ta gulhan yoqish kerak". Mana shu yerdan TRIZ pedagogika yordamga keladi. Bolalarni bunday hayotiy masalalarni yechishga majburlashning foydasi yo'q. Avvalo ularni keng o'qituvchi mashqlar bilan tayyorlash kerak.

Uchinchi bosqichda bolalar bilan birga savol berishni o'rganamiz. Hozir bolalar ko'proq savollar. Masalan, boyagi gulhan haqida qanday savollar o'ylab topish kerak.

1. Gulhan qanday metal banka bilan yopsak, u qancha vaqt yonib qoladi?

2. Qancha balandlikkacha gulhan 40 gradusdan kam bo'lmagan issiqlikda yonishi mumkin? Bunday savollarning sanog'i yo'q. To'g'ri voki noto'g'ri javobning o'zi yo'q. Turli-tuman yechim variantlari bor, xolos. Bu narsa bolalarni yana va yana o'ylashga o'rgatadi. Va o'z g'oyalari bayon qilishga qo'rqmaydigan bo'ladi. Natijada asta-sekin ijodiy fikrlashlari rivojlanib boradi. Bunday mashqlar TRIZ pedagogikada juda ko'p. Ular sekin-asta, kundan-kunga bolalarda topqirlikni, ijodkorlikni o'stiradi.

TRIZ bu kreativ, shu bilan birga produktiv fikrlashni o'stiradi. Ba'zilar doimo kreativ fikrlaydilar, yangidan-yangi takliflar beradi, ammo ularning fikrlari, g'oyalari oxiriga yetmaydi. TRIZ bilan bu g'oyalar o'nlab variantlar o'yqlab ko'rish hisobiga oxiriga yetadi, natijada ajoyib nostandart ixtirolarga erishish mumkin.

Kreativ fikrlashning asosiy maqsadi ham shu.

Maktablarda yechish instruksiyasi bor masalalar beriladi. Hayotda esa bunday bo'lmaydi. Hayotiy masalalar yechishda instruksiya yo'q. Har kim buni o'z holicha yechadi. An'anaviy ta'lim sistemasida maktablar xuddi fabrika sistemasidek ishlaydi. Chunki bu sistema industriya rivojlangan davrda tashkil topgan. U vaqtda ta'limning maqsadi yosh avlodga madaniyatimizni, an'alarimizni singdirish va zavod-fabrikalar uchun ishchilar tayyorlashga qaratilgan edi. Maktablarda an'anaviy ta'limda o'quvchilar tayyor ma'lumotlarni faqat tinglashadi yodlashadi va takrorlab aytib berishadi. Bu yerda mantiqiy, tanqidiy fikrlash bo'ladimi? Albatta yo'q. Umuman ijodkorlik qilmay turib ham, muammolarga yechimlar topmay turib ham, boshni qotirmay turib ham maktabni a'loga bitirish mumkin. Ta'lim sohasidagi eng katta muammo mana shunda.

TRIZ pedagogika maktab vaqtidayoq hayotni mantiqiy, tanqidiy fikrlash orqali qabul qilishni o'rgatadi.

XXI asr butunlay o'zgacha kompetensiyalarni talab qiladi. Chunki biz bolalarimizni o'zimiz hali bilmaydigan kelajak hayotda yashashga o'rgatishimiz kerak. Ilgari biz bolalarga adang ham bobong ham hisobchi bo'lgan, yomon bo'lishmadi, sen ham hisobchi bo'lasan derdik. O'sha zamonga bu to'g'ri kelardi. Lekin hozir bunday deyish mumkin emas. Chunki bugungi kunda ba'zi professional massoviy yo'qolib, yangilari paydo bo'lmoqda. Masalan 10-15 yildan keyin qanday professional kerak bo'lishini bila olmaymiz.

Hamaki, bolalar o'zlari o'ylashi, o'zlari muammolarni ko'ra olishi, nostandart vaziyatlarda nostandart yechimlarni bera olishni bilishlari kerak. Bunday sifatlarsiz yangi dunyoda yashash qiyin, mumkin emas desa ham bo'ladi. Shuning uchun ham maktab va hayot orasida katta jarlik bor. Ko'pchilik shu yerda o'zini yo'qotib, muammolar g'udohida yeniladi. TRIZchilar mana shu jarlikdan o'tish uchun ko'prik yasashni maqsad qilgan deyish mumkin.

Tajribalar shuni ko'rsatadiki, TRIZ bilan ishlashda konfliktlar kamayib, motivatsiya oshadi. Har qanday oz'garishni inson avvalo o'zidan boshlashi kerak, ya'ni ustozlar o'zi TRIZga tayyor bo'lishlari kerak.

Anatoliy Gin va Yevgeniya Ginlar TRIZ bo'yicha Rossiya bo'ylab seminarlar o'tish jarayonida o'qituvchilardan doimo "Ideal dars qanday bo'lishi kerak?" degan so'rovnomani o'tkazishgan va ularni umumlashtirib "Priema pedagogicheskoy tekhniki" nomli qo'llanma yaratishdi. Unda dars qanday boshlansa ideal dars talablariga javob beradi, uy vazifasini qanday berish kerakki, unda tanlash erkinligi bo'lsin, harakat qilish imkoni bo'lsin bolaga zerikarli bo'lmasligi uchun, kabi savollarga javob berilgan. Kitobning ikkinchi qismida ixtirochilik kompetensiyalarini uygo'tish uchun ijodiy va mantiqiy fikrlashni o'stiradigan mashqlar to'plami berilgan.

TRIZni ona tili, o'qish, matematika, texnologiya, tasviriy san'at kabi barcha fanlarda samarali qo'llash mumkin.

TRIZda muammoli masalalarni ochiq, maktabdagi masalalarni yopiq masalalar deyish mumkin. Chunki darslikdagi masalalarni o'qib, analiz qilish emas, sonlarni olib yodlangan formulalarga solish kerak, xolos. Hamma o'quvchi masalani bir xil instruksiya bilan yechadi. Lekin hayotda shunday bo'ladimi? Hamma faqat shu masalaga duch kelmaydiku! Duch keldi ham deylik, hamma bir xil yo'l bilan masalaga yechim topadi, o'zicha yondoshadi, bir biri muvaffaqiyatli yechimga kelishi mumkin. Chunki hayotda muammoga duch kelsangiz yechim uchun o'nlab variantlar topasiz. Masalan, az mushlik uchun har kuni ovqatni oldindan tayyorlab qo'yib, kuni shu kuni gaz ham tok ham o'chdi. Bu muammo shu kuni bu masalani hal qilish uchun uch, to'rt yoki o'nlab variantlar o'ylab qo'yasiz va hal qilasiz. Ya'ni bu yo'l to'g'ri yechim bo'lmasa ham topasiz.

Maktabdagi masalalarda effektivlik, tanqidiy, mantiqiy, motivatsiya, kooperatsiya kabi xususiyatlar yetarli emas. Biz ularga yechim uchun yo'l ko'rsatamiz va ularni shunchaki tekshiramiz. Ona yoki o'qituvchi bu yerda kontrolyor, bu bolalarga yoqmaydi. O'qituvchi va o'quvchi, ota-on va farzand orasidagi munosabatlarni yomonlashtiradi xolos. TRIZda o'qituvchi va o'quvchi, ona va bola bir tomonda bo'ladi, bir-birlariga hamfikir bo'lishadi g'oyalar berishadi, qo'llab-quvvatlashadi. Bu narsa ikki tomonni bir pozitsiyada birlashtiradi. O'zaro munosabatlarni yaxshilaydi. Maktabda esa hamma bolalarga bir xil masala beriladi va tayyor yechimga keltirilishi talab qilinadi.

Nazorat savollari:

1. TRIZ nima?
2. TRIZ asoschisi kim?
3. TRIZ asosiy g'oyasi nima?
4. TRIZ qanday tizimga asoslangan?
5. TRIZning maqsadi nima?
6. TRIZ dasturida bolalar bilan ishlashning asosiy vositasi nima?
7. TRIZni qaysi fanlarda samarali qo'llash mumkin?

15. MODUL. NAZARIY VA AMALIY MASHG'ULOTLAR UCHUN DIDAKTIK ISHLANMALAR TAYYORLASHGA 90-YILADIGAN ZAMONAVIY TA'LABLARLAR

15.1-§. O'quv mashg'ulotlarida didaktik talablardan foydalanish

XX asrning oxirgi XXI asrning boshida jamiyatimizning mustaqillikka erishganligi bozor iqtisodiyotiga asoslangan munosabatlarning shakllanishi, milliy istiqlol mafkurasining vujudga kelishi, o'z tilimiz va madaniyatimizdagi tiklanish, axborotlar hajmining keskin ko'payishi, fan va texnika taraqqiyoti bu ta'limni, uning asosiy haliqasi bo'lgan darsni mazmunan isloh qilishni taqozo qiluvchi zaruriy omillardandir. Metodik adabiyotlarda "Standart dars", "Nonstandart dars", "Zamonaviy dars" degan iboralarni ko'proq uchratamiz. Zamonaviy dars haqida ba'zi olimlarning fikrlarini keldiramiz. M.A. Daminov "Zamonaviy dars o'quv jarayonini faolashtirishdir" deb hisoblaydi. B.B. Shatalov esa "Zamonaviy dars har bir o'quvchini va hammani o'qitish" deb hisoblaydi.

O'zbekistondagi pedagogik olimlar ham o'z taqiqotlari davomida zamonaviy dars muamolariga e'tiborni qaratib "Zamonaviy dars eng avvalo, o'quvchi shaxsini ta'lim olish ehtiyojlarini mustaqil tarzda qondirishga o'rgatuvchi usullar majmui" deb ko'rsatishadi. O'quvchi darsda o'zi "So'rab", o'zi "Gapirib beruvchi" bo'lib qatnashdigi kerak, balki o'quvchilarga yangi bilimlarni o'zlashtirishga zaruridan turib ko'maklashuvi lozim. Ta'kidlash joizki, hozirgi zamonaviy darslarda uning ishtirokchilari bo'lmish o'qituvchi va o'quvchilarning vazifalari o'zgargan. O'qituvchi darsda yetakchi, boshqaruvchi, ko'mak beruvchi rejissyor, boshqaruvchi vazifasini bajaradi, o'quvchi darsning faol ishtirokchisiga aylanadi, u mustaqil o'ylaydi, fikrlay, ijod qiladi. Bahs-munozarada o'z fikr mulohazalarni ifodalaydi, unda o'z-o'zini boshqarish malakasi hosil bo'ladi.

Hozirgi kunda ilm-fan taraqqiyotining jadal rivojlanib borishi o'quvchi, o'quvchilar faoliyatini yanada takomillashtirib, dars mashg'ulotlariga yangicha talqin berib, ta'lim samaradorligini oshirishni taqozo etmoqda. Shu o'rinda e'tirof etish joizki "Xalq ta'limi"

jurnali 2006-yil 1-sonida e'lon qilingan professor R.Jo'rayevning "Zamonaviy dars. U qanday bo'lmog'i lozim" nomli maqolasida ham olib borilgan ilmiy taqiqotlar natijasiga ko'ra, bugungi darslarning yutuq va kamchiliklari batafsil fikr yuritilgan bo'lib darslarni yangicha tashkillashtirish unga yangi tus va shakl berish bilan bog'liq ilmiy izlanishlar olib borilayotganligi hamda maskur masala shu kunning eng dolzarb muamolaridan biri ekanligi alohida ta'kidlangan.

Ko'p pedagogik adabiyotlarda ta'lim samaradorligiga erishishning yuzlab usullari haqida ilmiy tavsiyalar keltirilgan. Ammo ularning kamchiligi shundaki, bu usullarni qo'llash asosan o'qituvchi zimmasiga yuklatilgan. Nostandart darslar va ta'limning interfaol usullarida markaziy o'rinda o'quvchi shaxsi qo'yilgan, bunda o'qituvchi tashkilotchi va mazmunni to'ldiruvchi vazifasini bajaradi, tadqiq qiladi biz nostandart darslar va ta'limning interfaol usullarning ba'zilariga to'xtalib o'tamiz. Ularni to'ldirish, yangilarni o'ylab topish, samaradorligini oshirish albatta barchamizdan izlanishni talab etadi. Ayrim pedagogik texnologiyalarni o'quv mashg'ulotlariga qo'llash jarayonida o'zgartirishga, to'ldirishga, takomillashtirishga to'g'ri keladi. Bunda o'qituvchining pedagogik mahorati muhim ahamiyat kasb etadi

Endi darsga qo'yilgan didaktik talablarga to'xtalib o'tamiz. Ular quyidagilardan iborat.

1. Darsning ta'limiy-tarbiyaviy maqsadini aniq belgilash. Darhaqiqat har bir dars aniq maqsadni ko'zlagan holda puxta rejalashtirilishi lozim. Bu jarayonda o'qituvchi darsning ta'limiy va tarbiyaviy maqsadini belgilaydi.

2. Dars mavzusini qiziqarli, ilmiy faktlar bilan boyitish.

3. Dars mavzusining mohiyatini o'quvchilarning mustaqil fikrlab o'zlashtirishiga erishish. Agar o'quvchi muamoli vaziyatni o'zining hayotiy tajribasiga tayanib yechadigan bo'lsa, u nafaqat o'quvchi tafakkurini kuchaytiradi, balki uning xotirasida mustahkam saqlanib qolishiga ham sabab bo'ladi. Shu jarayonda qatnashadigan psixologik qonuniyatlardan yana biri-tafakkurni emotsional tomonini qamrab oladi. U ham bo'lsa, o'quvchi u muammoli vaziyatni o'zi mustaqil hal qilganda unda qiziqish, ya'ni o'z mehnatining mahsulini ko'rishdan qoniqish tuyg'usi paydo bo'ladi.

T.V.Kidyavtsev (T.V.Kidyavsev), I.Ya.Lerner (I.Ya.Lerner), A.M.Matyushkin (A.M.Matyushkin), M.I.Mahmutov singari adilkor muammoli vaziyatni psixologik o'rganish asosida hamda vaziyatdan chiqishga yo'naltirilgan qaror qabul qilish jarayoniga tayanib, ta'limning muammoli "tadqiqot" usulini taklif qilishdi. Mazkur ta'lim metodi o'quvchini "ilk kashfiyotchi", "tadqiqotchi" qiyofasiga keltiradi va muammoni o'zi hal qilishga undaydi. Bu yerda o'qituvchining roli muammoli vaziyatni rejali maqsadga yo'naltirilgan holda tashkil qilishda yotadi. Shuningdek, u o'quvchilar oldiga masalani qo'yadi va zarur hollarda yordam ko'rsatish bilan ham shug'ullanadi.

Bu usul bilimlarni egallash va tafakkurni rivojlantirish uchun qulay qulay usul hisoblanadi. Chunki bu vaziyatda o'quvchi qandaydir darajada qandaydir yangilikni o'zi kashf qiladi. Natijada o'quvchi o'quv jarayonida ijodiy va qiziqish bilan yondashadi. O'zlashtirilgan tadqiqotlar va pedagogik tajriba-bu ta'lim usulining samarati ekanligini isbotladi. Yana shuni isbotladiki, har qanday o'quvchining tafakkurida minimal darajada bo'lsada, ijodkorlik ekanligi mavjud ekan.

Psixologiya fanida turli-tuman usullarini shunday yaxlit tizimi tashkil chiqilganki, bu tizim yordamida pedagoglar o'quvchilarning o'quv faoliyatini muammoli vaziyatlarini mustaqil yechishga olibatda, ularda ijodiy tafakkurni rivojlantirishga erishdilar.

Shu o'rinda ta'kidlab o'tish joizki, muammoli ta'lim standart "Ma'lumot uzatish" ta'limi bilan ziddiyatga bormaydi. Aksincha, u qonuniy holda an'anaviy (standart) usulda uzatiladigan materialni o'quvchilarning qobiyatini faollashtiruvchi zaruriy vositaga aylantiradi. Shunday bo'lsada, biz quydagi muammoli ta'limni standart ta'lim qonuniy bilan qiyoslab ko'ramiz.

Standart ta'lim uslubida, birinchi navbatda, o'qituvchi "tayyor" bilimlarni uzatadi, o'quvchi esa ularni passiv holda o'zlashtiradi. Shunday bo'lgan o'zlashtirgan bilim xotirada mustahkamlanadi va amaliy holda amaliy o'quv topshiriqlarini yechish jarayonida qo'llaniladi. Shuning uchun ham bu usul bilimlarini o'zlashtirish asosida qo'llash uslubi deb ataladi.

Muammoli ta'lim esa an'anaviy (standart) ta'lim usulida shu tizimdan farq qiladiki, u o'quvchidan umuman ma'lum masalalarni

yechishni talab qilmaydi, bu asosiy talab emas. Farq shundaki, bu usul o'quvchilarga masalalarni yechish jarayoni ularning o'quv faoliyatida qanday o'rin tutishini tushuntirib beradi. Muammoli ta'limda ma'lum bir muammo pedagogik rahbarligida o'quvchi tomonidan mustaqil o'zlashtiriladi.

4. O'quv materialini o'quvchilar tomonidan sodda tarzda qabul qilishga, hayot bilan chambarchas bog'lashga erishish.

5. Mavzu mazmunida mos ta'lim metodlarini tanlash bu metodlar asosan, qisman izlanish hamda izlanish darajasida bo'lishi zarur. Ta'lim jarayoning doimiy ravishda qat'iy belgilangan va uzoq yillar davomida amal qilib, kelinayotgan vaqt davomida tashkil etilishi, mutaxassislik fani bo'yicha mavzularga har o'quv yilida takror murojaat qilinishi, o'quvchilar ta'limiy faoligi hamisha ham yuqori darajada bo'lavermasligi kabi holatlar hatto o'qituvchining o'zida ham darsda tayyorlashga nisbatan befarqlikni yuzaga keltiradi.

Iqtisodiy o'quvchilarni matematik fikrlashlarni taraqqiy ettirishda mustaqil fikrlashga o'rgatishda ularga turli misol, masalalarni turli usullar bilan yechishni o'rgatish yaxshi natijalar beradi. Ayniqsa, maktab dasturiga kiritilgan mavzular yoki o'quvchilarga tanish bo'lmagan yangi mavzular ularda yana ham katta qiziqish uyg'otadi. Bu esa o'quvchini o'z-o'zining mavzuga katta qiziqish bilan kirishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

6. Mavzu mazmuniga mos ta'lim vositalarni tanlash va ulardan ko'proq o'quvchilarning foydalanishiga erishishi.

7. O'quvchilarning bilim manbalari bilan mustaqil ishlashga o'rgatib borish. Bugungi kunda Respublikamizda "Ta'lim to'g'risida"gi qonun va "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi" asosida amalga oshirilgan ishlarni har tomonlama tahlil qilish va uni yanada takomillashtirish chora-tadbirlarni ishlab chiqish, ya'ni O'zbekistonda ta'limning zamon talablari darajasida yuqori bosqichga olib chiqishdir. Islohotlarning bosh maqsadi komil inson va malakaviy mutaxassis kadrlar tayyorlashdan iboratdir.

Ma'lumki o'quvchi har tomonlama mukamal shaxs sifatida shakllanishi hamda ma'lum bir yo'nalishda yuqori darajadagi kasbiy bilim malakaga ega bo'lishi ta'lim jarayoni bilan chambarchas bog'liq. Ta'lim mazmuni o'z navbatida, o'quv reja, o'quv dastur, o'quv predmetlarini o'z ichiga olib ta'limning asosiy tashkiliy shakli

dars orqali amalgam oshiriladi. Dars juda tarixiy davr mobaynida bugungi kungacha davom etib kelayotgan ta'lim jarayoni bo'lib, yildan yilga uning mazmuni va metodlari rivojlanib, sayqallanib kelmoqda. U shunday pedagogik jarayonki, jamiyat taraqqiyoti bilan hamroh ravishda mazmunan boyib takomillashib, har bir darsda o'quvchi nimanidir o'rganadi, qandaydir yangi bilimlarni o'zlashtiradi, hamda uning zaminida xohish-istak, qiziqish, ma'lum maqsad sari intilish paydo bo'ladi. Shuningdek, dars o'quvchini kelajak hayotga tayyorlaydi, ya'ni o'quvchi darsning ishtirokchisi sifatida tarbiyalanadi, ma'naviy rivojlanadi. Zero dars ma'lumdan omma tomoniga bilishdan yana bilishga intilish sari doimiy ravishda davomli ta'lim jarayonidir.

Darsning yana bir jihati- u ta'limning boshqa shakllari bo'lgan fan olimpiadalari, tanlovlar, sayohatlar, to'garaklar, turli tematik tashabbuslar va boshqa tadbirlar uchun asos sifatida xizmat qiladi.

8. O'quvchilarning dars mazmuniga mos ravishda milliy istiqlol mafkurasi, o'z tarixi, milliy urf-odatlari hamda boy madaniyatimiz bilan tanishishga o'rgatish.

9. Dars mavzusini boshqa o'quv fanlari bilan bog'liqligini ta'kidlash.

10. O'quvchilarni yaxlit ilmiy dunyo qarashni shakllantirish.

11. O'quvchilarda dars mavzusini mos ravishda iqtisodiy, ijtimoiy, ekologik madaniyatini tarkib topirish.

12. Darsda davlat ta'lim standartlariga o'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalariga qo'yilgan talablarni to'liq bajarishga erishish.

Zamonaviy darsni tashkil etish bilan bog'liq bu talablar mazmunidan shunday xulosa qilish mumkinki, maktab amaliyotda ham talabam o'rnatib qolgan standart darslarda ushbu talablarni bajarish imkoniyati yo'q.

Dars jarayonida o'qituvchi darsning ta'limiy va tarbiyaviy maqsadini belgilaydi. Dars jarayonida matematikani o'rganish usullari, uning metodik izchilligi va amaliy ishini qanday boshlash hamda qanday tugatish haqidagi ko'rgazmali materiallaridan foydalanilgan bo'lsin. Bulardan tashqari:

1. Har bir dars aniq g'oyaviy mafkuraviy tizimga ega bo'lishi, 2. O'quvchi o'zidan tarbiyaviy, maqsadda foydalanilgan bo'lsin.

2. Har bir dars ijtimoiy imkoniyatlarini hisobga olgan holda amaliyot bilan bog'lanishi, ko'rgazmali vositalar bilan jihozlanishi kerak. 3. Mashg'ulotlar o'ziga mos zamonaviy uslub, vosita va texnologiyalardan samarali foydalanilgan holda tashkil etilishi kerak.

4. Dars uchun ajratilgan soatlardan samaraviy foydalanish nazarda tutilishi lozim.

5. Dars jarayonida o'qituvchi va o'quvchi o'zaro faol munosabatda bo'lishi, mashg'ulotlarda esa o'quvchilarning shaxsiy xususiyatlarini hisobga olish.

6. Mashg'ulotlar davomida xalqimizning boy ma'naviy merosidan, ma'naviy qadriyatlaridan unumli foydalangan holda yurtimizdagi bo'layotgan ijobiy o'zgarishlardan o'quvchilarni boxabar qilish maqsadga muvofiqdir.

Xususan dars davomida keltiriladigan matematik tushunchaga qaysi olim asos solganligi va aynan o'sha olimning matematika fani rivojiga qo'shgan hissasi haqida qisqa, lo'nda ma'lumot berish o'quvchilarning matematika faniga bo'lgan qiziqishlarni orttiradi. Bunday ma'lumotlarni o'qituvchi darsga kirishdan oldin turli adaboyotlardan va internet manbalaridan shakllantirishi mumkin bo'ladi.

15.2-§. O'quv mashg'ulotlar uchun didaktik ishlanmalar tayyorlashga qo'yiladigan zamonaviy talablar

Shaxsda kreativ fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish uchun, eng avvalo, ularda tanqidiy fikrlash malakalarini shakllantirish talab etiladi. O'quv materiallarini talabalarga taqdim etishda savolning "Agarda ...?" deb qo'yilishi topshiriqlarni bajarish jarayonida ularning ham ob'ektiv, ham sub'ektiv fikrlash ko'nikmalarini samarali o'zlashtirishlarini ta'minlaydi. Ken Robinson ta'kidlaganidek, kreativlik talabalarida "nafaqat yangi g'oyalarni ilgari surishini taqozo etishi, balki o'quv masalalari bo'yicha qarorlar qabul qilish, tahlil etish ko'nikmalarini ham shakllantira olishi lozim. Kreativlik jarayoni boshlang'ich g'oyalarni ishlab chiqish, ularni tadqiq qilish va tahlil etish, zarur bo'lsa ulardan voz kechishni ham o'z ichiga oladi. Ayni o'rinda shuni ham aytib o'tish joizki, ta'lim jarayoniga

nisbatan kreativ yondashuv ta'lim olish, o'quv fanlari asoslarini o'zlashtirishga nisbatan qiziqishi susaygan talabalar bilan ishlash maqsadida emas, balki barcha talabalar bilan jonli, qiziqarli, jo'shqin muloqotga kirishish, ularni faollikka undash uchun qo'llaniladi. Qolaversa, kreativ xarakterga ega mashg'ulotlarni nafaqat san'at, madaniyat sohalarida yo'nalishtirilgan, shu bilan birga barcha istalgan soha (biznes, iqtisodiyot, huquq, pedagogika, psixologiya, qurilish, qishloq xo'jaligi, muhandislik, sanoat va b. sohalar) bo'yicha ta'lim olayotgan talabalar bilan ishlash jarayonida ham birdek samarali tashkil etish mumkin.

O'qituvchilar, shuningdek, ta'lim jarayoniga nisbatan kreativ yondashishda nafaqat o'quv fanlarini o'zlashtirishda yuqori natijalarga erishayotgan, kreativ fikrlashda ijobiy holatlarni qayd etayotgan talabalarga, balki ko'proq e'tiborni talab etadigan, ijodiy, kreativ fikrlash layoqatiga ega bo'lmagan ta'lim oluvchilarga ham birdek e'tiborni qaratishlari zarur. Ta'lim jarayonini tashkil etishda o'quv materiallarining maqsadga muvofiq, g'oyaviy mazmunga ega va sifatli tayyorlanishi muhim ahamiyatga ega. Oliy ta'lim muassasalarida tashkil etiladigan o'quv mashg'ulotlari uchun ikki turligi didaktik materiallar tayyorlanadi.

1. O'quv materiallari mohiyatini yorituvchi o'quv axborotlari majmuri (og'zaki bayon etiladigan va vizual namoyish etiladigan materiallar).

2. O'quv topshiriqlari mazmunini yorituvchi didaktik materiallar (og'zaki va yozma xarakterdagi o'quv topshiriqlari).

Pedagoglarning o'quv mashg'ulotlari uchun didaktik materiallarni tayyorlashda quyidagi zamonaviy talablarga muvofiq ish ko'rishlari kutilgan ta'limiy natijaning qo'lga kiritilishi uchun zarur sharoitni yaratib beradi:

- o'quv maqsadga yo'naltirilgan bo'lishi;
- talabalarining ehtiyoj va qiziqishlariga muvofiq tayyorlanishi;
- o'quv axborotlarining asoslanganligi;
- talabalarining o'quv-bilish faoliyatini - faollashtirish imkoniyatiga ega bo'lishi.

- talabalarni jufflikda, kichik guruhlarda faol ishlariga uchun qo'llanilishi;

- talabalarida mustaqil, ijodiy, tanqidiy va - kreativ fikrlash

qobiliyatlarini rivojlantirish;

- zamonaviy ahamiyat kasb etishi;
- estetik jihatdan sifatli bo'lishi;
- noaniq tushuncha va iboralardan holi bo'lishi;
- aniq natijani kafolatlay olishi;
- turli vaziyatlarda qo'llay olish imkoniyatiga egalik;
- mavjud BKMni mustahkamlashga xizmat qilishi va b.

O'quv mashg'ulotlari uchun didaktik materiallarni tayyorlashda pedagoglar o'quv manbalari (darslik, o'quv, metodik va o'quv-metodik qo'llanma, yo'riqnoma, tavsiyanoma, lug'at, ensiklopediya, atlas, ish daftari, xrestomatiya kabi bosma nashrlar, shuningdek, Internet materiallari, EATR kabi elektron axborot manbalaridan olingan ma'lumotlardan maqsadli, samarali foydalanishlari mumkin. Bu o'rinda olingan ma'lumotlarning ishonchliligi muhim. Shu sababli pedagoglar didaktik materiallarni tayyorlashda o'quv axborotlarining ishonchli ekanligiga e'tiborni qaratishlari zarur. Binobarin, ilmiy asosga ega dalillar bilan boyitilgan didaktik materiallar talabalarning umumiy va kasbiy rivojlanishini ta'minlashda o'ziga xos ahamiyat kasb etadi.

Demak, pedagoglarning o'quv dasturlari va o'quv manbalarini yaratishga nisbatan kreativ yondashuvlari talabalarning umumiy rivojlanishi hamda kasbiy shakllanishida muhim ahamiyat kasb etadi. Ta'lim jarayonining muvaffaqiyati pedagog tomonidan taqdim etilayotgan o'quv materiallarining qay darajada sifatli tayyorlanishiga ham bog'liq. Shu sababli pedagoglar o'quv materiallarini tayyorlashga kreativ yondashishlari talab etiladi. Bunda ular o'quv materiallarini samarali shakllantirishda g'oyaviylik, ilmiylik, vizuallik, tizimlilik, o'quv axborotlarining izchil bayon etilishi, o'quv axborotlari o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik, talabalarning yosh xususiyatiga mosligi, amaliy ahamiyatga egalik, aniq maqsadga yo'naltirilganlik hamda estetik talablarga muvofiqlik kabi tamoyillarni inobatga olishi o'quv jarayonining sifatli, metodik jihatdan to'g'ri tashkil etilishini ta'minlaydi. moyillarni inobatga olishlari zarur. O'quv mashg'ulotlar uchun didaktik ishlanmalar tayyorlashda ham pedagoglar zamonaviy talablar.

Nazorat savollari:

1. O'quv dasturlarini yaratishga kreativ yondashuv o'zida nimani ifodalaydi?
2. O'quv manbalarini yaratishga kreativ yondashishda nimalarga e'tibor qaratish lozim?
3. O'quv materiallarini kreativ yondashuv asosida tayyorlash qanday ahamiyatga ega deb o'ylaysiz?
4. O'quv materiallarini kreativ yondashuv asosida samarali tayyorlashda qanday tamoyillar inobatga olinadi?
5. O'quv mashg'ulotlar uchun didaktik ishlanmalar tayyorlashga qo'yiladigan zamonaviy talablar nimalarda iborat?

16-MODUL. MAMLAKATIMIZDA KREATIV PEDAGOGIKAGA OID ILMIY IZLANISHLAR

16.1-§. Shaxsning kreativlik sifatlarga egalik darajasini tashxislash va baholash muammolariga oid izlanishlar

Hozirgi kunda dunyo pedagogik ta'lim sohasini takomillashtirishga doir ustuvor yo'nalishlar belgilab bergan bo'lib, jumladan ijodkor yoshlarni tayyorlashning mazmun va ilmiy-metodik bazasini rivojlantirish, o'quv-tarbiyaviy jarayon muammolarining nostandart pedagogik yechimlarini topish, o'quv materallarini o'zlashtirishga bo'lgan motivatsiya asosida ta'lim sifatini oshirish bo'yicha qator ilmiy tadqiqot ishlari amalga oshirilmoqda. Demak, kreativ tafakkurni shakllantirish va rivojlantirish uchun katta imkoniyatga ega bo'lgan texnologik ta'lim jarayoniga o'quvchilarni kreativ yondashuv asosida tayyorlash muhim ilmiy ahamiyat kasb etadi.

Respublikamizda amalga oshirilayotgan ilmiy pedagogik va metodik tadqiqotlar doirasida o'quvchilarda kreativlik sifatlarini rivojlantirish orqali texnologik ta'lim samarasini oshirish imkoniyatlari yaratilgan bo'lib, bu borada kreativ yondashuv va innovatsion tafakkurni shakllantirish muhim mezon vazifasini bajaradi. O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasida "Uzluksiz ta'lim tizimini yanada takomillashtirish, sifatli ta'lim xizmatlari imkoniyatlarini oshirish, mehnat bozorining zamonaviy ehtiyojlariga mos yuqori malakali kadrlar tayyorlash siyosatini davom ettirish" bo'yicha ustuvor vazifalar belgilangan. Bu esa innovatsion ta'lim muhitida o'quvchilarda kreativlik sifatlarini rivojlantirish texnologiyalarini takomillashtirish zaruratini yuzaga keltirmoqda.

Sh.S.Sharipov, G.N.Ibragimova, O'.Q.Tolipov, M.Usmombayeva, Z.T.Radjabova, Z.T.Raximov, F.T.Ehsanova, A.Madaliev kabilarning tadqiqotlarida o'quvchi va talabalarda kreativlik sifatlarini rivojlantirish, maktabdan tashqari, umumiy o'rta, shu jumladan, boshlang'ich ta'lim, oliy ta'lim tizimida o'quvchi hamda talabalarda kreativlik sifatlarini rivojlantirishning o'ziga xos jihatlari, ushbu jarayonda mahalliy hamda xorijiy davlatlarning

o'qitish tajribalaridan foydalanish, shaxsning kreativlik sifatlarga egalik darajasini tashxislash va baholash muammolari o'rganilgan.

MDH davlatlarida T.F.Bashina, D.B.Bogoyavlenskiy, O.V.Butsik, T.I.Vinogradova (Gritsay), A.G.Gersov, V.M.Golubova, V.N.Drujinin, I.A.Krasilo, I.A.Malaxova, T.S.Mamontova, Ye.L.Soldatova, I.A.Susokolova, Y.Tunik ilmiy izlanuvchilar tomonidan turli yoshdagi shaxslarda kreativlikni rivojlantirish, uning o'ziga xos jihatlari, "Texnologiya" ta'limi mazmuni, "Texnologiya" ta'limining o'quvchilarda kreativlik sifatlarini rivojlantirishdagi didaktik imkoniyatlarini yorituvchi tadqiqotlar olib borilgan.

Joy Pol Gifford (Joy Paul Guildford), Patti Drepaen (Patti Drapeau), Yelena Grigorenko (Elena Grigorenko), Ellis Pol Torrens (Ellis Pol Torrance), Silvano Arieti (Silvano Arieti), Simpson Rey Mejini (Simpson Ray Magini), Robert J. Shternberg (Robert J. Sternberg) kabi xorijlik tadqiqotchilar tomonidan "kreativlik" tushunchasining mohiyati, kreativlik sifatlari, shaxsda kreativlik sifatlarini shakllantirish (rivojlantirish), mazkur jarayonning bosqichlari va modellari, shaxsda kreativlik sifatlarining shakllanganlik hamda rivojlanish darajasini tashxislash masalalari tadqiq qilinib, shaxs kreativligi modellari ishlab chiqilgan.

O'quvchining professional kompetentligi kreativlik bilan bog'liq.

Kreativlik - kasbda ishlash usuli, yangi pedagogik borliqni yaratish istagi va ko'nikmasi.

Professional-kompetent pedagog refleksiyaga qodir bo'lishi kerak.

Refleksiya - fikrlashning alohida usuli. U pedagogik jarayonga bunda o'z shaxsiga muayyan kasb egasi sifatida chetdan nazar tashlab ko'rib turgan holatda tutadi.

Refleksiya kreativ yondashuv - shaxsga yo'naltirilgan o'qitishni maktabga oshirishga imkoniyat yaratadi.

16.1.4 Kreativ faoliyat, ijodkorlik sifatlari va shaxs xislatlarini shakllantirishga oid izlanishlar

Yuliy pedagoglar va psixologlar: D.Gilrord, YE.Torrans, R.Torrensen, R.Shternberg, M.Vollax, Rossiyalik olimlar V.Dashlova,

P.Gal'perin, V.Kalnikova, D.Bogoyavlenskiy, T.Kulikova va boshqalar tomonidan kreativ fikrlash nazariy jihatdan asoslangan bo'lsada, bugungi kunda kreativ faoliyatni rivojlantirish metodikalarini ishlab chiqishda yo'naltirilgan tadqiqotlar davom etmoqda.

D.B.Bogoyavlenskaya fikricha kreativ ish - muammoli vaziyatni hal qilishga qaratilgan faoliyatdir.

Kreativ faollik deganda hodisalar, jarayonlar, ob'ektlar ahamiyatini tushungan holda, qiyinchiliklarni yoki muammoni yengishga intilish tushuniladi. Ya'ni shaxsning kasbiy faoliyati bo'yicha yangi yechimlarni izlash va topish hamda natijalaridan qoniqish tushuniladi. Kreativ faollikni shakllantirish va rivojlantirish - bosqichmabosqich hal qilinadigan muammodir. Shaxs faolligi turli, ya'ni o'quv ilmiy ishlab chiqarish, kreativ faoliyatlar ta'sirida shakllanadi va rivojlantiriladi.

Psixolog olim S.L.Rubinshteynning fikricha, kreativ faoliyat jarayonida kishida asta-sekin ishning qaysi joyini, nimani o'zgartirish, yaxshilash, takomillashtirish masalasini o'ylash tamoyili vujudga keladi. Natijada mavjud bilimlarni taqqoslash, kuzatish va ijod jarayonida kelib chiqadigan vazifalarga muvofiqlashtirish, mo'ljallangan yechim umumiy tuzilishini fikran tasavvur etish zarurati tug'iladi.

Bu esa, o'z navbatida, xayolning inson miyasining faol ishlashi bilan topilgan yechimlarni hisoblashlarda, chizmalarda, eskizlarni yaratishda, buyumlarni bezash va hokazolarda aniq ifodalashni talab qiladigan o'ziga xos aqliy ish bilan bog'liqdir. Kreativ mehnat jarayonida faqat qandaydir buyum yoki yangi narsa yaratilib qolinmay, balki shaxsning o'zi kiritgan original xususiyatlari ham yaqqol namoyon bo'ladi.

Shunga ko'ra, kreativ faoliyat, ijodkorlik sifatlari va shaxs xislatlarini shakllantirishning muhim omili hisoblanadi. Barcha sohada ijod ish natijasining farqli belgilari, uning yangiligi va ijtimoiy ahamiyatga molikligidir. Pedagogik entsiklopediyada o'quvchilarning texnik ijodkorligi foydali va muhim yangilik belgilariga ega bo'lgan texnik ob'ektlar yaratiladigan faoliyat turidir», deb ta'riflanadi.

Q.Abdullaevaning fikricha texnik ijodkorlikka individual yondashish ta'limning eng muhim printsiplaridan birini amalga oshirish, yuqori darajadagi qiyin kreativ faoliyatga doir qobiliyatni

rivojlantirish imkonini beradi. Binobarin, ana shunday yondashishda o'quvchining ma'naviy kuchi namoyon bo'ladi, mustaqil kreativ ishda qatnashadigan barcha o'quvchilarning, shu jumladan, eng ko'ch o'quvchilarning ham bilim ham hunarni puxta egallashi uchun hammaqiy sharoit vujudga keladi.

El.Pidkasistiy o'quvchining kelajakda butun mehnat faoliyati davomida kasbiy mahoratini o'zi oshirib borishga, mustaqil va kreativ yondashgan holda muammolarni yechishga o'rgatishdan iborat bo'lishi kerak. Agar hozirgi ta'limni tahlil qiladigan bo'lsak bugungi kunda o'qituvchining vazifasida an'anaviy qarash hali ham mavjud.

Bunda o'qituvchining vazifasi o'quvchilarga muayyan fan bo'yicha bilim va ko'nikmalarini berish deb tushuniladi. Bunday qarashga asosan o'quvchiga bilimni "qachon" va "qanday" qilib berish bo'yicha o'qituvchi qaror qabul qiladi va auditoriyada kechadigan barcha jarayonlarning yagona diktatori hisoblanadi. O'qituvchi ta'lim jarayonini tasdiqlangan o'quv rejasiga muvofiqligini ta'minlash maqsadidagi auditoriyada kechadigan jarayonlarni nazorat qila olishi mumkin va lozim. Ammo o'qituvchi o'quvchilarning xayollari va qalbilarida kechadigan jarayonlarni nazorat qila olmaydi.

Shunday qilib, o'qituvchi azaldan bilimlar "Egasi" hisoblangan. Agar o'qituvchilikning kelib chiqish tarixiga nazar solsak, bunda biz ushbu kasbni, aniqrog'i o'qituvchi rolining ildizi hisoblangan kitoblarning yozilishi va ko'paytirishi endigina rivojlangan davrlarga tegishli bo'lgan ko'ramiz.

16.19. Kreativ fikrlashni rivojlantirishga oid izlanishlar

O'tmishda kitoblari kam uchraydigan va noyob bo'lganligi sababli, atabdan faqatgina kishilarning tor doirasi foydalangan. Ushbu kitoblari ziyoli bo'lib, o'qishni bilganlar, kitoblardan o'qiganlarini esa to'ldirishga aytib berganlar. Avvalgi davrdagi ularning tinglovchilari ushbu mavzuni tanlash imkoniyati bo'lmagan, so'zamlar aytgan kitoblarni eshitaverganlar, shu sababli ushbu ziyoli insonlarni barcha bilimlarning "Egasi" va "Bilag'oni" deb qabul qilganlar.

Kunimizda pedagoglar va olimlarning insonning qanday qilib ilm

o'rganishi haqida ko'pgina turli xil nazariyalar, qarashlari mavjud. Ammo tadqiqotlarning ko'rsatishicha, ta'lim olish jarayoniga muvofiqlashtirilgan holda bir xil yondashib bo'lmaydi, chunki o'rganish jarayoni har bir inson uchun individualdir.

Shuningdek, ta'lim jarayoni ko'p omillarga, ya'ni ob-havo sharoiti, o'qituvchiga bo'lgan shaxsiy munosabat, o'qishdan tashqari ishlar bilan bandligi, oilaviy sharoit, jismoniy holatlarga bog'liq bo'lib ularning barchasi intellektual bilimlar o'quvchining darslarda va darsdan tashqarida faolligi, o'qishga bo'lgan ishtiyoqi, o'zlashtirish darajasiga ta'sir qilishi mumkin.

N. Muslimov va Sh. Sharipovlar fikricha o'quvchilarda kreativ fikrlashni rivojlantirish uchun ularning har biriga alohida individual yondashish lozim. Kreativ fikrlashni rivojlantirishning eng muhim usullaridan biri o'quvchilarni turli darajadagi muammoli savollarni yoki topshiriqlarni yechishga jalb etish, ularning yechimlarini mustaqil izlab topishga o'rgatishdan iboratdir.

Amaliyotda kreativ fikrlashni rivojlantirish jarayonida muammoli savollar yoki topshiriqlardan foydalanish mumkin. Kreativ fikrlash insonning tevarak-atrofdagi bo'layotgan jarayonlar, voqea va hodisalarga bo'lgan munosabatida turli muammolarni har xil usullar yordamida hal eta olishda namoyon bo'ladi. Faqat faqat oid formula, teorema, hamda ta'riflarni eslab qolish bilan kreativ qobiliyatini shakllantirib bo'lmaydi. Kreativ fikrlashni rivojlantirish har bir o'quvchiga alohida yondashish orqali amalga oshiriluvchi jarayondir.

U. Sodiqov fikriga ko'ra kreativ fikrlashni rivojlantirishning eng muhim usullaridan biri o'quvchilarni turli darajadagi quyidagi noan'anaviy masalalarni yechishga jalb etish, betakror va o'ziga xos yechimlarni izlab topishga o'rgatishdan iboratdir:

- dastlabki ma'lumotlar yetarli bo'lmagan masalalar;
- ortiqcha ma'lumot bilan berilgan masalalar;
- qarama-qarshi yoki xato ma'lumotlar bilan berilgan masalalar;
- savollari noaniq qo'yilgan masalalar;
- yechim vaqti cheklangan masalalar.

Noan'anaviy masalalarning bunday turli darajalar bo'yicha guruhlanishida o'quvchilarning psixologik va kreativ ishlari qobiliyatlarining inobatga olishni nazarda tutadi. Psixolog olimlar fikriga

ko'ra o'quvchi u yoki bu muammoni nazariy va amaliy bilimlariga asoslanib o'rgansa, o'rganilayotgan muammoning 70-80 foizi uzoq vaqt uning xotirasida saqlanib qoladi.

O. Oq'ypinov tadqiqot ishlarida o'quvchilarning mustaqil va kreativ fikrlash qobiliyatlarini aniqlash uchun umumiy o'quv materialidan muhimlarini ajratib olish mahoratini yuqori, o'rta hamda quyi darajalarga ajratiladi va ularga quyidagicha tavsiflab beriladi:

Yuqori daraja - o'rganilayotgan materialning muhim xususiyatini aniq va tez ajratib oladi.

O'rta daraja - o'qigan materialdagi muhim xususiyatlarini aniqlashni asosan bajara oladi, shu bilan birga bir qancha xatolarga ega bo'laydi.

Quyi daraja - materialning muhim xususiyatlarini odatda gapira olmaydi. Uning fikricha, ushbu darajalar orqali o'quvchilarning mustaqil va kreativ ishlash faoliyatini rivojlantirish uchun ularning har biriga individual yondashuvni talab etadi.

Har tomonlama barkamol shaxsni shakllantirishning yetakchi omillaridan biri, o'quvchilarning umumkasbiy va maxsus faoliyatidagi biror mahsulotni tayyorlashdagi texnologik faoliyatidir. Bunda texnik fanlar bo'yicha olingan nazariy bilimlarni mustaqil o'rta daraja amalda ongli qo'llaniladi va mahsulotlarni tayyorlashda amaliy hodisani topadi. Shu tariqa, o'quvchilar faoliyatida jismoniy hamda aqliy mehnatni birlashtirish orqali ularda kreativ qobiliyat rivojlantirib boriladi. Pedagogik adabiyotlar va ilmiy tadqiqotlarda "O'quv topshirig'i", "Kreativ topshiriq" yoki "Masala" tushunchasi keng foydalanilgan.

U. P. Podkorniyning ta'kidlashicha, o'quvchilarda bilimlarni o'rnatib olish qobiliyati muammoli topshiriqlar yechimini mustaqil izlab topish orqali mustaqil bajarishda shakllanadi.

U. I. Rubinshteyn topshiriq tushunchasini tahlil qilar ekan, motiv, maqsad, sharoit kategoriyalarini tahlil qiladi: motiv - o'quvchi bilan o'quv topshirig'i o'rtasidagi munosabatni yuzaga chiqaradi, o'quvchilarni maqsadga yetaklaydi, hatti-harakatlarni boshqarib boradi.

O'quv topshiriqlarni bajara olish malakasi shaxsning ongi va fikrlash qobiliyatini ko'rsatuvchi malakasidir. O'quv topshiriqlarini

hal etish natijasida o'quvchi bo'lajak kasbiy faoliyat muammolarini yechish usullarini egallaydi. "Insonning ongli faoliyati topshiriqlarni bajarishdir. Topshiriqda berilgan munosabat, maqsad, shart-sharoitga ko'ra topshiriq qabul qilinadi, yechiladi".

A.N.Leont'ev topshiriq tushunchasiga quyidagicha ta'rif bergan: "Topshiriq - bu ma'lum shart asosida berilgan maqsaddir".

Ya.A.Ponomaryov "Topshiriq" tushunchasini sharhlashda "Topshiriqli holat" kategoriyasini asoslagan. U sub'ektni-topshiriqni bajaruvchi, intellektni "Topshiriqli holat" kontekstida tahlil qilgan. "Sub'ekt va ob'ektning mavjudligidan topshiriqli holat paydo bo'ladi. Shu bilan birga shu holatning murakkabligidan sub'ekt o'z bilimlarini to'ldiradi, takomillashtiradi, rivojlantiradi".

L.M.Fridman topshiriqqa quyidagicha ta'rif beradi: "Muammoli holatning yozuv shaklidagi modelini topshiriq deb tushunadi". "Ta'limga tadbiiq qilinadigan topshiriqlarni 2 guruhga ajratib o'rganamiz. Bajarish usuli o'quvchilarga ma'lum bo'lgan topshiriqlar. Bunday topshiriqlarni mashqdeb qaraymiz. Bajarish usuli o'quvchilarga noma'lum bo'lgan topshiriqlar. Bunday topshiriqlarni muammoli topshiriqlar deb tushunamiz". O'quv topshiriqlar to'plami - bu o'qituvchi yordamida o'quvchi tomonidan mustaqil hal etiluvchi asosiy vazifalarni aks ettiradi.

O.Roziqov o'quv topshirig'iga quyidagicha ta'rif bergan. "O'quv topshirig'i - bu o'qitish va o'qish ehtiyojiga ko'ra o'quv materialining o'zgartirilgan shakli".

N.Muslimovning fikricha, mustaqil bilim olishni ta'minlashga imkon beradigan topshiriqlar tushuncha, sabab va qadriyatli yo'nalishlarni o'zlashtirishi past darajali hamda qoniqarsiz bo'lgan talabalar uchun qulay sharoitni yaratishni ko'zda tutadi. Birgina muvaffaqiyatni his etish ham o'quvchini mustaqil bilim olishga undovchi psixologik holatni yuzaga keltiradi. Bizning fikrimizcha, o'quv topshiriqlarni bajarish orqali mustaqil bilim olishga o'tish uchun katta imkoniyatlar yaratiladi. Savol va topshiriqlar ustidan ishlash o'quvchilardan kreativ faoliyatni, badiiy estetik tafakkur hamda tashabbuskorlikni talab qiladi. O'quvchi darslikdagi savol-topshiriqlar ustida ishlaganda ozmi-ko'pmi mehnat qiladi, izlanadi, o'z ehtiyojiga javob topadi. Demak, mehnat bilan topilgan bilim, o'zlashtirilgan malaka va ko'nikmalar asta-sekin o'z-o'zidan

insonning qalbiga, ongiga abadiy muhrlanib qoladigan ilmiy, hayotiy dunyoqarash va yuksak ahloqiy fazilatlarini tarkib toptiradi.

O'quvchilarning u yoki bu amaliy topshiriqni tez va yuqori sifatda bajarishga qiziqish bilan intilishi uchun ularning ratsionalizatorlik faoliyatini sermehnat jarayonlarni qisqartiruvchi hamda mehnat samaradorligini oshiruvchi turli xil moslamalarni yaratishga yo'naltirish muhimdir. O'quvchining mustaqil o'quv faoliyatiga nisbatan o'qituvchi tomonidan muayyan talablarning qo'yilishi ularning mazmunini boyitadi.

O'quv topshiriqlar oldin o'zlashtirilgan bilimlarga tayangan holda berilishi kerak. Kreativ topshiriqlar tarkibiga kreativ mashq, kreativ mustaqil ish, turli didaktik o'yinlar kiradi. Agar kreativ mashq vositasida o'rganilgan bilimlar yangi o'quv holatlariga tatbiq qilinadi, kreativ mustaqil ish dalillardan yangi xulosalar chiqarish hamda yangicha faoliyat usullarini faoliyatda qo'llash bilan ajralib turadi.

O'quv topshiriqlarini bajarish jarayonida o'quvchilarda tashkiliy topshiriq faoliyatini mustaqil tashkil etish mazmunli-jarayonli topshiriq faoliyatining mazmuni va mohiyatini bilish hamda bu faoliyatni samarali amalga oshirishni belgilovchi shaxsiy sifatlarni (rivojlantirish), o'zo'zini baholash kabi ko'nikmalarning shakllanishi mustaqil bilim olishi jarayonida muhim ahamiyat kasb etadi.

O'quv topshirig'i mustaqil bilim olishning tashkiliy shakli sifatida belgilanadi va unga asoslanib, o'quv topshiriqlar tizimiga o'qituvchi talablar ishlab chiqiladi. O'qituvchi o'rganilayotgan hodisa yoki jarayonlarning o'zaro zid xususiyatlarini aks ettirish uchun muammoli vaziyatdan foydalanilsa, u holda ob'ektiv muammo o'quv muammosiga aylanadi. O'quvchilar uchun tushunarli bo'lgan muammo o'quv topshirig'i sifatida berilishi lozim.

Mustaqil va kreativ ishlash uchun o'quv topshiriqlarini ishlab chiqilishi quyidagi qoidalarga rioya etilishi tavsiya etiladi:

Topshiriqlar haqiqiy vaziyatlar bilan bog'liq muammolarga qaratilishi kerak;

O'quv topshirig'idagi muammoni hal etishda o'quvchilar aqliy va badiiy to'ltiruvchi yordamida rivojlantirishni ko'zda tutadi;

Topshiriqlar mazmunida aks ettirilgan hodisalar va jarayonlar muammoni muhim bog'liqlik ko'rsatilishi kerak;

-topshiriqlar yechimini aniqlash va o'quvchilar ongida hodisalar yoki jarayonlar o'rtasida bog'liqlikni mustahkamlash imkoniyatlarini nazarda tutilishi lozim;

-topshiriqlarni bajarish jarayonida o'quvchi oddiy tushunchalardan u hali o'zlashtirilmagan yanada murakkabroq tushunchani keltirib chiqarish imkonini berishi lozim;

- topshiriqni bajarish jarayonida oddiy tushunchalar o'quvchiga ma'lum bo'l-magan tushunchalar bilan o'zaro tahlil qilinadi;

- topshiriqni bajarishda o'quvchi tushunchalarning shakli va mazmunini o'zgartirmasdan hamda o'zgartirib, ularni qayta ishlab chiqadi;

- kreativ fikrlash asosida yangi bilimlar shakllanadi.

O'quvchilarning o'quv-topshiriqlarini bajarish jarayonida dastlabki amallarni bajarish o'qituvchi tomonidan doimiy nazorat qilib boriladi. Topshiriq yechimlarini tahlil qilish natijasida o'quvchi o'quv topshiriqlarini bajarishning umumiy usullarini o'zlashtiradi. O'quv topshiriqlari murakkablashtirib borilishi kerak. Kreativ va izlanish xususiyatiga ega bo'lgan iqtidorli o'quvchilar murakkab topshiriqlarni bajarishlari, kamroq tayyorgarlikka ega bo'lgan o'quvchilar topshiriqlarni bajarishlariga qaramasdan, ularga topshiriq yechimini topishi guruh bilan birga ishlashga imkon beradi. O'quvchilarning mustaqil va kreativ fikrlash mahoratlarini quyidagi 3 ta darajaga ajratish mumkin:

1.O'quvchi muammoni yechish, topshiriqlarni bajarish yo'llarini o'zi izlaydi, mustaqil fikrlab, mulohaza yuritadi.

2.O'quvchi berilgan topshiriq yoki vazifani mustaqil bajaradi, ammo kreativ yondosholmaydi. Mustaqil holda topshiriqni bajarishda muammolarni hal etadi, ammo natija qanchalik darajada to'g'riligini kuzatmaydi. Berilgan topshiriq yoki muammoli masalaga o'xshashlarini tuza oladi.

3.Muammoning tayyor yechimlaridan foydalanishga intiladi. Muammoni yechishda qiyinchilikka duch kelishi bilan yordam so'raydi. Muammoli masalani yoki topshiriqni mustaqil yechishda qobiliyati yetmaydi. Uzlaksiz ta'lim tizimida axborot texnologiyalari bilan zamonaviy pedagogik texnologiyani birgalikda ta'lim jarayoniga tatbiq etish o'qitish jarayonida juda yaxshi samara beradi.

Ta'lim sifatini boshqarish asosan informatsion texnologiyalar

asosida o'qitish jarayonini tashkil etish va samarali pedagogik faoliyat uchun sharoitlar yaratishga yo'naltirish kerak. Informatsion texnologiyalarni qo'llash sharoitida o'qituvchi faoliyati o'zgaradi. Bu esa o'qituvchining yangi pedagogik muhitda yangi o'qitish vositalarini qo'llab, o'quvchilarga tayyor bilimlarni berish emas, balki ularga yangi bilimlarni mustaqil izlash va topish ko'nikmalarini shakllantirishdan iboratdir. Komp'yuter texnikasining qo'llanilishi an'anaviy o'qitish falsafasini o'zgartiradi, ya'ni o'quv jarayonida 3 chi ishtirokchi, komp'yuter ishtirok etadi.

An'anaviy o'qitish texnologiyasiga o'rgangan pedagoglar komp'yuterli o'qitishning ahamiyati va afzalliklarini ham sezmayaptilar. Ular uchun ta'lim jarayonida komp'yuterlar paydo bo'lishi qiyinchilik tug'dirayapti. Shuning uchun ham komp'yuterli o'qitish texnologiyalarini qo'llash uchun birinchi navbatda pedagog o'qituvchilarning komp'yuter bilan ishlash malakalarini oshirish, ularda informatsion madaniyatni shakllantirishni talab etadi.

Ta'limda mul'timediadan foydalanish - bu informatikaning dasturiy va texnikaviy vositalari asosida audio, video, matn, grafika hamda animatsiya (ob'ektlarning fazodagi harakati) effektlari asosida o'quv materiallarini o'quvchilarga yetkazib berishning mujassamlangan holdagi ko'rinishidir. Mul'timedia - tasvir va matnni o'ziga olish, saqlash hamda namoyish etish vazifasini bajaradi. Fanlarni elektron darslik vositasida o'qitishda "Ish o'yinlari" texnologik jarayonning buni alohida faoliyat usuli modeli sifatida namoyon bo'ladi.

O'quvchiga bir texnologik jarayonning parametri beriladi, u yuqoridagi parametrlarda texnologik jarayon bajarish uchun ikkanda tasvirlangan bir nechta mashina yoki apparatlardan birini tanlashi kerak. Dastur hisoblashda hisoblashlarni grafik ko'rinishni, muammoni kiritishni bajarishni ta'minlashi kerak. Dastur o'qituvchining noto'g'ri javobida boshqa parametrlarni kiritishni topshiriq paytidan bajarishni ta'minlash kerak.

Dengiz, zamonaviy informatsion va o'qitish texnologiyalari bo'yida qo'llandanda ta'lim samaradorligini oshirishga maksimal erishish mumkin. Shu o'rinda shuni ta'kidlash joizki zamonaviy ta'lim sharoitida elektron ta'lim resurslaridan foydalanish muhim ahamiyatga ega. Elektron ta'lim resurslari (elektron darslik, elektron o'quv qo'llanma, mul'timedialar, vositalar, elektron

ma'lumotnomalar va hokazo) bilan ta'lim jarayonini ta'minlash orqali komp'yuterli o'qitish texnologiyalari hamda mustaqil ta'limni to'la amalga oshirish mumkin. Elektron o'quv adabiyoti - mul'timedia texnologiyalariga asoslangan matn, audio, video ma'lumotlari bilan boyitilgan ma'lumotlarni tanlash, tasvirlash, saqlash, ma'lum bir sohani yoritishda bilimlarni interaktiv usulda taqdim etish va nazorat qilish imkoniyatlariga ega bo'lgan manbadir.

Odatda kreativlik bolalarning faoliyatida tez-tez ko'zga tashlansada, biroq, bu holat bolalarning kelgusida kreativ yutuqlarni qo'lga kiritishlarini kafolatlamaydi. Faqatgina ular tomonidan u yoki bu kreativ ko'nikma, malakalarni o'zlashtirishlari zarur degan ehtimolni ifodalaydi.

Tadqiqotchi N.Fayzullaeva pedagogik tafakkurga ega bo'lish uchun talabalar pedagogika oid bilimlarni puxta o'rganish asosida quyidagi ko'nikma, malakalarni o'zlashtira olishlari zarur deb hisoblaydi:

- pedagogikaning asosiy g'oyalari, kontseptsiyalari, qonuniyatlarini va pedagogik hodisalarning rivojlanish qonuniyatlarini bilish;
- pedagogikaning eng muhim nazariy g'oyalari, asosiy kategoriyalari va tushunchalarini bilish;
- asosiy pedagogik faktlarni bilish;
- ta'lim va tarbiyaning umumiy uslubi haqidagi amaliy bilimlarni egallash.

Nazorat savollari:

1. Shaxsning kreativlik sifatlarga egalik darajasini respublikamiz tadqiqotchilari qanday tashxislash va baholash muammolarini o'rgangan?
2. MDH davlatlari ilmiy izlanuvchilar tomonidan ta'limining o'quvchilarda kreativlik sifatlarini rivojlantirishdagi qanday tadqiqotlar olib borgan?
3. Xorijlik tadqiqotchilar tomonidan qanday tadqiqotlar olib borgan?
4. Kreativlik nima?
5. Professional - nima?
6. Refleksiya nima?

7. Ta'limga kreativ yondashuv nima?

8. Kreativ faoliyat, ijodkorlik sifatlari va shaxs xislatlarini shakllantirishga oid izlanishlar qanday tadqiqotlar o'rganilgan?

9. Xorijiy pedagoglar va psixologlar tomonidan kreativ faoliyatni rivojlantirish metodikalarini ishlab chiqishda qanday tadqiqotlar olib borilmoqda?

10. Kreativ faollik deganda nimani tushunasiz?

11. Kreativ faollikni shakllantirish va rivojlantirish nimani tushunasiz?

12. U.Sodiqov fikriga ko'ra kreativ fikrlashni rivojlantirishning eng muhim usullaridan biri o'quvchilarni turli darajadagi qanday qonun-anaviy masalalarni yechishga jalb etish, betakror va o'ziga xos yechimlarni izlab topishga o'rgatishdan iborat?

13. O.Qo'ysinov tadqiqot ishlarida o'quvchilarning mustaqil va kreativ fikrlash qobiliyatlarini aniqlash darajalarini qanday tavsiflab borgan?

17-MODUL. PEDAGOGLARNING KREATIVLIK SIFATLARINI EGALLASH YO'OLLARI

17.1-§. Pedagogning kreativ sifatlari

Zamonaviy dunyoning innovatsiyalariga moslashish, doimiy yangilanuvchi jamiyat hayotiga yosh avlodni tayyorlash va uni zamon talablariga muvofiq takomillashtirish jarayonlarida faol ishtirok etish qobiliyatini rivojlantirish oliy ta'lim muassasasi pedagogining muhim kasbiy vazifasi hisoblanadi. Kreativlik ta'lim jarayonini tashkillashtirishni o'zida mujassamlashtirib, kreativ ta'lim jarayonini qurish, ta'lim texnologiyalaridan ijodiy salohiyatni rivojlantirish, turli uslublar, bilim va ko'nikmalar muvozanatini rivojlantirishni o'z ichiga oladi. Kreativlikning mohiyati - intellekt insonning aqliy salohiyati bo'lsa, kreativlik ana shu aqliy salohiyatni maqsadga yo'naltirilgan tarzda erkin ishlata olish qobiliyati hisoblanadi.

Kreativlik atamasi Angliya-Amerika psixologiyasida 60-yillarda paydo bo'ldi. U individning yangi tushuncha yaratishi va yangi ko'nikmalar hosil qilish qobiliyati, xislatini bildiradi. J. Gilford kreativlikni tavsiflaydigan qator individual qobiliyatlarni ko'rsatadi:

- fikrni maqsadga muvofiq yo'llay olish;
- o'ziga xoslik (originallik);
- qiziquvchanlik;
- farazlar yaratish qobiliyati;
- xayol qila olish (fantaziya).

Mamlakatimizda inson, uning har tomonlama kamol topishi va farovonligi, manfaatlarini ro'yobga chiqarish sharoitlarini yaratish, ta'lim sifati va samaradorligini yangi bosqichga olib chiqish borasidagi izchil islohotlar natijasida interfaol o'qitish metodlari asosida talabalarining kreativlik qobiliyatlarini rivojlantirishni keng tatbiq etish imkoniyatlari yaratilmoqda. O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasida "Uzluksiz ta'lim tizimini yanada takomillashtirish, sifatlari ta'lim xizmatlari imkoniyatlarini oshirish, yosh avlodning ijodiy va intellektual salohiyatini qo'llab-quvvatlash va ro'yobga chiqarish" kabi ustuvor vazifalar belgilanib berilgan. Shunga muvofiq interfaol o'qitish

metodlari asosida talabalarining kreativlik qobiliyatlarini rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Shaxsda kreativlik sifatlarini rivojlantirish jarayonining umumiy mohiyatini to'laqonli anglash uchun dastlab "kreativlik" tushunchasining ma'noni tushunib olish talab etiladi.

"Kreativlik" tushunchasini quyidagicha sharhlash mumkin: Kreativlik (lot., ing. "create" - yaratish, "creative" - yaratuvchi, ijodkor) - individning yangi g'oyalarni ishlab chiqarishga tayyorlikni tavsiflovchi va mustaqil omil sifatida iqtidorlikning tarkibiga kiruvchi ijodiy qobiliyati.

A.X. Maslou kreativlikni 2 turga bo'ladi: iste'dodning kreativligi va shaxsning o'z-o'zini aktuallashtirish kreativligi.

Shaxsning o'z-o'zini aktuallashtirish kreativligi shaxs bilan uzviy bog'langanligi sababli biz unga kundalik hayotda va kasbiy faoliyatning ko'p sohalarida duch kelishimiz mumkin. A.X. Maslou kreativlikda o'z-o'zini aktuallashtirishning ikki darajasini keltirib o'tgan: birinchisi - "ixtiyorsiz kreativlik, bunda shaxs birdan aqliga kelish, ruhlaniş, qiyin kechinmalarga ega bo'ladi", ikkinchisi - ixtiyoriy, og'ir mehnat bilan bog'liq, uzluksiz ta'lim, kamolotga intiluvchanlik". A.X. Maslou kreativlikni inson tabiatining fundamental xarakteristikasi sifatida ko'radi, ya'ni barcha insonlardagi tug'ma qobiliyat, lekin hayoti davomida ma'lum qismaniy to'siqlar natijasida yo'qolib ketadi, deb hisoblaydi. T.A. Harisheva va Yu.A. Jigalovlar pedagogikada kreativlikni tizimli (ko'p bosqichli, ko'p o'lchamli) psixik (ruhiy) ta'lim sifatida talqin etib, unga faqatgina intellektual potentsialni emas, balki motivatsiya, ehtiyoj, estetik rivojlanish darajasi mavjudligi, kommunikativ parametrlari, kompetentligi va hokazolarni ham kiritadi. Shuningdek, kreativlikning mezonlari Dj.P. Gilforda, E.P. Torrans tomonidan belgilangan:

- ravonlik: ma'lum bir vaqt oralig'ida ko'plab fikrlarni ishlab chiqarish qobiliyati;
- o'ziga xosligi: aniq, taniqli, umume'tirof etilgan, oddiy to'g'ri qat'iy belgilanganidan farq qiluvchi g'ayrioddiy, nostandart g'oyalarni ishlab chiqarish qobiliyati;
- sezuvchanlik: g'ayrioddiy detallarga sezgirlik, qarama-qarshilik va turli xil noaniqliklar, tezda bir fikrdan ikkinchisiga o'tishga

tayyorlik;

– mo‘tadillik: g‘ayritabiiy kontekstda ishlashga tayyor bo‘lish, ramziy, birlashtiruvchi fikrlashga moyillik, oddiy va murakkab sharoitda ko‘rish qobiliyati;

– rivojlanish: paydo bo‘lgan g‘oyalarni batafsil ishlab chiqish, ularni sath va quyi tizimlarga aylantirish qobiliyati;

– to‘xtashga qarshilik: bir xillikka qarshilik ko‘rsatish, ya‘ni muammoni yechish jarayonida kelib tushayotgan turli informatsiyalar andozalariga qarshilik ko‘rsatish.

– noaniqlik: stimuldan mustaqil mantiqiy reaksiyagacha bo‘lgan qobiliyat; “nomlash”ning mavhumligi: shaxsning muammo mohiyatini tushunish qobiliyati, aslida, ahamiyatga ega bo‘lgan nomni tushunish va aksini aks ettirish qobiliyati (“nomlash” jarayoni mufassal shaklni, muammoning mohiyatini ko‘rish qobiliyatini, og‘zaki shaklga aylantirish qobiliyatini aks ettiradi);

– ko‘p vazifalilik: bir vaqtning o‘zida bir nechta loyihalarda ishlash qobiliyati;

– samaradorligi: mahsulotning yaroqliligi, ularning foydasi, mahsulotning maqsadli auditoriyasi tomonidan yangi, noyob, original bo‘lishi haqidagi idrok;

– mamnuniyat: kreativlikning natijasi.

Adabiyotlarni tahlil qilish shuni ko‘rsatadiki, shaxsning ijodiy salohiyati muammoga mustaqil qarash, qarama-qarshiliklar, tanqidiy fikrlash; har qanday muammolarni tahlil qilish qobiliyati, analitik fikrlash; ular uchun yechim topish qobiliyati; bilim olish, malaka va ta‘lim berish usullarini yangi holatga o‘tkazish imkoniyati; ilgari o‘rganilgan usullarni yangilarga birlashtira olish kabi ko‘nikmalarda namoyon bo‘lishi mumkin. Tafakkurning egiluvchanligi – jamiyatda qabul qilingan va an‘anaviy mavjud bo‘lgan, aslida, to‘g‘ri deb o‘ylangan shablon yo‘nalishlar va tamoyillarning zamonaviy taraqqiyot uchun javob bera olmay qolganligini anglash, yangi yo‘nalish va choralarni sezish, ularni tafakkur qila olish va shakllantira bilish, o‘z faoliyatini yangidan qura olish va masala yechiminining yangi yo‘nalishlariga o‘zini safarbar eta olishdir. Prognoz, bashorat qila olish esa o‘z sohasi rivojidagi istiqbol o‘zgarishlar mohiyati, kelib chiqish sabablari va yuzaga kelish muddatlarini tafakkur tahlili orqali oldindan anglash tafakkuri hisoblanadi. Masalan,

mehnat unumdorligining ko‘tarilishi va pasayishi, konyuktura yoki bozorning o‘zgarishi hamda mazkur o‘zgarishlarning sohaga bo‘lgan ta‘siri, narxlarining ko‘tarilishi, pasayishi va b. Ta‘lim oluvchilarda kreativlikni rivojlantirish ta‘lim mazmunini o‘zlashtirishda ta‘lim oluvchilarning bilim saviyasi, o‘zlashtirish darajasi, ta‘lim manbai, didaktik vazifalariga qarab, munosib ravishda o‘qitish jarayonini tashkil etishni talab qiladi. Bunda quyidagi pedagogik shart-sharoitlarga amal qilish lozimligi nazarda tutiladi:

– ta‘lim oluvchilarda kreativ faoliyatni egallash mayllarini qaror toptirish, bilish ehtiyojlarini shakllantirish va ta‘lim jarayonida mustaqillikni namoyon qilish muhitini ta‘minlash;

– ta‘lim oluvchilarda ijodiy fikrlash uchun qulay imkoniyat yaratish, ta‘lim oluvchilar tomonidan bayon qilingan turli-tuman fikrlar va g‘oyalarni bag‘rikenglik bilan qabul qilish hamda ularning o‘quv jarayonidagi faolligini ta‘minlash, har bir ta‘lim oluvchida qonun ijodiy fikrlashga qodirligi haqidagi ishonchni qaror toptirish, ularning ijodiy faolliklarini muntazam rag‘batlantirish; o‘quv jarayonini ta‘lim oluvchi shaxsning xususiyatlari, ehtiyojlari va intellektual salohiyatidan kelib chiqqan holda individuallashtirish;

– ta‘lim oluvchilarda individual, kichik guruhlar va jamoada ishlash ko‘nikmalarini shakllantirish, ularning ijodiy imkoniyatlarini kengaytirish, ularni muammolarni hal qilishda tayyor, standart yechimlar bilan birga nostandart yechimlar qabul qilishga undash; kreativ faoliyatni rivojlantirishning asosi bo‘lgan kognitiv bilimlarni amalda qayta ishlab chiqish va takomillashtirish imkonini beradigan interfaol mashg‘ulot shakllari va metodlarini tanlash va tatbiq etish va hokazo.

Tadqiqotchi G.Ibragimova interfaol o‘qitish jarayonida ta‘lim oluvchilarda kreativlikning rivojlantirish bosqichlarini quyidagicha ifodalab o‘tgan:

1. Reproduktiv-tavakkalchilik bosqichi. Bu bosqich ta‘lim oluvchilarda kreativ faoliyat, kreativ faollik va ijodkorlikka bo‘lgan moyillikni qaror toptirish, ta‘limdagi innovatsion texnologiyalarning mohiyatini anglash va yangi g‘oyalarning tug‘ilishi, shakllanishi bilan bog‘liqlanadi.

2. Ijodiy izlanish tadqiqotchilik bosqichi. Ta‘lim oluvchilardagi tafakkur, bilish, ijodiy faollik, nostandart tafakkur, bilish mustaqilligi,

improvizatsiya, yangilik yaratish ko'nikmalarining shakllanishi bilan belgilanadi.

3. Kreativlik, novatorlik bosqichi. Yaratilgan yangilikni amalda qo'llash, baholash, tahlil qilish, ommalashtirish va uni keng tatbiq etish hamda istiqbolga yo'naltirilgan strategik rejalarni tuzish bilan bog'liq jarayonlarni o'z ichiga oladi.

17.2-§. Kreativ pedagogning mavjud pedagogik muammolarni ijobiy hal qilishga bo'lgan tayyorgarligini tavsiflovchi qobiliyati

Ta'lim oluvchilardagi kreativlik qobiliyatlarini rivojlantirish jarayonida interfaol ta'lim jarayoni ahamiyatli sanaladi. Interfaol ta'lim – ta'lim oluvchining bilish faoliyatini faollashtirish ehtiyojlaridan kelib chiqib, o'quv jarayonini o'zaro hamkorlik asosida tashkil etilgan "subyekt-subyekt" munosabatlariga asoslangan o'qitish metodlari tizimidir. Bunda o'zaro harakat ta'lim oluvchilarning faollashuvi, guruh tajribasiga asoslanish, teskari aloqa o'rnatish kabi tamoyillarga tayanadi. Demak, interfaol o'qitish metodlari va texnologiyalari vositasida ta'lim oluvchilarda kreativlik qobiliyatlarini rivojlantirishning muhim sharti ta'lim jarayonida erkin-ijodiy muhitning yaratilishi, professor-o'qituvchilar, o'qituvchi va ta'lim oluvchilarning birgalikdagi munosabatlari va o'zaro hamkorlikdagi harakatiga asoslangan o'qitish jarayonini yo'lga qo'yishdan iborat.

Ta'lim oluvchilarda kreativlik qobiliyatlarini rivojlantiruvchi bir qator omillar mavjud bo'lib, quyida ayrimlarini keltirib o'tish mumkin:

– kreativ fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish, kreativ faollikni shakllantirish, o'quv jarayonida izlanuvchilik hamda muammoli tadqiqotchilik yo'nalishlarini kuchaytirish;

– ta'lim oluvchilarning muammolarni ijodiy yechish va yaratuvchilik faoliyatlarini rivojlantirish vaziyatlarini tashkil etish;

– ta'lim oluvchilarning kreativ faoliyat tajribasiga kasbiy zaruriyat va istiqboldagi kasbiy faoliyat mazmunining tarkibiy qismi sifatida yondashishlariga erishish;

– ta'lim oluvchilarning kasbiy ko'nikma va layoqatlarini

rivojlantirish jarayonini interfaol metodlar va texnologiyalar ustida ishlash asosida rivojlantirishga yo'naltirish, ularda mustaqil ijodiy faoliyat ko'rsatish, mustaqil bilim olish, o'z-o'zini tarbiyalash, o'z-o'zini bilish, o'z mavqeyiga ega bo'lish, ta'lim oluvchilarning mustaqil ishlash layoqatlarini faollashtirish, bu jarayonda ularning kreativ fikrlashlariga erishish;

– ta'lim oluvchilarning kreativ layoqatlarini namoyon qilishlari uchun qulay ijodiy hamkorlik muhitini vujudga keltirish kabilar.

Ta'lim oluvchilarda kreativlik qobiliyatlarini rivojlantirishda quyidagi ish shakllaridan foydalanish muhim ahamiyatga ega:

• ma'lumotlarni tahlil etish, tezkor qarorlar qabul qilish, ijodiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiluvchi treninglarni tashkil etish;

• tasavvurlarni va obrazli qarashlarni shakllantirishga yo'naltirilgan ijodiy mashqlar, topshiriqlarni bajarish;

• keyslar bilan ishlash;

• guruhiy ish shakllari va debatlarini tashkil etish;

• o'quv loyihalarini tayyorlash;

• portfoliolarni shakllantirish;

• kastinglar uyushtirish;

• to'garaklar faoliyatini yo'lga qo'yish va hokazo.

Ta'lim oluvchilardagi kreativlik qobiliyatlarining rivojlanganlik darajasini aniqlashning quyidagi mezonlari mavjud: kreativ faoliyatga nisbatan motivatsiyaning qaror topganligi; kreativ fikrlash ko'nikmalarining rivojlanganligi; kreativ sifatlarining shakllanganligi; amaliy kreativ faoliyat jarayonini tashkil etish; ixtisoslashgan kreativlikning shakllanganligi va boshqalar. Kreativlikni ijodga o'tirish, hayotga ijodiy yondashish, o'ziga doimiy tanqidiy nazar solish va tahlil etish deyish mumkin. Hozirgi zamon psixologiya va pedagogika lug'atlariga asoslanib, o'qituvchining kreativligi deb, uning fikrlaridagi, sezgilaridagi, muloqotdagi, alohida faoliyat birligidagi, ijodiy yondashish, bilish darajasi deb ta'riflash mumkin. O'qituvchining kreativligi, bu uning qat'iy, chegaralangan yoki sust chegaralangan sharoitlarda har xil original g'oyalarni izlab topish layoqatidir. Ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish quyidagi o'zaro bir-biriga bog'liq kreativlik tarkibiy komponentlarini ajratish imkonini beradi.

1. Intellektual (aqliy).
2. Axloqiy (o'z-o'zini boshqarish).
3. Motivatsion (maqsadli).
4. Emotsional (his-hayajonli).

Kreativ layoqat quyidagi o'zaro bir-biriga bog'liq bo'lgan qismlardan iborat bo'ladi:

1. Kreativ maqsad.
2. Ijodiy intilish.
3. Kreativ (ustanovka) qurish.
4. Kreativ yo'nalish.
5. Kreativ ifodali akt.
6. Kreativ o'z-o'zini boshqarish.
7. Kreativ faollik.
8. Kreativ intilishlar darajasi.

O'qituvchining kreativligi uning ijodiy faoliyatida paydo bo'ladi va rivojlanadi. Kreativlik o'qituvchining ijodiy faoliyatida ijodiy intilishi, ijodiy qobiliyati, kreativ maqsadi, yo'nalishi va o'zini boshqara olishida ko'rinadi va uni o'zining faolligi, o'zini-o'zi boshqara olishi bilan yetuk rivojlanayotgan, o'sayotgan shaxsga aylanayotganini bildiradi. Pedagogning kreativ kompetentligi uning umumiy xususiyati sifatida aks etadi. U kreativ faoliyatning dastlabki sharti va natijasi sanaladi. Mazkur sifat shaxsning o'z-o'zini namoyon qilish layoqatiga egalikni va tayyorlikni ifodalaydi.

Kompetentlikka yo'naltirilgan ta'lim amerikalik tilshunos N. Xomskiy (1965-yil, Massachutes universiteti) tomonidan taklif etilgan "kompetensiya" atamasining umumiy ma'nosida shakllandi. Yevropa Kengashi dasturi bo'yicha Bern shahrida bo'lib o'tgan simpoziumda (1996-yil) "kompetensiya" tushunchasi "uquv", "kompetentlik", "qobiliyat", "mahorat" singari tushunchalar qatoriga kiritilgan. Yevropa davlatlarining ta'lim vazirlari Boloniya deklaratsiyasida (1999-yil) ta'lim islohotlarining konseptual asoslari sifatida kompetentli yondashuv e'tirof etildi. G.V. Nikitinaning fikricha, kompetentliklar tasnifida bir nechta asoslar mavjud:

- insonning umumiy kompetentligi (matematik, kommunikativ, informatsion, ijtimoiy, axloqiy va h.z.);
- faoliyat turlari bo'yicha kompetentlik (mehnat, o'quv, o'yin, kasbiy va boshqalar);

– faoliyat yo'nalgan obyektlar bo'yicha kompetentlik (inson-inson, inson-texnika, inson-tabiat, inson-badiiy timsol va h.z.);

– ijtimoiy hayot sohalarini bo'yicha kompetentlik (maishiy, fuqaroviy, madaniy va boshqalar);

– ijtimoiy bilimlar tarmoqlari bo'yicha kompetentlik (matematika, gumanitar fanlarda); – ishlab chiqarish tarmoqlari bo'yicha kompetentlik (transport, aloqa, mudofaa va boshqalar);

– qobiliyatlar bo'yicha kompetentlik (pedagogika, psixologiya, ijtimoiy, ijodiy, texnik va boshqalar).

Zero, yuqorida aytilgan kompetentlik yo'nalishlari shaxs umummadaniy kompetentligining tarkibiy qismlari hisoblanadi. Pedagogning kasbiy kompetentligi tasnifi quyidagilarni o'z ichiga oladi:

– pedagogning ish sohasi bo'yicha kompetentligi

– uzluksiz ta'lim tizimini o'z ichiga oladi;

– ixtisoslik bo'yicha kompetentligi

– o'qituvchi, tarbiyachi, psixolog, defektolog, kasb ta'limi o'qituvchisi, ishlab chiqarish ustasi;

– pedagogning faoliyati yo'nalgan obyekt bo'yicha kompetentligi

– talabalar, otaonalar, sinf jamoasi, sotsium va boshqalar;

– pedagogning faoliyati turi bo'yicha kompetentligi motivatsion, gnostik, metodologik, metodik, informatsion, kommunikativ, reflektiv, prognostik, konstruktiv, tadqiqot, texnologik, korreksion va boshqalar.

A.V. Xutorskiy o'qituvchining quyidagi kompetensiyalarini ta'riflaydi:

1. Dunyoqarash asosida, ya'ni qadriyat va o'zini anglash – o'qituvchining dunyoqarashi, tasavvuri va qadriyati bilan bog'liq ravishda namoyon bo'ladi. U atrof-muhitdagi voqea va hodisalarning mohiyatini ko'ra oladi va tushunadi, bunga o'zini yo'naltiradi, pedagog sifatida o'z fikrini asoslay oladi. Muammo yechimini topa oladi. Bu kompetensiyao'qituvchining o'quv va boshqa faoliyatlaridagi o'z-o'zini anglash mexanizmini ta'minlaydi.

2. Umummadaniy – milliy va umuminsoniy qadriyatlarga ega bo'lish, mamlakatning ijtimoiy hayotida ishtirok etish; oilasiga, urf-odatlariga hurmat; ijtimoiy ko'nimalarga ega bo'lish. Ilm-fanning inson hayotiga va dunyo rivojiga ta'sirini angelay olish va talaba

yoshlarga tushuntira olish.

3. O'quv va bilish jarayoni – o'qituvchining mustaqil bilish faoliyati. Mantiqiy fikrlashi, o'quv-biluv faoliyatini baholashi, bilim va ko'nikmalarini tahlil qila olishi.

4. Ma'lumotga ega bo'lish – pedagogik faoliyat va o'z faniga doir ma'lumotlarni egallash ko'nikmasi.

5. Muloqotchanlik – til bilishi, turli xil insonlar bilan muloqotda bo'lishi, jamoada o'ziga xos o'rinda turishi.

6. Ijtimoiy – foydali mehnat, oilaviy munosabatlar va mas'uliyat, jamiyat rivojidagi ishtiroki, ijtimoiy foydali mehnat qilishi. Iqtisodiy va huquqiy ko'nikmalarga ega bo'lish.

7. O'z ustida ishlashi – jismoniy, ma'naviy, intellektual jihatdan o'z-turli axborot manbalari, shu jumladan, ta'lim muassasasidan tashqaridagi axborot manbalaridan bilimlarni mustaqil o'zlashtirishga asoslangan bilish faoliyati sohasidagi kompetensiyalar:

– ijtimoiy faoliyat sohasidagi kompetensiyalar (fuqaro, saylovchi, ijtimoiy guruh, jamoa a'zosi rolini bajarish);

– mehnat faoliyati sohasidagi kompetensiyalar (shu jumladan, mehnat bozoridagi holatni tahlil etish va undan foydalanish, o'zining kasbiy imkoniyatlarini, o'zini o'zi uyushtirish ko'nikmalarini baholash va takomillashtirish);

– maishiy sohadagi kompetensiyalar (shu jumladan, oilaviy hayot aspektlarini, salomatlikni saqlash va mustahkamlashni ham qamrab oladi);

– madaniy faoliyat sohasidagi kompetensiyalar (shu jumladan, shaxsning ma'naviy va madaniy jihatdan boyishi uchun vaqtdan unumli foydalanish).

O'qituvchi kompetensiyasi – uning nazariy va amaliy bilim, ko'nikma va malakasi, dunyoqarashi, e'tiqodi va barcha shaxsiy individual, ijtimoiy-psixologik sifatlarining namoyon bo'lishidir. Ta'limning sifat va samaradorligini ta'minlovchi muhim omillardan biri bu – o'qituvchining o'z fani bo'yicha kompetensiyaga ega bo'lishidir. U pedagogik moslashuv tizimi asosida namoyon bo'ladi. Bular:

ilmiy bilish; gnoseologik bilish;

pedagogik faoliyatni epchillik, omilkorlik, mohirlik bilan bajara olish;

har qanday muammoli vaziyatlarning samarali yechimini topishga ijodiy-kreativ yondashish;

ta'limiy, tarbiyaviy ta'sir jarayonida yuksak ijtimoiy psixologik xususiyatlarni namoyon etish;

o'zining intellektual, kognitiv, emotiv, axloqiy salohiyatini, o'rnanish va ichki psixologik zaxirasidan samarali foydalanish orqali o'zini muttasil rivojlantirish;

jamiyat va insonlarga, tabiatga, borliqqa ijobiy emotsional munosabatda bo'lish ijobiy pozitiv fikrlashga o'tish tajribasidan iborat.

Kasbiy kompetensiyaga ega mutaxassis:

– o'z bilimlarini izchil boyitib boradi;

– yangi axborotlarni o'zlashtiradi;

– davr talablarini chuqur anglaydi;

– yangi bilimlarni izlab topadi;

– ularni qayta ishlaydi va o'z amaliy faoliyatida samarali qo'llaydi.

Pedagoga kreativ faoliyatni tashkil etishga imkon beradigan malakalar guruhi:

1) bilishga oid (gnostik) malakalar;

2) boyitilish malakalari;

3) ijodiy-seminar (konstruktiv) malakalar;

4) tadqiqotchilik malakalari;

5) muloqotga kiruvchanlik (kommunikativ) malakalari;

6) tahlilolotchilik malakalari;

7) e'tiqodni ta'minlovchi (protsessual) malakalar;

8) texnik-texnologik malakalar.

Kreativ kompetentlik – pedagogik faoliyatga nisbatan tanqidiy va ijodiy yondashish, o'zining ijodkorlik malakalariga egaligini namoyish eta olish.

Kreativlik uchun quyidagilar muhim bo'lib hisoblanadi: pedagogik masalalarning ko'p xilligi va ularni hal etishning variativligini tushunish, o'z mahoratining darajasi va tavsifini hamda uni rivojlantirish mumkinligini tushunish, uni takomillashtirish xohishi, yangi yechimlar zarurligini tushunishi va unga psixik tayyorgarlik hamda uni amalga oshirishga ishonch. Kreativlik shaxsni yaxlit holda yoki uning muayyan xususiyatlarini tavsiflaydi. Kreativlik iqtisodning muhim omili sifatida ham aks etadi. Qolaversa,

kreativlik zehni o'tkirlikni belgilab beradi, "talabalar e'tiborini ta'lim jarayoniga faol jalb etishni ta'minlaydi".

Xorijiy mamlakatlarda barcha sohalarining mutaxassislari kabi o'qituvchilar ham o'zlarida kreativlik sifatlari mavjudligi va uning darajasini aniqlab boradi. Buning uchun ular E.P. Torrens tomonidan 1987-yilda asoslangan va shaxsning kreativ tafakkurga egaligini aniqlovchi testdan o'tadi. Mazkur test shaxs kreativligi va uning darajasini ijodiy faoliyatni tashkil etishdagi faollik, tezkor fikrlash, o'ziga xos (orginal)lik va takomillashganlik kabi mezonlar bo'yicha baholash imkoniyatini yaratadi. Talaba tomonidan tavsiya etilgan savollarga beriladigan javoblar aynan mana shu to'rtta mezonni qanoatlantirishi lozim.

E.P. Torrens fikricha, "kreativlik" tushunchasi negizida quyidagilar yoritiladi:

- muammoni yoki ilmiy farazlarni ilgari surish;
- farazni tekshirish va o'zgartirish;
- qaror natijalarini shakllantirish asosida muammoni aniqlash;
- muammo yechimini topishda bilim va seminar harakatlarning o'zaro qaramaqarshiligiga nisbatan ta'sirchanlik.

Xulosa qilib shuni aytishimiz mumkin, talabalarda kreativ qobiliyatni rivojlantirish mazmunini DTS talablari asosida tahlil etilib, bitiruv ishi doirasidagi "kreativlik", "kreativ qobiliyat", "pedagogik kreativlik", "interfaol o'qitish", "interfaol o'qitish sharoiti", "talabalarda kreativ qobiliyatni rivojlantirish" kabi asosiy tushunchalar mohiyati ochib berildi.

Nazorat savollari:

1. Kreativlikning mohiyati nima?
2. Kreativlik atamasi qachon paydo bo'lgan?
3. J.Gilford kreativlikni tavsiflaydigan qanday individual qobiliyatlarni ko'rsatadi?
4. A.X. Maslou kreativlikni qanday turga bo'ladi?
5. Dj.P.Gilforda, E.P.Torrans tomonidan kreativlikning qanday mezonlari belgilangan?
6. Tafakkurning egiluvchanligi nima?
7. Ta'lim oluvchilarda kreativlikni rivojlantirish ta'lim mazmunini o'zlashtirishda qanday pedagogik shart-sharoitlarni

amal qilish lozimligi nazarda tutiladi?

8. Tadqiqotchi G.Ibragimova interfaol o'qitish jarayonida ta'lim oluvchilarda kreativlikning rivojlantirish bosqichlarini qanday iboratlaban?

9. Ta'lim oluvchilarda kreativlik qobiliyatlarini rivojlantiruvchi qanday omillari mavjud?

10. Ta'lim oluvchilarda kreativlik qobiliyatlarini rivojlantirishda qanday ish shakllaridan foydalanish muhim ahamiyatga ega?

11. Ta'lim oluvchilardagi kreativlik qobiliyatlarining rivojlanganlik darajasini aniqlashning qanday mezonlari mavjud?

12. Ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish qanday kreativlik tarkibiy komponentlarini ajratish imkoni beradi?

13. Kreativ layoqat qanday o'zaro bir-biriga bog'liq bo'lgan qobiliyatlardan iborat bo'ladi?

18-MODUL. MAXSUS TESTLAR VA TOPSHIRIQLAR YORDAMIDA PEDAGOGLARNING KREATIVLIK SIFATLARIGA EGALIKLARININ ANIQLASH

18.1-§. "To'ldirilgan hikoya" testi yordamida pedagogning kreativlik sifatlariga egaligini o'rganish

"To'ldirilgan hikoya" testi

Test har biri 8 ta rasmdan iborat ikkita to'plam asosida tashkil etiladi. Hikoyaning qahramoni – Ferdinand nomli shaxs. Testning maqsadi ta'lim oluvchilarning Ferdinandning odatiy kundalik hayotida ro'y bergan ikki hodisalarning mohiyatini qanchalik to'g'ri anglay olishlarini aniqlashdan iborat.

Ferdinand oilali, uning rafiqasi va o'g'li bor. U korxonalardan birida rahbar bo'lib ishlaydi. Shu sababli ikkinchi hikoyada uning qo'l ostida ishlaydigan xodimlari ham ishtirok etadi.

Har ikki to'plam testlarida birinchi qatorda joylashgan to'rtta rasm orqali Ferdinandning hayotida ro'y bergan voqealarning izchilligi aks ettirilgan. Biroq, bu qatorda bitta rasm tushirib qoldirilgan. Sizlar ikkinchi qatorda berilgan yana to'rtta rasm orasidan birinchi qatordan tushirib qoldirilgan rasmini joyiga qo'yish talab etiladi. Tegishli rasm o'z joyiga qo'yilgach, Ferdinand bilan bog'liq voqeaning mazmuni to'la anglanadi.

Tinglovchilarning xatti-harakatlari ikki holatni yuzaga keltiradi:

1) bordi-yu, tegishli rasm to'g'ri topilsa, personajlarning his-tuyg'ularini to'g'ri anglanadi va Ferdinandning hayotida ro'y bergan voqeaning mazmuni ham to'g'ri tushuniladi;

2) agarda tegishli bo'lmagan rasm bo'sh katakka qo'yilsa, u holda voqeaning izchilligi ta'minlanmaydi.

Demak, e'tiboringizga havola etilayotgan rasmlarni diqqat bilan ko'zdan kechiring va bo'sh katakni tegishli rasm bilan to'ldiring!

Har bir test bilan ishlashingiz uchun Sizlarga 10 daqiqa vaqt beriladi. Reglament tugashiga bir daqiqa qolganda Sizlarni ogohlantiramiz. Topshiriqni imkon qadar tez bajarishga harakat qiling. Bir topshiriq uchun ko'p vaqt ajratmang. Garchi javobni noto'g'ri deb hisoblasangiz-da, uni bayon eting!

18.2-§. Pedagogik kreativlikni rivojlantirishga doir topshiriqlarni bajarish

1. Ob'ektni shakllantirishga oid topshiriq

Tadbiy faoliyatingizga taalluqli, biroq, bir-biri bilan mutlaqo bog'liq bo'lmagan ixtiyoriy 3-4 ta predmetni oling. Ular asosida imkon qadar ko'proq "hodisa"lar haqida hikoya (xabar) qiling. Hikoya (xabar)ingiz imkon qadar badiiylilik kasb etsin!

Misol uchun: devor, velosiped, osmon.

Hodisa: "Bola uy yo'laging devoriga suyak qo'yilgan velosipedni yetaklab, deraza oldiga keldi va osmonga qaradi" (jumlada birinchi otilgan hodisa shunchaki xabar. Hodisaning mohiyati ijodiy oqibot kasb etishi uchun badiiy ibora va o'xshatishlardan foyalanish kerak).

2. Ob'ektlarning umumiy belgilarini topishga oid topshiriq

Tadbiy faoliyatingizga taalluqli, biroq, bir-biri bilan mutlaqo bog'langan yoki mutlaqo bog'lanmagan 2 ta ob'ektni oling. Birinchi jadval asosida ularga taalluqli o'zaro o'xshash jihat (belgi)larni topishga harakat qiling. O'xshash jihat (belgi)larni o'tkazib o'tilgan hodisalar. O'zaro o'xshash o'xshash jihat (belgi)larning imkon qadar ko'proq bo'lishiga harakat qiling.

Manzuma

Bir-biri bilan mutlaqo kam bog'langan yoki mutlaqo bog'lanmagan ob'ektlar	
Tadbiyaviy tadbir	Sayohat

3. Ob'ektning muqobillari yoki unga zid bo'lgan ob'ektlarni topishga oid topshiriq

Tadbiy faoliyatingizga taalluqli bir ob'ektni oling. Ikki ustunli jadvalni shakllantiring. Birinchi ustunga muqobili, ikkinchi ustunga esa unga zid bo'lgan ob'ektni qayd eting. Ularning xususiyatlarini bayon qiling.

Manzuma

Vertolyot	
Samolyot	Olav

2. E.P.Torrensning "Tugallanmagan rasmlar" testi bo'yicha ishlash.

Amerikalik psixolog E.P.Torrens tomonidan asoslangan "Tugallanmagan rasmlar" testi yuzasidan ishlashga oid topshiriq.

Tinglovchilarning e'tiborlariga E.P.Torrensning "Tugallanmagan rasmlar" testi havola etiladi va berilgan shtrixlarga tayangan holda to'laqonli rasm (surat)ni ishlash topshirig'i beriladi.

3. Devid Lyuisning bolalarda kreativlikni rivojlantirishga oid ko'rsatmalari bilan tanishish va u yuzasidan muhokama tashkil etish.

Tinglovchilarning e'tiborlariga Devid Lyuisning bolalarda kreativlikni rivojlantirishga oid ko'rsatmalari havola etiladi va u bilan batafsil tanishib chiqish tavsiya etiladi. Ko'rsatmalar bilan tanishibgach, jamoada muhokama tashkil etiladi.

Muhokama uchun savollar:

1. Devid Lyuis ko'rsatmalarining ahamiyatini Siz qanday baholaysiz?

2. Shaxsiy hayotingizda ko'rsatmalardan qaysilariga rioya etasiz?

3. Shaxsiy hayotingizda ko'rsatmalardan qaysilariga e'tibor qaratmagansiz?

4. Ko'rsatmalar bilan tanishish asosida shaxsan Siz qanday xulosalarga keldingiz?

5. Sizningcha, ko'rsatmalardan eng ahamiyatlisi qaysi?

Devid Lyuisning bolalarda kreativlikni rivojlantirishga oid ko'rsatmalari

1. Bolalarning savollariga chidam bilan to'g'ri javob bering.

2. Ularning savollari va fikrlarini jiddiy qabul qiling.

3. Bolalarga o'z ishlari bilan shug'ullanishlari uchun alohida xona yoki burchak ajrating.

4. Agarda ijodiy jarayon bilan bog'liq bo'lsa, u holda bolani xonadagi tartibsizlik uchun koyimang.

5. Vaqti-vaqti bilan bolalarga ularni yaxshi ko'rishingizni va ularni qanday bo'lsalar, shunday qabul qilishlarini namoyon eting.

6. Bolalarga imkoniyatlariga mos yumushlarni buyuring.

7. Ularga shaxsiy rejalarini ishlab chiqish va qarorlar qabul qilishga ko'maklashing.

8. Bolalarga faoliyatlarda yuqori natijalarga erishishlariga yordam bering.

9. Kamchiliklarini ko'rsatgan holda bolani boshqalar bilan o'lashtirmang.

10. Bolani kamsitmang va o'zini yomon, ojiz deb hisoblashishiga yo'l qo'ymang.

11. Uni mustaqil fikrlashga o'rgating.

12. Bolani sevimli mashg'ulotini tashkil etishi uchun zarur sharoitlar bilan qurollantiring.

13. Uni turli voqealarni o'ylab topishga, fantaziya qilishga majburlang, bu jarayonda unga yordamlashing.

14. Bolani yoshlikdan o'qib-o'rganishga odatlantiring.

15. Doimo bolaning ehtiyojlariga e'tibor qaring.

16. Har kuni bola bilan yuzma-yuz suhbatlashish uchun vaqt toping.

17. Oilaga oid masalalarning muhokamasiga bolalarni ham jalb qiling.

18. Xatolari uchun bolani masxara qilmang.

19. Bolani har bir yutug'i uchun maqtang.

20. Uning yutuqlarini maqtashda samimiy bo'ling.

21. Bolani turli yoshdagi kishilar bilan muloqot qilishga o'rgatib bering.

22. Uning borliqni anglashiga yordam beradigan amaliy tajribalarni o'ylab toping.

23. Bolaga turli latta-puttalar bilan o'ynashni taqiqlamang – bu uning tasavvurini boyitadi.

24. Uni muammoni topish va uni hal qilishga rag'batlantiring.

25. Bolaga nisbatan o'z munosabatingizni baholashda odil bo'ling.

26. U bilan muhokama qilinadigan mavzularni cheklamang.

27. Bolaga qarorlarni mustaqil qabul qilish va uning uchun foydalanish imkonini bering.

28. Bolaga uning shaxs bo'lib shakllanishi uchun yordam bering.

29. Bolaga uning uchun foydali bo'lgan teleko'rsatuvlarni tanib olish va radioeshittirishlarni tinglashi uchun ko'maklashing.

30. Uni o'z qobiliyatlarini ijobiy qabul qilishga odatlantirib bering.

31. Bolani kattalardan mustaqil bo'lishga o'rgatib boring.
32. Bolaning o'ziga va uning sog'lom fikrga egaligiga ishonib.
33. Bolaga "Men ham buni bilmayman" deb, uni muvaffaqiyatsizliklarga bee'tibor bo'lishga o'rgatmang.
34. Bolaga, garchi u ishning ijobiy natijaga ega bo'lishiga shonmasa-da, boshlangan ishni oxiriga yetkazishi uchun imkoniyat yarating.
35. Kundalik daftar yuriting va unga bolada kreativ qobiliyat shakllanishini qayd etib boring.

Mashg'ulotning yakuni

Tinglovchilarning faoliyati umumiy tarzda tahlil qilinadi. Imkon qadar har birining faoliyatiga baho beriladi. Mashg'ulot yakunlanadi.

Nazorat savollari:

1. "To'ldirilgan hikoya" testi nima?
2. Pedagogik kreativlikni rivojlantirishga doir qanday topshiriqlarni bilasiz?
3. Ob'ektni shakllantirishga oid topshiriq nima?
4. Ob'ektlarning umumiy belgilarini topishga oid topshiriq nima?
5. Ob'ektning muqobillari yoki unga zid bo'lgan ob'ektlarni topishga oid topshiriq nima?
6. E.P.Torrensning "Tugallanmagan rasmlar" testi bo'yicha ishlashni tushuntirib bering.
7. Devid Lyuisning bolalarda kreativlikni rivojlantirishga oid ko'rsatmalari bilan tanishish va u yuzasidan muhokama tashkil etishni tushuntirib bering.

19-MODUL. PROFESSIOGRAMMA - KASB TAVSIFNOMASI SIFATIDA

19.1-§. Professiografiyaning mohiyati

Professiografiyada ma'lum mehnat jarayonini tashkil etuvchi ob'ektlar belgilari, mehnat sub'ekti, mehnat predmeti vazifalari, vositalari va sharoitlari o'rganiladi.

Professiografiyaning asosiy tamoyillaridan biri kasbiy faoliyatni o'rganishda differentsial yondashuv tamoyili hisoblanadi. Bu tamoyilning mohiyati professiofafiyaning aniq amaliy masalalarini yechishga bo'ysunishidir. Masalan, kasbiy konsultatsiya va kasbiy tanlov uchun shunday kasbiy muhim belgilarni ajratish kerakki, ular shuovdagilarning kasbiy layoqatiga ko'ra farqlanishi lozim. Malaka darajasini aniqlash uchun mehnat vazifalari, kasbiy bilim, malaka, ko'nikma tavsifi muhim ahamiyatga ega. Kasbiy toliqishni o'rganish uchun shunday belgilardan foydalanildiki, ular yordamida kasbiy toliqishning keltirib chiqaradigan omillarini aniqlaydi.

Shunday qilib, professiografiyaning differentsial tamoyili kasbning o'rganish usullarini uning tavsif, mazmuni, shuningdek, qo'llanilish sohasi ya'ni professiografiya o'tkazish xususiyatlari uning maqsadlari bilan belgilanadi. Maqsadlari quyidagi faoliyat sohalari bilan boglangan bulishi mumkin:

- 1) Ishchilar attestatsiyasi.
- 2) Yangi kasblar mutaxassisliklarni loyihalashtirish.
- 3) Oqintlar profkonsultatsiyasi va mutaxassislar tanlovi.
- 4) Kasbiy ta'lim malaka tayyorgarligi va malaka oshirishni rivojlantirish.
- 5) Malaka kasbiy rivojlanishi bo'yicha ilmiy tadqiqotlar.

Professiografiya natijalari professiogrammada aks etadi, u mehnat sharoitlari tavsifi, ishchi huquq va majburiyatlari, muhim kasbiy vazifalari shuningdek, sog'ligiga qarshi ko'rsatmalarni o'z ichiga oladi.

Professiogrammaning muhim tarkibiy qismi - psixogramma bo'lib, u mutaxassisning motivatsion, iroda va emotsional sohasining xususiyatlarini hisoblanadi.

Psixogramma - kasbning psixologik portreti bo'lib, u aniq kasbda dolzarb bo'lgan psixologik funktsiyalar guruhi bilan namoyon buladi.

19.2-§. Professiografik tadqiqot metodlari

Kasbning ilmiy ta'siri, mehnatning (mehnat xulqi) tashqi ya'ni psixik jarayonlar qurishini ya'ni, mehnat sub'ektining ichki vositalariga bo'lgan integral psixologik tuzilmalarini nazarda tutadi.

Professiografiyada turli-tuman usullar qo'llanadi:

- 1) Ijtimoiy (so'rovnomalar, savollar kiritilgan kuzatuv);
- 2) Psixologik (suhbat kuzatuv tajriba va ulardan kelib chiquvchi intervyu, shaxsiy so'rovnomalar testlar, tajribalar, psixobiografiyalar, faoliyat maxsulini o'rganish metodi);
- 3) Fiziologik (EKG. KER konda arterial bosimni o'lchash antropometrik va texnik ma'lumotlar);
- 4) Texnologik jarayonlar ta'siri va boshqa usullar xilma - xilligidan vaqt, kuch va vaziyatlarni minimalligi bilan profesiogramma tadqiqotdagi savollarga javob beruvchi usullarni tanlash lozim.

Usullar kompleksini ishlab chiqishda tizimni tashkil etuvchi omil tadqiqot maqsadi muhim rol o'ynaydi.

Psixografiyalarni kasbga yo'naltirish uchun ishlab chiqayotganda kasbning umumiy professiografik va ijtimoiy-psixologik ta'siriga katta e'tibor beriladi. Mehnat sharoitlaridan texnik, texnologik va ijtimoiy psixologik sharoitlari ancha chuqurroq o'rganiladi. Tadqiqotlarning muhim yo'nalishi bu shaxsning qobiliyatlari, psixofiziologik xususiyatlarini baholashdir.

Professiogrammalarning kasbga yo'naltirish va kasbiy tanlov maqsadida ishlab chiqishda psixodiagnostik tadqiqotlar juda muhim hisoblanadi. Qolgan tadqiqotlar o'quv - kasb muassasalarida talabalar, o'quvchilarni o'qishga qabul qilinadigan shaxslar ishlashi lozim bo'lgan sharoitlarni aniqlash uchun ahamiyatga ega. Ammo ular ham muhim hisoblanadi, chunki aniq majburiyatlarni va mehnat sharoitlarini bilmasdan, kasbga yo'naltirish, kasbiy yo'nalganligini tashkillashtirish va kasbga nisbatan layoqatini aniqlab bo'lmaydi.

Professiografik tadqiqotlarning keyingi yo'nalishi - toliqish monotoniya boshqa yomon holatlarni oldini olish, travmatizm bilan

ko'zning qurish kasalligi va uning pasayishi maqsadida mehnat sharoitlari va tartibini o'rganishdir. Tadqiqotlarning asosiy maqsadi - mehnat sharoitlar va tartibini o'rganishi va shu bilan birga normal va patologik holatlar, shuningdek, shaxsning kasbiy muhim va faoliyatiga bo'lgan reaksiyasini tashxis qiladi. Bu kompleksga professiografik usullardan gigienik, tabiiy, psixologik va fiziologik usullar kiradi.

Usullarni tanlashda kasbning to'liq o'rganilishi nazarda tutilishi kerak. Bunda professiografik tadqiqotlar yo'nalishlarida quyidagi professiografiya chizmasidan foydalanish tavsiya etiladi:

- 1) Ishlab chiqarish jarayoni bilan umumiy tanishuv uning o'rganish va tasviri.
- 2) Ish o'rinlarini tasvirlash, ish o'rnidagilarning faoliyatini patologik qo'llash;
- 3) Ish-harakatlarining psixologik, fiziologik va antropometrik tahlili.
- 4) Mehnat jarayonining tahlili.
- 5) Ish kunining sur'ati xronometraj.
- 6) Faoliyatning individualligini o'rganish.
- 7) Xatoli harakatlar tahlili.
- 8) Sanitariya - gigienik mehnat sharoitlarini baholash.
- 9) Bir smena, hafta, uzoq davr manbaida ish qobiliyatini dinamikada.

Professiografiyalar turli mazmuniga ega. Bu ular nima maqsadlarda mazmunlanib bo'lgan. Professiografik adabiyotlarni o'rganib va tizimli qilib namoyiliga tayangan holda umumlashgan profesiogramma chizmasi ishlab chiqilgan.

Umumlashgan professiogramma sxemasi: Kasbning ijtimoiy va kasbiy tavsifi.

1) Kasb yoki mutaxassislikning rasmiy qabul qilingan nom va latinas bo'yicha nomi.

2) Taksonomik ma'lumotlar: shakli, turi, sinfi, guruhi, muassasasi.

3) Ish joyi nomi.

4) Kasbning shu sohda bo'yicha kasbiy guruhidagi o'rnini.

5) Lavozim bo'yicha ish haqqi va uni baholash.

6) Axborot ma'lumotlari va lavozim majburiyatlari.

7) Zaruriy ma'lumot.

8) Malaka diapazoni (razryadlar, sinflar va hokazo) shuningdek, ma'muriy, kasbiy, ilmiy rivojlanish istiqbollari.

9) Muammolarning asosiy xususiyatlari: doimiy yoki keng yoki tor doira ishlarini bilan muammoli turi (tor kasbiy taklif buyuruvchilar, mijozlar bilan odamlarga xizmat kursatish sharoitiga va qo'l ostidagilarning rahbarlarga nisbatan va hokazo)

10) Kasbiy layoqat tufayli diskvalifikatsiya hollarini alohida kasbiy ta'lim, kasbiy faoliyat davridagi tavsifi.

11) Mehnat faoliyati asosiy xususiyatlarining qisqacha tavsifi (yosh jihatdan cheklash va boshqa holatlar) Psixogramma.

A) Umumiy mehnat tavsifi:

1. Ish kuni va sur'ati.

2. Mehnat dinamik omillarining tasviri va baholashi (ishga layoqat, toliqish, ishonchlilik, xatosizlik va boshqalar).

3. Mehnat sharoitlarini ish jarayonining dinamik jarayonlariga ta'siri.

4. Ish joyi va mehnat harakatlarining psixologik tavsifi.

5. Xato harakatlarining psixologik tahlili.

B) Psixik jarayonlarga qo'yiladigan talablar:

1. Psixomotorika

1. Ishning turi, statik va dinamik yuklamalar.

2. Ishchi harakatlar, gnostik, moslashuv, bajaruvchi va boshqalar.

3. Asosiy texnologik operatsiyalarning vaqtincha va psixofiziologik tavsifi.

4. Psixomotorikaga qo'yiladigan maxsus talablar.

2. Sensor va pertseptiv sohalar:

1. Turli sensor modalliklarning sezgirligi.

2. Kasbiy muhim signallarni qabul qilish turlari, vaqt, harakat, tezlikni qabul qilish.

3. Sensor va pertseptiv sohalarga qo'yiladigan maxsus talablar.

3. Anglash jarayonlarining kasbiy xususiyatlari:

1. Mehnat faoliyatining ishonchliligi va samarasiga tasavvurlarning ta'siri.

2. Ijodiy faoliyatga bo'lgan talablar.

3. Ustun fikrlash turlari.

4. Ish bajarilayotganda qaror qabul qilish xususiyatlari, mustaqillik

mas'uliyati, o'zini - o'zi nazorat qila olish, stressga bardosh berish talablari.

5. Ustun keluvchi xotira turi. Xotiraga qo'yiladigan talablar.

6. Nutqqa qo'yiladigan talablar. Nutq xususiyatlari.

7. Diqqat va uning xususiyatlari.

V) Emotsional - iroda sohasiga qo'yiladigan talablar:

1. Ustun keluvchi emotsional holatlar tavsifi.

2. Mehnat asab - psixik zo'riqishning o'ziga xos darajasi.

3. Maxsus talablar.

4. Iroda va uning xususiyatlari.

G) Mehnat jarayonida tipik psixologik jarayonlar:

1. Monotaniya va toliqish.

2. Mehnat jarayonida somatik psixologik holatlar.

3. SHu kasbga xos bo'lgan shuningdek e'tiborli e'tiborsiz holatlar.

D) Muhim kasblar ansambli (asosiy sifatlar):

1. SHaxsning umumiy va spetsifik yo'nalishi tuzilmasi, kengligi, faolligi, bardoshliligi.

2. Ijtimoiy kasbiy mas'uliyat.

3. Optimizm.

4. Shaxsning istalmagan yoki istalgan xususiyati sifatida ta'biyotdagi xususiyati.

5. Shaxsning ma'naviy psixologik bardoshliligi.

6. Xarakter xususiyatlari (ijtimoiy faollik, printsiplilik, qat'iyatlilik, mustaqillik, rostguylik, mardlik, tashabbuskorlik, tartiblilik, jamoatchilik, optimizm, pessimizm).

1) C) Hegalalash va qarshi ko'rsatmalar:

1. Xatolar oqibati va mehnat xavfsizligiga qo'yiladigan talablar.

2. Kasbga layoqatsizlik tavsifi.

3. Junt, yoshi jihatdan chegaralash.

4. Kasbiy zararlilar va imtiyozlar.

5. Shaxsning kasbiy deformatsiyalari:

1. M. Ivanova professiografiyaning 4 ta guruhini taklif etadi: ma'lumotli, diagnostik, prognostik va metodik.

Informatsion (ma'lumotli) professiografiya oktantlar, ya'ni, kasb tanlash zaruriyati oldida turgan shaxslar bilan kasbiy maslaxat ishlari o'tkuzib o'tqatilgan. Ular qatoriga o'quvchilar, kasb bilim yurtlari bitiruvchilari, talabalar va kasblarni almashtirmoqchi bo'lganlar

kirishi mumkin.

Informatsion professiografiya ishlari maxsus kasbiy adabiyotlarni tahliliy va xujjatlarni o'rganish orqali amalga oshiriladi.

Diagnostic professiografiyalash mehnat samaradorligining pastligi mahsulot sifatining pastligi, avariya holati, travmatizm, kadrlar qunimsizligi sabablarini aniqlash uchun o'tkaziladi.

Diagnostic professiografiyalash quyidagi masalalarni o'z ichiga oladi.

1. Faoliyat mazmuni:

- 1) Mehnat predmeti va masalalari.
- 2) Ish natijalari sifatiga qo'yiladigan talablar.

2. Mehnat qurollari:

- 1) Ish turi va tartibi.
- 2) Boshqarish organlari.
- 3) Ish joyini tashkil etish.

3. Mehnat sub'ekti faoliyati:

- 1) Harakat turlari va ularning tavsifi.
- 2) Ishni rejalashtirish va bajarish xarakteri.
- 3) Kasb faoliyatiga xalaqit beruvchi omillar.
- 4) Mehnat jarayonida uchraydigan xatolar, brak, travmalar turi.

4. Mehnat sub'ekti faoliyati:

- 1) Ishchilarning o'zaro aloqalari tuzilmasi.
- 2) Ishni rejalashtirish va nazorat.

5. Kasbning mehnat sub'ekta shaxsiy psixologik va psixofiziologik sifatlariga qo'yiladigan talablar.

6. Mehnat sub'ekta faoliyatining past samaradorligi sabablarini tashhisi.

7. Kasbiy faoliyatni takomillashtirish bo'yicha amaliy - eksperimental tekshiruv.

Diagnostic professiografiyalash empirik ma'lumotlarni yig'ish usullari orqali amalga oshiriladi.

Prognostik professiografiyalash kasbiy faoliyatni takomillashtirish bo'yicha asoslangan tavsiyalarni berish maqsadida qo'llaniladi.

1. Kasbning umumiy tavsifi:

- 1) Kasb rivojlanishi tarixi va istiqbollari.
- 2) Kasbiy faoliyatni bajarilishining ijtimoiy - iqtisodiy sharoitlari.
- 3) Kasbiy muhit.

2. Kasbiy dala va mazmuni va jihati:

- 1) Kasbiy dala tavsifi.
- 2) Kasbiy bilimni aniqlovchi omillar.
- 3) Kasbiy bilimni rivojlanishi prognozi.
1. Kasbiy ta'lim malaka oshirish:
- 1) Kasbiy ta'lim darajasi.
- 2) Kasbiy tayyorgarlik.
- 3) Malaka oshirish.
4. Ishchining kasbiy moyilligi:
- 1) Mutaxassislik sohasining kengligi.
- 2) Asosiy malakalar darajasi.
- 3) Mutaxassislik va kasbiy o'zgartirish imkoniyati.
5. Kasb istiqbolini baholash:
- 1) Shaxsning kasbiy - psixologik potentsiali.
- 2) Ishchining kasbiy faolligi.
- 3) Kasbiy o'zini o'zi takomillashtirish karera.

Prognostik professiografiyalash genetik usullarni, shuningdek modellashtiruvchi eksperimentlarni qo'llaydi.

Metodik professiografiyalash psixologga mehnat sub'ekti faoliyati va muhim kasbiy sifatlarni o'rganish usullarini ishlab chiqish imkonini beradi.

Tadqiqot maqsadi va vazifalariga ko'ra metodik professiografiyalash usullari ham o'zgaradi. Masalan, kasbiy mehnat va xordiq tartibi, kasbiy toliqish, befarqlik, passivlikka bo'lgan ta'sirini o'rganishda shunday sxema qo'llaniladi.

1. Mehnat sub'ekti faoliyatining mazmuni:

- 1) Harakat turlari va ularning tavsifi.
- 2) Ishni rejalashtirish va bajarish xarakteri.
- 3) Emotsional ko'rinishlar.
- 4) Ish joyidagi noqulaylik turlari.
- 5) Faoliyat jarayonida paydo bo'ladigan xatolar, brak travma turlari.

2. Mehnat sharoitlari:

- 1) Sanitariya - gigienik muhit (havo darajasi, chang, namgarlik va boshqa).
- 2) Ijtimoiy muhitning yoritilganligi, shovqin.
- 3) Ish tartibi.

4) Xaq to'lash va rag'bat shakli.

Mutaxassisning kasbiy maxoratini o'rganishda professiografiyalashning quyidagi sxemasi qo'llaniladi.

1. Faoliyat mazmuni:

1) Ishchilar malakasiga qo'yiladigan talablar (kasbiy bilim, ko'nikma va malakalar, shuningdek, sifatlar va qobiliyatlar).

2) Ishchilarning xuquq va majburiyatlari.

2. Mehnatni tashkillashtirish:

1) Malaka oshirish.

2) Kasbiy psixologik potentsial.

3) Ijodiy qobiliyatlar.

3. Mehnat sub'ekti faoliyati:

1) Harakatlar turi ularning tavsifi.

2) Ishni rejalashtirish va uni nazorat qilish.

3) Faoliyat individualligining xususiyatlari.

Ta'limga yo'naltirilgan professiografiyalash - asosiga kasb sub'ektligi haqidagi g'oya qo'yiladi: kasb egasi, faoliyatning haqiqiy sub'ekta bo'lib, unga bir qator maxsus belgilar xos.

Bu professiografiyalashning mualliflari uning mazmun - mohiyati va loyihalashtirish texnologiyalarini o'rganib chiqishdi. "Kasb pasporta" bloki kasb va mutaxassisliklar nomining modifikatsiyasi, kasbiy yo'nalish, kasb maqsadi, ta'lim darajasi haqida qisqa ma'lumotlarni o'z ichiga oladi. "Kasbning asosiy ob'ekta" (sohasi) bloki kasb turi haqida ma'lumotlarni o'z ichiga oladi. "Inson - tabiat", "inson - inson", "inson - texnika", "inson - belgilar tizimi", "inson badiiy obraz" va boshqalar.

Bu blok mazmuni boshqa professiografiyalash bloklarining asosi hisoblanadi. "Kasbiy predmetli salohiyat" bloki ko'p tizimli ta'lim sifatida kasbiy muhim tavsifini o'z ichiga oladi. Mutaxassis kasbi qaysi sohaga tegishli ekanini, qaysi asosiy ob'ektlarga yo'naltirilgan, bu ob'ektlar qanday ob'ektlar, bu sohada mehnat natijasi yoki mehnat mahsuli qanday ahamiyatga egaligi haqidagi ma'lumotga ega bo'lishi lozim. "Ijtimoiy kasbiy salohiyat" blokida shaxs ob'ektining quyidagi yo'nalishlari aks etadi.

Fikrlash potentsialining rivojlanishi.

SHaxsni o'zini nazorat eta olish va rivojlantirish imkoniyatlari.

SHaxsning muvaffaqiyat strategiyasiga yo'naltirilganligi.

SHaxsning bozor iqtisodiyoti sharoitida bardoshligi.

Professiografiyada ekologik, huquqiy va iqtisodiy madaniyat masalalari ham nazarda tutiladi.

Maxsus psixofiziologik talablar bloki - ishchining kasbiy faoliyati jihatdan psixofiziologik xususiyatlariga qo'yiladigan talablarni aks ettiradi. Bunga tibbiy ko'rsatmalar, jinsiga, yoshga bo'lgan va sanitariya-gigienik talablar kiradi.

19.3-§. Kasb tavsiflari — profsssiogramma

To'g'ri kasb tanlash mehnatning mazmuni, harakterini iloji boricha ko'proq bilishni hamda bo'lg'usi mehnat faoliyati jarayonidagi munosabatlar xususida iloji boricha to'laroq ma'lumotga ega bo'lishni taqozo etadi. O'quv mashg'ulotlari sinfdan tashqari olib boriladigan turli ish formalari, ijtimoiy foydali, ishlab chiqarish mehnati, mutaxassislar bilan bo'ladigan uchrashuv suhbatlar, adabiyotlarni mustaqil ravishda o'rganish va boshqa shu singari tadbirlar kasb to'g'risida tegishli bilimga ega bo'lish manbaidir.

Kasb to'g'risidagi eng muhim manbalardan biri professiogramma hisoblanadi. Professiogramma - kasbga berilgan harakteristika bo'lib, unda kasb odamning shaxsiy fazilatlar: aqliy, psixologik, jismoniy va boshqa fazilatlariga qo'yadigan asosiy talablarni o'z ichiga oladi. Barcha professiofammlar taxminan quyidagicha sxema asosida tuziladi:

- kasbning nomi;
- kasbning bozor iqtisodiyoti sharoitidagi ahamiyati va o'rni;
- mehnatning turi: qo'l mehnati, mexanizatsiyalashtirilgan, avtomatlashtirilgan mehnat;
- mehnat predmeti va mahsuloti;
- ish bajarish uchun zarur bo'lgan bilim va mahorat;
- ish sharoitlari, ish joyi;
- mehnat tartibi (smenalilik, bir xillik va shu kabilar) va dam olish tartibi;
- kasbning sog'likka to'g'ri kelmasligi haqida tibbiy xulosasi;
- shaxsning irodaviy ishchanlik va boshqa fazilatlariga qo'yiladigan talablar;

➤ kasbning shaxsga: uning umumiy madaniyat darajasining shakllanishiga, aqliy qobiliyatlarining rivojlanishiga, harakteriga va shu kabi sifatlariga ko'rsatadigan ta'siri;

➤ kasb o'rganish yo'llari, ta'lim muassasalarining harakteristikasi va ularga kirish shartlari;

➤ kasbiy o'sish istiqbollari;

➤ turdosh kasblar.

Har bir o'smir o'z mehnat puli qanday boshlanishi to'g'risida o'ylar ekan, o'zi uchun mo'ljallanayotgan kasbning professiogrammasini tuzib chiqishi foydali bo'ladi. Bunday ish unga o'zining bo'lajak kasbi to'g'risida ko'proq narsalarni bilib olish, o'sha kasbga o'zining kasb jihatidan qay darajada mos kelishini baholash imkonini beradi. Professiogramma tuzish siz o'zingizda shakllantirishni yoki rivojlantirishni zarur deb hisoblayotgan kasb jihatidan muhim sifatlarini belgilab olishga yordam beradi (ular professional rejaga asos qilib olinmog'i kerak). Professiogramma tuzayotgan vaqtda «Kasblar olami» entsiklopediyasidan olingan maqolalardan, har xil ma'lumotnoma adabiyotlaridan foydalanish mumkin. Amaliy harakterdagi oid ba'zi ma'lumotlarni buyurtmachi korxona mutaxassislari bilan yoki kasbiy maslahatchi bilan o'tkaziladigan suhbatlardan olish mumkin.

Quyida misol tariqasida ikki kasb: «Stanoklar va avtomat liniyalarining sozlovchisi», «Melioratsiya ishlari mexanizatori» kasblarining professiogrammasi keltirilgan.

Stanoklar va avtomat liniyalarining sozlovchisi

Sozlovchilik kasbi — eng yangi va istiqbolli kasblardan biridir. U sanoatda murakkab avtomat va yarim avtomat uskunalar bilan bir vaqtda paydo bo'ldi. Avtomatlashtirilgan ishlab chiqarish sharoitida bu kasbning ahamiyati doimiy ravishda ortib bormokda.

Sozlovchining ishlab chiqarishdagi asosiy vazifasi — stanoklarni va avtomat liniyalarini ma'lum bir turdagi mahsulotlarga ishlov berishga tayyorlashdan iboratdir. Sozlovchi detallarga sinov tariqasida ishlov berish tadbirini amalga oshiradi, asbob-uskunalarining ishini kuzatib boradi. Berilgan o'lchamlardan qandaydir chekinishni sezganda sozlovchi mashinaning qaeri buzilganligini aniqlaydi hamda o'z bilimi, mahorati va malakalariga tayangan holda u kamchiliklarni

yo'qotib mashinani tuzatadi. SHuningdek, u turli xildagi remont ishlarida, uskunalarni sinash tadbirlarida qatnashadi, har xil tipdagi stanoklarni, nazorat avtomatlarni, avtomat liniyalarining transport qurilmalarini sozlab beradi, robotlarni sozlaydi. Stanoklarni sozlash bilan bog'liq bo'lgan tegishli hisob-kitob ishlari bajaradi.

Stanoklar va avtomat liniyalarining sozlovchisi yuksak darajada texnik bilimga va yaxshi xotiraga ega bo'lishi kerak.

Turli-tuman texnik vazifalarni xal qilish zaruriyati bilan bog'liq bo'lgan ishlarni bajarayotgan sozlovchi uchun mantiqiy jihatdan to'g'ri o'ylash va ijodiy fikrlash g'oyat muhim ahamiyatga egadir. Uskunalaridagi buzuvchilik ko'zga yaqqol ko'rinib turmasligi sababli odatda kuzatuvchanlik va xushyorlik bilan ish yuritadigan sozlovchilar o'z ishida ijobiy natijalarga erishishlari mumkin. SHuningdek og'ir vaziyatlar vujudga kelib qolganda sabr-toqatli bo'lish, puxta ishlash va o'zini yo'qotib qo'ymaslik ham muhimdir.

Sozlovchilar mashinasozlik, oziq-ovqat, to'qimachilik sanoati korxonalarida va boshqa shunga o'xshash joylarda mehnat qiladilar.

Bu kasbni kasb-hunar kollejlarda o'rganish mumkin. Bu sohada bilim olishni esa mashinasozlik kasblari bo'yicha oliy ta'lim muassasalarida davom ettirish mumkin.

Mashina va uskunalarini sozlovchi, dastur bilan boshqariladigan stanoklarning operatori, texnik-mexaniq kasblari turdosh kasblar hisoblanadi.

Melioratsiya ishlari mexanizatori

Melioratsiya ishlari yerlarning holatini tubdan yaxshilashga qaratilgan. Bu tabiiy sharoitlar kompleksini qishloq xo'jaligi uchun zarur bo'lgan yo'nalishda o'zgartirish, yangi yerlarni qishloq xo'jalik uchun foydalanishga kiritish, mamlakatning turli tumanlarida qishloq xo'jalik ishlab chiqarishini rivojlantirish uchun eng qulay imkoniyatlarni vujudga keltirish degan so'zdir. Hozirgi vaqtda deyarli barcha melioratsiya ishlari mexanizatsiyalashtirilgan.

Mexanizator yer kovlash mashinalari tirkalgan traktor agregatlarida, ekskavatorlarda va greyderlarda xilma-xil tuproq ishlari bajaradi. Hunariy sug'oriladigan dalalarda u nasosli, yomg'ir sug'oriladigan va boshqa shunga o'xshash gidrotexnika uskunalarini tuzatib beradi. Mashinalarni ishga tayyorlab qo'yish, ularni artib,

tozalab turish, ayrim mexanizmlarni tekshirish va sozlab qo'yish singari ishlar mexanizatorning vazifasidir.

Barcha melioratsiya ishlari texnologik kartalar bo'yicha o'tkaziladi. Mexanizatorning vazifasi texnologik kartani diqqat bilan tez va aniq o'rganib chiqishdan hamda o'z ishini rejalashtirishdan iboratdir. U tuproqning tashqi belgilarini va xususiyatlarini bilishi, texnikaning buzilib qolish ehtimoli bo'lgan joylarini aniqlay olishi va ularni dala sharoitida tuzatishni bilmog'i kerak. Organizmga shovqin, tebranish, chang-to'zon, noqulay ob-havo sharoitlarining ta'siri bilan bog'liq bo'lgan bu ish kishidan o'zining butun iroda kuchini hamda aktiv aqliy faoliyat ko'rsatishini talab qiladi. Uzoq muddatli xizmat safarlariga borish ham ehtimoldan yiroq emas. Mazkur kasbni tanlagan kishilarning sog'ligi yaxshi bo'lishi va ular turli qiyinchiliklarga sabotli, bardoshli kishilar bo'lmoqi kerak. Ularda rang va yorug'likni sezish, tovushlarni eshitib faqlash qobiliyati rivojlangan bo'lishi lozim.

Bu kasbni qishloqlardagi kasb-hunar maktablarida o'rganish, bu sohadagi bilimni esa agror universitetda va boshqa oliy o'quv yurtlarida davom ettirish mumkin.

Keng sohadagi mexanizator, sug'orim ustalari, drenaj mashinalarining mashinista turdosh kasblar hisoblanadi.

Nazorat savollari:

1. Professiografiyada nima o'rganiladi?
2. Professiografiyaning asosiy tamoyillari qaysilar?
3. Professiografiya o'tkazish xususiyatlari nima bilan belgilanadi?
4. Professiografiya maqsadlari qaysi faoliyat sohalari bilan bog'langan bo'lishi mumkin?
5. Professiografiya natijalari nimada aks etadi?
6. Professiogrammaning muhim tarkibiy qismi nima?
7. Psixogramma nima?
8. Professiografiyada qanday usullar qo'llanadi?
9. Professiografik tadqiqotlar yo'nalishlarida qanday professiografiya chizmasidan foydalanish tavsiya etiladi?
10. Professiogramma nima?
11. Unga kanday ma'lumotlar kiradi?

12. Kasb tanlayotganlarga professiogrammalar qanday yordam ko'rsatishi mumkin?

13. O'zingizning bo'lg'usi kasbingiz tavsifini tuzib chiqing.

20-MODUL. PEDAGOGNING KREATIVLIK POTENTIALI DARAJASINI ANIQLOVCHI MEZONLAR

20.1-§. Pedagog kreativlik potensialining ustuvor tamoyillari

Talabalarni kreativ fikrlashga o'rgatish, ularda kreativ tafakkurni shakllantira olish uchun avvalo o'qituvchining o'zi kreativ, ijodkor shaxs bo'lishi zarur. Bordi-yu, uning o'zi kreativlik sifatlariga ega bo'lmasa, u holda qanday qilib, talabalarni kreativ fikrlashga rag'batlantira oladi. Chiqariladigan yagona xulosa quyidagicha: o'qituvchining o'zi kreativ, ijodkor bo'lsagina, talabalar ham shunday bo'la oladi.

O'qituvchining ijodkor va kreativ bo'lishi yoki bo'lmasligi emas, balki darslarni ijodkorlik, kreativlik ruhida tashkil etishi, yangi g'oyalarni ta'lim jarayonida sinab ko'rishga intilishi zarur. Darslarda o'qituvchi "kreativlik yo'l xaritasi"ga ko'ra quyidagi 4 ta yo'nalish bo'yicha harakatlanadi va ulardagi harakatlar pedagoglarning kreativligini ifodalovchi belgilar (Patti Drepreau) sanaladi: 1) ijodiy fikrlash ko'nikmalarini namoyon etish; 2) talabalarni o'quv fanlarini qiziqish bilan o'zlashtirishga rag'batlantiruvchi strategiyalardan foydalana olish; 3) innovatsion yondashuv va pedagogik masalalarning yechimini topishga kreativ yondashish; 4) kutiladigan natija²⁷.

Pedagogning kreativlik potentsiali ko'p darajali jarayon va u quyidagi tamoyillarga tayanadi:

- Muammoli xarakterga egalik;
- Ijodiy yo'naltirilganlik;
- Imkoniyatlarni oshirib borish;
- Individuallikka erishish;
- Kreativlikning yorqin namoyon bo'lishi;
- Bir butunlik, izchillik, tizimlilik;
- Shaxsning individual xususiyatlari va hayotiy faoliyatda o'rtirgan sifatlarining o'zaro uyg'unligi.

Pedagogning **kreativlik potentsiali** uning umumiy xususiyat sifatida aks etadi. U ijodiy faoliyatning dastlabki sharti va natijasi

amalladi. Mazkur sifat shaxsning o'z-o'zini namoyon qilish loyqatiga egalikni va tayyorlikni ifodalaydi. Qolaversa, kreativ potentsial negizida har bir mutaxassisning shaxsiy qobiliyatlari, tabiiy va ijtimoiy quvvati yaxlit holda namoyon bo'ladi.

Kreativ potentsial bilish jarayoniga yo'naltirilgan ijodkorlik bilan chambarchas bog'liq. Pedagogning kreativ potentsiali an'anaviy tafakkur yuritishdan farqli ravishda quyidagilarda namoyon bo'ladi:

- tafakkurning tezkorligi va egiluvchanligi; yangi g'oyalarni yaratish qobiliyati;

- bir qolipda fikrlamaslik; o'ziga xoslik; tashabbuskorlik; o'zgaruvchanlikka toqat qilish;

Pedagog kreativlik potentsialiga ega bo'lishi uchun kasbiy faoliyatida quyidagilarga e'tiborini qaratishi zarur:

- kasbiy faoliyatiga ijodiy yondashish;
- yangi-yangi g'oyalarni yaratishda faollik ko'rsatish;
- ilg'or pedagogik yutuq va tajribalarni mustaqil o'rganish;
- hamkasblar bilan pedagogik yutuqlar xususida fikr almashish

Har bir pedagogning o'zini o'zi rivojlantirishi va o'zini o'zi namoyon eta olishi bevosita uning kreativlik qobiliyatiga egaligi bilan bog'liq.

O'zida pedagoglarning kreativlik qobiliyatiga ega bo'lishlari pedagogik muammolarni hal qilishga intilish, ilmiy-tadqiqot ishlari uchun ilmiy loyihalarni amalga oshirish va o'zaro ijodiy hamkorlikka erishishlari orqali ta'minlanadi.

Pedagog o'z-o'zidan ijodkor bo'lib qolmaydi. Uning ijodkorlik qobiliyati ma'lum vaqt ichida izchil o'qib-o'rganish, o'z ustida ishlash orqali shakllantiriladi va u asta-sekin takomillashib, rivojlanib boradi. Har qanday mutaxassisda bo'lgani kabi bo'lajak pedagoglarning kreativlik qobiliyatiga ega bo'lishlari uchun talabalik yillarida poydevor qo'yiladi va kasbiy faoliyatni tashkil etishda izchil rivojlantirib boriladi. Bunda pedagogning o'zini o'zi ijodiy faoliyatga yo'naltirishi va bu faoliyatni samarali tashkil eta olishi muhim ahamiyatga ega. Pedagog ijodiy faoliyatni tashkil etishda muammoli masalalarni yechish, muammoli vaziyatlarni tahlil qilish, bunday deb pedagogik xarakterdagi ijod mahsulotlarini yaratishga atalib e'tibor qaratishi zarur.

Muammoli masala va vaziyatlarni hal qilar ekan, pedagogning

masala yechimini topishga ijodiy yondashishi unda hissiy-irodaviy sifatlarning rivojlanishiga yordam beradi. Pedagog o'z oldiga muammoli masalalarni qo'yish orqali mavjud bilimlari va hayotiy tajribalariga zid bo'lgan dalillar bilan to'qnash keladi. Buning natijasida o'z ustida ishlash, mustaqil o'qib o'rganishga nisbatan ehtiyoj sezadi.

20.2-§. Pedagog kreativ potensialining tarkibiy asoslari

O'qituvchilar darslarda talabalarning erkin fikr yuritishlarini ta'minlay olishlari kerak. Xuddi shu holatdagina ularning fikrlari kreativlik kasb etadi.

"Kreativlik darslarida talabalar birgina "to'g'ri" javobni izlash o'rniga o'zlarini erkin va hotirjam sezishlari va yuzaga kelgan muammolarga turli yechimlarni izlab topishlari maqsadga muvofiqdir. Qancha ko'p g'oya va fikrlarni o'rtaga tashlasalar, shuncha ko'p g'oyalar kreativ bo'ladi. O'qituvchilar "Aqliy hujum" metodidan foydalanganlarida noaniqlikka duch kelishlari mumkin. Talabalarni to'g'ri yo'lga yo'naltirish va keyinchalik ularni mustaqil "sayohatga" qo'yib yuborish ularda kreativ va, hatto noaniq bo'lsada, turli g'oyalarni o'ylab topishga bo'lgan intilishni kuchaytiradi. Chak Djons aytganiday "Qo'rquv xissining yuzaga kelishi kreativlikka asoslangan har qanday ishda mavjud; havotir kreativlikning xizmatkoridir". Talabalarni yo'naltirish talabalarda o'qituvchiga bog'liq bo'lib qolmay, ularda avtomatik ravishda harakat qilish ko'nikmasini shakllantiradi. Yuqori sinf o'qituvchilari yoki yuqori kurslarining malakali talabalari jarayonni kichik alohida qism va bosqichlarga bo'lib, yosh va tajribasiz talabalarni ruhlantirib, bu esa o'z o'rnida kreativlik ko'nikmasining shakllanishiga o'z ta'siri o'tkazadi. O'qituvchilar talabalarga manbalar bilan ta'minlash, maslahat berish, yo'l-yo'riq ko'rsatish, ularning progress va muvaffaqiyatini aniqlashda mezonlarni ishlab chiqishda murabbiy sifatida xizmat qiladilar. Shuningdek, yuqori kurs talabalari nafaqat ichki kreativlikni shakllantirish, balki kichik guruhlarda ishlash, kreativlik va sharhlar berishga qiziqтира oladilar ham (m: ong sayohati, tasavvur chegarasi, kelajakdagi muammolarni yechish, yangilik ochmoq va kashf etmoq)".

Kreativlik potensialiga ega pedagog o'zida quyidagi malakalarni namoyon eta oladi:

- bajariladigan vazifaning mohiyati va ahamiyatini belgilay bilish;
 - masalaning qo'yilishini tahlil qila olish;
 - masalani hal qilish rejasini tuzish;
 - masalani hal qilishda samarali metodlar (analiz, sintez, induksiya, deduksiya, taqqoslash va b.)larni qo'llash;
 - masalani hal qilish usullarini tanlay olish;
 - qabul qilingan qarorning to'g'riligini asoslash va qayta tekshirish;
 - masalani hal qilishda kichik tadqiqot (izlanish)ni olib borish;
 - masalani hal qilish sharoiti, jarayonning borishi va masala yechimi yakunlarini umumlashtirishga oid dalillarni rasmiylashtirish
- Pedagogning ilmiy-tadqiqot ishlari va ilmiy yoki ijodiy loyihalarni amalga oshirishi unda kreativlik potensialini yanada rivojlantiradi. Hattoki pedagog:
- kasbiy faoliyat samaradorligini baholashda pedagogning ijodkorligi – kreativ potentsiali darajasini baholash muhim ahamiyatga ega.

Pedagogning kreativlik potentsiali darajasini aniqlovchi mezonlar quyidagilar sanaladi:

1. Tashabbuskorlik,
2. Kreativ qobiliyatga egalik,
3. Kreativ faollik,
4. Izlanuvchanlik,

Ushbu mezonlar pedagoglar kreativ potensialini uch darajada aniqlash imkonini beradi (20.1-jadval):

20.1-jadval. Pedagog kreativ potensialining muhim darajalari

№	Mezonlar	Daraja xususiyatlari
1	Yuqori	Muammoni yondashda turli tashabbuslarni ilgari suradi, kreativ qobiliyatga egaligini kuchli namoyon etib beradi, kreativ jihatdan o'ta faol, izlanuvchan
2	O'rta	Bir yoki bir nechta tashabbusni ilgari suradi, kreativ qobiliyatga egaligi muvazun ko'rinmasda, ammo namoyon bo'ladi, kreativ jihatdan bir qadar faol, izlanuvchan bo'lishga intiladi
3	Past	Ushbu u yondashda asoslanmagan bo'lsa-da, tashabbusni ilgari surishga intiladi, kreativ qobiliyati yondashda namoyon bo'lmaydi, izlanuvchan bo'lishga intilmaydi

Shunday qilib, malaka oshirish kurslarida "Kreativ pedagogika" moduli (fani)ni o'qitish pedagoglarda ularga xos kreativ sifat va ijodiy-pedagogik faoliyat malakalarini samarali rivojlantirish imkonini beradi. Pedagoglarda kreativlik sifatlari, ijodiy-pedagogik faoliyat malakalarini rivojlantirish borasida amerikalik tadqiqotchi Patti Drepeau tomonidan taklif qilingan yo'llarda foydalanish kutilgan natijalarni qo'lga kiritishga yordam beradi. Qolaversa, pedagoglarda kreativlik sifatlari shakllantirish ustuvor tamoyillar asosida ish ko'rish aniq maqsadga yo'naltirilgan faoliyat samaradorligini kafolatlaydi. Malaka oshirish kurslarida amaliy mashg'ulotlar jarayonida pedagoglarning kreativlik imkoniyatlarining aniq mezonlar asosida aniqlash, daraja ko'rsatichlarini baholash asosida bu boradagi yutuq va kamchiliklarni belgilash, yutuqlarni boyitish, kamchiliklarni bartaraf etish chora-tadbirlarini belgilash mumkin bo'ladi.

Nazorat savollari:

1. Pedagogik kreativlikka qanday sifatlar xos?
2. Pedagoglarda qanday ijodiy-pedagogik faoliyat malakalari mavjud bo'lishi zarur?
3. Shaxsda kreativlik sifatlari rivojlantirishning qanday yo'llari mavjud?
4. Pedagoglarning kreativligini ifodalovchi belgilar nimalarda aks etadi?
5. Shaxs kreativligini rivojlantirishning ustuvor tamoyillari qaysilar?
6. Pedagoglarning kreativlik imkoniyatlari nimalarda aks etadi?
7. Pedagoglar kreativlik imkoniyatlarining tarkibiy asoslari nimalardan iborat?
8. Pedagoglarning kreativlik imkoniyati qanday mezonlar yordamida aniqlanadi?
9. Pedagoglarning kreativlik imkoniyati qanday darajalarda namoyon bo'ladi?

21-MODUL. PEDAGOGLARNING KREATIVLIK IMKONIYATI DARAJASINI ANIQLOVCHI MEZONLAR

21.1-§. Pedagoglarning kreativlik imkoniyatlari

Ayni paytda jamiyat tomonidan talab qilinadigan kasblar juda ko'p. Yangi texnologiyalarni joriy etish, axborot vositalaridan foydalanish, davlatning yangi iqtisodiy tizimga o'tishi bilan tavsiflangan axborot jamiyatida mehnat bozorida yangi mutaxassisliklar paydo bo'ladi, xodimlarning funktsiyalari va vazifalari yangilanadi va murakkablashadi. Pedagoglar har doim kerak. Jamiyat jadal rivojlanmoqda, ilm-fan to'xtab qolmaydi – bilim har bir shaxs uchun alohida ahamiyatga ega bo'ladi, demak, o'z bilimni boshqalarga berayotgan inson butun jamiyat uchun ulkan qadriyatga ega bo'lib, o'z zimmasiga yuklangan mas'uliyatga mos kelishi kerak. Ko'p yillar oldin, insonning yoshi boshqalarni o'rgatish qobiliyatini va ish natijalarining samaradorligini belgilaydi, deb ishonishgan. Vaholanki, hozirgi vaqtda ta'lim muassasalarida dars berishga tayyorlikning asosiy ko'rsatkichlari kasbiy tayyorgarlikdan tashqari birinchi o'rinda turadigan pedagogning shaxsiy fazilatlarini hisoblanadi. Asta-sekin pedagoglik kasbi tabaqalanib boradi, tor yo'nalishlar paydo bo'ladi.

Pedagogik faoliyatning har bir yo'nalishida pedagogning qandaydir o'ziga xos sifati boshqalarga qaraganda ko'proq namoyon bo'ladi. Ta'lim o'qitish mavzusi, o'quvchilarning yoshi va hokazolardan qat'i nazar, har bir pedagogda bo'lishi kerak bo'lgan qator fazilatlar mavjud. Bu o'z kasbingizga bo'lgan muhabbat, tanlagan ishingiz bilan shug'ullanish istagi, axloqiy fazilatlar, shuningdek, kreativlik.

Kreativlik yangi g'oyalarni qabul qilish va ta'lim jarayoniga muvofiqlikni kiritish istagida ifodalanadi, bu esa yanada samarali va qiziqarli o'quv jarayoniga turtki bo'lishi mumkin. "Kreativlik" ta'limchasi bilan sinonim sifatida qaralishi mumkin bo'lgan pedagogning kreativlik qobiliyatlari talabalarning qiziqishini belgilaydi. Bu juda muhimdir. Shu sababli, ushbu maqolaning asosiy maqsadi "pedagog kreativligi" tushunchasini chuqurroq ochib berish, kreativlikning shakllanish manbalari va rivojlanish usullarini aniqlash va ushbu sifatni amaliyotda qo'llashning mumkin bo'lgan

natijalarini ko'rib chiqishdir.

Kreativlik. Kreativ so'zi inglizcha "yaratish", "yaratish", "yaratish" degan ma'noni anglatadi. Kreativlik - bu an'anaviy naqshlarga mos kelmaydigan yangi g'oyalarni yaratish va amalga oshirishga yordam beradigan shaxsning kreativlik qobiliyatlari. Kreativlik standart savol va masalalarni g'ayrioddiy tarzda hal qilishga, yangi usullar va vositalarni topishga yordam beradi. Aytishimiz mumkinki, kreativlik nafaqat kreativlik, balki vaziyat yoki muammo haqida g'ayrioddiy yangi tasavvur yaratish qobiliyatidir.

21.2-§. Pedagoglarning kreativlik imkoniyatini aniqlovchi mezonlar

Kreativlik mezonlarini quyidagicha aniqlash mumkin:

- stereotipik fikrlashni rad etgan holda, mavjud bo'lgan narsadan foydalanib, yangi narsalarni yaratish;
- aqlning moslashuvchanligi va o'ziga xoslgi;
- reseptivlik - g'ayrioddiy tafsilotlarni, noaniqliklarni va qarama-qarshiliklarni sezish, bir fikrdan ikkinchisiga tezda o'tish qobiliyati;
- sintez va tahlilga moyillik;
- metaforik - nostandard sharoitlarda ishlashga tayyorlik, uyushmalar tuzishga moyillik, murakkabda oddiyini ko'rish qobiliyati va aksincha;
- fikrning to'g'ri yo'nalishini intuitiv ravishda his qilish qobiliyati;
- g'oyalaringizni batafsil ishlab chiqish qobiliyati;
- ko'p sonli turli g'oyalarni yaratish qobiliyati;
- qoniqish kreativlik fikrlash ishining natijasidir.

Agar biz kreativlik ayniqsa muhim bo'lgan aniq sohalar haqida gapiradigan bo'lsak, unda quyidagi misollar keltirilgan:

Biznes (Yangi g'oyani o'ylab topish va amalga oshirish orqali siz o'z biznesingizni juda yaxshi rivojlantirishingiz mumkin, bunga raqobatchilar xalaqit bermaydi, chunki siz bu sohada birinchisiz).

Reklama (Kreativlik yangi mahsulotlarni shunday burchakdan reklama qilishga yordam beradi, shunda xaridor ushbu mahsulot

aynan o'ziga kerak bo'lgan narsa ekanligini hal qiladi).

San'at (Har qanday san'at asari kreativlik mehnat natijasidir. O'z asarini yaratishda an'anaviy g'oyalarga amal qilmay, o'z sohasida yangi yo'llarni o'ylab topganlar eng kreativdir. Shunday qilib musiqa va kino janrlarining yangi uslublari paydo bo'ladi).

Umuman olganda, kreativlik har qanday sohada foydali bo'lishi mumkin. Misol uchun, o'qitishda, hatto pedagog uchun muayyan o'qitish sxemalari va xatti-harakatlar qoidolari mavjud bo'lsa ham, siz bolaning yoki bir nechta bolalarning o'rganish qiyinchiliklariga duch kelishingiz mumkin. Standart o'qitish sxemalari ishlamaydi, kreativlik yondashuv kerak.

Muammoni hal qilishning an'anaviy usullari ishlamaydigan har qanday vaziyat kreativlikni talab qiladi.

21.3-§. Pedagogik kreativning darajalari

Pedagogning kreativligi kasbiy kompetensiya bilan bog'liq.

Pedagogik faoliyatda bu uslubiy va diagnostik kreativlik (yangi o'qitish usullari va usullarini izlash; talabalarni o'rganishning yangi usullarini izlash).

Pedagogik muloqotda bu kommunikativ kreativlik (yangi kommunikativ vazifalarni izlash va topish; sinfda o'quvchilar o'rtasida shaxslararo o'zaro ta'sirni safarbar qilishning yangi vositalari; guruh ishida muloqotning yangi shakllarini yaratish va amalga oshirish).

Shaxs sohasida bu pedagogning kreativlik shaxs sifatida o'zini o'zi anglatish, uning kasbiy rivojlanish yo'llarini belgilash va o'z-o'zini takomillashtirish dasturini yaratishga asoslangan o'zini o'zi anglatishidir.

Olimlar pedagogik kreativning quyidagi darajalarini aniqlaydilar:

Kreativlikning **birinchi darajasi** - sinf bilan elementar o'zaro munosabatlarda darajasi. Pedagog allaqachon fikr-mulohazalardan foydalanadi va uning natijalariga ko'ra o'z ta'sirini o'zgartiradi. Ammo u boshqa pedagoglarning tajribasiga asoslangan shablonga ko'ra, "qo'llanmaga muvofiq" harakat qiladi.

Ikkinchi daraja - uni rejalashtirishdan boshlab dars faoliyatini

optimallashtirish darajasi. Bu erda kreativlik pedagogga allaqachon ma'lum bo'lgan o'qitishning mazmuni, usullari va shakllarini mohirona tanlash va tegishli kombinatsiyadan iborat.

Uchinchi daraja evristik. Pedagog talabalar bilan jonli muloqot qilish imkoniyatlaridan foydalanadi. Pedagog kreativlikotining eng yuqori darajasi uning to'liq mustaqilligi bilan tavsiflanadi. U tayyor texnikadan foydalanishi mumkin, lekin ularga o'zining shaxsiy ta'sirini qo'yadi. U ular bilan faqat uning kreativlik individualligi, o'quvchining shaxsiy xususiyatlari, sinfning o'ziga xos tayyorgarlik darajasi, tarbiyasi va rivojlanishiga mos keladigan darajada ishlaydi.

Shunday qilib, asosiy darajalar: optimallashtirish, evristik, shaxsiy - mustaqil.

Pedagogik kreativlik - bu allaqachon to'plangan narsalarni o'zlashtirishdan mavjud tajribani o'zgartirish va o'zgartirishgacha bo'lgan jarayon. Bu pedagogik vaziyatga moslashishdan uni o'zgartirishgacha bo'lgan yo'l, bu pedagog kreativining mohiyati va dinamikasidir.

Kreativlikning quyidagi ko'rinishda bo'lishi mumkin:

1. **Keng ma'noda kreativlik** - bu o'zi uchun yangi narsalarni kashf etish, ya'ni pedagogning pedagogik muammolarni hal qilishning nostandart usullari variantlarini topishi. Bu erda pedagog algoritmik stereotipik usullardan sub'ektiv yangilariga o'tadi. Kreativlikning ushbu darajasiga misollar: barcha mumkin bo'lganlardan maqbul echimni tanlash, darsda improvizatsiya paytida yangi, o'zgartirilgan sharoitda eski texnikadan foydalanish, o'quvchining o'ziga va boshqalarga muvaffaqiyatsizliklari sabablarini tushuntirish. Kreativlikning bu darajasi ko'pchilik pedagoglar tomonidan o'z ishlarida qo'llaniladi.

2. **Kreativlik tor ma'noda** - o'zi uchun ham, boshqalar uchun ham yangi narsalarni kashf etish, yangilik. Bu hodisalarning odatiy ko'rinishini o'zgartiradigan va jamoat pedagogik tajribasini qayta tiklaydigan yangi, o'ziga xos uslublar yoki yaxlit yondashuvlarni yaratishdir. Innovatsiya - bu fikrlashning alohida turi bo'lib, u birinchi navbatda umumiy muammolarni ochish usullarini, so'ngra original echimni va uni pedagogik amaliyotga qaytarishni o'z ichiga oladi. Bu o'z faoliyatini nostandart shaklda o'zgartirish, birlashtirish va tartiblash qobiliyatidir. Innovatsiya, shuningdek, barqaror kasbiy

yo'nalish, ijobiy o'z-o'zini anglash, o'z g'oyalarini himoya qilish, ularning yangiligi va hayotiyligini isbotlash qobiliyati bilan ajralib turadigan shaxsiyatning alohida turi bo'lib, bu individuallik va muallifning kontseptsiyasidir. fan va tajriba. Kreativlikning bu darajasiga har bir pedagog ko'tarilavermaydi, garchi bu darajadagi kreativlik pedagog uchun yopiq emas. Shu bilan birga, bu yo'l odatda pedagogning butun hayotini talab qiladi.

Kreativ pedagog:

- Moslashuvchanlik
- Metaforik
- Sezuvchanlik kreativlik pedagog
- Ravonlik
- Originallik ishlab chiqish

Moslashuvchanlik - pedagogning vaziyat va vazifaga mos kelmaydigan xatti-harakatlar, fikrlash usullari va hissiy reaksiyalardan osongina voz kechish va yangilarini ishlab chiqish yoki qabul qilish qobiliyati.

Resseptivlik - tashqaridan kelayotgan narsani osongina idrok etish, bir fikrdan ikkinchisiga o'tish qobiliyatidir.

Metaforiklik - u yoki bu maqsadda har qanday ma'no, tuyg'u yoki belgini bir ob'ektdan ikkinchisiga o'tkazish qobiliyati.

Ravonlik - muammoli vaziyatning ko'plab mumkin bo'lgan echimlarini o'ylash qobiliyati.

Elaboratsiya - bu paydo bo'lgan g'oyalarni batafsil ishlab chiqarish qobiliyati.

O'ziga xoslik - bu shaxsning o'ziga xosligini tashqi belgilar orqali ifodalash qobiliyati.

Kreativlik pedagog:

• O'quvchidagi kreativlik muhitni rag'batlantiradi va qo'llab-quvvatlaydi, bu sizga stresssiz, tashvish va jazodan qo'rqmasdan gapirish, fikrlash, ishlash imkonini beradi.

• Rag'batlantiruvchi, kreativlik vaziyatlarning paydo bo'lishini ta'minlaydi.

• Kreativlik, pedagogik improvizatsiya, kutilmagan pedagogik vaziyatni topish va uni amalga oshirish orqali namoyish etadi;

• pedagogik faoliyatida o'z qobiliyatlari, o'z-o'zini anglash va uning samaradorligini baholash haqida fikr yuritadi.

- g'ayrioddiy fikrlar, o'ziga xos g'oyalar va kreativlik yutuqlarga bag'rikenglik va ma'qullik ko'rsatadi.

- talabalarni o'z fikrlarini, (shuningdek, birovning) kreativlik fikrlash va erishilgan natijalarini qabul qilish va qadrlashga o'rgatadi.

21.4-§. Pedagog kreativligini rivojlantirish yo'llari

Hozirgi vaqtda ta'lim xodimlarining malakasini oshirish tizimida turli kurslar, konferensiya va uchrashuvlar doirasida pedagogik mahorat darslari pedagoglarning birgalikdagi kreativlik faoliyat jarayonida kreativlik rivojlanishi shakli sifatida keng tarqaldi. Seminarlar o'z amaliyotida shaxsiy yo'naltirilgan innovatsion kreativlik texnologiyalarning turli usullaridan foydalanadilar, pedagoglarning vazifasi esa bolalarning tashabbusi, qiziqishlari va motivatsiyasiga asoslangan jamoaviy faoliyatni qurishdir. Bu pedagogga kreativlik salohiyat darajasini oshirishga, stereotiplardan xalos bo'lishga, qiymat yo'nalishlari va xatti-harakatlarini o'zgartirishga imkon beradi, jamoada ishlash qobiliyatini rivojlantiradi, fikrlash va o'z-o'zini tahlil qilish qobiliyatini rivojlantiradi va o'z taqdirini o'zi belgilashini rag'batlantiradi. pozitsiya.

Pedagogik ustaxonalar o'z ishlarida hamkorlik texnologiyalari, loyihalar, aqliy hujum, jamoaviy kreativlik ish, kreativlik treninglar, ertak terapiyasi texnikasi va boshqalarni, shu jumladan tadqiqot kreativlik tabiatining turli shakllarini: ijtimoiy o'yin tadbirlari, teatrlashtirilgan treninglar, mahorat darslari va boshqalarni birlashtiradi.

Aqliy hujum usuli - bu kreativlik faoliyatni rag'batlantirishga asoslangan muammoni hal qilishning operativ usuli bo'lib, unda munozara ishtirokchilaridan iloji boricha ko'proq mumkin bo'lgan echimlarni, shu jumladan eng fantastiklarini ifoda etish so'raladi. Keyin bildirilgan fikrlarning umumiy sonidan amaliyotda qo'llanilishi mumkin bo'lgan eng muvaffaqiyatlilari tanlanadi.

Ertak terapiyasi - bu xulq-atvor reaksiyalarini tuzatish, qo'rquv va fobiyalar bilan ishlash maqsadida odamga psixoterapevtik ta'sir ko'rsatish yo'nalishi. Ertak terapiyasi usullari insonning ko'plab qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi: u yanada kreativlik, tasavvurga ega bo'ladi, uning ongi kengayadi, uning atrofidagi

dunyo bilan muloqot qilish osonroq bo'ladi.

Natijada, kreativlikning rivojlanishi pedagogning dastlabki kreativlik salohiyatini oshirishga, o'z-o'zini rivojlantirishga bo'lgan ehtiyojni yaratishga, kasbiy faoliyat motivatsiyasini kuchaytirishga imkon beradi. Pedagogning kreativligi o'quvchilarning kreativlik qobiliyatlarini rivojlantirish bilan chambarchas bog'liq, shuning uchun pedagog dars va sinfdan tashqari ishlarni tashkil etishga kreativlik yondashishi zarur. Kreativlikni rivojlantirishning turli yo'llari bor, ularga rioya qilgan holda siz tez orada o'zingizda bu xususiyatni rivojlantirib, amalda qo'llashingiz mumkin.

Bu talabchan, raqobatbardosh va bolalar tomonidan seviladigan kreativ pedagogdir.

Nazorat savollari:

1. Kreativlik nimalar bilan ifodalanadi?
2. Kreativlik nima?
3. Kreativlik mezonlarini qanday aniqlash mumkin?
4. Reseptivlik nima?
5. Metaforik nima?
6. Pedagogning kreativligi nimaga bilan bog'liq?
7. Pedagogik kreativning qanday darajalarini aniqlangan?
8. Kreativlikning birinchi darajasi nima?
9. Kreativlikning ikkinchi daraja nima?
10. Kreativlikning uchinchi daraja nima?
11. Pedagogik kreativlik nima?
12. Kreativlik qanday ko'rinishda bo'lishi mumkin?
13. Keng ma'noda kreativlik nima?
14. Kreativlik tor ma'noda nima?
15. Moslashuvchanlik nima?
16. Ravonlik nima?
17. Elaboratsiya nima?
18. O'ziga xoslik nima?

22-MODUL. AMALIY KREATIV PEDAGOGIK FAOLIYATNI TASHKIL ETISHGA KREATIV YONDASHISH

22.1-§. Ma'ruza mashg'uloti uchun mo'ljallangan matnning vizual xususiyat kasb etishi

Shaxsda kreativlikni shakllantirishga yo'naltirilgan mashg'ulotlar faqatgina ko'ngilochar xarakterdagi topshiriq, mashq yoki vazifalardan iborat bo'lib qolishi kerak emas. Balki, talabalarga beriladigan barcha topshiriq, mashq va vazifalar mavjud davlat ta'lim standartlarga mos kelishi, talabalarga bilim, ko'nikma va malakalarini to'laqonli namoyish qila olish imkoniyatini yaratishi zarur. Mashg'ulotlar jarayonida o'qituvchilar talabalarni asta-sekin mas'uliyatdan ozod qilish orqali mustaqil ta'lim olishga rag'bat bildiradigan shaxs bo'lishlariga erisha olishlari lozim (Fisher, Frey, 2008 y.).

Pedagogning kreativligi rivojlantirishda uning ma'ruza, amaliy, seminar va laboratoriya mashg'ulotlari uchun o'quv topshiriqlarini ishlab chiqishga ijodiy yondashish ko'nikma va malakalariga ega bo'lishi muhim ahamiyatga ega. Buning uchun pedagoglar o'zlarida kreativlik qobiliyatini rivojlantirish yo'lida tizimli, izchil amaliy harakatlarni tashkil etishlari zarur. Quyida ularning ayrimlari xususida to'xtalib o'tiladi.

22.1.1-§. Matnli axborotlarni grafik shakliga o'tkazish

Matnli, ayniqsa, katta hajmdagi matnli axborotlar talabalar tomonidan qiyin qabul qilinadi. Zamonaviy sharoitda matnli axborotlarni grafik shakliga o'tkazish talab etilmoqda. O'quv axborotlarini grafik shakliga o'tkazishda ma'lumotlarni model, sxema, jadval, diagramma, tasvir, klaster, matematik, fizik, geometrik ko'rinishlarida ifodalash maqsadga muvofiqdir. Bu tarzda talabalarga taqdim etilgan axborotlar talabalar tomonidan samarali qabul qilinadi.

Ayni vaqtda OTM pedagoglarini qayta tayyorlash va ularning

malakasini oshirish kurslarida "Innovatsion ta'lim texnologiyalari" yo'nalishida tashkil etilgan amaliy mashg'ulotda tinglovchilar bilan quyidagi matnli axborotni klasterda ifodalash ko'nikma, malakalari bilan qurollantirildi:

Lug'aviy ma'nosiga ko'ra "taksonomiya" tushunchasi "tartib bilan joylashtirish qonuni" ma'nosini anglatadi. Ob'ektlarni ularning o'zaro bog'liqligiga asoslangan holda murakkablashib boradigan darajalar ketma-ketligi (ierarxik tarz)da joylashtirgan holda turkumlashtirish, tizimlashtirish "taksonomiya" deb ataladi. Pedagogik taksonomiya – pedagogik jarayonning o'zaro bog'liq va xossasiga ko'ra ko'p bosqichli (ierarxik) tuzilishga ega ob'ektlarni tavsiflash, tartibga solish va tizimlashtirish nazariyasi. B.Blum rahbarligida 1956 yilda AQShda "Pedagogik taksonomiya" g'oyalari e'lon qilindi. XX asrning 60-yillarida D.Kratvol va boshqalar tomonidan pedagogik maqsadlarni ifodalovchi taksonomiyaning navbatdagi g'oyalari shakllantirildi

B.Blum taksonomiyasi kategoriya (mezon)lari

№	Mezonlar	Mazmuni
1.	Bilish	Bilimlardan xabardor bo'lish, ularni o'zlashtirish, yodda tutish, qayta yodga olishni ifodalaydi
2.	Tushunish	Bilimlar yuzasidan fikrlash, mushohada yuritish, nazariy holatdan amaliyotga ko'chish mantig'ini o'zlashtirish
3.	Qo'llash	Bilimlarni amaliyot (amaliy harakilar)da qo'llash
4.	Analiz	Mavjud bilimlarga tayangan holda yaxlit, bir butun ob'ekt, hodisa, voqelik va jarayonni tarkibiy elementlarga ajratgan holda o'rganish, juz'iy xulosa chiqarish
5.	Sintez	Mavjud bilimlarga tayangan holda ayrim, alohida tarkibiy elementlar asosida yaxlit, bir butun ob'ekt, hodisa, voqelik va jarayon to'g'risida umumiy xulosa chiqarish
6.	Baholash	Shaxsning nazariy bilim hamda amaliy ko'nikma, malakalarga egaligini baholash

22.1.2-§. Maxsus testlar bilan ishlash

Pedagoglarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish kurslarida tinglovchilarda kreativlik qobiliyati va sifatleri mavjudligini aniqlashda E.P.Torrensning "Tugallanmagan rasmlar" testidan foydalanish samarali natijalarni beradi.

Mazkur test quyidagi shtrixlaran iborat noaniq tasvirlardan iborat bo'lib, tinglovchilarga ularni tugatib berish topshirig'i beriladi:

OTM pedagoglarini qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish kurslarida P.Torrensning "Tugallanmagan rasmlar" testi qo'llash jarayonida tinglovchilar tomonidan ko'plab takliflar beriladi. Berilgan takliflar tinglov-pedagoglarning qay darajada kreativlik sifatlariga egaligi, tasavvurining qanchalik boyligini ifodalaydi.

22.2-§. O'quv topshiriqlarining turlari va o'quv mashg'ulotlar uchun o'quv topshiriqlari turlarini belgilash

Rejalashtirilgan maqsadlar tizimi ushbu maqsadlarning bajarilishini ta'minlovchi harakatlar tizimi bilan uzviy bog'lanadi. O'quv materiallarini o'zlashtirishda ta'lim oluvchini faol harakatga undaydigan omil – o'quv topshiriqlari hisoblanadi. O'quv topshiriqlari – o'rganilayotgan mavzu bo'yicha talabalar tomonidan o'zlashtirilgan bilim, ko'nikma va malakalar darajasini aniqlashga xizmat qiladigan ta'limiy vazifalar yig'indisi.

Shu sababli o'quv topshiriqlarini to'g'ri shakllantirish maqsadga muvofiq sanaladi. Pedagogika OTMda tahsil olayotgan talabalar o'quv topshiriqlarini to'g'ri shakllantirish ko'nikma, malakalariga ega bo'lishi zarur. O'quv topshiriqlarini shakllantirishda quyidagilarga e'tibor qaratiladi:

1. O'quv topshiriqlarining murakkablik darajasini aniqlay olish.
2. Darsning maqsadiga muvofiq o'quv topshiriqlari tizimini shakllantirish

Bu o'rinda D.Tollingerova tomonidan quyidagi o'quv topshiriqlari taksonomiyasi taklif etilgan:

- Xotirada saqlash, qayta yodga tushirishni talab etuvchi

topshiriqlar;

- Raqamlar, ma'lumotlar bilan ishlashda oddiy fikriy operatsiyalarni taqozo etuvchi topshiriqlar;
- Raqamlar, ma'lumotlar bilan ishlashda murakkab fikriy operatsiyalarni taqozo etuvchi topshiriqlar;
- Ma'lumotlarni e'lon qilishga oid topshiriqlar;
- Ijodiy fikrlashni talab etuvchi topshiriqlar.

Har bir o'quv topshirig'i o'z ichiga yana bir necha kichik turdagi topshiriqlarni qamrab oladi. Ular quyidagilardir:

1. Xotirada saqlash, qayta yodga tushirishni talab etuvchi topshiriqlar:

- 1) xabardor bo'lishga oid topshiriqlar;
- 2) alohida dalil, son, tushunchalarni yodga olishga doir topshiriqlar;
- 3) ta'rif, me'yor, qoidalarni yodga olishga oid topshiriqlar;
- 4) katta hajmdagi matn, bo'lim, she'r, jadval va b. ni yodga olishga oid topshiriqlar.

II. Raqam va ma'lumotlar bilan ishlashda oddiy fikriy operatsiyalarni taqozo etuvchi topshiriqlar:

- 1) dalillar (o'lchash, tortish, hisoblash va b.)ni aniqlashga oid topshiriqlar;
- 2) dalillarni keltirish va ta'riflashga (hisoblash, sanab o'tish va b.)ga doir topshiriqlar;
- 3) harakatlar jarayoni va usullarini tashkil etish va tavsiflashga oid topshiriqlar;
- 4) ajratish va yig'ish (tahlil va sintez)ga doir topshiriqlar;
- 5) qiyoslash va farqlash (taqqoslash va bo'lish)ga oid topshiriqlar;
- 6) taqsimlash (kategoriyalashtirish va tasniflash)ga doir topshiriqlar;
- 7) dalillar o'rtasidagi o'zaro aloqadorlik (sabab, oqibat, maqsad, vosita, ta'sir, foydalilik, vosita, usullar)ni aniqlashga oid topshiriqlar;
- 8) mavhumlashtirish, aniqlashtirish va umumlashtirishga doir topshiriqlar;
- 9) murakkab bo'lmagan (kattalik, o'lchamlari noma'lum bo'lgan) misollarni yechish.

III. Raqam va ma'lumotlar bilan ishlashda murakkab fikriy operatsiyalarni taqozo etuvchi topshiriqlar:

1) ko'chirish (biror joyga uzatish, shaklini o'zgartirish)ga oid topshiriqlar;

2) bayon qilish (sharhlash, ma'nosini tushuntirish, mohiyatini yoritish, asoslash)ga doir topshiriqlar;

3) induksiya (juz'iy xususiyatga tayangan umumiy xulosa chiqarish)ga oid topshiriqlar;

4) deduksiya (umumiy holatga ko'ra xususiy xulosalar chiqarishga) doir topshiriqlar;

5) isbotlash (dalillashtirish) va tekshirishga oid topshiriqlar;

6) baholashga doir topshiriqlar.

IV. Ma'lumotlarni e'lon qilishga oid topshiriqlar:

1) umumlashtiruvchi qisqacha ma'lumot, qoralama, mazmun va b.ni ishlab chiqishga doir topshiriqlar;

2) hisobot, ma'lum muammoga bag'ishlangan ilmiy asar, ma'ruzalarni tayyorlashga oid topshiriqlar;

3) mustaqil ravishda yozma ishlar, chizmalar, loyihalar va b.ni bajarishga doir topshiriqlar.

V. Ijodiy fikrlashni talab etuvchi topshiriqlar:

1) amaliy takliflarni ishlab chiqarishga doir topshiriqlar;

2) muammoli masala va vaziyatlarni hal qilishga oid topshiriqlar;

3) savollarni qo'yish va masala yoki topshiriqlarni ifodalashga doir topshiriqlar;

4) shaxsiy kuzatishlarga asoslangan holda yechimni topishga oid topshiriqlar;

5) shaxsiy mulohazaga asoslangan holda yechimni topishga doir (ratsional yechimga asoslangan) topshiriqlar.

Anglanganidek, pedagoglar ta'lim jarayonini tashkil etishda o'quv materiallarining xarakteridan kelib chiqqan holda yuqorida qayd etilgan topshiriqlardan ikki va undan ortig'ini tanlash imkoniyatiga ega. Bir mashg'ulotda talabalarni bir necha turdagi topshiriqlar bilan ishlashga jalb etish talabalarda o'quv faoliyatiga nisbatan qiziqishni oshiradi va o'quv-bilish faoliyatini kuchaytiradi.

22.3-§. O'quv topshiriqlari uchun ish qog'ozlarini tayyorlash

Ish qog'ozlari asosida o'quv topshiriqlarining bajarilishi mazkur jarayonni tezlashtirish, talabalar faoliyatini osonlashtirish va eng muhimi, mumkin qadar vaqtni tejash imkonini yaratadi. Shu tufayli yetakchi xorijiy mamlakatlar tajribasida o'quv topshiriqlari bilan ishlash jarayoni uchun ish qog'ozlarini shakllantirish va ularni mashg'ulotlar uchun tayyorlashga alohida e'tibor qaratiladi.

O'zbekistonda ham mustaqillik yillarida ta'limni tashkil etishga innovatsion yondashish natijasida uzluksiz ta'lim tizimining barcha bosqichlarida deyarli har bir dars, o'quv mashg'ulotida o'quvchi va talabalarning amaliy faoliyatini ish qog'ozlari vositasida tashkil etish an'anasi bir qadar shakllandi. Ayni vaqtda bu boradagi tajribani yanada boyitishga nisbatan ehtiyoj mavjud. Shu sababli OTM pedagoglarida ish qog'ozlarini shakllantirish borasidagi ko'nikma, malakalarini rivojlantirish maqsadga muvofiqdir. Qolaversa, o'quv mashg'ulotlarida bajariladigan topshiriqlar uchun ish qog'ozlarining tayyorlanishi pedagoglarda kreativlik qobiliyatini yana rivojlanishiga yordam beradi.

Ta'lim jarayonida interfaol metodlarni qo'llashda grafik organayzerlarning grafikli tavrilaridan ish qog'ozlari sifatida foydalanish mumkin.

22.4-§. Kreativ yondashuv asosida o'quv fanlari bo'yicha nazorat-sinov topshiriqlarini tayyorlash, keys va darajali testlar to'plamini shakllantirish

Zamonaviy ta'limda talabalarga tayyor bilimlarni berish emas, balki ularni bilimlarni mustaqil o'zlashtirishga yo'naltirish tobora muhim ahamiyat kasb etib bormoqda. Zero, tayyor bilimlarni o'zlashtirish garchi talabalarning borliqni anglashlari, ijtimoiy munosabatlar mazmunini, u yoki bu ko'rinishdagi kishilik faoliyati mohiyatini tushunishlariga yordam beradi. Biroq, borliq va ijtimoiy munosabatlarning mavjud holatini ifodalovchi hodisa, voqelik, jarayonning tarkibiy elementlari o'rtasidagi o'zaro birlik,

aloqadorlikni tushunish, sabab-oqibatlarini tahlil qilish, faoliyat mazmuni, yo'nalishi va eng muhimi, natijasini kafolatlovchi omillarni tahlil qilish malakalarini samarali rivojlanishiga to'sqinlik qiladi.

Shu kabi salbiy holatning olini olishda talabalarni "muammo vaziyatlar"ga ro'para qilish metodik jihatdan samarali sanaladi.

Muammoli vaziyatlarning didaktik imkoniyatlari talabalarni o'rganilayotgan masala (mavzu, muammo) yuzasidan fikrlash, masala mohiyatini yorituvchi tarkibiy elementlar o'rtasidagi o'zaro birlik va aloqadorlikni anglash, "muammo-muammoni hal qilish jarayoni-yechim" tizimi asosida masalani tahlil qilish, yechim borasida farazlarni ilgari surish, ularning maqbulligini tekshirish, yechimni bayon etish va uni himoya qilish kabi amaliy harakatlarni tashkil etishga majbur qiladi. Qolaversa, muammoli vaziyatlar yordamida talabalar o'z bilimlarini mustaqil tahlil qilish, o'quv-bilish faoliyatiga tanqiliy yondashish, o'rganilayotgan masala (mavzu, muammo) yuzasidan ijodiy fikrlarni ilgari surish kabi imkoniyatlarga ega bo'ladiki, xuddi shu holat jamiyat tomonidan ta'lim tizimi oldiga qo'yilayotgan ijtimoiy buyurtmaning to'laqonli bajarilishini ta'minlaydi. Ya'ni, muammoli o'qitish, uni o'qitish jarayonida qo'llaniladigan texnologiyalar respublika uzluksiz ta'lim tizimi tomonidan o'z oldiga qo'yilgan har tomonlama (aqliy, axloqiy, jismoniy, hissiy jihatdan) rivojlangan barkamol shaxs va malakali mutaxassisni tayyorlashdan iborat ijtimoiy buyurtmaning bajarilishini ta'minlovchi zarur pedagogik shart-sharoitni vujudga keltiradi. Shu sababli bugungi kunda ta'lim tizimida muammoli ta'limdan foydalanish, muammoli ta'lim texnologiyalarini samarali qo'llashga alohida e'tibor qaratilmoqda. Xususan, so'nggi yillarda oliy ta'lim muassasalarida umumiy va mutaxassislik fanlarini o'qitishda muammoli ta'lim texnologiyalari orasida muhim o'rin egallagan "Keys- stadi" texnologiyasini qo'llash tajribasi shakllanmoqda.

Rivojlangan xorijiy mamlakatlar ta'limi amaliyotida ham "Keys-stadi" texnologiyasini qo'llash asosida muammoli vaziyatlarni yaratish va ularni hal qilishga doir o'quv topshiriqlarini ishlab chiqish borasida boy amaliy tajriba to'plangan va mazkur texnologiya jahon o'qitish tizimida eng ommalashgan o'quv texnologiyasi sifatida e'tirof etilmoqda.

Pedagogik turkum fanlarini o'qitishda "Keys-stadi" texnologiyasini

qo'llash xususida so'z yuritishdan avval uning tushuncha sifatida o'zida qanday mohiyatni yoritishi xususida to'xtalib o'tish maqsadga muvofiqdir.

"Keys-stadi" texnologiyasi (ingl. "case" – chemodan, metod, "study" – muammoli vaziyat; vaziyatli tahlil yoki muammoli vaziyatlarni tahlil qilish) – talabalarda aniq, real yoki sun'iy yaratilgan muammoli vaziyatni tahlil qilish orqali eng maqbul variantlarini topish ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladigan texnologiya, real vaziyatlarni bayon etishda qo'llaniladigan o'qitish texnikasi deya e'tirof etiladi.

Texnologiyaning asosiy maqsadi quyidagilardan iborat:

1. Tahlil ko'nikmalari va tanqidiy tafakkurni rivojlantirish.
2. Nazariya va amaliyot birligini ta'minlash.
3. Muammo yuzasidan turli qarashlar va yondashuvlarni namoyish qilish.
4. Qarorlar qabul qilish va uning oqibatlariga doir mulohazalarni taqdim etish.
5. Noaniqliklar mavjud bo'lgan sharoitda muqobil variantlarni baholash ko'nikmalarini shakllantirish.

Darhaqiqat, keys-stadi talabalarni har qanday mazmunga ega vaziyatni o'rganish va tahlil qilishga o'rgatadi. Uning negizida muayyan muammoli vaziyatni hal qilish jarayonining umumiy mohiyatini aks ettiruvchi elementlar yotadi. Bular quyidagilardir: ta'lim shakllari, ta'lim metodlari, ta'lim vositalari, ta'lim jarayonini boshqarish usul va vositalari, muammoni hal qilish yuzasidan olib borilayotgan ilmiy izlanishning usul va vositalari, axborotlarni to'plash, ularni o'rganish usul va vositalari, ilmiy tahlilning usul va vositalari, o'qituvchi va o'quvchi (talaba) o'rtasidagi ta'limiy aloqaning usul va vositalari, o'quv natijalari.

"Keys-stadi" texnologiyasi dastlab 1870 yilda AQShning Garvard universitetining huquq maktabida ta'lim jarayonida qo'llanilgan. Ushbu texnologiya Garvard universitetining biznes maktabida 1920 yilda qo'llanila boshlangan. Keyslarning ilk to'plami 1925 yilda ta'lim haqidagi Garvard universiteti hisobotlari asosida chop etilgan. Hozirda texnologiya xorijiy mamlakatlarda iqtisodiyot, ta'lim sohalarida ham keng qo'llanilmoqda. O'zbekistonda mazkur texnologiyani ta'lim jarayoniga tatbiq etish yo'lidagi harakatlar

mustaqillik yillarida faollashdi.

Zamonaviy o'qitish amaliyotida ta'limiy xarakterdagi keyslarning quyidagi turlari qo'llanilmoqa:

- muammoning yechimi va qarorlarni tahlil qilishga yo'naltirilgan keyslar;
- qaror yoki yaxlit muammoni ifodalovchi keyslar;
- talaba faoliyatini tahlil qilish va baholash imkoniyatini beruvchi keyslar.

Ta'limda qo'llaniladigan "Keys-stadi"ning tayyor variantlari ham mavjud bo'lib, ularni sotib olish mumkin. Biroq, eng samarali yo'l har bir fan bo'yicha keyslarning mustaqil yaratilishiga erishishdir. Birgina Garvard universitetida yiliga 700 ta keys ishlab chiqiladi. Ularning narxi 10 \$. Ammo ba'zi keyslarning narxi 500 ta 1000 \$ gacha. London biznes maktabi va boshqa biznes maktablar o'zlarida 340 nafarga yaqin ishtirokchilarni birlashtirgan holda keyslarni yaratish bilan shug'ullanadi.

Texnologiya talabalarda predmetni o'zlashtirishga bo'lgan qiziqishni, amaliy ko'nikmalarni, vaziyatni tahlil qilish va to'g'ri qaror qabul qilishga nisbatan ijodiy yondashish malakalarini rivojlantiradi, turli muammoli vaziyatlar va ularni hal qilish asosida ular tomonidan bilimlarning faol o'zlashtirilishi uchun imkoniyat yaratadi.

"Keys-stadi" yordamida talabalar quyidagi ko'nikma, malakalar⁶ga ega bo'ladi:

1. **Tahliliy ko'nikmalar** (ma'lumotlarni axborotlardan ajrata olish, ularni turkumlashtirish, ma'lumotlarni zarur va nozarurga ajratish, tahlil qilish, taqdim etish; buning uchun shaxs aniq, mantiqiy fikrlay olishi kerak).

2. **Amaliy ko'nikmalar** (muammoning murakkabligidan kelib chiqib, real vaziyatni tahlil qila olish, eng muhim nazariya, metod va tamoyillarni qo'llay bilish).

3. **Ijodiy ko'nikmalar** (bunda mantiqiylik asosida vaziyat (muammo)ni yechish muhim emas, balki ijodiy yondashuv asosida muammoning bir necha yechimlarini topish va ularni tahlil qilish talab etiladi).

4. **Muloqot ko'nikmalari** (unga ko'ra talaba bahs-munozara olib borish, o'z nuqtai nazarini himoya qilish, qaroriga boshqalarni

ishontirish, juda qisqa va ishonarli hisobotni tayyorlash ko'nikmalarini o'zlashtira bilishi zarur).

5. **Ijtimoiy ko'nikmalar** (qarorni muhokama qilish jarayonida talabalar boshqalarning xatti-harakatini tahlil qilish, boshqalarni tinglay bilish, bahsda o'zgalarning fikrlarini qo'llab-quvvatlash, ilgari surilgan fikrga qarama-qarshi fikrni bildirga olish va o'zini boshqara olishi lozim).

6. **O'z-o'zini tahlil** (bahs-munozara jarayonida o'zini tuta bilishi, boshqalarga namuna bo'lishi muhim).

Har o'qituvchi keys-stadiga asoslangan o'quv topshiriqlarining puxta asoslanishiga erisha olishi lozim. Keys topshiriqlarining amaliy-didaktik xarakterga ega bo'lishi uchun ularni ishlab chiqishda quyidagilarga e'tiborni qaratish talab etiladi:

- maqsad aniq ifoda etish (maqsad ikki xil (yoki undan ortiq) to'ldirilmasligi;
- savol yoki topshiriqlar ma'lum darajada murakkab bo'lishi;
- ijtimoiy, iqtisodiy, madaniy hayotning bir necha jihatini yoritga olishi;
- tezda o'zining amaliy ahamiyatini yo'qotmasligi;
- milliy xususiyatlarni o'zida namoyon eta olishi;
- ta'limning barcha yo'nalish yoki sohalariga oid tipik vaziyatlarni ifodalashi;
- dolzarb ahamiyatga ega bo'lishi;
- talabalarda tahliliy tafakkurni rivojlantirishi;
- bahs-munozarani tashkil etish imkoniyatini yaratishi;
- bir necha yechim (qaror)ni ilgari surish imkoniyatini ta'minlay olishi.

O'quv keyslarining muhim xarakterli jihatlari talabalarga muammoli vaziyatni hal etish yuzasidan talabalar e'tiboriga adabiyotlar ro'yxatining taqdim etilishi, ularga metodik ko'rsatma, yo'riqnomalarning berilishi va albatta, o'qituvchi tomonidan muammoning yechimi bo'yicha o'z variantining taqdim etilishi qaratiladi.

Adabiyotlar ro'yxati o'rganilayotgan masala (muammo, mavzu) ga bog'vonta taalluqli bo'lishi zarur. Keyslarni yechishga doir metodik ko'rsatma, yo'riqnomalar taxminan shunday bo'lishi mumkin:

1. Keys (muammo) bilan tanishish.

2. Muammoning dolzarbligini baholang.
3. Muammoning dolzarbligini dalillar yordamida izohlang.
4. Keys (muammo)ni samarali yechish yo'llarini aniqlang.
5. Keys (muammo)ning samarali yechimini belgilovchi metod va texnologiyalarni tanlang.
6. Keys (muammo)ning samarali yechimini kafolatlovchi faraz (ilmiy faraz)larni shakllantiring.

Xorijiy mamlakatlar ta'limi amaliyotida keyslar amaliy va ilmiy tadqiqotlarini tashkil etish maqsadida qo'llanilishi sababli ular odatda murakkab tarkibiy tuzilma hamda o'rta (Yevropa), katta (AQSh) hajmga ega bo'ladi. Ko'p holatlarda keyslar birgina mashg'ulot jarayonida hal qilinmay, balki butun bir semestr, hatto o'quv yili davomida yechiladi. Ularning bu boradagi tajribalaridan bitiruv malakaviy ishlari (bakalavriat), magistrlik dissertatsiyalari (magistratura), bitiruv loyiha ishlari (malaka oshirish kurslari)da foydalanish maqsadga muvofiq. O'quv materialining xarakteridan kelib chiqqan holda oddiy, murakkab tarkibiy tuzilishga ega bo'lmagan, ya'ni mini testlardan ham foydalanish amaliy qiymatga egaligi ta'lim amaliyotida o'z tasdig'ini topgan.

Murakkab keys (muammoli vaziyat)lar quyidagi tarkibiy tuzilmaga ega bo'ladi:

1. Pedagogik annotatsiya.
2. Kirish.
3. Keys (muammo)ning bayoni.
4. Keys (muammo)ni yechish yuzasidan topshiriq (yoki savol)lar.
5. Foydalanish uchun adabiyotlar ro'yxati.
6. Metodik ko'rsatmalar.
7. Keysni yechish jarayoni (tahlil va yechim variantlarini ilgari surish, variantlar maqbulligini tekshirish).
8. Keys yechimi bo'yicha taqdimotni tashkil etish.
9. Keys yechimini tahlil qilish.
10. O'qituvchi (keysolog)ning yechimi.

Mini keyslar uchun quyidagi tarkibiy tuzilmaga egalik xarakterlidir:

1. Keys (muammo)ning bayoni.
2. Keys (muammo)ni yechish yuzasidan topshiriq (yoki savol)

lar.

3. Foydalanish uchun adabiyotlar ro'yxati.
4. Metodik ko'rsatmalar.
5. Keysni yechish jarayoni (tahlil va yechim variantlarini ilgari surish, variantlar maqbulligini tekshirish).
6. Keys yechimi bo'yicha taqdimotni tashkil etish.
7. Keys yechimini tahlil qilish.
8. O'qituvchi (keysolog)ning yechimi.

Anglanganidek, ta'lim jarayonida o'quv keyslarini qo'llashda jarayon (mashg'ulot) yakunida albatta o'qituvchi (keyolog)ning yechimini taqdim etilishi zarur. Buning didaktik ahamiyati bu yechim asosida talabalarning o'z o'quv-bilish harakatlarining qanchalik to'g'ri, samarali, maqsadga muvofiq amalga oshira olganliklarini tahlil qilish, solishtirish, yo'l qo'ygan xatolarini aniqlash imkoniyatini yaratishi bilan belgilanadi.

Keyslar tipologiyasida o'quv topshiriq'ini taqdim etish usuli savolli hamda topshiriqli bo'lishi ko'rsatilgan. Shunga ko'ra talabalarning e'tiborlariga havola etiladigan keyslar yoki savolli, yoki topshiriqli bo'lishi mumkin.

Agar keys **savolli-keys** bo'lsa, u holda muammo yoki muammoli vaziyatni tahlil qilish va yechishga oid **bir necha savollar** keltiriladi. M:

1. Yoshlarning "ommaviy madaniyat" ta'siriga berilishining asosiy omillari nimalardan iborat?

2. Yoshlarning "ommaviy madaniyat" ta'siriga berilishlarida OAVning o'rni va rolini qanday aniq dalillar asosida baholay olasiz?

Agar keys **topshiriqli-keys** bo'lsa, u holda keysni yechish jarayonida bajarilishi zarur bo'lgan **topshiriqlar** beriladi. M:

1. Yoshlarni "ommaviy madaniyat"ning salbiy ta'siridan himoyalash omillarini aniqlang.

2. Yoshlarda "ommaviy madaniyat"ga qarshi immunitetni samarali shakllantirish yo'llarini belgilang.

Odatda keyslarni tayyorlashda darslik va o'quv qo'llanmalardan, talbi ommaviy axborot vositalari, jumladan, Internet materiallaridan ham maqsadli foydalanish mumkin.

Pedagogik turkum fanlarni o'qitishda qo'llaniladigan keyslarni ularning xarakteriga ko'ra B.Blum taksonomiyasi (bilish-tushunish-

anglash-tahlil-sintez-qo'llash)ga muvofiq bir necha guruhga ajratish mumkin. Xususan:

1) pedagogik bilimlardan xabardorlikni aniqlashga yordam beradigan keyslar;

2) pedagogik faoliyat, hodisa yoki jarayon mohiyatini tushunish holatini belgilashga xizmat qiladigan keyslar;

3) ta'lim va tarbiya jarayonlari, pedagogik faoliyat hamda hodisalarning tarkibiy elementlari o'rtasidagi o'zaro birlik va aloqadorlikni anglash hamda tahlil qilishga yo'naltirilgan keyslar;

4) ta'lim va tarbiya jarayonlari, pedagogik faoliyat hamda hodisaning tarkibiy elementlarini tizimlashtirish, sintezlash, bosqichlarni izchil ifodalashni taqozo etadigan keyslar;

5) pedagogik bilimlarni amalda qo'llash, mavjud ko'nikma va malakalarni to'laqonli namoyon etishga doir keyslar.

Pedagogik turkum fanlarni o'qitishda ushbu keyslardan samarali, maqsadli va o'rinli foydalanish uchun zarur sharoitlar mavjudligi aniqlandi. Quyidagi misollar ushbu fikrning to'g'riligini tasdiqlaydi.

1. Pedagogik bilimlardan xabardorlikni aniqlashga yordam beradigan keys

Keys bayoni. Sobir o'rta maktabning 9-sinfini tamamladi. Shahodatnomasida "uch" baholar ko'p bo'lganligi, salbiy xulqqa egaligi sababli, Sobir hech bir kasb-hunar kollejiga qabul qilinmadi. Har bir kollejning rahbari Sobirni boshqa akademik litsey va kasb-hunar kollejiga kirishini tavsiya etdi. Biroq, Sobirning ota-onasi har gal o'g'illarini o'zlari yashaydigan tumandagi kasb-hunar kollejida ta'lim olishini, shundagina uni nazorat qilib turishlari mumkinligi aytishardi.

Keys savollari:

1. Ayting-chi, kasb-hunar kollejlarning rahbarlari Sobirni o'qishga qabul qilmaslikka haqlimlar?

2. Ayni vaziyatda Sobirning qanday huquqlari buzilyapti?

O'qituvchining yechimi. Kasb-hunar kolleji rahbarlari ijtimoiy xavf bo'lmagan holda "uch" bahoga o'qiganligi va xulqida salbiy holatlar ko'zga tashlanishi uchungina Sobirni o'qitishga qabul qilmaslikka haqli emaslar. Ular shaxsning bilim olishga bo'lgan huquqini poymol yetishgan.

Qolaversa, kasb-hunar kollejlarda ta'lim olish majburiy-ixtiyoriy

xarakterga ega. Shu sababli Sobir va uning ota-onasi kasb-hunar kollejini o'zlari tanlay oladi.

Bordi-yu, kollejga qabul qilish sinov, imtihonlar asosida olib borilsa va Sobirning o'zi ularga puxta tayyorlanmaganligi sababli sinovdan o'ta olmasa, u holda ana shu kasb-hunar kollejiga qabul qilinmaydi.

Bu vaziyatda Sobirning bilim olish huquqi (O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonunining 4-moddasi) poymol etganliklari sababli kasb-hunar kollejlarning rahbarlari ma'muriy javobgarlikka tortiladi.

2. Pedagogik faoliyat, hodisa yoki jarayon mohiyatini tushunish holatini belgilashga xizmat qiladigan keys.

Keys bayoni. Uzoq yillik ish tajribasiga hamda talabalar o'rtasida alohida hurmatga ega tarix fani o'qituvchi auditoriyaga kirib, doskada o'zining karikatura janrida ishlangan rasmini ko'radi. Karikatura yorqin ishlangan, har bir shtrix aniq ishlangan, qolaversa, rasm juda kulgili chiqqan. Butun guruh o'qituvchining karikaturagaya, uning ijodkoriga nisbatan munosabatini kutaypti. Biroq, o'qituvchi choshilmasdan, katta qiziqish bilan karikaturani tomosha qiladi va shunday dedi: "Karikatura shunchalik yaxshi chiqibdiki, uni hatto o'chirgim kelmayapti. Rasm ijodkori – yosh rassom uni qog'ozga ko'chirib olishi kerak. Men karikaturist (rassom)ni munosib baholayman!"

Keys savollari: 1. O'qituvchining mavjud vaziyatdagi holatini shaxsan Siz qanday baholaysiz?

2. Bu vaziyatda o'qituvchi qanday tarbiya metodini qo'lladi?

O'qituvchining yechimi. Bu vaziyatda o'qituvchi o'zining tarqibali va pedagogik nazokatga egaligini namoyon eta oldi. U karikaturani o'zining ustidan kulish vositasi deb emas, aksincha, san'at asari sifatida qabul qildi. Natijada o'qituvchi aybdor talabani qidirib, unga tanbeh berishni istamadi. Buning o'rniga o'zining talabaga bo'lgan muhabbatini ko'rsatdi. Bunday yondashuv talabalarga o'qituvchining irodali, o'ziga hurmat bilan munosabatda bo'lish, hissiyotlarini ifodalay olish, o'z-o'zini boshqara bilish qobiliyatiga egaligini ko'rsatdi. Oqibatda talabalar o'qituvchining rahbari sifatida ekanliklarini angladi. Shu sababli keyingi safar ular o'qituvchini kamsitish yoki ustidan kulishni istashmaydi.

Bayon etilgan vaziyatda o'qituvchi: 1) **izohlash** (o'zida muayyan guruh yoki alohida shaxsga yo'naltirilganlikni ifodalovchi hissiy-og'zaki ta'sir etish usuli); 2) xulq va faoliyatni rag'batlantirish metodlaridan biri bo'lgan – **qo'llab-quvvatlash metodidan** foydalandi.

3. Ta'lim-tarbiya jarayonlari, pedagogik faoliyat hamda hodisalarning tarkibiy elementlari o'rtasidagi o'zaro birlik va aloqadorlikni anglash hamda tahlil qilishga yo'naltirilgan keys.

Keys bayoni. Tarix fani o'qituvchisi bir soatlik darsida quyidagi xatti-harakatlarni amalga oshirdi:

- 1) ma'lumotlarni izchil bayon qildi;
- 2) zarur o'rinlarda tayanch tushunchalarga alohida urg'u berdi;
- 3) xaritadan tarixiy voqealar sodir bo'lgan joylarni ko'rsatdi;
- 4) vaqti-vaqti bilan talabalarga savollar berib, ulardan javoblar oldi;
- 5) o'quv filmi orqali tarixiy voqelikka oid dalillarni namoyish etdi.

Keys topshirig'i. O'qituvchining xatti-harakatlari qanay metodlar yordamida amalga oshirilganligini aniqlang.

O'qituvchining yechimi. Tarix fani o'qituvchisi qo'llagan metodlar: 1) hikoya; 2) tushuntirish; 3) tasvirlash; 4) suhbat; 5) namoyish.

4. Ta'lim-tarbiya jarayonlari, pedagogik faoliyat hamda hodisaning tarkibiy elementlarini tizimlashtirish, sintezlash, bosqichlarni izchil ifodalashni taqozo etadigan keys.

Keys bayoni. Mashq bajarishni tashkil etish bosqichlari:

- 1) o'qituvchi nazorati ostida o'quvchilar tomonidan o'quv harakatining;
 - 2) zarur ko'nikma va malakalar shakllanganicha o'quv harakatlarning ko'p bora takrorlanishi;
 - 3) dastlabki bajarilishi o'qituvchining faoliyat maqsadi va mazmunini tushuntirishi;
 - 4) topshiriqni bajarish ketma-ketligini ko'rsatishi.
- Ushbu holatda mashq bajarishni tashkil etish bosqichlari noto'g'ri ko'rsatilgan.

Keys topshirig'i. Mashq bajarishni tashkil etish bosqichlarini zarur izchillikda ifodalang.

O'qituvchining yechimi. Mashq bajarishni tashkil etish

bosqichlari:

- 1) o'qituvchining faoliyat maqsadi va mazmunini tushuntirishi;
- 2) topshiriqni bajarish ketma-ketligini ko'rsatishi;
- 3) o'qituvchi nazorati ostida o'quvchilar tomonidan o'quv harakatining dastlabki bajarilishi;
- 4) zarur ko'nikma va malakalar shakllanganicha o'quv harakatlarning ko'p bora takrorlanishi.

5. Pedagogik bilimlarni amalda qo'llash, mavjud ko'nikma va malakalarni to'laqonli namoyon etishga doir keys.

Keys bayoni. Og'zaki bayon qilish metodlari o'quvchilarning umumiy madaniyati, mantiqiy fikrlash va bilish qobiliyatini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Zamonaviy ta'lim tizimida darajali test topshiriqlaridan foydalanish va ularni hal etish shaxs kreativligini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Darajali testlar talabalarda mustaqil, tanqidiy, mantiqiy va ijodiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirishga yordam beradi. Bu turdagi testlarni tuzish murakkab jarayon bo'lib, u pedagogdan, albatta, kreativ fikrlashni talab etadi. Darajali testlarni tuzish orqali pedagog, birinchidan o'zidagi kreativ sifatlarni rivojlantirish borsa, ikkinchidan talabalarni ham ijodiy fikrlashga undaydi. Shunday ekan, darajali testlar ham shaxs kreativligini rivojlantirishdagi muhim ahamiyatga ega.

22.5-§. Ma'naviy-ma'rifiy tadbirlarni tashkil etishga kreativ yondashish. O'quv mashg'ulotlari va ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar uchun auditoriya (joy)ni jihozlashga kreativ yondashish

Pedagogning faoliyati faqatgina o'qitishdan iborat emas. Bir vaqtning o'zida u tarbiyachilik vazifasini ham bajaradi. Ma'naviy-ma'rifiy ishlarni tashkil etish ham pedagog faoliyatining muhim yo'nalishi hisoblanadi. Shunday ekan, pedagog ma'naviy-ma'rifiy ishlarni tashkil etishga ham ijodiy yondasha olishi zarur. Bunda u quyidagilarga e'tiborni qaratishi lozim:

• ma'naviy-ma'rifiy ishlarni maqsadga muvofiq, izchil, uzluksiz va tizimli qilib o'tirish;

- o'quv yili uchun puxta asoslangan ma'naviy-ma'rifiy ishlar rejasini ishlab chiqishi;

- rejadan talabalarning ehtiyoj va qiziqishlariga mos keladigan hamda dolzarb mavzulardagi muammolarga bag'ishlangan tadbirlarning o'rin olishiga erishish;

- ma'naviy-ma'rifiy tadbirlarning reja uchun emas, balki talabalarning ehtiyojlarini qondirish, ularni shaxs va mutaxassis sifatida shakllanishlarini ta'minlash maqsadida tashkil etish;

- ma'naviy-ma'rifiy ishlarni ularning yo'nalishi, mazmuni, xarakteriga, ko'lamiga va b. xususiyatlariga ko'ra turli shakllardan interfaollik asosida tashkil etilishiga erishish;

- har bir ma'naviy-ma'rifiy tadbirning aniq maqsad asosida tashkil etilishi va albatta, kutilgan natijani kafolatlay olishini ta'minlash;

- ma'naviy-ma'rifiy ishlarni tashkil etish va o'tkazishda akademik guruhning barcha talabalari birdek faol ishtirok etishlariga erishish.

Nafaqat ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar tashkil etiladigan joy, balki o'quv mashg'ulotlari o'tkaziladigan auditoriyaning jihozlanishiga erishish pedagogning ham tashkilotchilik, ham kreativ faolligidan dalolat beradi. Har ikki holatda ham pedagog o'rganiladigan, tahlil etiladigan mavzu mohiyatidan kelib chiqqan holda o'quv auditoriyasi va tadbir o'tadigan joy (xona)ni o'ziga xos ruhda bezata olishi maqsadga muvofiqdir.

O'quv mashg'ulotlarida auditoriyaning mavzuning xarakteriga ko'ra plakatlari, mulajlar, gerbariyalar, xaritalar, badiiy adabiyotlar, olimlar, rassomlar, yozuvchilar, sarkardalar hamda davlat arboblarning portretlari, ish jihozlari, yozishmalari, adabiyotlari, badiiy asarlari va h.k. bilan bezatilishi mashg'ulot va tadbir ruhiyatini ko'tarishga, talabalarga ijobiy, hissiy ta'sir ko'rsatadi.

Pedagog qanchalik kreativ bo'lsa, o'quv auditoriyasi va ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar tashkil etiladigan xonani talabalar bilan hamkorlikda, ularning ijodiy imkoniyatlari, kreativlik layoqatlariga tayangan holda jihozlashga muvaffaq bo'ladi. Natijada ham talabalarning kreativ faolligi oshadi, ham mashg'ulot, tadbirning ta'sirchanligi kuchayadi.

Shunday qilib, zamonaviy o'qitishda muammoli ta'lim muhim

ahamiyatga ega. Muammoli ta'lim texnologiyalari talabalarda fikrlash, qaror qabul qilish, o'z fikrini asoslash qobiliyatini shakllantirish ko'nikma, malakalarini samarali shakllantirishga yordam beradi. Bu kabi texnologiyalar orasida "Keys-stadi" texnologiyasi muhim ahamiyat kasb etadi. Keys-stadidan ta'lim jarayonida o'rinli, maqsadli, izchil foydalanish o'qitish sifatini yaxshilash, samaradorligini oshirish, shu bilan birga talabalarning o'quv-bilish faoliyatini faollashtiradi.

Nazorat savollari:

1. Ma'ruza mashg'uloti uchun mo'ljallangan matnning vizual xususiyat kasb etishi qanday ahamiyatga ega?
2. O'quv topshiriqlarining qanday turlari mavjud?
3. O'quv mashg'ulotlar uchun topshiriqlarni shakllantirishda nimalarga e'tibor qaratiladi?
3. O'quv topshiriqlari uchun ish qog'ozlarini tayyorlash qanday didaktik ahamiyatga ega?
4. Kreativ yondashuv asosida o'quv fanlari bo'yicha nazorat-sinov- topshiriqlarini tayyorlashda qanday talablar inobatga olinadi?
5. Talabalarning o'quv faolligini oshirishda keys va darajali testlar to'plamini shakllantirishning ahamiyati qanday?

**«KREATIV PEDAGOGIKA» FANIDAN NAZORAT
UCHUN NA'MUNAVIY TESTLAR**

1. Tanqidiy fikrlashga to'g'ri berilgan ta'rifni toping.
A. *Tanqidiy fikrlash aniq va oqilona fikrlashdir
B. Tanqidiy fikrlash aniq fikrlashdir
C. Tanqidiy fikrlash oqilona fikrlashdir
D. Tanqidiy fikrlash bu vaziyatga nisbatan fikrlashdir
2. Ijodiy fikrlashga to'g'ri berilgan ta'rifni toping
A. * Ijodiy fikrlash bu - yangi va foydali g'oyalarni taklif qilish, muqobil imkoniyatlarni yaratishdir
B. Ijodiy fikrlash bu - foydali g'oyalarni taklif qilish
C. Ijodiy fikrlash bu - yangi g'oyalarni taklif qilish, muqobil imkoniyatlarni yaratishdir
D. Ijodiy fikrlash bu - muqobil imkoniyatlarni yaratishdir
3. Kreativ fikrlash bizga nima uchun kerak?
A. Kreativ fikrlash bizga muammolarni hal qilishda noodatiy yechim topishga yordam beradi
B. Kreativ fikrlash bizga muammolarni hal qilishda yordam beradi
C. Kreativ fikrlash bizga muammolarni kelib chiqish sabablarini topishga yordam beradi
D. Kreativ fikrlash bizga muammolarni hal qilishda yechim topishga yordam beradi
4. "Aqliy hujum" metodini yaratgan inson kim?
A. Reklama agentligi ishchisi Aleks Osborn
B. Facebook asoschisi Mark Sukerberg
C. Marketingni otasi Filip Kotler
D. Kanvas modeli asoschisi Aleks Ostervalder
5. "Telefon liniyasi" deb ataluvchi g'aroyib usulni o'ylab topgan inson?
A. Edvard de Bono onnga oid "telefon liniyasi" deb ataluvchi g'aroyib usulni o'ylab topgan
B. Mark Osborn onnga oid "telefon liniyasi" deb ataluvchi g'aroyib usulni o'ylab topgan
C. Mark Sukerberg onnga oid "telefon liniyasi" deb ataluvchi g'aroyib usulni o'ylab topgan
D. Aleks Osborn onnga oid "telefon liniyasi" deb ataluvchi

g'aroyib usulni o'ylab topgan

6. "Aqliy hujum" usulining nechta bosqichi mavjud?

A. 5
B. 4
C. 3
D. 2

7. "Aqliy hujum" usulining kamchiliklari:

A. Ta'lim beruvchi tomonidan savolni to'g'ri qo'ya olmaslik, yuqori eshitish qobiliyatining talab etilishi

B. Ta'lim beruvchining aralashuvi bilan fikrlarga e'tiroz bildirilishi

C. Ta'lim beruvchining o'quvchilarni baholashi

D. Ta'lim beruvchining bir nechta savollar berishi

8. Bizning fanimizda dizayner kim?

A. Muammoni hal qiluvchi shaxs.

B. Fantaziyasi bilan tasvir chizuvchi shaxs.

C. Iqtidorini namoyon qiluvchi shaxs.

D. Kiyim va liboslar dizaynini tasvirlovchi shaxs.

9. Fikrlash dizayni uslubi mualliflaridan biri kim?

A. Xasso Plattner

B. Edvard de Bono

C. Djek Uelch

D. Robert Makkim

10. Fikrlash dizayni usuli nechta bosqichdan iborat?

A. 6 ta

B. 4 ta

C. 2 ta

D. 8 ta

11. Quyidagilardan kim "Dasturlash - fikrlashni o'rgatadi" deb aytdi?

A. Stiv Jobs

B. Edvard De Bono

C. Aleks Ostervalder

D. Mustimbek Raxmonov

12. "Qo'lingizga limon tushsa, undan limonad yasang" jumlasini qaysi pedagogga tegishli?

A. Deyl Kamegi

B. Daniel Goleman

- A. Moviy shlyapa
 - B. Oq shlyapa
 - C. Sariq shlyapa
 - D. Yashil shlyapa
25. "Kanvas Biznes modeli" usulini kim ishlab chiqqan?
- A. Aleksandr Ostervalder
 - B. Eduard de Bono
 - C. Uolt Disney
 - D. Stiv Jobs
26. Aqliy hujumning qaysi usulida g'oyalar ma'lum bir ketma-ketlikda ya'ni alifbo tartibida yozib ketish bilan amalga oshiriladi?
- A. ABC aqliy hujum usuli
 - B. Brainwriting
 - C. Brainwalking
 - D. Blank notebook usuli
27. Disney usulida muammoga yechim topish uchun nechta rollar tashkil etiladi?
- A. 4
 - B. 2
 - C. 6
 - D. 8
28. De Bononing 6 shlyapa aqliy hujum usulida o'ylovchi vazifasini qaysi shlyapa bajaradi?
- A. Yashil shlyapa
 - B. Qizil shlyapa
 - C. Oq shlyapa
 - D. Moviy shlyapa
29. Samolyot Germaniya va Polsha chegarasida halokatga uchrasa, yaralanganlarni qayerga ko'masiz?
- A. Ko'mmaymiz
 - B. Polshaga
 - C. Germaniyaga
 - D. Germaniya va Polsha chegaradosh emas
30. Mahsulot yoki xizmatning qaysi xususiyatlarini joriy qilish, qaysilaridan voz kechishni aniqlash metodi?
- A. KANO modeli
 - B. TRIM modeli

- C. BMC
 - D. KANBAN
31. Doktor Min Basadur talqiniga ko'ra, fikrlash jarayoni nechchi bosqichdan iborat?
- A. 8
 - B. 6
 - C. 12
 - D. 5
32. Ushbu tahlil usullaridan qaysi birini muammoni aniqlash uchun ishlatish mumkin?
- A. SWOT, PEST
 - B. Aqliy hujum
 - C. KANO
 - D. Teskari aqliy hujum
33. O'tgan yilgi muammoingizni bu yil yo'q bo'lishi Jon Dulles talqiniga ko'ra
- A. Muvaffaqiyat
 - B. Omad
 - C. Uddaburonlik
 - D. Yechim
34. Fikrlash dizayniga asoslanib yaratilgan, keyinchalik Amazon tomonidan sotib olingan farmasevtik kompaniyani belgilang.
- A. PillPack
 - B. Bayern
 - C. Johnson & Johnson
 - D. Pzifer
35. Quyidagi loyihalardan qaysi biri fikrlash dizayniga asoslangan, lekin muvaffaqiyatsiz tugagan?
- A. Google - Project Loon
 - B. Bank of America - Keep the change
 - C. IBM - Design Thinking Loop
 - D. Nike - Air Force One
36. Kreativ fikrlashda 4P nimalarni anglatadi?
- A. Shaxs, Jarayon, Mahsulot, Bosim
 - B. Odamlar, Mahsulot, Reklama, Joy
 - C. Odamlar, Jarayon, Mahsulot, Narx
 - D. Shaxs, Mahsulot, Bosim, Joy

37. Raqobatchilarsiz bozorni yaratishni o'rgatuvchi asar qaysi?
- Moviy Okean strategiyasi
 - Boy ota - kambag'al ota
 - O'yla va boy bo'l
 - Pul oqini kvadrantlari
38. Siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy va texnologik omillarga asoslangan tahlil usuli?
- PEST
 - SWOT
 - KANO
 - CATWOE
39. Teskari aqliy hujum nima?
- Muvaffaqiyatsizlik, muammolarni ko'paytirishga olib boruvchi g'oyalarni aniqlash, shu orqali kelajakda sodir bo'lishi mumkin bo'lgan ko'ngilsizliklarni oldini olish
 - Muammoni yechish uchun bir nechta g'oyalar taklifini berish
 - Mahsulot yoki xizmatning qaysi funksiyalarini joriy qilish yoki qilmaslikni aniqlash
 - Muammoni iqtisodiy-ijtimoiy, siyosiy va texnik tomondan o'rganish
40. Prototiplash nima?
- To'g'ri yechim topish uchun yordam beradigan maketlar yasash
 - G'oyani kichik guruhlarda test qilib ko'rish
 - Foydalanuvchilar tajribalarini o'rganish
 - Rivoj topgan g'oyalarni "elak"dan o'tqazish
41. Shaxsdagi kreativ tafakkurning qay darajada rivojlanganligini aniqlovchi test kim tomonidan va qachon ishlab chiqilgan?
- E.P.Torrens tomonidan 1987 yilda
 - Marketolog F. Kotler tomonidan 1995 yilda
 - V.Vunt tomonidan 1987 yilda
 - Psixoanaliz otasi Z.Freyd tomonidan 2020 yilda
42. Ijodkorlik – bu...
- Ijodkorlik - bu yangi foydali g'oyalarni taklif qilish
 - Ijodkorlik - bu innovatsion g'oyalarni taklif qilish
 - Ijodkorlik - bu noodatiy g'oyalarni taklif qilish
 - Ijodkorlik - bu muammoni yechish haqida fikrlash
43. Elektron "aqliy hujum" ning qanday turlari mavjud?

- Formular, videokonferensiyalar, jamoaviy platformalar, qo'shma xujjatlar
 - Formular, vebinarlar, jamoaviy platformalar (kanal, chat)
 - Zoom, Google Hangout
 - Video konferensiyalar
44. "Brainwriting"ning asosiy kuchli tomonlaridan biri nimada?
- "Brainwriting"ning asosiy kuchli tomonlaridan biri bu ishtirokchini qolganlarning ta'siriga tushmaslik qobiliyatidir
 - "Brainwriting"ning asosiy kuchli tomonlaridan biri bu ishtirokchini qolganlardan g'oya ko'chirishi mumkinligi
 - "Brainwriting"ning asosiy kuchli tomonlaridan biri bu ishtirokchilarni jamoaviy harakatlanishi
 - "Brainwriting"ning asosiy kuchli tomonlari yo'q
45. Klassik aqliy hujumning mohiyati?
- Klassik aqliy hujum har bir g'oyani uni ifoda etgan kishiga aniq belgilashga qaratilgan
 - Klassik aqliy hujum har bir g'oyani ahamiyatli sanamaslikka qaratilgan
 - Klassik aqliy hujum eng to'g'ri yechimni topishga asoslangan
 - Klassik aqliy hujum har bir g'oyani barcha bilan muhokama qilishga qaratilgan
46. Bo'sh daftar usulining tarjimasi
- Blank notebook method
 - Empty notebook method
 - Full notebook method
 - Blank method
47. Divergent fikrlash nima?
- Bir xil muammoni hal qilishda turli xil yondoshuvlarning mavjudligi yoki bir vaqtning o'zida bir necha xil yo'nalishlarda ko'zlangan maqsadga yetishish tavsiflangan fikrlash
 - Bir nechta muammoni hal qilishda turli xil yondoshuvlarning mavjudligi
 - Bir xil muammoni hal qilishda bir xil yondoshuvdan foydalanib, maqsadga yetishish
 - Har xil muammolarni hal qilishda bir xil urinishlar va yondoshuvlar bilan ajralib turadigan fikrlash.
48. Konvergentli fikrlash nima?

A. Har xil muammolarni hal qilishda bir xil urinishlar va yondashuvlar bilan ajralib turadigan fikrlash

B. Bir nechta muammoni hal qilishda turli xil yondashuvlarning mavjudligi

C. Bir xil muammoni hal qilishda bir xil yondashuvdan foydalanib, maqsadga yetishish

D. Bir xil muammoni hal qilishda turli xil yondashuvlarning mavjudligi yoki bir vaqtning o'zida bir nechta xil yo'nalishlarda ko'zlangan maqsadga yetishish tavsiflangan fikrlash

49. Tennis o'yinidan uyga chanqab keldingiz. Muzlatkichda butulkali kola turibdi. Lekin, uyda ochqich yo'q ekan. Qo'shnidan ochqich so'rab, kolani ochishingiz qanday fikrlashga misol bo'ladi?

A. Vertikal

B. Gorizontal

C. Tanqidiy

D. Ijodiy

50. Tennis o'yinidan uyga chanqab keldingiz. Muzlatkichda butulkali kola turibdi. Lekin, uyda ochqich yo'q ekan. Qo'shnidan ichish uchun suv so'rab turdingiz. Chanqog'ingiz qondi. Bu qanday fikrlashga misol bo'ladi?

A. Gorizontal

B. Vertikal

C. Tanqidiy

D. Ijodiy

GLOSSARIY

Termin	O'zbek tilidagi sharhi	Ingliz tilidagi sharhi
Bunyodkor shaxs <i>Creative personality</i>	ham jarayon, ham natija sifatida ob'ektiv (jodkorlikni amalga oshiradigan va talablardirajada ijodiy mahsulotdan iborat) yaratilgan shaxs	an individual who carries out objective creativity as a process and as a result and produces high quality creative products
Davrlashtirish <i>Periodization</i>	(yunon "periodos" – "doira bo'yicha aylanish") – muayyan hodisani o'zida qandaydir yakunlangan jarayonni qamrab olgan ma'lum vaqt birliklarga ajratilishi	(from Greek "periodos" – gyre, belt) – division of a certain phenomenon into units of time that comprise a completed process
Kasbiy-ijodiy iqtisodiyat <i>Professional and creative ability</i>	1) kasbiy kompetensiya, malakaga ega; 2) kasbiy ijod metodologiyasi usulini o'zlashtirganlik; 3) ijodiy tafakkurning shakllanganlik darajasi; 4) kasbiy-ijodiy layoqat va shaxsiy sifatlarning rivojlanganligi.	1) possessing professional competence and skills, 2) mastering basics of professional creativity methodology; 3) level of development of creative thinking, 4) development of professional and creative tendency and personal qualities
Kasbiy-ijodiy faoliyat <i>Professional and creative activity</i>	mutaxassisning kasbiy masalalarni ijodiy hal qilish munofaqqiyatini ta'kidlovchi faoliyati, innovatsion xatti-harakati	an innovative behavior or an activity of a specialist characterizing his success in solving professional issues in a creative way.
Kasbiy ijodkorlik metodologiyasi	ijodkorlikning jarayon va natija sifatida ob'ektlar himda muayyan kasbiy faoliyat turlariga munosabat	a doctrine about logical organization and comparison of a creativity as an object of a
Methodology of professional creativity	ko'riniboratni tuzilishi, mantiqiy tashkil etilishi, metod va vositalarni boqida ta'limot	process and result in the form of attitude toward the distinct types of professional activity, methods and means

"Keys-stadi" texnologiyasi <i>Case study technique</i>	(ingl. "case" – themadan, metod "study" – muammoni vaziyat, vaziyatni tahlil yoki muammoli vaziyatni tahlil qilish) – talabalarini isiq, real yoki sun'iy yaratilgan muammoli vaziyatni tahlil qilish orqali eng muvofiq variantlarini topish ko'nikmalarini shakllantirishga xoslashtirilgan texnologiya	a technique that allows students to develop skills of identifying the best solution to the context by analyzing certain, real or non-authentic problem-based situations
Kreativlik Creativity	(lot., ingl. "create" – yaratish, "creative" – yaratuvchi, ijodkor) – individning yangi g'oyalarni ishlab chiqarishga tayyorlikni tavsiflovchi va mustaqil ommaviy siyosatda ijodkorlikning turli xil shakllarini ijodiy qobiliyati	an ability of an individual characterizing readiness for producing new ideas and an independent factor comprising creative skills
Kreativlikning rivojlanish bosqichi <i>Stage of development of creative</i>	muayyan kreativlik shakllarining rivojlanish bosqichi	a level of development of certain creative skills
Kreativlikning rivojlanish davri <i>Period of development of creativity</i>	ma'lum kreativlik shakllarining rivojlanish yoki yetilgan qandaydir vaqt birligi	a time unit of complete of certain creativity skills development
Kreativ pedagogiya <i>Creative pedagogy</i>	1) pedagogiya ta'lim va tashviq jarayonini tashkil etishga nisbatan ijodiy, kreativ yondashish, mavjud pedagogik muammolarni ijodiy hal qilishga bo'lgan qobiliyat va malakalarni rivojlantirish. 2) talabalar o'quv materiallarini o'zlashtirishga ijodiy, mustaqil yondashish, o'quv topshiriqlarini bajarishda yangi, ijodiy va kreativ g'oyalarni ilgari surish qobiliyati ko'nikmalarini shakllantirish hamda bosqichma-bosqich rivojlantirish asosida kushaytirilgan tayyorlash dasturlari yaratilgan, shaxs kreativligining har bir yosh bosqichlari xususiyatlariga muvofiq rivojlanishi muvofiq o'rganuvchi fan	1) developing teacher's creative approach toward organizing educational process and skills of positive solving of existing pedagogical problems, 2) a science about developing students' positive and independent attitude toward mastering the learning materials, promotion of new ideas when fulfilling assignments, covering professional training basics based on the step by step development, studying issues of development individual's creativity in accordance with peculiarities of different age stages

Kreativ shaxs <i>Creative personality</i>	jamiy yoki natija sifatida ijodkorlikni namoyon etuvchi, masalalarni yechishga nonstandart usullar bilan yondasha olishga moyil, o'ziga xos harakatlarni tashkil etish, yangiliklarni ilgari surishga, ijodiy mahsulotlarni yaratishga layoqatli va tayyor shaxs	an individual who is ready to express creativity as a result or within a process, who tends to come up with nontraditional solutions to the problems, to promote novelties and to bring creative outcome
Kreativ shaxsni tayyorlash <i>Training a creative individual</i>	ijodkorlikka o'rgatish va o'zi ijodiy namoyon etish jarayonida shaxsda barqaror kreativ sifatlarini shakllantirish va rivojlantirish mazmuni	teaching to be creative as well as essence of development of individual's creative skills during a process of creative expressing of himself
Kreativ qobiliyat <i>Creative skills</i>	shaxsning ijodiy faoliyatni tashkil etish va uning natijalanganligiga erishishni ta'minlash imkoniyatini belgilovchi individual xususiyati	an individual peculiarity of a person that identifies a possibility of organizing creative activity and providing its effectiveness
Ijod <i>Creative work</i>	ijtimoiy sub'ektning yangiligi, ahamiyati va foydaliligi jamiyat yoki muayyan guruh tomonidan tanolangan faoliyati yoki faoliyati natijasi	a results of a work acknowledged by a society or a certain group of people on subject's novelty, significance and usefulness
Ijodiy tafakkur <i>Creative thinking</i>	Tafakkurning ijod jarayonini tashkil etish va natijalari (mahsulatlari)ni bashoratlashni ifodalovchi turi	a type of thinking that expresses the organization of creative work and predicts its results
Ijodiy topshiriqlar <i>Creative assignments</i>	muammoli vaziyatlar tizimli tahlil asosida hal qilishga yo'naltirilgan masalalar tizimi	a system of issues intended to solve based on the systematic analysis of problem-based cases

Ijodkorlik <i>Creativeness</i>	Muayyan yangilikning ahamiyati va foydali ekanligini belgilovchi shaxs faoliyati va uning natijasi	an individual's activity and its result that identifies significance and usefulness of novelties
Ijodkor shaxs <i>Creative personality</i>	ijodiy jarayonni muvaffaqiyatli amalga oshira oladigan hamda aniq ijodiy natija (mahsulot)larga ega shaxs	an individual who successfully carries out a creative process and possesses certain creative result
Ijodkor shaxsni shakllantirish <i>Training a creative personality</i>	kasbiy-ijodiy faoliyat tajribalarini qaror toptirish va boyitish asosida ijodiy g'oya, ularni amalga oshirish ko'nikma va malakalariga ega shaxsni shakllantirish hamda rivojlantirish	formation and development of an individual's skills on producing creative ideas based on the experience of professional and creative activity
Ijodiy qobiliyat <i>Creative ability</i>	ijodiy faoliyatni muvaffaqiyatli amalga oshirish va uning natijalanganligini baholashda namoyon bo'ladigan individual xususiyati	an individual peculiarity demonstrated in assessing creative activity and its effectiveness
Tabaqlashtirish <i>Differentiation</i>	(lot "diferentia" – "farqlanish", "darajalanish") – butunning turli bosqich yoki darajalarga ajratilishi	separation of a whole into various levels or stages
O'zini o'zini ijodiy faollashtirish <i>Creative self-activation</i>	shaxsning ijodiy faoliyatida o'z imkoniyatlarini to'laqonli namoyon qilishi va rivojlantirishi	development and absolute demonstration of abilities in individual's creative activity

FOYDALANILADIGAN ADABIYOTLAR

1. Drapeau Patti. Sparking student creativity (practical ways to promote innovative thinking and problem solving). – Alexandria – Virginia, USA: ASCD, 2014.
2. Innovatsion ta'lim texnologiyalari /Muslimov N.A., Usmonboeva M.H., Sayfurov D.M., To'raev A.B. – T.: "Sano standart" nashriyoti, 2015. – 81-b.
3. Muslimov N.A. Bo'lajak kasb ta'limi o'qituvchilarini kasbiy shakllantirish /Monografiya. – T.: Fan, 2004.
4. Muslimov N.A., va boshqalar. Kasb ta'limi o'qituvchilarining kasbiy kompetentligini shakllantirish texnologiyasi/ Monografiya. – T.: "Fan va texnologiya" nashriyoti, 2013.
5. Pedagogika nazariyasi / OTM uchun darslik. Muallif: M.X.Toxtaxodjaeva va b. Prof. M.X.Toxtaxodjaevaning umumiy tahriri ostida. – T.: "Iqtisod-moiya", 2010. – 136-140-b.
6. Pedagogika: 1000 ta savolga 1000 ta javob / Metodik qo'llanma. U.I.Inoyatov, N.A.Muslimov, M.Usmonboeva, D.Inog'omova. – T.: Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti, 2012. – 193 b.
7. Ro'zieva D., Usmonboeva M., Holiqova Z. Interfaol metodlar: mohiyati va qo'llanilishi / Met.qo'll. – T.: Nizomiy nomli TDPU, 2013. – 115 b.
8. Sayidahmedov N. Pedagogik mahorat va pedagogik texnologiya. – T.: Oliy pedagogika instituti, 2003.
9. Sultonova G.A. Pedagogik mahorat. – T.: Nizomiy nomidagi TDPU, 2005.
10. Tolipov O'., Usmonboeva M. Pedagogik texnologiyalarning asosiy usullari. – T.: Fan, 2006.
11. Tolipov O'., Usmonboeva M. Pedagogik texnologiya: nazariya va amaliyot. – T.: "Fan", 2005.
12. Turdieva M. Oliy ta'lim muassasalari talabalarida pedagogik faollashtirishni shakllantirish. – T.: Nizomiy nomidagi TDPU, 2008. – 112-b.
13. Fayzullaeva N. Pedagogik bilimlar – o'qituvchi kasbiy mahoratining nazariy usuli //Uzluksiz ta'lim j. – T.: 2006. 6-son. – 102-b.

14. Ozhegov S. I. Rus tilining lug'ati. - M.: Rus. yaz., 1986.
15. 3. Bashmakov A.I. Ijodiy pedagogika. Metodologiya, nazariya, amaliyot. - M.: BINOM, Bilimlar laboratoriyasi, 2014.
16. Lixachev B. T. Ta'limning tarbiyaviy jihatlari. - M., 1979.
17. Klarin M.V. O'quv jarayonida pedagogik texnologiya. - M.: Bilim, 1989.
18. Ziyomuhhammadov B. Pedagogika. Oliy o'quv yurtlari uchun qo'llanma. - T.: «TuronIqbol» 2006.
19. Inoyatov U.I., Muslimov N.A., Usmonboeva M., Inog'omova D. Pedagogika: 1000 ta savolga 1000 ta javob / Metodik qo'llanma. - T.: Nizomiy nomidagi TDPU, 2012.
20. Mavlonova R. va boshqalar. Umumiy pedagogika. Darslik. - T.: «Navro'z» nashriyoti, 2016.
21. Pedagogik atamalar lug'ati. - T.: «Fan», 2008.
22. Toxtaxodjaeva M.X. va boshqalar. Pedagogika nazariyasi, OTM uchun darslik. - T.: «Iqtisod-moliya», 2010.
23. Usmonboeva M., To'raev A. Kreativ pedagogika asoslari, o'quv - uslubiy majmua. - T.: TDPU 2016.
24. Usmonboeva M., To'raev A. Kreativ pedagogika asoslari. - O'UM, TDPU, 2016.
25. Hasanboev J., To'raqulov X., Haydarov M., Hasanboeva O., Usmanov N. Pedagogika fanidan izohli lug'at. - T.: «Fan va texnologiyalar», 2009.

MUNDARIJA

KIRISH	3
1-MODUL. "KREATIV PEDAGOGIKA" FANINING PREDMETI, MAQSAD VA VAZIFALARI	5
1.1-§. "Kreativlik" va "Kreativ pedagogika" tushunchalarining mohiyati	5
1.2-§. Kreativ pedagogikaning maqsadi, vazifalari, ob'ekti va predmeti	11
1.3-§. Kreativ pedagogikaning tarkibiy tuzilmasi va asosiy kategoriyalari	12
1.4-§. Kreativ pedagogikaning boshqa fanlar bilan aloqadorligi	14
1.5-§. Kreativ pedagogikaning ilmiy tadqiqot metodlari	16
2-MODUL. KREATIV PEDAGOGIKA FANINI O'QITISH JARAYONI YANLIT TIZIM SIFATIDA	22
2.1-§. Pedagoglarga xos kreativ sifat va ijodiy-pedagogik faoliyat mahakalari	22
2.2-§. Shaxsda kreativlik sifatlarini rivojlantirishning samarali yo'llari	30
2.3-§. Kreativ ko'nikmalar va talabalarda kreativ ko'nikmalarni shakllantirish jarayonining mohiyati	38
3-MODUL. KREATIV PEDAGOGIKA FANINI O'QITISH MAZMUNI	45
3.1-§. Kreativ pedagogika fan va o'quv tartibi sifatida	45
3.2-§. Kreativ pedagogik texnologiya ta'limni modernizatsiya qilish mavaffaqiyatining asosi	46
4-MODUL. KREATIV TA'LIM MUHITI: MOHIYATI, XUSUSIYATLARI	50
4.1-§. Kreativ ta'limning mazmun va mohiyati	50
4.2-§. Ijroistik metodlar va ulardan foydalanish yo'nalishlari	53
5-MODUL. KREATIV PEDAGOGIKA FANINI O'QITISH SHAKLLARI	57
5.1-§. Pedagoglarning kreativlik sifatlariga egaliklarini aniqlovchi shakl, metod va vositalar	57

5.2-§. Talabalarda kreativlik ko'nikmalarini shakllantirishda DTSning ahamiyati.....	59
5.3-§. Pedagoglarda kreativlik sifatlarini rivojlantirish bosqichlari.....	66
5.4-§. Talabalarda kreativ fikrlash ko'nikmalarini shakllantirish jarayonining mohiyati va bu jarayonning borishi.....	75
6-MODUL. KREATIV PEDAGOGIKA FANINI O'QITISHDA METOD VA VOSITALAR.....	86
6.1-§. Pedagoglarda kreativlik sifatlarini rivojlantiruvchi metod, vosita va texnologiyalar.....	86
6.2-§. Pedagoglarda kreativlik sifatlarini rivojlantirishda bir qator interfaol metodlardan foydalanish.....	89
7-MODUL. KREATIV PEDAGOGIKA FANINI O'QITISHDA PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH.....	94
7.1-§. Yangi ta'lim islohotlariga mos kreativ texnologiyalar.....	94
7.2-§. Kreativ ta'limda pedagogik texnologiyalar.....	100
7.3-§. Kreativ pedagogika fanini o'qitishda pedagogik texnologiyalaridan foydalanishning samarali yo'llari.....	104
7.4-§. O'quv fani va uni o'qitishning o'ziga xos xususiyatlariga muvofiq bo'lgan pedagogik texnologiyalarni tanlash.....	111
8-MODUL. KREATIV PEDAGOGIKA FANINI O'QITISHDA AXBOROT TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH.....	116
8.1-§. Ta'lim jarayonida ulardan foydalanish imkoniyatlari.....	116
8.2-§. Kompyuter texnologiyasidan kreativ yondashuv asosida ta'lim jarayonida samarali foydalanish.....	117
9-MODUL. KREATIV PEDAGOGIKA FANINI O'QITISHDA O'QUVCHILARNING BILIM, KO'NIKMA VA MALAKALARINI TASHXIS ETISH.....	119
9.1-§. Talabalarining kreativ fikrlash ko'nikmalariga egaliklarini baholash.....	119
9.2-§. Talabalarining kreativlik ko'nikmalariga egaliklarini baholashda muhim omillarni inobatga olish.....	120
9.3-§. O'quv jarayonida kreativ maqsadlarni belgilash.....	122
10-MODUL. O'RTA SINFLARDA TARBIYA FANINI O'QITISHDA KREATIV YONDOSHUV.....	131

10.1-§. Tarbiya fanini o'qitishda kreativ yondashuv.....	131
10.2-§. O'rta sinflarda "Tarbiya" fanini o'qitishning ilmiy-metodik asoslari.....	133
11-MODUL. YUQORI SINFLARDA TARBIYA FANINI O'QITISHDA KREATIV YONDOSHUV.....	138
11.1-§. Yuqori sinflarda tarbiya fanidan kreativ qobiliyatlarini rivojlantirishning mohiyati va mazmuni.....	138
11.2-§. Talabalarining kreativ qobiliyatlarini rivojlantirish darajalari va ko'rsatkichlari.....	139
11.3-§. Tarbiya fanini o'qitish jarayonida yuqori sinf o'quvchilarining kreativ qobiliyatlarini rivojlantirish bo'yicha o'qituvchilar uchun tajriba-sinov ishlari dasturi.....	142
11.4-§. Tarbiya fanini o'qitish jarayonida yuqori sinf o'quvchilarining ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishni rag'batlantiradigan pedagogik shart-sharoitlar.....	145
12-MODUL. TARBIYA FANI DARSLIKLARIGA KREATIV YONDOSHUV.....	147
12.1-§. Darsliklarga qo'yiladigan zamonaviy talablar.....	147
12.2-§. Darslik matni ustida ishlashning muhim jihatlari.....	149
12.3-§. Tarbiya fani darsliklarining asosiy vazifalari.....	151
13-MODUL. DIDAKTIK TA'MINOTNI YARATISHIGA KREATIV YONDASHISH.....	155
13.1-§. Kreativ yondashuv asosida o'quv dasturlari va o'quv manbalarini yaratish.....	155
13.2-§. O'quv materiallarini tayyorlashga kreativ yondashuv va ularni samarali tayyorlash mezonlari.....	159
13.3-§. O'quv mashg'ulotlar uchun didaktik ishlanmalar tayyorlashga qo'yiladigan zamonaviy talablar.....	161
14-MODUL. TRIZ BU IJODIY TEXNOLOGIYA.....	164
14.1-§. TRIZ texnologiyasi.....	164
14.2-§. TRIZ pedagogikasi asosida o'quvchilarni ijodiy fikrlashlarga o'rgatish usullari.....	166
15-MODUL. NAZARIY VA AMALIY MASHG'ULOTLAR UCHUN DIDAKTIK ISHLANMALAR TAYYORLASHGA QO'YILADIGAN ZAMONAVIY TA'LABLARLAR.....	171
15.1-§. O'quv mashg'ulotlarida didaktik talablardan foydalanish.....	171

15.2-§. O'quv mashg'ulotlar uchun didaktik ishlanmalar tayyorlashga qo'yiladigan zamonaviy talablar	176
16-MODUL. MAMLAKATIMIZDA KREATIV PEDAGOGIKAGA OID ILMIY IZLANISHLAR	180
16.1-§. Shaxsning kreativlik sifatlariga egalik darajasini tashxislash va baholash muammolariga oid izlanishlar	180
16.2-§. Kreativ faoliyat, ijodkorlik sifatleri va shaxs xislatlarini shakllantirishga oid izlanishlar.....	181
16.3-§. Kreativ fikrlashni rivojlantirishga oid izlanishlar	183
17-MODUL. PEDAGOGLARNING KREATIVLIK SIFATLARNI EGALLASH YO'OLLARI	192
17.1-§. Pedagogning kreativ sifatlari.....	192
17.2-§. Kreativ pedagogning mavjud pedagogik muammolarni ijobiy hal qilishga bo'lgan tayyorgarligini tavsiflovchi qobiliyati	196
18-MODUL. MAXSUS TESTLAR VA TOPSHIRIQLAR YORDAMIDA PEDAGOGLARNING KREATIVLIK SIFATLARIGA EGALIKLARININ ANIQLASH	204
18.1-§. "To'ldirilgan hikoya" testi yordamida pedagogning kreativlik sifatlariga egaligini o'rganish	204
18.2-§. Pedagogik kreativlikni rivojlantirishga doir topshiriqlarni bajarish	205
19-MODUL. PROFESSIOGRAMMA - KASB TAVSIFNOMASI SIFATIDA	209
19.1-§. Professiografiyaning mohiyati	209
19.2-§. Professiografik tadqiqot metodlari.....	210
19.3-§. Kasb tavsiflari — profsssiogramma	217
20-MODUL. PEDAGOGNING KREATIVLIK POTENTIALI DARAJASINI ANIQLOVCHI MEZONLAR	222
20.1-§. Pedagog kreativlik potensialining ustuvor tamoyillari	222
20.2-§. Pedagog kreativ potensialining tarkibiy asoslari	224
21-MODUL. PEDAGOGLARNING KREATIVLIK IMKONIYATI DARAJASINI ANIQLOVCHI MEZONLAR	227
21.1-§. Pedagoglarning kreativlik imkoniyatlari	227
21.2-§. Pedagoglarning kreativlik imkoniyatini aniqlovchi mezonlar	228

21.3-§. Pedagogik kreativning darajalari	229
21.4-§. Pedagog kreativligini rivojlantirish yo'llari	232
22-MODUL. AMALIY KREATIV PEDAGOGIK FAOLIYATNI TASHKIL ETISHGA KREATIV YONDASHISH.....	234
22.1-§. Ma'ruza mashg'uloti uchun mo'ljallangan matnning vizual xususiyat kasb etishi.....	234
22.1.1-§. Matnli axborotlarni grafik shakliga o'tkazish	234
22.1.2-§. Maxsus testlar bilan ishlash	236
22.2-§. O'quv topshiriqlarining turlari va o'quv mashg'ulotlar uchun o'quv topshiriqlari turlarini belgilash	236
22.3-§. O'quv topshiriqlari uchun ish qog'ozlarini tayyorlash.....	239
22.4-§. Kreativ yondashuv asosida o'quv fanlari bo'yicha nazorat-sinov topshiriqlarini tayyorlash, keys va darajali testlar to'planini shakllantirish	239
22.5-§. Ma'naviy-ma'rifiy tadbirlarni tashkil etishga kreativ yondashish. O'quv mashg'ulotlari va ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar uchun auditoriya (joy)ni jihozlashga kreativ yondashish.....	249
«KREATIV PEDAGOGIKA» FANIDAN NAZORAT UCHUN NAMUNAVIY TESTLAR	252
GLOSSARIY	261
FOYDALANILADIGAN ADABIYOTLAR	265

**J.E. Usarov, D.O. Ximmataliyev, F.A. Ikramov,
B.H. Rustamov, D.B. Ortiqova, M.Y. Muminova,
R.R. Karimov**

KREATIV PEDAGOGIKA

Muharrir: S. Matchonov
Texnik muharrir: T. Xurramov
Musaxhili: G. Samigova
Sahifalovchi: A. Muxammadiyev

Nashr lits № 103369. 17.07.2023 y.
Bosishga ruxsat etildi 27.12.2025 y.
Bichimi 60x84 1/16. Ofset qog'oz.
"Times New Roman" garnituras.
Hisob-nashr tabogi, 17.
Adadi 200 dona. Buyurtma № 17/07.

«City of book» MChJ bosmaxonasida chop etildi.
Manzil: Toshkent v., Chirchiq sh. 50-uy

**Nashriyot tel. raqami +998 (97) 017-01-01
+998 (94) 673-66-56**

ISBN 978-8910-9505-6-1

9 788910 950561